

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПОТЮК СОФІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 373.3-043.83«19/20»:376-056.36:001.895

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)**

011 Освітні, педагогічні науки

01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **С.В. Потюк**

Науковий керівник: **Пантюк Тетяна Ігорівна**
доктор педагогічних наук, професор

Дрогобич — 2024

АНОТАЦІЯ

Потюк С. В. Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX — початок XXI століття). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2024.

Дисертація присвячена цілісному аналізу проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій що здійснювалася впродовж кінця XX та на початку XXI століття.

За сучасних умов розвитку суспільства, де відбуваються динамічні процеси в різних галузях життя, висуваються нові вимоги до закладів освіти щодо адаптації, інтеграції та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

У науковій роботі виділено основні напрями створення інклюзивного освітнього середовища початкової школи в Україні (кінець XX – початок XXI століття):

- Обґрунтування нормативно-правової бази щодо впровадження інклюзивної освіти: розробка планування, концепцій, стратегій, шляхів реалізації, професійних аспектів;
- Впровадження міжнародних та всеукраїнських проєктів;
- Обмін досвідом з країнами Західної Європи та світу;
- Теоретико-методичні дослідження вітчизняних та закордонних науковців.

Держава відіграє визначальну роль у врегулюванні освітнього процесу та функціонуванні інклюзивної освіти. Проаналізовано стратегічні напрями реформування інклюзивної освіти, які закладені на національному рівні та задекларовано в нормативно-правових актах, починаючи із років затвердження незалежності, що відповідно передбачають становлення інклюзивної освіти на

теренах України. У процесі дослідження доведено, що Україна переходить на новий рівень освіти, у якому забезпечується рівний доступ усіх дітей до освіти – дитиноцентризм – суб'єкт-суб'єктні взаємостосунки між вчителем та школярем, підтримка дітей з ООП та інтегрування в дитячий колектив, створення комфортних умов, безбар'єрного та інноваційного середовища.

Схарактеризовано науково-теоретичні засади дослідження та висвітлено проблематику інклюзивної освіти. Визначено, що система української освіти потребує постійного пошуку нових підходів до організації навчання, виховання та розвитку; застосування форм, методів, прийомів і технологій, в яких відображаються український менталітет, а також кращі досягнення світової освітньої галузі.

Аналіз літературних джерел вітчизняних та закордонних науковців дав змогу уточнити сутність ключових дефініцій дослідження «інклюзивне освітнє середовище», «дитина з особливими освітніми потребами» та «інноваційні технології». Так, інклюзивне освітнє середовище – це безбар'єрне середовище, в якому забезпечується індивідуальна освітня траєкторія інтелектуального й емоційного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, з врахуванням їхніх потреб та можливостей, застосовуючи інноваційні технології. У дефініції «інклюзивне освітнє середовище» зустрічається інше поняття «діти з особливими освітніми потребами», який розглядається нами як особлива категорія дітей, які різноманітні між собою через екзогенні та ендогенні причини та обставини, але потребують адаптації, інтеграції та соціалізації в суспільстві для задоволення потреб та можливостей, з метою забезпечення їх права на освіту. Схарактеризовано вікові й індивідуальні особливості дітей з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку. Поняття «інноваційні технології» тлумачемо як алгоритм педагогічних дій в навчально-виховному процесі, який сприяє фізичному, емоційному, соціальному та когнітивному розвитку здобувачів освіти.

У роботі проаналізовано вплив, структурні елементи, методологічні основи та шляхи реалізації засобів інноваційних технологій у навчальній діяльності молодших

школярів; визначено педагогічні умови функціонування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій; обґрунтовано значення і роль інноваційних технологій задля формування інклюзивного освітнього середовища в початковій школі.

Визначено, що функціонування інклюзивного освітнього середовища, безумовно, пов'язане з розвитком наукової думки щодо інклюзивного навчання в сьогоденні. У результаті дослідження встановлено зростання дослідницького інтересу до проблеми формування інклюзивного освітнього середовища засобами інноваційних технологій, який розкривається у наукових працях І.Дичківської, І.Малишевської, О. Невмержицької, І. Калініченко, І. Коновальчука, Н.Кравець, М.Пантюка, Т. Пантук, І.Садової, В. Синьова, Л. Смерчак, О. Сороки.

Окрему увагу приділено аналізу особливостей та алгоритму застосування арт-терапевтичних технологій, ароматерапії, артикуляційної гімнастики, ігрової технології, практик візуальних мистецтв, ерготерапії, казкотерапії, кейс-технологій, кінезіотерапії, кольоротерапії, музикотерапії, логотерапії, лялькотерапії, сендплею, су-джок терапії, пет-терапії, портфоліо, проєктної технології, фототерапії. З'ясовано, що, використовуючи інноваційні технології, педагогічний працівник допомагає підтримати складні емоції та почуття, надати сенсу і трансформувати, враховуючи психофізичні особливості кожного учня.

Обґрунтовано педагогічні умови, які допоможуть забезпечити ефективне формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи з використанням інноваційних технологій, а саме: підготовка педагогічних працівників; варіативність та методична гнучкість; індивідуалізація освітнього процесу; співпраця всіх суб'єктів згідно з принципами педагогіки партнерства; добір доцільних технологій для реалізації завдань інклюзивної освіти; узгодженість використання методів, інноваційних технологій, засобів та форм організації; толерантне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. З'ясовано значення інноваційних технологій в освітньому процесі, який побудований на основі гуманізму і дитиноцентризму.

Доведено, що впровадження інноваційних технологій має ефективний вплив на молодших школярів з особливими освітніми потребами, оскільки здійснюється на теоретично-методологічних засадах, що враховує специфіку формування освітнього середовища для інклюзивного навчання в початковій школі.

Наукова новизна та теоретичне значення. У дисертаційній роботі досягнуто наукових результатів:

- *вперше науково обґрунтовано* значення і роль засобів інноваційних технологій як засобу формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи в Україні з кінця XX – XXI століття, відповідно до реформ Міністерства освіти і науки;
- *проаналізовано* механізми, способи, засоби та різноманіття інноваційних технологій у процесі формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи;
- *досліджено* суть, зміст та завдання інноваційних технологій;
- *обґрунтовано* специфіку засобу інноваційних технологій для реалізації завдань формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи;
- *з'ясовано* особливості застосування засобів інноваційних технологій для формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали, результати дослідження, методичні рекомендації можуть бути використані викладачами педагогічних закладів вищої освіти для покращення якості професійної підготовки студентів та, відповідно, підвищення рівня інклюзивної компетентності майбутніх учителів початкових класів, при організації навчально-пізнавальної та позашкільної діяльності вчителями початкових класів і керівниками закладів загальної середньої освіти, в педагогічній роботі вихователів закладів дошкільної освіти, в науковій роботі студентами, аспірантами. Запропоновані в роботі теоретичні та методичні матеріали, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані як база для бакалаврських, магістерських робіт з педагогіки, навчально-методичних посібників.

Ключові слова: арт-терапевтичні технології, аромотерапія, артикуляційна гімнастика, дитина з особливими освітніми потребами, здоров'я, ігрові технології, інклюзивне освітнє середовище, інклюзія, інноваційні технології, ерготерапія, казкотерапія, кейс-технологія, кінезіотерапія, кольоротерапія, логотерапія, лялькотерапія, молодший шкільний вік, музикотерапія, нова українська школа, освітнє середовище, пет-терапія, портфоліо, початкова школа, проєктна технологія, сендплей, су-джок терапія, фототерапія.

Список публікацій здобувача, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних

1. Потюк С. В. Сендплей як чинник формування здорового способу життя. *Науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок»*. 2022. №. 2/200. С. 166-169. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.244299>
2. Потюк С. В. Використання пет-терапії в початковій школі як умова формування здоров'язбережувальної компетентності. *Педагогічні науки: теорія та практика*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 2. С. 133–138. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-2-20>
3. Потюк С. В. Особливості застосування здоров'язбережувальних технологій в початковій школі. *Науковий фаховий педагогічний журнал категорії «Б» Волинського національного університету імені Лесі Українки. Acta Paedagogica Volyniense*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. №3. С.82-88. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.12>
4. Потюк С. В. Використання арт-терапевтичних технологій при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. № 47. С. 118–122. DOI: <https://doi.org/10.32843/26636085/2022/47.22>

5. Пантюк Т. І., Ярушак М. І., Прейс Н. І., Потюк С. В. Інноваційні технології як чинник формування здорового способу життя дітей. *Гірська школа українських Карпат*. Івано-Франківськ. 2019. № 21. С. 26–29. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2019.21.25-29>.
6. Потюк С. В. Використання кольоротерапії в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 54. Том 2. С. 61–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/26636085/2022/54.2.12>
7. Потюк С. В. Особливості застосування кейс-технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 17 (49). С. 49–54. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.17/49.7>

Статті у наукових виданнях іншої держави:

8. Пантюк Т. І., Ярушак М. І., Павлюх Н. С., Потюк С. В. Дошкільна освіта в умовах сьогодення: детермінанти і домінант. *An International jornal.Herald pedagogiki. Nayka I Praktyka*. Warszawa. 2020. № 51. С. 96–99. DOI: http://www.xn--e1aaajfpcds8ay4h.com.ua/files/97_3_ii_2020_herald_pedagogiki_51.pdf
9. Потюк С. В. Казкотерапія як чинник формування здорового способу життя дітей. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. Серія: педагогіка та освіта. 2021. № 8 (вересень). С. 299–302. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.24.09.2021.57>

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Пантюк Т. І., Потюк С. В., Гамків К. М. Формування здорового способу життя дітей дошкільного віку засобом інноваційних технологій. *Labyrinths of Reality : materials of the VII International scientific and practical conference (Monreal, February 14–15, 2020)*. Monreal, 2020. Issue 2 (7). С. 100–102.
11. Потюк С. В. Рухова активність як чинник формування здорового способу життя учнів початкової школи. *Scientific collection “Interconf” : materials of the III International*

Scientific and Practical Conference Science education, innovation topical: Issue and modern aspects (Tallinn, June 25–26, 2021). Tallinn. 2021. № 64. С. 113–116.

12. Потюк С.В. Петтерапія як чинник формування здорового способу життя учнів початкової школи. *Scientific collection “Interconf”* : materials of the IX International Scientific and Practical Conference Challenges in science of nowadays (Washington, July 16–18, 2021). Washington. 2021. № 66. С. 162–165

13. Потюк С. В. Проектна діяльність як одна з форм інноваційних технологій. *Collection of scientific papers Scientia*: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference The driving force of the science and trends in the development (Coventry, August 20, 2021). Coventry. 2021. С. 43–44

14. Потюк С. В. Кольоротерапія як засіб формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres. 2022. С. 321–324

15. Потюк С. В. Арт-терапевтичні технології у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень* : матеріали II Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 24 вересня 2022 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа. 2021. Т. 2. С. 77–78

16. Потюк С. В. Ігротерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи. International Science Group: materials of the XV International Scientific and Practical Conference “Trends in the development of the practice and science” (Oslo, December 28–31, 2021). Oslo. 2021. С. 272–274

17. Потюк С. В. Особливості формування здорового способу життя першокласників в Новій українській школі. *Collection of scientific papers Scientia*: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference Sectoral research XXI : characteristics and features (Chicago, April 22, 2022). Chicago. 2022. Volume 3. С. 44–45

18. Потюк С. В. Вплив музикотерапії на дитину з особливими освітніми потребами в початковій школі. *Collection of scientific papers Scientia: materials of the IV International Scientific and Theoretical Conference Formation of innovative potential of world science* (Tel Aviv, State of Israel, December 23, 2022). Tel Aviv. 2022. С. 127–128
19. Потюк С. В. Використання казок В. О. Сухомлинського як засобу формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів. *Василь Сухомлинський в діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя* : електронний збірник матеріалів XII Міжнародних та XXIX Всеукраїнських педагогічних читань (Чернігів, 30 вересня, 2022). Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2022. С. 174–175
20. Потюк С. В. Сутність ігрових технологій в інклюзивному освітньому середовищі Нової української школи. *Розвиток освіти в кризових умовах: історія, теорія, практика* : збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дрогобич, 27–28 квітня, 2023 року). Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 276 с.
21. Федорова О. В, Потюк С. В. Найбільший скарб для України та родини – здорова дитина. *Сучасні аспекти збереження здоров'я людини* : збірник праць XIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (сан. “Квітка полонини”, 2–4 квітня 2020 року). Ужгород. 2020. С. 220–222
22. Потюк С.В. Сучасні аспекти вивчення української мови у закладах загальної середньої освіти початкової школи в класах з навчання національних меншин. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, перспективи* : збірник праць науково-практичного дискурсу «Імплементация в Закарпатській області Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: реалії та перспективи. (м. Ужгород, 27 жовтня 2023 року). Ужгород. 2023. Спецвипуск інформаційного бюлетеня № 42–43. С. 136–143

ABSTRACT

Potiuk S.V. Challenges of forming an inclusive educational environment in primary school through innovative technologies (late 20th — early 21st century). – Qualification scientific research on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 011 «Educational Pedagogical Sciences». – Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, 2024.

The dissertation is devoted to a holistic analysis of the problem of forming an inclusive educational environment in an elementary school by means of innovative technologies, which was carried out during the end of the 20th and at the beginning of the 21st century.

In the current conditions of society development, where dynamic processes take place in different areas of life, new requirements are being put forward for the educational institutions for adaptation, integration and socialization of children with special educational needs.

The scientific research highlights the main tendencies of creating an inclusive educational environment in primary school in Ukraine (end of the 20th - beginning of the 21st century):

- Justification of the regulatory legislative framework for the implementation of inclusive education: development of planning, concepts, strategies, ways of implementation, professional aspects;
- Implementation of international and all-Ukrainian projects;
- Exchange of experience with the countries of Western Europe and the world;
- Theoretical and methodological studies of domestic and foreign scientists.

The state plays a decisive role in the regulation of the educational process and the functioning of inclusive education. The strategic directions of reforming inclusive education, which are laid down at the national level and declared in normative legal acts, starting from the years of approval of independence, which, accordingly, provide for the establishment of

inclusive education on the territory of Ukraine, are analyzed. In the research process, it was proved that Ukraine is progressing to a new level of education, in which equal access of all children to education is ensured - child-centeredness - subject-subject relationships between the teacher and the student, support for children with special needs and integration into the children's team, creation of comfortable conditions, barrier-free and innovative environment.

The work describes the scientific and theoretical foundations of the research. The issue of inclusive education has been analysed. It was determined that the Ukrainian education system needs a constant search for new approaches to the organization of education, upbringing and development; the application of forms, methods, techniques and technologies that reflect the Ukrainian mentality, as well as the best achievements of the world education industry.

The analysis of literary sources of domestic and foreign scientists made it possible to clarify the essence of the key definitions of the study "inclusive educational environment", "child with special educational needs" and "innovative technologies". Thus, an inclusive educational environment is a barrier-free environment in which an individual educational trajectory of the intellectual and emotional development of a child with special educational needs is ensured, taking into account their needs and capabilities, using innovative technologies. In the definition of the "inclusive educational environment" there is another term "children with special educational needs", which we consider as a special category of children who are diverse among themselves due to exogenous and endogenous reasons and circumstances, but need adaptation, integration and socialization in society to meet their needs and opportunities, in order to ensure their right to education. The age and individual characteristics of children with special educational needs of primary school age are characterized. By the concept of "innovative technologies" we understand the algorithm of pedagogical actions in the educational process, which contributes to the physical, emotional, social and cognitive development of students.

The thesis analyzed the impact, structural elements, methodological foundations and ways of implementing innovative technologies in the educational activities of junior students;

the pedagogical conditions for the functioning of the inclusive educational environment of the primary school by means of innovative technologies are defined; the importance and role of innovative technologies for the formation of an inclusive educational environment in primary school are justified.

The importance of creating an inclusive educational environment is certainly related to the development of scientific opinion on inclusive education nowadays. As a result of the study, the growth of research interest in the problem of forming an inclusive educational environment by means of innovative technologies was established, which is revealed in the scientific papers of I. Dychkivska, I. Malyshevska, O. Nevmerzhytska, I. Kalinichenko, I. Konovalchuk, N. Kravets, M. Pantyuk, T. Pantyuk, I. Sadova, V. Sinyova, O. Soroka.

Particular attention is paid to the analysis of the features and algorithms of the application of art therapy technologies, aromatherapy, articulation gymnastics, game technology, visual arts practices, ergotherapy, fairy-tale therapy, case technologies, kinesiotherapy, color therapy, music therapy, logotherapy, puppet therapy, sandplay, su-jock therapy, pet therapy, portfolio, project technology, phototherapy. It was found out that, using innovative technologies, the pedagogical worker helps to support complex emotions and feelings, give meaning and transform, taking into account the psychophysical characteristics of each student.

There are substantiated pedagogical conditions that will help to ensure the effective formation of an inclusive educational environment in primary school using innovative technologies, namely: training of teaching staff; variability and methodological flexibility; individualization of the educational process; cooperation of all actors in accordance with the principles of partnership pedagogy; selection of appropriate technologies for the implementation of the tasks of inclusive education; consistency of the use of methods, innovative technologies, means and forms of organization; tolerant attitude towards children with special educational needs. The influence of innovative technologies in the educational process based on humanism and child-centrism is characterized.

It has been proven that the introduction of innovative technologies has an effective impact on younger schoolchildren with special educational needs, as it is carried out on a theoretical and methodological basis, which takes into account the specifics of the formation of an educational environment for inclusive education in primary school.

Scientific novelty and theoretical significance. Scientific results achieved in the dissertation thesis are the following:

- *for the first time*, the importance and role of innovative technologies as a means of forming an inclusive educational environment of primary schools in Ukraine from the end of the 20th to the 21st centuries, in accordance with the reforms of the Ministry of Education and Science, were scientifically justified.
- mechanisms, methods, means and diversity of innovative technologies in the process of forming an inclusive educational environment of primary school *were analyzed* ;
- the essence, content and tasks of innovative technologies *were investigated* ;
- the specifics of the means of innovative technologies for the implementation of the tasks of forming an inclusive educational environment of primary school *are substantiated* ;
- the peculiarities of the use of innovative technologies for the formation of an inclusive educational environment of the primary school *are clarified* .

The practical significance of the study is that the materials, research results, methodological recommendations can be used by teachers of pedagogical institutions of higher education to improve the quality of professional training of students and, accordingly, increase the level of inclusive competence of future primary school teachers, when organizing educational and cognitive as well as extracurricular activities by primary school teachers and heads of institutions of general secondary education, in the pedagogical work of teachers of preschool education institutions, in scientific work of students and postgraduate students. The theoretical and methodical materials proposed substantiated in the dissertation research can be used as a basis for bachelor's and master's theses in pedagogy, teaching and methodical manuals.

Key words: art therapy technologies, aromatherapy, articulatory gymnastics, child with special educational needs, health, game technologies, inclusive educational environment, inclusion, innovative technologies, ergotherapy, fairy-tale therapy, case technology, kinesiotherapy, color therapy, logotherapy, pet therapy, primary school age, music therapy, new Ukrainian school, educational environment, pet therapy, portfolio, primary school, project technology, sandplay, su-jock therapy, phototherapy.

REFERENCES

Articles in scientific professional journals of Ukraine and in publications included in international scientometric databases:

1. Potiuk, S.V. (2022) Sendplei yak chynnyk formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia [Sandplay as factor for the formation of a healthy lifestyle]. *Young and Market*, Vol. 2 (200), PP. 166-169 [in Ukrainian].
2. Potiuk, S.V. (2022) Vykorystannia pet-terapii v pochatkovii shkoli yak umova formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti [Use of pet-terapia in a primary school as condition for the formation of a health competence]. *Pedagogical Sciences: Theory and Practice*. Zaporizhzhia: Helvetica Publishing House, Vol. 2 (42), PP. 133-138 [in Ukrainian].
3. Potiuk, S.V. (2022) Osoblyvosti zastosuvannia zdoroviazberezhualnykh tekhnolohii v pochatkovii shkoli [Peculiarities of using health-preserving technologies in primary school]. *Acta Paedagogica Volyniense*. Odesa: Helvetica Publishing House. Vol. 3. PP. 82-88 [in Ukrainian].
4. Potiuk, S.V. (2022) Vykorystannia art-terapevtychnykh tekhnolohii pry roboti z ditmy z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v pochatkovii shkoli. [Use of art therapeutic technologies in working of children with special educational needs in primary school]. *Innovation pedagogica*, Odesa: Helvetica Publishing House. Vol. 47. PP. 118-122 [in Ukrainian].
5. Pantyuk., T., Yarushak., M., Preys., N., Potiuk. S. (2019) Innovatsiini tekhnolohii yak chynnyk formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia ditei [Innovative technologies as a factor

for the formation of a healthy lifestyle of children]. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. Ivano-Frankivsk. Vol. 21, PP. 25-29 [in Ukrainian].

6. Potiuk, S.V. (2022) Vykorystannia koloroterapii v inkliuzyvnomu osvitnomu seredovyshchi pochatkovoï shkoly. [Use of color therapy in the inclusive educational environment of the primary school] *Innovation pedagogica*. Odesa: Helvetica Publishing House. Vol. 54. PP. 61-64 [in Ukrainian].

7. Potiuk, S.V. (2023) Osoblyvosti zastosuvannia keis-tekhnologii v inkliuzyvnomu osvitnomu seredovyshchi pochatkovoï shkoly [Peculiarities of using case-technologies in the inclusive educational environment primary school]. *Human Studies. Series of Pedagogy*. Drohobych: Helvetica Publishing House. Vol. 17(49). PP. 49–54. doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.17/49.7> [in Ukrainian].

Articles in scientific publications of another country

8. Pantiuk, T.I., Yarushak M. I., Pavlyukh N. S., Potiuk, S.V. (2020) Doshkilna osvita v umovakh sohodennia: determinanty i dominant [Preschool education in today's conditions: determinants and dominant]. *An International journal. Herald pedagogiki. Nayka I Praktyka*. Warszawa. №51. C.96-99. DOI: http://www.xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/files/97_3_ii_2020_herald_pedagogiki_51.pdf [in Ukrainian].

9. Potiuk, S.V. (2021) Kazkoterapiia yak chynnyk formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia ditei [Fairytale therapy as a factor in the formation of a healthy lifestyle for children]. *International Scientific Journal «Grail of science»*. №8. PP.299-302 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.24.09.2021.57>

Published works, certifying the approbation of the dissertation materials:

10. Pantiuk, T.I., Potiuk, S.V., Hamkiv, K.M. (2020) Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia ditei doshkilnogo viku zasobom innovatsiinykh tekhnologii [Formation of a healthy lifestyle of preschool children by means of innovative technologies]. *Labyrinths of Reality: materials of the VII International scientific and practical conference (Monreal, February 14-15, 2020)*. Monreal. Issue 2 (7). PP.100-102 [in Ukrainian].

11. Potiuk, S.V. (2021) Rukhova aktyvnist yak chynnyk formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia uchniv pochatkovoï shkoly [Physical activity as a factor in the formation of a healthy lifestyle of primary school students]. *Scientific collection "Interconf": materials of the III International Scientific and Practical Conference SCIENCE, EDUCATION, INNOVATION TOPICAL: ISSUE AND MODERN ASPECTS* (Tallinn, June 25-26, 2021). Tallinn. №64. PP.113-116 [in Ukrainian].
12. Potiuk, S.V. (2021) Petterapiia yak chynnyk formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia uchniv pochatkovoï shkoly [Pet therapy as a factor in the formation of a healthy lifestyle of primary school students]. *Scientific collection "Interconf": materials of the IX International Scientific and Practical Conference CHALLENGES IN SCIENCE OF NOWADAYS* (Washington, July 16-18, 2021). Washington. №66. PP.162-165 [in Ukrainian].
13. Potiuk, S.V. (2021) Proektna diialnist yak odna z form innovatsiinykh tekhnolohii [Project activity as one of the forms of innovative technologies]. *Collection of scientific papers Scientia: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference The driving force of the science and trends in the development* (Coventry, August 20, 2021). Coventry. PP. 43-44 [in Ukrainian].
14. Potiuk, S.V. (2022) Koloroterapiia yak zasib formuvannia inkluzyvnoho osvitnoho seredovyscha pochatkovoï shkoly [Color therapy as a means of forming an inclusive educational environment of primary school]. *Humanitarnyi i innovatsiinyi rakurs profesiinoi maisternosti: poshuky molodykh vchenykh: materialy VIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Odesa, 18 November 2022) Lviv – Toryn: Liha-Pres. PP. 321-324 [in Ukrainian].
15. Potiuk, S.V. (2021) Art-terapevtychni tekhnolohii u roboti z ditmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Art therapy technologies in working with children with special educational needs]. *Tekhnolohii, instrumenty ta stratehii realizatsii naukovykh doslidzhen: materialy II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (Lviv, 24 September 2021). Vinnytsia: Yevropeiska naukova platforma. T.2. PP.77-78 [in Ukrainian].

16. Potiuk, S.V. (2021) Ihroterapiia u roboti z ditmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Play therapy in working with children with special educational needs in the conditions of the New Ukrainian School]. *International Science Group: materials of the XV International Scientific and Practical Conference “Trends in the development of the practice and science”* (Oslo, December 28-31, 2021). Oslo. PP.272-274 [in Ukrainian].
17. Potiuk, S.V. (2022) Osoblyvosti formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia pershoklasnykiv v Novii ukrainskii shkoli [Peculiarities of the formation of a healthy lifestyle of first-graders in the New Ukrainian School]. *Collection of scientific papers Scientia: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference Sectoral research XXI: characteristics and features* (Chicago, April 22, 2022). Chicago. 2022. Volume 3. PP.44-45 [in Ukrainian].
18. Potiuk, S.V. (2022) Vplyv muzykoterapii na dytynu z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v pochatkovii shkoli [The Impact of Music Therapy on a Child with Special Educational Needs in Primary School]. *Collection of scientific papers Scientia: materials of the IV International Scientific and Theoretical Conference Formation of innovative potential of world science* (Tel Aviv, State of Israel, December 23, 2022). Tel Aviv. 2022. C. 127-128
19. Potiuk, S.V. (2022) Vykorystannia kazok V.O. Sukhomlynskoho yak zasobu formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti uchniv pochatkovykh klasiv [The use of fairy tales by V.O. Sukhomlynsky as a means of forming health-saving competence of primary school students]. *Vasyl Sukhomlynskyi in dialogue with modernity. The path to the child's heart in traumatic life situations: electronic collection of materials of the XII International and XXIX All-Ukrainian Pedagogical Readings* (Chernihiv, September 30, 2022). Chernihiv: NUCHK named after T. G. Shevchenko.2022. P. 174-175 [in Ukrainian].
20. Potiuk, S.V. (2023) Sutnist ihrovykh tekhnolohii v inkluzyvnomu osvitnomu seredovyschi Novoi ukrainskoi shkoly [The Essence of Game Technologies in the Inclusive Educational Environment of the New Ukrainian School.]. *Development of Education in Crisis Conditions: History, Theory, Practice: Collection of Scientific Papers of the All-*

Ukrainian Scientific and Practical Conference (Drohobych, April 27-28, 2023). Drohobych: DDPU them. I. Franko, 2023. 276 p [in Ukrainian].

21. Fedorova, O.V., Potiuk, S.V. (2020) Naibilshyi skarb dlia Ukrainy ta rodyiny – zdorova dytyna [The greatest treasure for Ukraine and the family is a healthy child]. *Suchasni aspekty zberezhennia zdorovia liudyny: zbirnyk prats XIII Mizhnarodnoi mizhdystsyplinarnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (san. “Kvitka polonyny”, 2-4 April 2020). Uzhhorod. PP.220-222 [in Ukrainian].

22. Potiuk, S.V. (2023) Suchasni aspekty vyvchennia ukrainskoi movy u zakladakh zahalnoi serednoi osvity pochatkovoii shkoly v klasakh z navchannia natsionalnykh menshyn [Modern aspects of studying the Ukrainian language in general secondary education institutions of primary school in classes for teaching national minorities]. *State-Building and Unifying Functions of the Ukrainian Language: Realities, Perspectives*: collection of works of scientific and practical discourse "Implementation of the Law of Ukraine in the Transcarpathian region "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language": Realities and Prospects. (Uzhhorod, October 27, 2023). Uzhhorod. Special Issue of Newsletter No. 42-43. P.136-143 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	20
ВСТУП	21
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА (кінець XX – початок XXI ст.)	34
1.1 Законодавче підґрунтя функціонування інклюзивного освітнього середовища початкової школи	34
1.2 Ступінь дослідженості проблеми	61
1.3 Характеристика базових понять дослідження	77
Висновки до першого розділу	99
РОЗДІЛ II . ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	106
2.1 Загальна характеристика інноваційних технологій	106
2.2 Особливості впровадження засобів інноваційних технологій в початковій школі	137
2.3 Вплив інноваційних технологій на здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у процесі формування інклюзивного середовища початкової школи	176
Висновки до другого розділу	205
ВИСНОВКИ	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	219
ДОДАТКИ	253

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти.

ІНП – індивідуальний навчальний план.

ІОС – інклюзивне освітнє середовище.

ІПР – індивідуальна програма розвитку.

ІРЦ – інклюзивно-ресурсний центр.

ІТ – інноваційні технології.

КМУ – Кабінет Міністрів України.

КППС – команда психолого-педагогічного супроводу.

МОН України – Міністерство освіти і науки України.

НУШ – Нова українська школа.

ООП – особливі освітні потреби.

ОС – освітнє середовище.

ПШ – початкова школа.

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. За період незалежності України в нашому суспільстві відбуваються глобальні, інтеграційні та динамічні процеси, що сприяють позитивній тенденції розвитку різних галузей, цифровізації, модернізації системи освіти, інтенсивному впровадженню інновацій в освітній процес і зумовлюють інтеграцію в європейське середовище.

Перспективою для України є інтеграція в європейський культурний простір за допомогою вивчення та застосування багаторічного досвіду в галузі шкільної педагогіки, психології розвинених країн світу. В період з Революції гідності відбулося переосмислення курсу на європейську інтеграцію, що відобразилося у багатьох галузях, зокрема, в освіті. Згідно з реформою «Нова українська школа» процес інклюзивного навчання в українському суспільстві передбачає: реформування закладів освіти, створення безбар'єрного освітнього середовища, співпрацю з фахівцями ІРЦ, застосування педагогічних підходів, спрямованих на врахування потреб дітей з особливими освітніми потребами, а не їхню адаптацію до вимог.

Водночас низка детермінант спричиняють поширення негативних явищ, таких як: загострення проблем зі здоров'ям людини, починаючи з раннього дитинства, збільшення кількості дітей та дорослих з вадами психофізичного розвитку (затримка розвитку, ушкоджений, дефіцитарний, дисгармонійний та деформований розвиток, дизонтогенез по типу загального стійкого недорозвитку). З 2014 року спостерігаються постійні тривоги, хвилювання, перенапруженість, індиферентність, панічні атаки, істерики, гнів та стрес, які, безумовно, все частіше прослідковуються після повномасштабного вторгнення. Із вищезазначеними проблемами повноцінно не можуть жити більшість українців. Особливу увагу звертаємо на дітей як найбільш вразливу категорію. Враховуючи кризову ситуацію в країні, індивідуально-типологічні й фізіологічні особливості дітей, фіксуємо тенденцію погіршення

ментального здоров'я. Очевидно, що аспекти травмочутливості сприяють збільшенню кількості дітей з ООП та виникненню соціальних і фізичних бар'єрів.

За теперішніх умов діти з ООП молодшого шкільного віку характеризуються підвищеною виснажливістю нервової системи, невпевненістю, занепокоєнням, ізолюваністю, апатією, істериками, підвищеною тривогою, емоційною збудливістю, складнощами із утриманням, залученням та перемиканням уваги, дефіцитом уваги, поведінковими проблемами. Акцентуємо увагу на вадах психофізичного розвитку: порушеннях слуху чи зору, інтелектуального розвитку, опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, емоційно-вольових розладів та комплексних порушеннях декількох функцій. Відхилення від нормального психічного та фізичного розвитку сприяє нездатності дитини з ООП самостійно розвиватися, адаптуватися до соціуму.

На жаль, серед груп дітей та дорослих здебільшого спостерігається негативне ставлення до дітей з ООП: нормотипові дорослі та діти їх уникають не виявляють бажання спілкуватися з ними, підтримувати їх, налагоджувати партнерство, співпрацю, брати участь у спільних іграх. Ми переконані, що суспільству належить зробити акцент гуманності на закономірностях розвитку та пізнання осіб з особливостями психофізичного розвитку.

Держава відіграє визначальну роль у врегулюванні освітнього процесу та забезпеченні функціонування інклюзивної освіти. Стратегічні напрями реформування інклюзивної освіти закладені на національному рівні та задекларовано в Законі України «Про освіту», Конвенції про права осіб з інвалідністю, Концепції розвитку інклюзивної освіти, постанові «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», Законі України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини», Указі Президента «Про додаткові невідкладні

заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» тощо.

Отже, констатуємо, що за час незалежності освіта для дітей з ООП в Україні зазнавала численних трансформацій: у спеціалізованих навчальних закладах фахівці організовували навчально-виховну діяльність із дітьми, проте за таких умов вони не соціалізувалися. Згодом було вирішено, що для поліпшення особистої адаптації, успішної соціалізації і розвитку недостатньо постійної взаємодії тільки із фахівцями, а потрібно контактувати з однолітками. Через комунікацію, взаємодію, мистецтво в закладах освіти – досягаються визначені аспекти. Зміст ідеї висвітлений реформі «Нова українська школа». Ключова зміна реформи стосується змісту освіти та застосування індивідуального, особистісно-орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів до навчання кожної дитини. В умовах реалізації нових стратегій розвитку ЗЗСО створюється безбар'єрне середовище, умови для адаптації, соціалізації, розвитку особистості дитини з ООП в безпечному, інноваційному й інклюзивному освітньому середовищі. У ньому повинні задовольнятися освітні потреби дітей, незалежно від фізичних та розумових здібностей. Кожний школяр має відчувати себе безпечно та комфортно – за постійної підтримки висококваліфікованих спеціалістів [127] .

Заклади освіти забезпечують надання якісних освітніх послуг, адаптацію здобувачів освіти до нових умов життя та реалізацію міжособистісного спілкування. Школа стає осередком, який об'єднує різних дітей та створює можливість для встановлення і розвитку соціальних зв'язків, набуття компетентних навичок. Навчально-пізнавальний процес організований з врахуванням особистісно-орієнтованого підходу до молодшого школяра. Дитина з ООП може вільно виявити себе, що стабілізує її емоційно-чуттєвий стан і сприяє індивідуально-творчому розвитку.

У Концепції «Нова українська школа», на основі якої відбувається реформування початкової освіти, передбачено перехід до особистісно-орієнтованої

моделі освіти, в якій складовою мети є збереження психологічного здоров'я дітей та турбота про емоційне благополуччя, формування компетентностей, а також допомогти самостійно приймати рішення і робити вибір (надання свободи вибору). Відповідно до реформи навчально-пізнавальна діяльність дитини побудована на принципах особистої орієнтації, демократизації, гуманізації, індивідуалізації, диференціації [127]. Зважаючи на це, основною метою реформування визначається забезпечення повноцінного та гідного існування кожної дитини молодшого шкільного віку в освітньому процесі початкової школи, отримання якісних освітніх послуг.

Згідно з реформою «Нова українська школа» перед ЗЗСО сформульовано низку завдань: підвищення якості навчання, формування компетентностей, вироблення засад формування наукових понять, розвиток дослідницьких умінь і навичок учнів, створення умов для функціонування інтегрованого й інклюзивного навчання [127], розв'язання, яких становлять передумови ефективної пропедевтики знань. Для реалізації завдань традиційний урок потрібно модифікувати/адаптувати в напрямі індивідуалізації педагогічної взаємодії вчителя і школярів, розробити ІПР для дітей з ООП, оптимізувати навантаження навчального матеріалу на здобувачів освіти. Сучасний урок має впливати на індивідуальний та емоційний розвиток, мотиваційну сферу особистості. Для досягнення ефективного і продуктивного впливу на дитину повинні залучатися різноманітні форми організації навчальної діяльності, які неможливо уявити без новітніх технологій. Підсумовуючи сказане, зауважимо, що система української освіти потребує постійного пошуку нових підходів до організації навчання, виховання та розвитку; застосування форм, методів, прийомів і технологій, в яких відображаються український менталітет, а також кращі досягнення світової освітньої галузі.

На державному рівні акцентується особлива увага на проєктах: «Створення моделі адаптивного інформаційно-освітнього середовища початкової школи» на 2022–2027 роки [77], «Супровід урядових реформ в Україні» [74], «Технологія навчання учнів початкової школи «Розумники» (Smart Kids)» [185], «Навчасось разом»,

«Педагогічна технологія «Росток» [186], «Безпечна школа» [7], «STEM освіта», «Повір: подолання освітніх втрат і розривів», «Мнемознайко» [118], «Я – ослідник 2.0» [78] тощо. Метою проєктів є створення належних умов для безпеки та соціалізації здобувачів освіти в освітньому середовищі. Науково-методичною проблемою з попередніх років залишаються фізичні, розумові та емоційні перенавантаження школярів. На рівні закладів освіти тривалий час проблемою інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами вважається:

- недостатня індивідуалізація та диференційованість освітнього процесу для задоволення освітніх потреб дітей з ООП в навчально-виховній роботі;
- відсутність балансу між навчальними діяльностями, запропонованими педагогом та тими, які ініціюють учні;
- відсутність усвідомлення вчителем своєї ролі як рушійної сили при функціонуванні ІОС в закладі освіти.

Отож, для усунення проблеми сучасна українська педагогічна наука спрямовує погляди на створення комфортного, психологічно безпечного, безбар'єрного ІОС. Вважаємо, що вивчення та застосування багаторічного досвіду в галузі шкільної педагогіки і психології розвинених країн світу, зокрема Канади, Польщі, Швейцарії, Франції, Німеччини, Великої Британії, США, Японії, Швеції і т. д. – один із ефективних шляхів розв'язання проблеми впровадження інклюзії в закладах освіти.

Події 2020–2024 років – дипломатичні кризи, нестабільні економічні умови, глобальну пандемію коронавірусної хвороби, російське повномасштабне вторгнення в Україну – призвели до змін на масштабному рівні. Звичайно, в світі відбулись трансформації: запровадження жорстких карантинних обмежень, міграційна криза та переміщення осіб з територій, на яких ведуться бойові дії. У зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію незалежної суверенної України, певна річ, прослідковується зниження у людини почуття захищеності й індивідуальної безпеки, відбуваються щоденні втрати цивільних та військових громадян, руйнування

закладів освіти, інфраструктури тощо. В дорослих і дітей відібрали буденні справи та житло, безпеку їхнього життя та рідних. Це травматично відображається на психічному стані дорослих і дітей. За негативною подією йдуть фізичні та емоційні реакції: поведінкові розлади (агресія, схильність до насильства), посттравматичний стресовий розлад, тривожний розлад, депресія, дисоціативні розлади (соціальна ізоляція, замкнутість, деперсоналізація). Спостерігається тенденція до зниження рухової активності, що є передумовою зростання емоційних розладів, погіршення фізичного, психічного, морального стану як наслідок адаптації людини в кризових ситуаціях.

В умовах теперішнього часу важливо розвинути в молодших школярів інтерес до набуття знань про власне здоров'я, сформувати почуття відповідальності та обов'язку, мотивацію до навчання та соціальної активності; у педагогічних працівників – мотивацію особистісного розвитку, психологічну стійкість та резильєнтність, ініціювати розуміння цінності впровадження інноваційних технологій як чинника формування здоров'язбережувальної компетентності та функціонування ІОС, створення атмосфери довіри, мотивації до навчання та врегулювання проблемних ситуацій, сприяти розвитку інноваційного мислення, зокрема у процесі реалізації інноваційних технологій у ПШ.

Проблема формування інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти як багатоаспектна проблема та її ризики в сучасному цивілізаційному світі піднімаються в дослідженнях вітчизняних науковців М. Бевзюк [6], В. Боднара [9], Л. Будяк [16], Г. Васильєвої [18], Н. Гаврилової [28], Л. Золотарьової [70], Т. Зорочкіної [69], О. Іванової [71], І. Калініченко [80], Л. Козіброди [93], В. Козулі [96], Н. Кравець [154], І. Малашевської [113], С. Миронової [28], О. Невмержицької [125], Т. Панченко [142], Л. Перхун [143], Л. Платаш [28], О. Позняк [146], А. Поліхроніди [148], Л. Потапюк [155], Н. Ратушняк [192], С. Романюка [28], А. Собчук-Лівої, Ю. Сороколіт [212], Л. Талдонової [227], З. Шевців [245].

Методологія застосування засобів інноваційних технологій постійно збагачується дослідженнями українських та зарубіжних науковців (Н. Андросова [1], О. Біди [8], О. Вознесенської [26], І. Гевко [34], Л. Коваль [90], А. Ковінько [92], І. Коновальчука [100], О. Кіяшко [86], О. Мішкулинець [117], М. Островської [268], М. Пантюка [139], Т. Пантюк [141], І. Садової [200], Л. Смеречак [211], В. Стрельнікова [219], С. Стрілець [221], М. Шкабаріна [273]).

Тематика дисертаційного дослідження вивчає аспекти розвитку дітей молодшого шкільного віку, зумовлюючи тим самим міждисциплінарні зв'язки. Питання формування інклюзивного освітнього середовища опирається на низку наукових положень дисциплін: психології, філософії, психотерапії, гігієни, педіатрії, спеціальної психології, педагогіки, соціології, анатомії, фізіології.

Значення формування інклюзивного освітнього середовища, безумовно, пов'язане з розвитком наукової думки щодо інклюзивного навчання в сьогоденні. Особливо помітне зростання дослідницького інтересу до проблеми збільшення кількості дітей з ООП, випускників початкової школи. Науковці та педагогічні працівники шукають шляхи реалізації освітніх вимог, опановують нові технології та методики, обговорюють нові ідеї.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до загального напрямку науково-дослідницьких робіт кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складова комплексної наукової проблеми «Українська освіта у контексті європейських інтеграційних процесів» (0117U005400).

Тему дисертації затверджено вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 11 від 31 жовтня 2019 року) й узгоджено у Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології НАПН України (протокол № 5 від 30 листопада 2021 року).

Мета дослідження: обґрунтувати вплив засобів інноваційних технологій на формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи в Україні (кінець XX — початок XXI століття).

Для досягнення мети у дисертаційній роботі визначені такі **завдання**:

- 1) проаналізувати стан дослідженості проблеми на законодавчому рівні, сучасні теоретичні підходи та новітній педагогічний досвід щодо формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи;
- 2) уточнити понятійно-категоріальний апарат, зокрема такі ключові поняття: «освітнє середовище», «інклюзивне освітнє середовище», «молодший шкільний вік», «дитина з особливими освітніми потребами», «інноваційні технології»;
- 3) проаналізувати і визначити вплив, структурні елементи, методологічні основи та шляхи реалізації засобів в інноваційних технологій у навчальній діяльності молодших школярів;
- 4) визначити та обґрунтувати педагогічні умови функціонування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій;
- 5) обґрунтувати значення і роль інноваційних технологій задля формування інклюзивного освітнього середовища в початковій школі.

Об'єкт дослідження – процес формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи.

Предметом дослідження є засоби інноваційних технологій як чинник формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи (кінець XX – початок XXI століття).

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань використано такі методи наукового дослідження:

- *теоретичні* (аналіз науково-методичної, соціальної, психолого-педагогічної, філософської, медичної, вітчизняної та зарубіжної літератури з проблеми дослідження і узагальнення отриманої інформації; понятійно-категоріальний

аналіз, систематизація теоретичного матеріалу, класифікація, порівняння, узагальнення, синтез, прогнозування, дедукція);

- *пошуково-бібліографічні* (вивчення бібліографічних фондів, періодичних видань, монографій, результатів наукових досліджень тощо);
- *контент-аналіз* (вивчення законодавчої бази, відповідно до якої розв'язується висвітлена проблема на державному рівні);
- *проблемно-хронологічний* (прослідковування розвитку інклюзивного навчання в Україні);
- *прогностичні* (виявлення умов ефективності використання інноваційних технологій для формування інклюзивного освітнього середовища у практику початкової школи);
- *модельовання* (моделі реалізації інклюзивного освітнього середовища за допомогою інноваційних технологій);
- *емпіричні* (спостереження за освітнім процесом закладу загальної середньої освіти, бесіда, рефлексія).

Теоретичну основу дослідження становлять: наукові положення, нормативно-законодавча база та висновки щодо використання інноваційних технологій в інклюзивному освітньому середовищі (О. Вознесенська [26], І. Гевко [34], І. Дичківська [54], І. Малашевська [112], О. Мішкулинець [117], О. Нагорна [124], І. Садова [201], О. Сорока [216]).

Джерельну базу дисертаційного дослідження. У ході науково-пошукової роботи ми розглянули та вивчили різноманітні джерела: нормативно-правові акти органів державної влади України, підручники і навчально-методичні посібники, дисертаційні роботи, автореферати, монографії, матеріали конференцій і наукових форумів, педагогічну документацію, педагогічну періодику, навчальні програми і плани, звіти та фотозвіти про діяльність окремих ЗЗСО, матеріали мережі Інтернет, а також праці українських і закордонних вчених, які різноаспектно досліджували процес формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи та вплив

інноваційних технологій на дітей з особливими освітніми потребами (І. Дичківська [54], І. Малашевська [113], І. Садова [205], Л. Смеречак [211], Т. Пантюк [139], О. Федій [232]).

У зв'язку зі збільшенням кількості дітей з особливими освітніми потребами активізується питання формування інклюзивного, безпечного, комфортного освітнього середовища. Аналіз цих джерел дає підставу стверджувати, що освітній процес модернізується за допомогою додаткових засобів навчання відповідно до викликів часу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XX – початок XXI століття.

Нижня межа досліджування зумовлена появою документів, які визначають пріоритетом турботу про дітей з особливими освітніми потребами та їх соціалізацію у суспільство: Конституція України, Постанова Кабінету Міністрів України № 1545 від 12 жовтня 2000 р. «Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів», Указ Президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 р. «Про національну доктрину розвитку освіти», постановою Кабінету Міністрів України № 585 від 23 квітня 2003 р. «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», розпорядженням Кабінету Міністрів України № 619-р. від 25 серпня 2004 р. «Про затвердження Концепції соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю».

Верхня межа визначена впровадженням реформи Нова українська школа, яка спрямована на впровадження інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, що відобразилося на сторінках Державного стандарту початкової освіти (21 лютого 2018 р.) та передбачає створення умов для психоемоційного розвитку.

Наукова новизна та теоретичне значення. У дисертаційній роботі досягнуто наукових результатів:

- *вперше науково обґрунтовано* значення і роль засобів інноваційних технологій як засобу формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи в Україні з кінця XX – XXI століття, відповідно до реформ Міністерства освіти і науки;
- *проаналізовано* механізми, способи, засоби та різноманіття інноваційних технологій у процесі формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи;
- *досліджено* суть, зміст та завдання інноваційних технологій;
- *обґрунтовано* специфіку засобу інноваційних технологій для реалізації завдань формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи;
- *з'ясовано* особливості застосування засобів інноваційних технологій для формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали, результати дослідження, методичні рекомендації можуть бути використані при організації навчально-пізнавальної та позашкільної діяльності вчителями початкових класів і керівниками закладів загальної середньої освіти, в педагогічній роботі вихователів закладів дошкільної освіти, в науковій роботі студентами, аспірантами. Теоретичні положення, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані як база для бакалаврських, магістерських робіт з педагогіки.

Особистий внесок здобувача. Основні ідеї, узагальнення дисертаційної роботи напрацьовано самостійно. В опублікованій статті у співавторстві [141] автору належать ідеї щодо наукових та практичних аспектів застосування інноваційних технологій.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і висновки дисертації були представлені й обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, а також шкільного методичного об'єднання вчителів початкових класів Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської

області та Минайської філії Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області. Крім того, матеріали розкриті у доповідях на науково-практичних конференціях та науковому дискурсі: міждисциплінарній науково-практичній конференції “Сучасні аспекти збереження здоров'я людини” (сан. Квітка полонини, 2020 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Science, educational, innovation topical: issue and modern aspects” (Таллінн, 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Challenges in science of nowadays” (Вашингтон, 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції “The driving force of the science and trends in the development” (Ковентрі, 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції “An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary” (Відень, 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень” (Львів, 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Trends in the development of the practice and science” (Осло, 2021 р.); міжнародній науково-практичній конференції “Sectoral research XXI: characteristics and features” (Чикаго, 2022 р.), XII Міжнародних та XXIX Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя» (Чернігів, 2022 р.), VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених» (Одеса, 2022 р.), VI міжнародній науково-практичній конференції «Formation of innovative potential of world science» (Ізраїль, 2022 р.) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток освіти в кризових умовах: історія, теорія, практика» (Дрогобич, 2023 р.); науково-практичному дискурсі «Імплементация в Закарпатській області Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: реалії, перспективи» (Ужгород, 2023 р.).

Упровадження результатів дослідження. Основні результати дослідження впроваджено до освітнього процесу Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області (довідка № 01-24/24 від 14.02.2024),

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (№488 від 04.04.2024) навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (протокол №9 від 13.03.2024), Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-08/191 від 04.04.2024).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднено в 22 публікаціях: 18 одноосібних. З них: 7 – статей в наукових фахових виданнях України, 15 – у збірниках матеріалів доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із анотації українською та англійською мовами, вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (278 найменувань) та додатків (на 59 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 312 сторінок, з них 197 сторінок викладено основний зміст. Дисертація містить 22 таблиці і 7 рисунків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА (кінець XX – початок XXI ст.)

У розділі «Теоретичні основи формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій як науково-педагогічна проблема (кінець XX – початок XXI ст.)» проаналізовано законодавче підґрунтя формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи та статистичні дані щодо функціонування інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти в Україні; висвітлено результати аналізу ступеня дослідженості проблеми вітчизняними та зарубіжними вченими; окреслено дефініції «освітнє середовище», «інклюзивне освітнє середовище», «молодший шкільний вік», «діти з особливими освітніми потребами», «інноваційні технології» та наукові підходи до їх розуміння.

1.1 Законодавче підґрунтя функціонування інклюзивного освітнього середовища початкової школи

Розвиток українського суспільства та інтеграція України в європейський простір впливають на формування державної освітньої політики. Інтегрування національної освітньої системи до світової та Європейської системи освіти відкриває перед українцями можливість становлення міжнародних зв'язків із партнерами Західної Європи та інших високорозвинених країн. Водночас задля реалізації цілей потрібно виконати ряд вимог:

1. Зміна освітньої парадигми від знаннєвої до компетентісної моделі;

2. Модернізація підходів на основі гуманно-демократичного підходу до навчання та виховання – зміна загальнолюдських цінностей у суспільній свідомості, сприяння інтеграції і адаптації дітей та дорослих з ООП;
3. Втілення у життя ідеї, цілей інклюзивного навчання, що спрямовані на реалізацію прав дітей з ООП;
4. Розробка освітньої програми та річних планів роботи шкіл;

Розробка планів індивідуальної підтримки (ІПР, ІНП, адаптованих / модифікованих навчальних програм та корекційно-розвиткових програм);

У нашому розумінні відповідно до вимог перед освітянами та науковцями поставили основні завдання:

- трансформування процесу масової освіти для забезпечення освітніх потреб усіх дітей;
- навчання, виховання, розвиток, адаптація і соціалізація дітей з ООП, включення їх у навчальну діяльність ЗЗСО з врахуванням індивідуальних особливостей та потреб;
- розробка практикумів, тренінгів, у яких реалізовується співпраця фахівців ІРЦ з вчителями;
- поширення практичного досвіду та методичної літератури для педагогічних працівників.

Безумовно, зі збільшенням дітей з вадами фізичного, психічного, інтелектуального розвитку ускладнюється проблема залучення їх до суспільства. Для врегулювання складної ситуації організовано впровадження інклюзивного навчання. Інклюзивне навчання у ЗЗСО забезпечує регламентування прав дітей з ООП на законодавчому рівні.

З огляду на ситуацію, після впровадження реформи «Нова українська школа» функціонування інклюзивного навчання є домінуючим напрямом в ЗЗСО у стратегії освітнього розвитку дітей з ООП. Стратегія модернізації освіти передбачає, що

школярі спроможні досягти очікуваних результатів у соціальній адаптації, навчальній діяльності, розвитку наскрізних умінь, комунікативних навичок та творчості, збереження психологічної стійкості, зниженні емоційного напруження за умови якісно сформованого ІОС.

Вищезазначене ставить на порядок денний питання про формування ІОС початкової школи в Україні, включаючи можливість застосування засобів ІТ при реалізації навчально-пізнавальної діяльності. Варто дослідити процес становлення інклюзивної освіти на теренах української освіти з проголошення незалежної України та функціонування в Новій українській школі в ковідний карантинний період і період воєнного стану.

Пропонуємо детально розглянути всі важливі нормативно-правові акти, починаючи із років затвердження незалежності, що передбачають становлення інклюзивної освіти на теренах України.

У 90-х роках з проголошенням незалежності України відбувалися постійні пошуки: нової парадигми національної освіти, реформування закладів освіти, включаючи початкову школу, запровадження інноваційних методик і технологій тощо. Основний напрям роботи осіб з інвалідністю – сегрегація, що в результаті привело до їх відокремлення і несприйняття іншими громадянами, проблем із розвитком.

Законодавчою основою врегулювання освітнього процесу громадян з особливими освітніми потребами незалежно від їх стану здоров'я в роки становлення незалежної української держави вважається: Загальна декларація про права людини (1948), Конвенція про права дитини (ратифікована Верховною Радою України 27.02.1991), Закон України «Про освіту» (25.05.1991), Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами (07-10.06.1994) [206], Конституція України (28.06.1996), Конвенція про права осіб з інвалідністю (ратифікована Верховною Радою України 16.12.2009, набрала чинності 06.03.2010), Закон «Про освіту» (стаття 19. Освіта осіб з особливими освітніми потребами) (05.09.2017).

За часів становлення української незалежної держави 25 травня 1991 року був затверджений перший Закон України «Про освіту» [183]. Закон «Про освіту» та Державна національна програма «Освіта» є законодавчою базою для наступних реформ. Лейтмотивом, затвердженого документа, є національна самоідентифікація в галузі освіти. Варто підкреслити, що Саламанкська декларація дала потужний імпульс розвитку інклюзії та закріпила термін «інклюзивна освіта» [206].

Згідно із законодавством незалежної України, основним законом вважається Конституція України (ухвалена Верховною Радою 28 червня 1996 року) у II Розділі якої затверджено основні права, свободи і обов'язки громадян. Додамо, що, згідно зі статтею 21 Конституції «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах». У статті 23 зауважено, що «кожна людина має право на розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний та всебічний розвиток її особистості»; також у статті 53 прописано: «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти» [101]. Підсумовуючи викладене, доцільно зазначити, що в законі освіту визначено як одну з пріоритетних галузей та гарантовано рівний доступ усіх громадян для отримання якісної освіти. Очевидно, що рівність прав поширюється на всіх громадян та зумовлює вироблення політики щодо забезпечення прав і дітей з ООП на безбар'єрну та якісну освіту, в тому числі впровадження інклюзивної освіти.

У 2000 році Кабінетом Міністрів України прийнято Концепцію ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Розглянемо офіційні дані, які слугують причиною відповідного кроку: щорічне збільшенням загальної кількості дітей-інвалідів. Наприклад: станом на 1994–1998 роки збільшилося на 25,4 % (1994 рік – 130194 дитини, 1995 р. – 135366, 1996 р. – 141107, 1997 р. – 146930, 1998 р. – 152210), відповідно до державної статистичної звітності. Отож, зважаючи на вищевикладену статистику, представлено постанову КМУ № 1545 від 12 жовтня 2000 р. «Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів» з метою

соціалізації дітей у суспільство. Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей з особливими потребами передбачає:

- здійснення ранньої соціалізації дітей-інвалідів через функціонування мереж центрів реабілітації;
- виявлення та відбір дітей-інвалідів, що потребують соціальної реабілітації, центрами при взаємодії із закладами освіти та органами охорони здоров'я;
- реалізацію для кожної дитини-інваліда індивідуальних реабілітаційних програм, з урахуванням рівня розвитку та можливостей;
- перебування дитини-інваліда у дитячому колективі, без ізоляції від суспільства в умовах звичайного середовища;
- поступова інтеграція дітей-інвалідів до загальноосвітніх шкіл;
- рання соціальна інтеграція в суспільство [187].

Отже, від 1991 до 1999 року прослідковуються спроби удосконалення освіти, зокрема йдеться про розробку нових програм для гармонійного інтелектуального розвитку дитини.

Аналізуючи проблему інтеграції дітей з ООП в українське суспільство, ми дійшли висновку, що процес регулюється затвердженими нормами законодавства України. Особлива увага до проблематики інклюзивної освіти прослідковується у низці законів, прийнятих в часовий період 2000–2023 років. Саме у цей період істотних трансформаційних змін зазнала освіта дітей з ООП, пов'язана із визначенням ідеологічної суспільно-освітньої парадигми, відображенням змін у методологічних, технологічних, змістових та управлінських складових інноваційного розвитку.

Також 17 квітня 2002 року Указом Президента України затверджено Національну доктрину розвитку освіти, у якій визначено пріоритетні напрями державної політики. Звертаємо увагу на деякі з них:

- Особистісна орієнтація освіти;

- Створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти (в освіті дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку: виявлення та проведення діагностики дітей з особливостями психічного і фізичного розвитку, врахування інформації при формуванні мережі закладів корекційної та реабілітаційної допомоги; забезпечення варіативності здобуття освіти відповідно до індивідуальних можливостей дітей, зорієнтованої на їх інтеграцію у соціально-економічне середовище; створення системи допомоги батькам у навчанні та вихованні; розгортання регіональної мережі спеціальних навчальних закладів для громадян з особливостями психічного і фізичного розвитку, забезпечення їх інтеграції у загальний освітній простір);
- Пропаганда введення здорового способу життя громадян України [179].

Виходячи з вищесказаного, зазначимо, що тенденція змін, зафіксованих у Національній доктрині розвитку, пов'язані з її спрямуванням на сталий розвиток школярів як всебічно та гармонійно розвинутої особистості. У цьому контексті варто підкреслити, що безпечне освітнє середовище є показником розвитку і функціонування злагодженої взаємодії всіх громадян, включаючи осіб з особливостями фізичного та психічного розвитку.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 585 від 23 квітня 2003 р. «Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», визначено тривалість навчання. Встановлення строку навчання I ступінь – підготовчий клас, 1–4 класи – для глухих і сліпих дітей, дітей зі зниженим слухом чи зором, дітей з порушенням опорно-рухового апарату – 14 років. Виняток, якщо за висновком психолого-медико-педагогічної консультації учні розпочинають навчання не з підготовчого класу, а з першого, то тривалість навчання скорочується на один рік [165]. Очевидно, що згідно із висновком фахівців – для дітей з ООП можливе навчання у підготовчому класі.

З часом Постанова № 585 зазнавала змін, які затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 року № 753. Зокрема, у пункті 1 вживаються слова «з особливими освітніми потребами», «порушення», «діти з порушенням розумового розвитку», останній абзац – виключений; «припинити набір учнів до підготовчих та перших класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей із затримкою психологічного розвитку з 01.09.2017 р., забезпечивши умови для навчання дітей з затримкою психічного розвитку, в спеціальних або інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів». Таким чином, вищесказане дало змогу дійти висновку, що питання навчання дітей з ООП актуальне у сучасній українській освіті. Однак навчання в спеціалізованих закладах освіти не врегулювало проблемну ситуацію щодо суспільної адаптації, соціалізації та розвитку дітей з ООП, а тому започатковано інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти.

Крім того, надано рекомендацію органам місцевого самоврядування до 2022 року трансформувати чинні спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) для дітей із затримкою психічного розвитку в інші типи навчальних закладів системи освіти [164]. Зміни зазначені в Постанові КМУ від 21 серпня 2019 року № 773, в якій наголошується про зміну слів: «строк навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» на «тривалість здобуття освіти у закладах загальної середньої освіти», «загальноосвітні навчальні заклади» на «заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО)» та «навчальні заклади системи освіти» на «заклади освіти». У документі проаналізовано тривалість навчання дітей з ООП, які здобувають освіту в інклюзивних класах. Затверджено зв'язок набуття компетентностей та продовження тривалості навчання дітей з ООП на один навчальний рік. Для додаткового року навчання школяра, який не опанував зміст навчального матеріалу, видається наказ керівника закладу освіти на підставі рішення команди психолого-педагогічного супроводу, погодженого з батьками дитини або законними представниками [163]. Отже, можемо узагальнити, що у названих документах більш детально зосереджено увагу на організації освітнього процесу, що, власне, передбачає створення ІОС в ЗЗСО

та документально зафіксовано додатковий рік навчання для опанування програмового матеріалу дітьми з ООП.

Доповнення до Постанови КМУ № 773 відображені у Постанові Кабінету Міністрів України № 983 від 21 жовтня 2002 р. «Про встановлення тривалості здобуття повної загальної середньої освіти особами з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти». У документі, зокрема, визначено тривалість здобуття освіти особами з ООП, що навчаються в інклюзивних класах. Стверджено, що навчання може бути продовжено на один навчальний рік у початковій школі відповідно до освітньої траєкторії. Безперечно, продовження тривалості навчання відбувається за умови складання протоколу засідання команди психолого-педагогічного супроводу, який служить підставою для направлення до ІРЦ з метою проведення повторної комплексної оцінки розвитку дитини. За результатами повторної комплексної оцінки складається висновок про повторну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини. Висновок комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку є основою для розроблення ІПР дитини з ООП, надання їй психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, у разі потреби – продовження тривалості здобуття освіти особами з ООП, що здобувають загальну середню освіту [166]. Проаналізувавши постанови КМУ № 753, 773 та 983 стосовно тривалості навчання дітей з ООП в ЗЗСО, констатуємо початок задокументованої тенденції переходу від сегнарації до інклюзії. Також у нормативно-правових актах зафіксовано, що в навчанні дітей з розумовою діяльністю можливі корективи, залежно від освітньої траєкторії.

Для розгляду формування ІОС проаналізовано розпорядження КМУ від 25 серпня 2004 року № 619-р «Про затвердження Концепції соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю». Розглянувши зазначену Концепцію, можемо виділити основну мету її прийняття – активний процес реформування соціальної сфери для рівних можливостей усіх громадян, включаючи осіб з розумовою відсталістю. На законодавчому рівні сформований механізм реалізації завдань [172]. Але незважаючи

на це, винесене на розгляд питання ще недостатньо вивчене і потребує орієнтації на осіб з особливими потребами.

Відповідно до Указу Президента України від 18.12.2007 р. «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» були вироблені заходи, необхідні для ефективного розв'язання питань щодо створення сприятливого середовища для осіб з інвалідністю. Загалом вищезгаданий указ визначав, з одного боку, умови створення для навчання (за відсутності протипоказань) дітей ООП у неспеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах, а з іншого, – вдосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних працівників з урахуванням освітніх і реабілітаційних потреб осіб з інвалідністю. Найголовніше, що указ є початком запровадження спеціальних навчальних програм з підготовки сурдоперекладачів. Крім того, для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та дітей-інвалідів гарантував видання засобів навчання (спеціальних підручників, посібників і наочно-дидактичних матеріалів) протягом 2008–2010 років [168]. Варто підкреслити, що провідна тема указу покликана розв'язати складну проблему, а результати мають бути застосовані при організації освітнього середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями.

З 2010 року в Україні відстежуються зміни в державній політиці: введення законодавчих та нормативно-правових актів для забезпечення інтеграційних процесів дітей в загальноосвітнє середовище в усіх ланках, з урахуванням сучасних поглядів на навчання осіб з особливостями психофізичного розвитку. З огляду на вищевказане можемо підкреслити, що на законодавчому рівні спостерігається перехід від сегрегації до інклюзії, а саме: рівного доступу кожного громадянина до здобуття якісної освіти.

Однак, як свідчить аналіз Конвенції про права осіб з інвалідністю, в якій відображається питання соціалізації дітей та дорослих з особливими потребами за допомогою «використання технологій, які враховують різні форми інвалідності, прийняття й сприйняття використанню жестових мов, абетки Брайля, додаткових чи

альтернативних способів спілкування і всіх інших доступних способів, методів і форматів спілкування за вибором осіб з інвалідністю» [99]. Отож, хочемо наголосити, що залежно від індивідуальних особливостей дитини з ООП, вчителем і фахівцями методики підбираються технології та засоби, які задовольняють освітні потреби.

Серед нормативно-правових документів варто назвати Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу», прийнятий від 06.07.2010 року, в якому внесені зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» (ВВР, 1999, № 28, ст. 230). Ці зміни передбачені у статті 9 частині першій «відповідно до освітнього рівня..., та особливостей учнівського контингенту існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів». У документі вперше визначено: а) навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного або/та розумового розвитку – спеціальну школу І–ІІІ ступенів; б) навчальний заклад для дітей з ООП, зумовленими складними вадами розвитку – навчально-реабілітаційний центр; в) навчальний заклад з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування – санаторна школа І–ІІІ ступенів. Варто зазначити, що у частині третій вводяться в обіг дефініції «спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами» [161]. Так, державний нормативний документ, прийнятий 2010 року, наголошує на необхідності залучення до навчально-пізнавальної діяльності дітей з ООП, проте залежно від особливостей розвитку визначаються різні типи загальноосвітніх закладів.

З 1 жовтня 2010 року Міністерством освіти і науки України затверджено Концепцію розвитку інклюзивної освіти. Детально проаналізувавши Концепцію, нами виділено декілька аспектів: передумови прийняття, детермінанти, законодавче підґрунтя, мету, завдання, очікувані результати та принципи розвитку інклюзивної освіти. Безперечно, документ важливий для нашого дослідження. Опрацювання змісту, власне, розкриває аспекти побудови ІОС на демократичних ідеях та основну ціль – розкриття цінності особистості як активного члена суспільства [171].

Крім того, з метою розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями, утвердження і забезпечення їх прав, реалізації Конвенції про права інвалідів прийнято Указ Президента України № 588/2011 від 19.05.2011 р. «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями». Для реалізації мети МОН України виділили основні завдання. Акцентуємо увагу на одному із пунктів змісту документа: «за участю Національної академії педагогічних наук України ужити додаткових заходів щодо впровадження інклюзивного та інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх навчальних закладах та розробити навчально-методичні матеріали для забезпечення навчання у дитячих будинках-інтернатах системи органів праці й соціального захисту населення вихованців із помірною і глибокою розумовою відсталістю, психічними розладами; забезпечити реабілітацію інвалідів засобами фізичної культури та спорту» [177]. У змісті Указу Президента України анонсувалася потреба забезпечення якісного функціонування освітнього процесу, складових індивідуальної освітньої траєкторії для дітей з розумовою відсталістю, психічними розладами, обмеженими фізичними можливостями – важливий крок для впровадження інтегрованого й інклюзивного навчання.

У контексті нашого дослідження заслуговує уваги Постанова КМУ від 15 серпня 2011 року № 872 «Про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», у якій визначено вимоги організації освітнього процесу, як-от:

- освітні послуги надаються із застосуванням особистісно-орієнтованих методів, з урахуванням індивідуальних особливостей;
- створення безпечного освітнього середовища;
- наявність матеріально-технічної бази;
- забезпечення відповідними педагогічними кадрами;
- наповнюваність класів та кількість дітей з ООП, з них: 1–3 дитини з порушенням опорно-рухового апарату, або занижених слухом чи зором, або із затримкою психологічного розвитку; не більше як двох дітей сліпих або глухих, або з

тяжкими порушеннями мовлення, або складними вадами розвитку, або тих, що пересуваються на візках). Згідно з чинним законодавством до класів з інклюзивним навчанням на основі висновку психолого-медико-педагогічної консультації передбачено зарахування дітей з ООП. Відповідно, навчально-виховний процес здійснюється на основі робочого навчального плану, з урахуванням якого, а також висновку психолого-медико-педагогічної консультації розробляється індивідуальний навчальний план для дітей з ООП [184].

Необхідно зазначити, що навчально-виховний процес є корекційно спрямований. Як правило, в індивідуальному навчальному плані передбачено 3–8 годин для корекційно-розвиткових занять; ці години враховуються під час визначення гранично допустимого тижневого навантаження на дітей. Оцінювання навчальних досягнень здійснюється за критеріями оцінювання навчальних досягнень та обсягом матеріалу, визначеним індивідуальною навчальною програмою [174]. Відповідно до організації освітнього процесу, врахування годин корекційно-розвиткових занять до допустимого тижневого навантаження, не створює додаткових проблем перенавантаження дітей, а відтак сприяє розвантаженню програмового матеріалу.

З'ясовано, що у 2017 році постанова зазнає змін. На нашу думку, доцільно виділити основні аспекти Постанови КМУ № 588 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». Так, потребують уваги:

- у першому абзаці пункті абзацу 3 детальний опис дітей з ООП подається як: діти з порушенням фізичного, інтелектуального та психічного розвитку;
- у пункті 4 деталізовано розкрито обов'язок керівника закладу: «Керівник загальноосвітнього навчального закладу на підставі заяви батьків або законних представників дитини з ООП, висновку психолого-медико-педагогічної консультації та за підтримки відповідного органу управління освітою організовує клас з інклюзивним навчанням, створює необхідну матеріально-технічну та навчально-методичну базу, здійснює добір відповідних представників тощо»;

- варто звернути увагу на пункт 8, в якому визначено кількість учнів з ООП в інклюзивних класах: аналогічно пункту 8 Постанови КМУ № 872 від 15.08.2011 р. [184] з доповненням 1–3 дитини з легким інтелектуальним порушенням чи порушенням опорно-рухового апарату, заниженим зором чи слухом, затримкою психологічного розвитку та не більше як двоє із числа дітей сліпих, глухих, з дислексією, розладами спектра аутизму, складними порушеннями розвитку, або тими, що пересуваються на візках;
- доповнено пункт 11, у якому подано трактування терміна корекційно-розвиткова робота, висвітлено тривалість індивідуального та групового корекційного-розвиткового заняття та наповненість групи;
- у пункті 13 розглянуто кількість годин та напрями проведення корекційно-розвиткових занять, які зазначені в індивідуальній програмі розвитку. Години для проведення корекційно-розвиткових занять: три–п'ять годин – заняття для дітей з порушенням опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, легкими інтелектуальними порушеннями, зниженим зором чи слухом; п'ять–вісім годин – заняття для дітей сліпих, глухих, розладами спектру аутизму, тяжкими порушеннями мовлення, іншими складними порушеннями розвитку. Вищезазначені години не враховуються до гранично допустимого тижневого навантаження учнів з ООП. Заняття проводяться з урахуванням особливостей навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти;
- у пункті 14 більш деталізовано розкрито питання дітей зі складними порушеннями розвитку під час перебування у загальноосвітньому закладі. Наявний додаток до Порядку – індивідуальна програма розвитку.

В опублікованих постановах, в аспекті педагогічного осмислення звертаємо увагу на застосування особистісно-орієнтованого навчання, корекційно спрямований процес навчання, врахування гранично допустимої кількості та відхилень інтелектуального, фізичного чи психічного розвитку – усі умови організації

інклюзивного навчання [175]. У контексті аналізу постанови зроблено акцентовано психофізіологічні порушення дітей (опорно-рухового апарату, мовлення, легкі інтелектуальні порушення, зниження зору чи слуху, затримка психічного розвитку, розлад спектру аутизму) та корекційно-розвиткову роботу. Погоджуємося, що відповідно до психофізіологічних порушень школярів потрібно вдосконалювати організацію якісного ІОС, оскільки кожне порушення характеризується певними особливостями – це новий індивідуальний виклик як і для педагогів, так і адміністрації закладу освіти.

У Законі України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», прийнятого 05.06.2014 р., відображені зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» (ВВР, 1999, № 28, ст. 230) в абзаці десятому частини першої статті 25 вживаються слова «асистент вчителя інклюзивних класів загальноосвітніх навчальних закладів» [159]. Так, для поширення тенденції – запровадити інклюзивне навчання в українських школах, вводиться посада асистента вчителя інклюзивних класів.

Загалом, запровадження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами мало на меті утвердити інклюзію на теренах українського освітнього середовища. А тому робочою групою визначені та в документі прописані дефініції «діти з особливими освітніми потребами», «корекційно-розвиткова робота», «білінгвальне (двомовне) навчання дітей глухих та із зниженим слухом», «життєва компетентність»; розкритий інноваційний підхід до навчання дітей з ООП; розроблена структура державного стандарту (Базовий навчальний план з додатком, характеристика інваріативної варіативної складових, вимоги до рівня підготовленості). Важливо наголосити, що в інваріативній складові закріплена низка нововведень: корекційно-розвиткова робота в кожній галузі та її основні напрями, відповідно до порушень розвитку дитини (дітей сліпих та із зниженим зором, глухих дітей, дітей із зниженим слухом, дітей з тяжкими порушеннями мовлення, із

затримкою психологічного розвитку, з порушенням опорно-рухового апарату, розумово відсталих дітей) [170].

В останнє десятиліття більшого значення набуває усунення дискримінації у закладах освіти. На законодавчому рівні: у законах, положеннях, розпорядженнях, концепціях ухвалених від 2017 р. було розширено увагу для створення безбар'єрного середовища для дітей з ООП у ЗЗСО.

МОН України підготувало проєкт закону реформування української освіти. Закон «Про освіту» був ухвалений 5 вересня 2017 р. У ході реформи початкової школи, розпочатої Міністеркою освіти і науки України Л. Гриневич, розпочалась з ухвалення урядом «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей» – деінституціалізація, що передбачала процес планування реорганізації із закриття або скорочення закладів інтернатного типів (до 2026 р. в спеціальних загальноосвітніх школах повинно бути охоплено тільки 0,5% дітей з ООП від загальної кількості дітей у країні). Знаковим етапом у запровадженні інклюзивного навчання у ЗЗСО стало ухвалення Закону України «Про освіту», який докорінно змінює одноіменний закон, прийнятий 1991 року. Закон передбачав право навчання дітей з ООП в усіх закладах освіти. Окреслимо зміни, прописані у чинному законі. У статті 19 розглядається проблематика організації освіти осіб з ООП. Необхідно зазначити, що відповідно до пункту 1 статті 20 кожний навчальний заклад за потреби повинен утворити інклюзивні чи спеціальні групи або класи для навчання дітей з ООП; інклюзивне навчання базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх учасників. Згідно з пунктом 2, заклад освіти організовує і забезпечує надання особам з ООП психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг. У цьому документі подані тлумачення понять: «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «індивідуальна програма розвитку», також використовуються такі поняття, як «корекційно-розвиткові послуги (допомога)», «психолого-педагогічні послуги» та «психолого-педагогічний супровід»

[182]. Зазначимо, що Закон «Про освіту» є цінним джерелом конструктивних підходів та рішень до впровадження інклюзивного навчання у ЗЗСО. Зосереджено увагу на кваліфікованому педагогічному супроводі дітей з ООП для забезпечення психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг. Варто підкреслити, що у документі спостерігається чітке розмежування понять інклюзивної освіти.

Вищезазначені документи активізували різні аспекти інклюзивної форми навчання в освітньому просторі, сприяли формуванню суспільної уваги до унікальності кожної дитини та регламентують гуманну сучасну освіту, що висвітлює захист прав та інтересів нормотипових дітей, а також дітей з ООП. Створення безпечного середовища в суспільстві відповідно до міжнародних зобов'язань, забезпечення доступності якісної медичної допомоги реалізувалося завдяки впровадженню Кабінетом Міністрів України від 05.04.2017 р. № 230-р Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 р.

Відповідно до впровадження інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти затверджено Постанову КМУ № 545 від 12 липня 2017 р. «Положення про інклюзивно-ресурсний центр». Зазначеним нормативним документом, визначено діяльність ІРЦ, яка спрямована на забезпечення кваліфікованої допомоги дітям з ООП, їхнім батькам чи законним представникам, надання висновку проведеної комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку, на основі якої створюються необхідні умови в закладах освіти [150].

Реформування освіти в Україні викликало значний резонанс серед суспільного загалу, водночас посприяло створенню нових можливостей. Реформа передбачає таку організацію освітнього середовища, при якій усі здобувачі освіти зможуть відкрити справжнє «Я», реалізувати творчу особистість, включаючи навчання дітей з ООП в ЗЗСО. Нововведення сприяло переосмисленню та надало можливість оцінити систему освіти нашої країни. Ознайомившись із аспектами реформи та проаналізувавши потреби здобувачів освіти, акцентуємо увагу на використанні практик, стратегій і

методик інших країн: США, Польщі, Великобританії, Італії, Швейцарії, Німеччини, Франції та ін. Аргументуємо свою думку тим, що наприкінці ХХ століття вищеперелічені країни обрали провідною стратегією інтегроване навчання, яке передбачало створення інклюзивних груп у дошкільному закладі та класів у школах, а згодом повноцінного функціонування інклюзії в ЗДО і ЗЗСО. Від липня 2018 року здійснювалася реалізація проєкту фінської підтримки реформи української школи «Навчаємось разом», який тривав до липня 2023 року. Українські вчителі мали змогу перейняти досвід канадських та фінських вчителів і методистів, а саме у таких аспектах: організація освітнього середовища, впровадження стратегій та технік роботи (проєктна діяльність, сторітелінг, кооперативне навчання, музикотерапія, лялькотерапія, рухова активність) з дітьми з ООП.

Завдяки впровадженій Концепції «Нова українська школа», затвердженій Національною Радою Реформ, реалізовано мету та завдання. Без сумніву, аспекти детально викладені на сторінках Державного стандарту початкової освіти (21 лютого 2018 р.), який базується на визнанні усіх дітей цінними й активними членами суспільства. Власне тому необхідно створити умови для їх інтеграції, адаптації, соціалізації та психоемоційного розвитку. Створення інклюзивної освіти, побудова нової структури школи, модернізація організації освітнього процесу, нормалізація навчального навантаження, формування компетентностей для успішної самореалізації в суспільстві – завдання реформи. Отже, інклюзивна освіта є одним з пріоритетів освітньої реформи, хоча впроваджується, здебільшого, на рівні початкової та базової школи, оскільки військовий стан вніс корективи в діяльність закладів освіти. Проте наголошуємо, що переважальним напрямом реформи є охоплення всіх дітей на усіх рівнях здобування освіти. Зрозуміло, що існує потреба організовувати й забезпечувати функціонування інклюзії системно, не обмежуючись лише школою. Починаючи із закладів дошкільної освіти, передбачаючи наступність: ранній вік – дошкільний вік – молодший шкільний вік при роботі з дітьми з ООП – підлітковий (молодший підлітковий) вік – ранній юнацький вік. Отож, питання запровадження інклюзії в

суспільстві залишається актуальним, безперечно, набуває важливості та гостроти у ковідний і воєнний період .

Важливою подією для ефективного функціонування інклюзивного навчання в ЗЗСО можна вважати схвалення 25 травня 2020 року Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі відповідно до Указу Президента України № 195/2020. У документі акцентовано увагу на функціонуванні безпечного, комфортного, здорового освітнього середовища. Наведемо перелік принципів, на яких ґрунтується Національна стратегія і аналогічні документи при організації інклюзивного навчання: пріоритет прав і свобод дитини; доступ до навчання, виховання і розвитку у здоровому та безпечному освітньому середовищі, без дискримінації; відповідальної взаємодії відповідно до компетенцій учасників освітнього процесу. Реалізація стратегії передбачає: а) створення ІОС; б) підвищення рухової активності дітей; в) забезпечення матеріально-технічної бази для освітнього середовища; г) надання психологічною службою ефективних послуг учасникам освітнього процесу тощо [180]. Відзначимо, що реалізація Національної стратегії сприятиме створенню безпечного, здорового, інклюзивного освітнього середовища. Адже в меті, стратегічних цілях та завданнях визначено комплекс заходів, яких необхідно вжити для досягнення очікуваних результатів. Вважаємо, що вагому роль для досягнення мети Національної стратегії відіграє забезпечення кваліфікованими спеціалістами, матеріально-технічною базою освітнього середовища, яке сприятиме оволодінню знань та компетентностей не тільки нормотипових дітей, а також дітей з ООП.

Підсумовуючи викладене вище, виділимо умови, від яких залежить ефективність освітнього процесу дітей з ООП в закладах освіти станом 2020 рік:

- співпраця з фахівцями (логопедами, реабілітологами, психологами, дефектологами (тифлопедагогами), сурдопедагогами, ерготерапевтами, фізичними терапевтами, кінезіотерапевтами);
- забезпечення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку;

- навчання за індивідуальною освітньою траєкторією (стаття 26 Закону України «Про повну загальну середню освіту»);
- проведення корекційно-розвиткової роботи;
- врахування індивідуальних особливостей, пізнавальної та емоційно-вольової сфери;
- визначення сильних та слабких сторін кожної дитини;
- розробка навчального плану стосовно потреб, опора на ІНП;
- вибір методів, прийомів, технологій та засобів.

На практиці доволі часто спостерігаються ситуації, коли в ЗЗСО відсутні фахівці (особливо в сільських закладах освіти), які можуть забезпечити корекційно-розвиткову роботу. Для розв'язання проблеми та забезпечення розвитку дітей з ООП необхідно залучити педагогічних працівників ІРЦ.

Розглянувши детально Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (наказ Мінекономіки № 2736 від 23.12.2020 року), звернули увагу на 15 компетентностей учителя, необхідних для навчання нормотипових дітей та дітей з ООП: предметно-методична, інформаційно-цифрова, психологічна, емоційно-етична, здоров'язбережувальна, педагогічне партнерство, інклюзивна, проєктувальна, інноваційна, прогностична, організаційна, рефлексивна, здатність до навчання вздовж життя, оцінювально-аналітична. Більш детально розглянемо, що передбачає інклюзивна компетентність вчителя початкових класів за трудовою дією: 1. Створення умов, що забезпечують функціонування ІОС; педагогічна підтримка дітей з ООП; 2. Здійснення постійних пошуків ефективних методів, підходів, заходів; 3. Забезпечення в ОС сприятливих умов для кожного учня, залежно від індивідуальних потреб, здібностей, можливостей та інтересів. Для якісної організації ІОС вчитель повинен володіти знаннями, уміннями та навичками: інструментами забезпечення

інклюзивного навчання; принципами, методами, стратегіями, технологіями та формами у роботі з дітьми з ООП; застосовувати в освітньому процесі модифікацію чи адаптацію (за потреби) [189]. Професійний стандарт є ключовим у підготовці вчителів початкових класів, оскільки без сформованих компетентностей неможлива організація якісного навчання здобувачів освіти. Зазначаємо, що серед компетентностей у роботі з дітьми з ООП найважливіше значення надаємо інклюзивній та здоров'язбережувальній компетентності.

Добре прислужиться у процесі реформування школи Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р «Про схвалення Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», де окреслено інноваційні концептуальні підходи, розкриваються напрями: фізична безбар'єрність, інформаційна безбар'єрність, цифрова безбар'єрність, суспільна та громадянська безбар'єрність, освітня безбар'єрність, економічна безбар'єрність. Більш детально розкриємо один із напрямів – освітня безбар'єрність, що передбачає аналіз стану і визначення ключових проблем, стратегічні цілі, завдання, цільові індикатори, очікувані результати. Закцентуємо увагу на декількох аспектах, які потрібно подолати: недостатнє використання освітніх інструментів для суспільного й культурного розвитку дітей, недостатньо задоволені потреби учасників освітнього процесу, наявність бар'єрів при створенні ІОС. Однією із стратегічних цілей є створення ІОС для задоволення освітніх потреб всіх учасників. Підсумовуючи все вищесказане, можемо зробити висновок: Стратегія спрямована на задоволення потреб осіб з ООП, розвиток їх потенціалу завдяки впровадженню у практику ідей інтегрованого навчання [188].

На початку ХХІ століття в умовах трансформаційних освітніх процесів, розширення інклюзивного освітнього простору, початкова освіта зазнає постійної модернізації змісту, пошуку ефективних форм і методів роботи щодо формування інклюзивного освітнього середовища (диференціація та гуманізація освітнього процесу; особистісно-зорієнтований підхід до дитини; інформатизація й

інтернаціоналізація освіти; розширення здоров'язберезувальних форм роботи з учнями початкової школи; використання інноваційних методик і технологій, зорієнтованих на ціннісне ставлення до здоров'я; створення оздоровчого освітнього простору; розвиток професійної компетентності та професійне зростання вчителів початкової школи).

У контексті формування інклюзивного освітнього середовища важливою є регламентація категорії особливих освітніх потреб. У Постанові КМУ №765 від 21.07.2021 р. виокремлено труднощі (навчальні, інтелектуальні, фізичні, соціоадапційні, функціональні), які проявляються в п'яти рівнях [160]. Для кожного рівня підтримки плануються та розробляються корекційно-розвиткові заняття зі спеціальними завданнями в індивідуальній або парній роботі.

Показово, що 1 січня 2022 року набула чинність Постанова Кабінету Міністрів України № 957 від 15.09.2021 р. «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» [153]. Мета цього документа – регулювання організації інклюзивного навчання, тобто адаптація освітнього процесу до потреб дітей з ООП і скасування чинності постанов КМУ від 15 серпня 2011 р. № 872 [174] та від 9 серпня 2017 р. № 588 [162]. Також у цьому документі сформульовано порядок створення інклюзивних класів, визначено кількість дітей з ООП, які мають змогу навчатись у одному класі відповідно до визначених рівнів підтримки, обов'язки керівника закладу стосовно створення умов на організацію інклюзивного навчання у ЗЗСО. З огляду на це засвідчуємо значне просування на шляху для надання освітніх послуг в умовах інклюзії.

В аспекті досліджуваної проблеми привертає увагу факт, що Уряд в 26 квітня 2022 року затвердив зміни, якими спростив порядок організації інклюзивного навчання, що передбачає забезпечення суспільного розвитку. Детально проаналізувавши зміни, в період військової агресії російської федерації, ми виділили декілька аспектів: гранична кількість дітей з ООП в інклюзивних класах не застосовується, допускається застосування змішаної форми здобуття освіти, у закладі

можуть формуватися тимчасові інклюзивні міжкласні групи. Мета змін – створення умов для продовження надання освітніх послуг усім здобувачам освіти.

Міністерство освіти і науки України щорічно надає Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. 6 вересня 2022 року МОН України опублікувало рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022–2023 році. У додатку до листа МОН описано: чотири моделі організації освітнього процесу, враховуючи місце перебування здобувача освіти; організацію освітнього процесу в очному, змішаному та онлайн-режимах; особливу підтримку та увагу дітей з ООП, а саме: надання психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвиткових послуг; забезпечення проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дітей та дистанційного навчання, які перебувають на окупованій території чи за кордоном; висвітлено обов'язки асистента вчителя під час дистанційного навчання тощо [181]. Важливо зазначити, що педагогічні працівники та фахівці потребують сучасних науково обґрунтованих рекомендацій, які пристосовані до сьогодення, з врахуванням воєнного стану.

Для створення інклюзивного освітнього середовища передбачено вибір адаптації чи/та модифікації освітніх програм в ЗЗСО з метою забезпечення прав осіб з ООП. Адаптація освітньої програми спрямована на зміну характеру подання навчального матеріалу, проте зміст навчання не змінюється. Адаптація здійснюється асистентом вчителя та педагогом, реалізується через індивідуальну програму розвитку. Допомога асистента вчителя полягає у наданні додаткового пояснення та концентрації дитині з ООП, організаційній допомозі вчителю.

У статті «Адаптація освітньої програми як засіб забезпечення інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти» вчені Д. Прасол та А. Кучеренко зробили висновки про адаптацію та модифікацію освітньої програми, які є ґрунтовними для нашого дослідження:

- відмінність між модифікацією та адаптацією існує в підходах до змін у навчальному процесі відповідно до потреб здобувачів освіти з ООП;
- діти з ООП, які не мають порушень дефіцитарного розвитку та/або інтелектуального розвитку, потребують адаптованої освітньої програми;
- основні напрями адаптації в освітньому процесі: пристосування до ОС, підбір психолого-педагогічних стратегій, створення адаптованих матеріалів та завдань, системи оцінювання [158, с. 85].

Отже, питання адаптації освітніх програм є для сьогодення нагальним. У науковій статті простежується розкриття практичних методів та прийомів, завдань, оцінювання в ІОС згідно з адаптацією навчальних дисциплін за типовою освітньою програмою. Таким чином, затвердження типових освітніх програм мають ключове значення логічного розкриття нашого дослідження.

Акцентуємо увагу, що 19 вересня 2022 року Міністерство освіти і науки України затвердило нові програми для 1–2 та 3–4 класів для спеціалізованих шкіл для здобувачів освіти з порушенням інтелектуального розвитку. Типові освітні програми розроблені під керівництвом О.В. Чеботарьової, одночасно втратили чинність накази Міністерства освіти і науки України № 816 від 26 липня 2018 року, № 917 від 2 липня 2019 року, № 467 від 1 квітня 2020 року, № 121 від 29 січня 2021 року [176]. Типові освітні програми 1–2 та 3–4 класів для осіб з порушенням інтелектуального розвитку розроблені відповідно Закону «Про освіту», Концепції Нової української школи, Державного стандарту початкової школи з урахуванням Типової освітньої програми під керівництвом О.Я. Савченко та Типової освітньої програми під керівництвом Р.Б. Шияна. Отже, у наказі чітко визначені програми для дітей з ООП в початковій школі, за допомогою яких вони зможуть освоїти навчальний матеріал згідно із ІПР.

У 2023 році для реалізації Національної стратегії було затверджено план заходів на 2023–2024 роки. Детальніше розглянемо ті, що стосуються 5 напрямку – освітня безбар'єрність. Стратегічні цілі: освітні потреби дорослих, молоді та дітей забезпечені

якісною освітою протягом життя; потенціал кожної особи розкривається завдяки інклюзивній освіті. Проаналізуємо завдання та заходи, яких потрібно вжити для усунення негативних наслідків: забезпечення підвищення рівня якості надання освітніх послуг у ЗЗСО (затвердження наказом МОН нової редакції положення про функціонування спеціальних класів в ЗЗСО, розроблення методичних рекомендацій щодо функціонування спеціальних класів у ЗЗСО, забезпечення роботи мережі спеціальних класів відповідно до потреб громади, розроблення методичних рекомендацій щодо оцінювання осіб з ООП, тощо); забезпечення наявності фахівців за професіями «асистент вихователя», «асистент вчителя», «асистент учня» (розроблення і запровадження інформаційної кампанії з підтримки розвитку інклюзивної освіти); забезпечення закладів освіти всіх рівнів допоміжними засобами для навчання та спеціальними підручниками, посібниками, зокрема надрукованими шрифтом Брайля (забезпечення осіб з ООП допоміжними засобами навчання, спеціальними підручниками, посібниками, зокрема надрукованими шрифтом Брайля); створення умов для здобуття освіти осіб з ООП відповідно до їх потреб та можливостей (продовження здійснення моніторингу залучення осіб з ООП до інклюзивного навчання на всіх рівнях освіти; затвердження (за результатами моніторингу) Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на період 2023–2030 років, розроблення методичних рекомендацій щодо оновлення програм підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників у частині надання освітніх послуг дітям з ООП з урахуванням кращих міжнародних практик, тощо). Таким чином, проаналізувавши план заходів на 2023–2024 роки, можемо підкреслити, що держава сприяє розвитку безбар'єрного простору та включенню осіб з ООП, тому що здійснюються моніторинг отриманих результатів, реалізуються заходи за рахунок та в межах видатків, які передбачені у державному та місцевих бюджетах на вищезазначений період [173].

Лист МОН № 1/11479-23 від 03.08.2023 р. «Про методичні рекомендації «Безпечне освітнє середовище: Надання індивідуальної підтримки учням з

особливими освітніми потребами під час підготовки до реагування на надзвичайні ситуації». У документі прописаний план заходів щодо створення безпечного освітнього середовища, визначено заходи у взаємодії з педагогічними працівниками, керівниками закладів освіти, здобувачами освіти (включно з дітьми з ООП (розладами аутистичного спектру, інтелектуальними порушеннями, труднощами у навчанні, фізичними чи сенсорними порушеннями, емоційними чи поведінковими розладами), батьками чи законними представниками. Підвищення компетенції вчителів щодо надання психоемоційної підтримки, організації зустрічей з батьками, процесу тренування з дітьми з ООП на реагування під час надзвичайних ситуацій в рольовій чи ігровій формах, проведенню занять з соціально-емоційного навчання, які сприяють виробленню готовності реагувати на нестандартні ситуації [176].

Як уже було зазначено у нашому дослідженні, інклюзивну діяльність ЗЗСО здійснюють згідно з чинними документами нормативно-правової бази. Результати аналізу законодавчих та нормативно-правових документів, дають підставу стверджувати, що джерела, які регламентують функціонування інклюзивної освіти, спрямовані здебільшого на впровадження та організацію освіти для дітей з ООП у ЗЗСО. В Україні науковцями, соціальними та педагогічними працівниками, психологами зроблено значний внесок у розвиток інклюзивного освітнього середовища, як-от:

- реформування системи шкіл-інтернатів;
- індивідуалізація освітнього процесу;
- збільшення обсягу субвенції для надання підтримки особам з особливими освітніми потребами;
- створення предметно-просторового середовища для усіх дітей відповідно до їх особливостей, потреб;
- запровадження посад асистента вчителя та асистента дитини;
- впровадження в освітній процес модифікованих і адаптованих програм;

- адаптація змісту навчального матеріалу для дітей з ООП відбувається на основі зміни методів, прийомів та способів навчання з врахуванням індивідуальних потреб;
- організація вебінарів, «круглих столів», семінарів та тренінгів для підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- створення ІРЦ, навчально-реабілітаційних центрів.

Наше дослідження уможливило ствердити, що в кінці XX – початку XXI століття українська освітня система перебуває у постійному пошуку організації освітнього середовища для дітей з ООП. Додамо, що на сучасному етапі (початок XXI ст.) поле інклюзії в Україні на державному рівні розширюється. Така ситуація зумовлена негативною тенденцією появи нових, недостатньо досліджених психофізіологічних особливостей розвитку. Для цього є низка причин, актуальних для України: гострі респіраторні вірусні інфекції (ГРВІ), COVID-19, екологічна ситуація та повномасштабне вторгнення російських військ, які знижують захисно-адаптаційні можливості та сприяють формуванню хронічних вогнищ інфекції, що призводить до випадків соціальної дезадаптації, зниження якості життя, збільшення кількості дітей з ООП [109, с. 408].

Отож, на сьогоднішній період Україна переходить на новий рівень освіти, у якому забезпечується рівний доступ усіх дітей до освіти – дитиноцентризм – суб'єкт-суб'єктні взаємостосунки між вчителем та школярем, підтримка дітей з ООП та інтегрування в дитячий колектив, створення комфортних умов, безбар'єрного та інноваційного середовища. Встановлено, що в Україні існує розгалужена система підтримки інклюзивної освіти; прийнято низку програм і заходів, які прямо чи опосередковано впливають на формування ІОС для адаптації, інтеграції та соціалізації дітей з ООП. Державна політика сприяє формуванню філософії суспільства щодо прийняття та позитивного сприйняття до осіб з порушенням психофізичного розвитку.

Підсумовуючи позиції нормативно-законодавчої бази України з питань організації інклюзивного навчання, в яких регламентовано надання освітніх послуг

дітям з ООП, нами виокремлено ключові напрями, на які, на нашу думку, опиралися Міністерство освіти і науки України, Кабінет Міністрів України при прийнятті законів, указів, постанов, розпоряджень, наказів та листів, які визначають:

- перехід інклюзії від нозологічного підходу (поділ дітей на види порушень у розвитку (зору, слуху, мовлення тощо) до рівневої моделі підтримки (дітям з ООП надається з першого по п'ятий рівень підтримки. Вони визначаються в результаті комплексної оцінки шкільної команди супроводу (1 рівень) чи фахівців ІРЦ (2-5 рівні) ;
- тривалість навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- створення інклюзивного освітнього середовища;
- організація інклюзивного навчання у закладах освіти;
- визначення змісту освіти (затвердження типових освітніх програм, Типового навчального плану, Типового переліку спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку);
- ефективне кадрове забезпечення в умовах ІОС;
- кваліфікований психолого-педагогічний супровід дітей з ООП [150, 153, 159, 160, 162, 165, 166, 168-178, 181].

Погоджуємось із думкою Н. Ашиток, що «Стратегія розвитку національної системи освіти зобов'язана реалізовуватися у руслі сучасних інтеграційних та глобалізаційних процесів і відповідати вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить розвиток України в ХХІ столітті, інтегрування національної системи освіти до європейського та світового освітнього простору. Одним із напрямків здійснення цієї стратегії повинна бути належним чином організована та втілена у практику інклюзивна освіта, яка в Україні повинна співіснувати із загальною і спеціальною» [4, с. 9]

Позитивним моментом є те, що затвердженню нормативно-правових документів передувала експериментальна робота. Тут доцільно зауважити, що з початком запровадження реформи спостерігається адаптація змісту, методів, завдань та системи

оцінювання відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії дитини; розробка індивідуальної програми розвитку згідно з висновком ІРЦ; створення психолого-педагогічної команди супроводу; постійний пошук інноваційних освітніх технологій та їх впровадження, що веде до оновлення освітніх парадигм, спрямоване на виконання низки завдань, серед яких – формування валеологічного світогляду та можливості набуття досвіду формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи; залучення батьків або законних представників дітей з ООП.

Огляд законодавчої бази про усунення проблеми формування інклюзивного освітнього середовища засвідчує значимість та багатоплановість робіт у суспільстві, яке потребує змін і готовності суспільства пристосуватися до індивідуальних потреб індивідів.

1.2 Ступінь дослідженості проблеми

У зв'язку із європейською та євроатлантичною інтеграцією України закладено основу й окреслено вектор розвитку демократичної держави. Значна увага суспільства прикута до громадян з особливими потребами, їхнього залучення до суспільного життя. Досвід минулих років свідчить, що процес соціальної адаптації має започатковуватися з дошкільного чи молодшого шкільного віку. Констатуємо, що саме у цей період досягаються найкращі результати роботи зі здобувачами освіти з різними нозологіями.

У час незалежності України спостерігається збільшення фактичної чисельності дітей з особливими освітніми потребами, у яких констатовано інвалідність, затримку психологічного розвитку. Результати статистичних даних опубліковані на сайті Міністерства освіти і науки України засвідчують, що за останні 7 років спостерігається тенденція зростання кількості осіб з ООП у 5,6 раза охоплених інклюзивним навчанням (для порівняння: у 2017/2018 н. р. було 7179 здобувачів освіти, у 2019/2020 н. р. – 18643 учнів з ООП, у 2020/2021 н. р. – 25078 здобувачів освіти з ООП, у 2021/2022 н. р. – 32689 учнів з ООП, а у 2022/2023 н. р. інклюзивне навчання охопило 33861 здобувачів освіти)

[217]. Однак сьогодні доводиться констатувати, що негативна тенденція збільшується щороку. Станом на 2023/2024 н. р. є 40354 школярів з ООП. Хочемо підкреслити, що тенденція пов'язана саме із деінституціалізацією та порушується аспект усвідомлення батьками інклюзивного навчання для задоволення освітніх потреб дитини. Безумовно, значний відсоток батьків, особливо в сільській місцевості, не готовий прийняти відмінні ознаки від нормотипових дітей; закладам освіти, фахівцям ІРЦ потрібно опрацювати ситуацію не тільки з дошкільниками, школярами, а і з їхніми батьками.

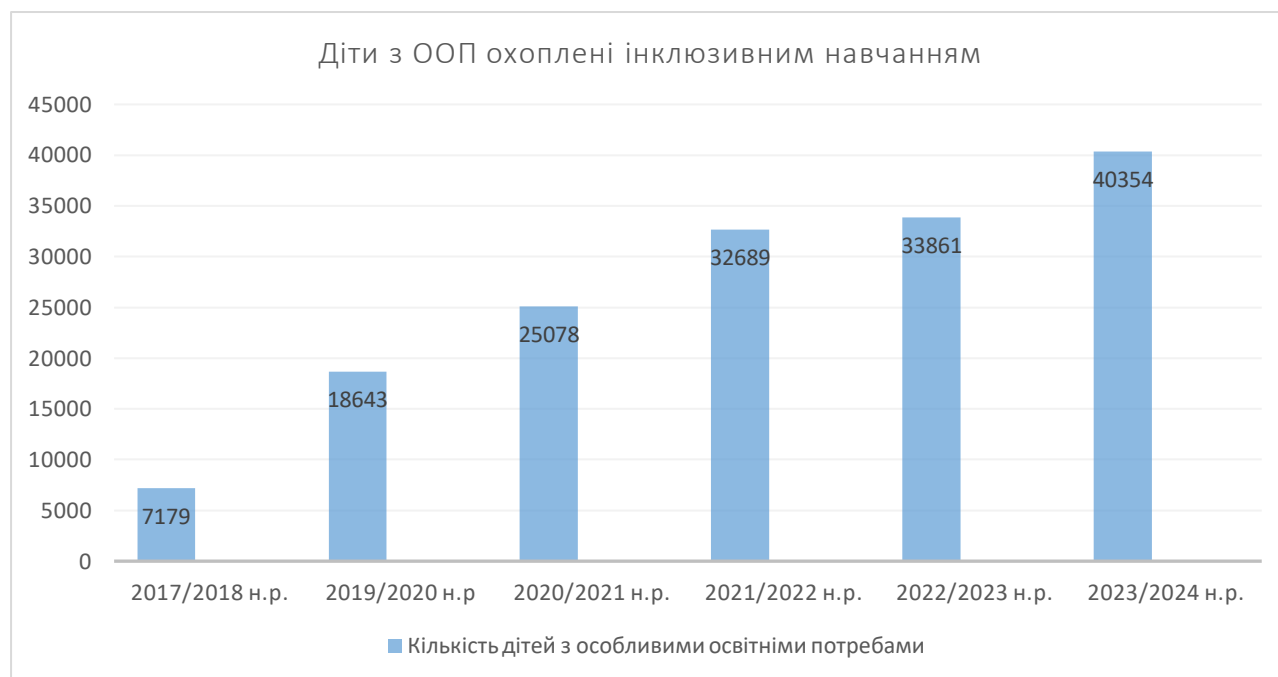

Рис. 1.1 Кількість дітей з особливими освітніми потребами, що охоплені інклюзивним навчанням в Україні

Варто зазначити, що вищезгадані дані офіційні, проте треба врахувати, що у зв'язку з повномасштабним вторгненням багато сімей виїхали за кордон, крім того, значна частина українських територій є окупованою, тому можлива значна похибка у визначенні частини дітей з ООП, які не охоплені навчанням в ЗЗСО.

За останні 7 років фіксується збільшення кількості дітей з ООП в Україні. Відповідно до змін відбулося зростання кількості інклюзивних класів у 5,82 раза: 2017/2018 н. р. таких було 5033 класи; 2019/2020 н. р. – 13497; 2020/2021 н. р. – 18681 клас; 2021/2022 н. р. стало 23216 класів [63–65; 217]. Станом на 2022/2023 н. р.

налічується 24995 класів, що на 1779 більше у порівнянні з минулим роком. Підсумовуючи, можемо впевнено сказати, що тенденція збільшення інклюзивних класів триває, бо в 2023/2024 навчальному році функціонує 29321 інклюзивний клас, що на 4326 більше, ніж 2022/2023 навчальному році.

Рис. 1.2. Кількість інклюзивних класів в Україні

За умови збільшення чисельності інклюзивних класів зростає кількість ЗЗСО, в яких організовано інклюзивне навчання. Проаналізувавши статистичні дані закладів загальної середньої освіти, у яких функціонує інклюзивне навчання, констатуємо зростання майже у 2,8 раза (для прикладу, у 2017/2018 н. р. було 2620 закладів, у 2022/2023 н. р. – 7012, у 2023/2024 н. р. налічується 7581 заклад з інклюзивним навчанням) [218]. Отже, зі зростанням чисельності здобувачів освіти з особливими освітніми потребами збільшується потреба у закладах освіти, які спроможні організувати безбар'єрне, інклюзивне освітнє середовище з універсальним дизайном та забезпечити кваліфікованих спеціалістів.

З огляду на те, що в Україні щорічно зростає кількість дітей з ООП, виникла важлива наукова проблема їх інтегрування у суспільне життя. Завдяки

напрацюванням науковців визначено ефективні засоби інтенсивної інтеграції дітей у загальноосвітній простір, як-от:

- формування інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО;
- функціонування психолого-педагогічного супроводу;
- адаптація чи модифікація навчального плану та програми відповідно до освітніх потреб здобувачів освіти;
- застосування інноваційних освітніх технологій у навчально-виховній роботі;
- індивідуалізація навчальних завдань;
- реалізація функціонування мереж інклюзивно-ресурсних центрів.

Детальніше проаналізуємо останній пункт, де йдеться про сприяння інтеграції осіб з ООП в освітнє середовище – роботу ІРЦ. Результати напрацювання інклюзивно-ресурсних центрів станом на 1 січня 2021 р. відображають, що комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку пройшли 151427 дітей, а в жовтні 2022 року в Україні налічувалося 689 інклюзивно-ресурсних центрів, до яких було подано 318320 заяв, власне, ними опрацьовано та створено 302927 висновків. Варто зазначити, що на грудень 2023 рік створено 710 ІРЦ. Станом на 15 грудня 2023 року до ІРЦ подано 401339 заяв, за запитом створено 388289 висновки [218]. Отже, порівнюючи статистичні дані, фіксуємо, що більше ніж за один рік до ІРЦ подано 83019 заяв та опрацьовано 85362 висновки – усі статистичні дані показують, що упровадження моделі інклюзивного навчання осіб з ООП стає в Україні одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти.

Зауважимо, що багато дослідників присвячували наукові праці питанню роботи з дітьми з ООП. Зокрема, Я. Мудрий [119], О. Невмержицька [137], Н. Кравець [154], Т. Пантюк [140], І. Садова [203], К. Яценко [138].

Отже, значення інклюзивного освітнього середовища та застосування засобів інноваційних технологій – питання, які потребують наукового обґрунтування, їх впровадження у початковій школі. Досліджуючи освіту, в умовах сучасності вчені

все-таки розглядають її як необхідну складову системи освіти XXI століття – інклюзивне навчання.

Підкреслюємо, що формування інклюзивного освітнього середовища в початковій школі має міждисциплінарний характер і охоплює низку наукових досліджень різних дисциплін.

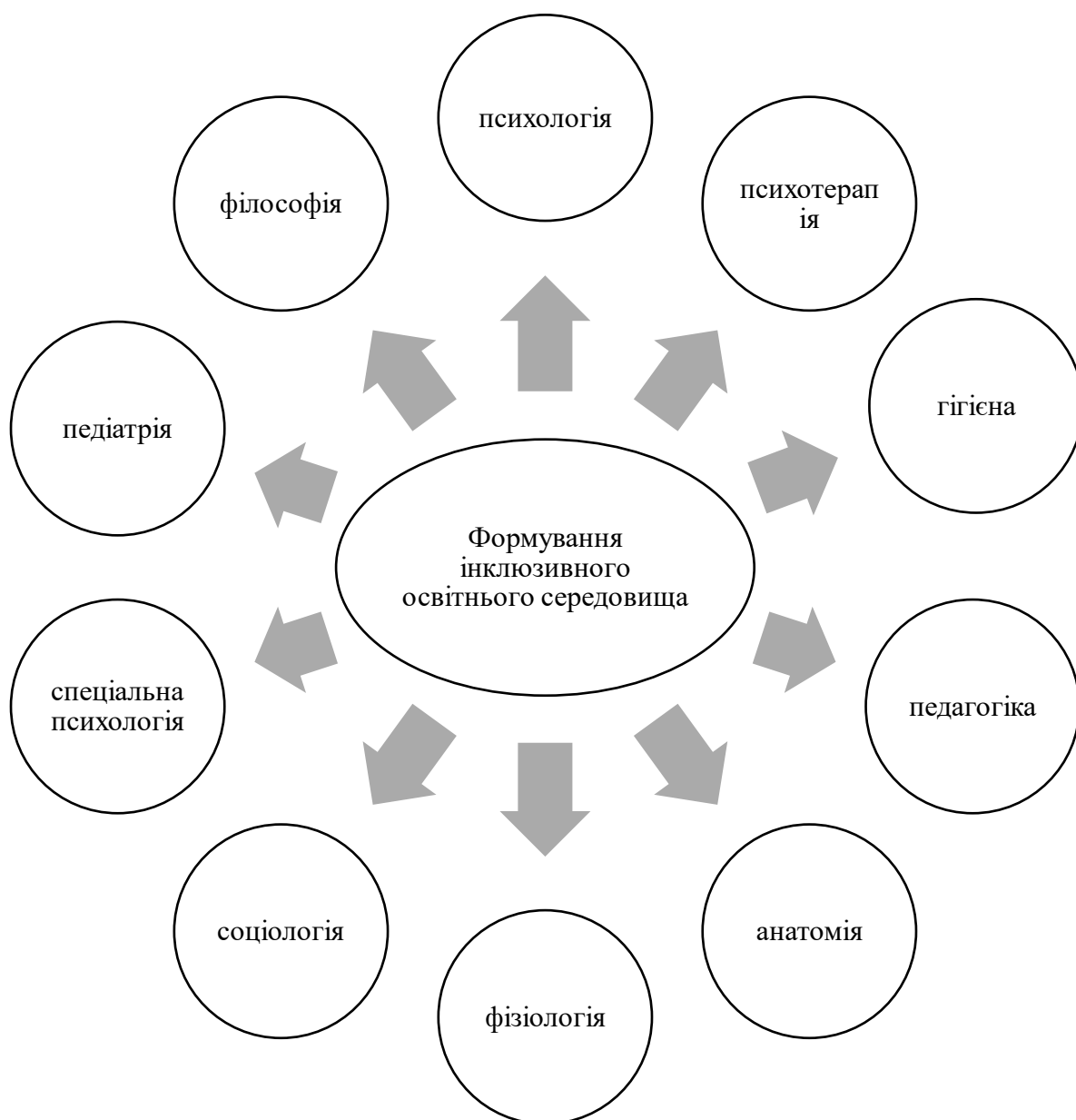

Рис. 1.3 Міждисциплінарні зв'язки у проблемі формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи

Проблема формування інклюзивного освітнього середовища стала предметом фундаментальних досліджень науковців у різних галузях освіти і практики. Численні наукові студії присвячені інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивне освітнє середовище (М. Бевзюк [6], Г. Васильєва [18], Н. Гаврилова [28], Н. Зобенько [69], Л. Золотарьова [70], Т. Зорочкіна [69], О. Іванова [71], І. Калініченко [81], Л. Козіброда [93], І. Малишевська [112], С. Мащак [116], Л. Неїжпапа [126], Т. Панченко [142], Л. Перхун [143], О. Позняк [146], М. Позас [265], В. Летцель-Альт [265], А. Поліхроніди [148], Л. Потапюк [155], Н. Ратушняк [192], І. Садова [204], Л. Таланова [227], З. Шевців [245]). У цьому контексті, варто зауважити, що з кінця ХХ – початку ХХІ століття відбувається збільшення теоретичних та методичних напрацювань роботи з дітьми з ООП, яке сприяє накопиченню досвіду.

Безперечно, аналіз проблеми формування ІОС повинен опиратися на досвід впровадження інклюзії в європейських країнах. На основі аналізу з'ясовано, що науковий інтерес, представлений у дисертаційному дослідженні Л. Перхун «Формування особистості дитини у системі інклюзивної освіти Франції», розкриває аспекти інклюзивного навчання у цій країні та місце особистості в означеній системі. У дисертації детально проаналізовано законодавче підґрунтя, систему освіти для дітей з ООП і, власне, роль педагога у здійсненні інклюзивної освіти. Відтак учена наголошує на необхідності використання прогресивних ідей французького досвіду інклюзії, оскільки в Україні тільки розпочинається розбудова системи інклюзивної освіти [143]. Погоджуємося з думкою дослідниці, що українська система освіти повинна адаптуватися до інтеграційних й інклюзивних процесів у освіті. Принагідно наголошуємо, що трансформація дітей з ООП в закладах освіти України та Франції характеризується спільними рисами: створення законодавчої бази для впровадження інклюзії; сприяння навчання в ЗЗСО, що забезпечує боротьбу з дискримінацією та задоволення освітніх потреб.

У дисертаційному дослідженні Г. Золотарьової «Інноваційні педагогічні технології при підготовці вчителів у Німеччині» окреслено генезу інноваційних

педагогічних технологій та поданий цілісний аналіз передумов їх виникнення. Вченою виділено базові концептуальні ідеї стосовно визначення сутності й структури сучасних педагогічних технологій, виокремлено підходи до класифікації у педагогічній теорії, надано рекомендації запровадження німецького досвіду у практику закладів вищої освіти [70]. Умовно кажучи, концептуальні ідеї застосування інноваційних технологій модифікують уроки, забезпечуючи особистісно-орієнтований підхід.

Дисертація О. Іванової присвячена дослідженню теорії й практики організації інклюзивного навчання дітей з ООП в країнах Західної Європи, аналізу проблем та етапів розвитку організації інклюзивного навчання дітей з ООП в країнах Західної Європи. Крім того, окреслено перспективи творчого використання прогресивного досвіду організації інклюзивного навчання в умовах розбудови НУШ: нормативно-правова база, матеріально-технічна (обладнання ресурсних кімнат), підготовка педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзії (вчитель-предметник, асистент вчителя чи учня, вчитель ресурсної кімнати) [71].

Важливе значення для нашого дослідження має науковий доробок зарубіжних дослідників Еліас Куркутас, Агнес Неметне Тот, Олени Віталакі «Межі та перспективи просування інклюзивної культури та парадигми у шкільному контексті: теоретичні міркування та емпіричні висновки з Греції та Угорщини». Авторками розкриті інклюзивні парадигми, соціально-емоційні та шкільні академічні проблеми, проаналізовані освітні потреби та представлені результати дослідження інклюзивної освіти в Греції і Угорщині. З'ясовано, що для подолання труднощів у навчанні дітей з ООП потрібно адаптувати навчальний план, розробити стратегії, скасувати освітню нерівність, забезпечити кооперативне освітнє середовище. У праці підкреслено, що інноваційні підходи безпосередньо пов'язані зі створенням ІОС. Дослідники розкривають аспекти взаємодії на міжособистісному, особистісному, макро- та мікрорівнях. Крім того, наголошено на невідповідності між законодавством і реальною практикою. Було встановлено, що при впровадженні інклюзивного

навчання бракує належного планування, змістовних комплексних практик, соціальної підтримки вчителів [261]. Таким чином, невід'ємним складником дослідження став аналіз досліджень інклюзивної освіти в європейських країнах.

У контексті дослідження нами визначено, що рушійною силою впровадження інклюзивного навчання в ПШ – вчитель початкових класів. На нашу думку, варто посилатися на дисертацію З. Шевців «Теорія і методика професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу». У науковій праці представлено дефініційний аналіз термінологічного апарату, який визначає проблему професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи в ІОС; розкрито феноменологічну сутність терміна «інклюзивна освіта», «інклюзивне освітнє середовище»; визначено переважальні напрями, функції та види робіт вчителів початкових класів в умовах інклюзивного середовища; з'ясовано умови (педагогічні, соціальні, психологічні) функціонування ІОС; подано класифікацію дітей, які належать до категорії дітей з ООП. Автор констатує ефективність розширеного змістового наповнення навчальних дисциплін корекційно-розвитковими технологіями згідно з принципом інтегрованого підходу із дисциплінами реабілітаційної та соціальної педагогіки [245].

Науковці розглядають, вищезгадане питання, з різних позицій. До прикладу, І. Малашевська визначила синергетичні концепти впливу на розбудову інклюзивної освіти, вказала на інтеграційну природу фахової підготовки психолого-педагогічних кадрів, розкрила методику організації командної професійної діяльності. Крім того, надала методичні рекомендації теоретичної і практичної підготовки різнопрофільних фахівців до роботи в умовах ІОС [112].

Для нашого дослідження значущим є науковий доробок І. Садової. Так, зокрема, у дисертаційному дослідженні «Тенденції розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України» авторка висвітлює: провідні тенденції розвитку інклюзії в закладах загальної середньої освіти на теоретичному, методологічному та

організаційно-методичному рівнях; періоди зародження, становлення та розвитку систем і моделей навчання дітей з особливими освітніми потребами в Україні й за кордоном; модель системи формування готовності педагогічного працівника до роботи в умовах освітньої інклюзії [204]. Варто зауважити, що тільки при умові створення адаптивного освітнього середовища ефективно проходитиме навчально-виховний процес в умовах здобуття інклюзивної освіти.

У контексті дослідження важливим став аналіз дисертації Л. Козіброди «Теоретико-методологічні основи соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища». Автором розкрито теоретичні та методологічні основи соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища кінця XX – початку XXI століття, проаналізовано нормативно-законодавчі акти, охарактеризовано дефініцію «діти з особливими освітніми потребами». Як засвідчили результати проведеного дослідження, орієнтири соціалізації у контексті організації освітнього процесу в умовах вітчизняного соціоосвітнього середовища закладу загальної середньої освіти, включають детермінанти та підходи до організації навчально-пізнавальної діяльності і соціалізації учнів з особливими освітніми потребами. Варто підкреслити, що у доробку представлено та визначено потенціал інноваційних методів (методу драми, арт-терапії, казкотерапії) у процесі проєктування культури шкільного середовища та розроблення змістової характеристики навчання і виховання [93].

У руслі дисертаційної роботи варто розглянути дисертацію Г. Васильєвої «Формування методичної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в умовах інклюзивного середовища», в якій описано структурні компоненти формування компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища та критерії, показники і рівні їх сформованості. Зазначимо також, що вченою удосконалено зміст, форми та методи формування методичної компетентності педагогічних працівників ЗЗСО в умовах інклюзивного навчання у процесі підвищення кваліфікації [18].

Керуючись результатами дослідження, проведеного М. Бевзюк, увиразнено аспекти педагогічних умов та розроблено модель професійної підготовки вчителів початкової школи [6]. На її думку, підготовка вчителя – це ключовий елемент, який в майбутньому здатний забезпечити функціонування якісного, комфортного освітнього середовища. Проте важливо врахувати умови та виклики (повномасштабне вторгнення на територіальну цілісність країни та епідемії), з якими зіштовхуються педагоги щодня.

З огляду на сутність аналізованої проблеми, важливою видається наукова праця Н. Ратушняк, присвячена індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи. У дисертації обґрунтовано та змодельовано процес реалізації педагогічних умов індивідуалізації інклюзивного навчання учнів початкової школи, визначено його мету та завдання. розкрито принципи і методи навчання в умовах інклюзії, висвітлено зміст та форми організації навчально-виховного процесу [192]. Підкреслюємо, що дослідницею виокремлено кожний аспект побудови й організації інклюзивного навчання, визначено місце дитини з ООП в освітньому процесі. Ми погоджуємося з Г. Васильєвою, О. Івановою, Н. Ратушняк та іншими науковцями, що для створення ІОС необхідні матеріальні та нематеріальні активи.

Важливим аспектом, досліджуваної нами проблематики, стає узагальнення, що рушійною силою для формування ІОС є вчитель, якому систематично потрібно розширювати педагогічну майстерність, коло зацікавлень. Звертаємо увагу на необхідність ознайомлення із сучасними методами, прийомами, STEM-освітою, арт-терапевтичними технологіями, кейс-технологіями, проектами, формувальним оцінюванням тощо.

Відзначаємо вагомий доробок українських вчених з огляду на побудову логічних зв'язків, які представляють проблему інклюзивного середовища. Українські науковці активно працюють над розширенням методичної бази, у яких висвітлюються методи, засоби та форми для формування ІОС. Водночас дослідники вказують на оптимальні та результативні шляхи розв'язання проблеми. Результати аналізу наукових

напрацювань сучасних вчених у напрямі формування інклюзивного освітнього середовища в Україні дають підставу зробити висновок, що в процесі досліджень науковці акцентують увагу на проблемах: ендукції, особливостей соціалізації дітей з різними нозологіями в умовах інклюзії, формування особистості дітей з ООП в закладах загальної середньої освіти.

Ще однією важливою темою, яка висвітлюється поряд із формуванням ІОС – доцільність використання засобів інноваційних технологій в ПШ.

У педагогічній науці представлена низка наукових досліджень, які присвячені впровадженню інновацій в освітній процес закладів освіти, авторства Н. Андросової [1], О. Біди [8], І. Дичківської [55], О. Зеленської [67], О. Кіяшко [86], Л. Коваль [90], А. Ковінько [92], І. Коновальчука [100], О. Мішкулинець [117], М. Пантюка [139], Т. Пантюк [139], Г. Розлуцької [194], І. Садової [200], С. Стрілець [221], Ю. Саєнко [234], Т. Фефілової [234].

У дослідженні І. Коновальчука «Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах» розкрито сутність поняття інновації з різних точок зору; подано теоретико-методичне обґрунтування застосування інновацій у загальноосвітніх закладах; представлено концептуально-змістову модель реалізації інновацій; охарактеризовано місії, стратегії, середовища та структури інноваційного потенціалу; перелічені критерії, показники та способи моніторингу; з'ясовано зміст та форми науково-методичного супроводу інноваційної діяльності педагогів [100]. Дослідник широко розглядає питання впровадження інноваційних технологій в закладах освіти, визначаючи їх ефективний вплив при організації ІОС, мотивації, поясненні та засвоєнні нового матеріалу, оцінюванні навчальних досягнень школярів. Важливий аспект дослідження полягає у тому, що сучасну школу неможливо уявити без впровадження інноваційних та інтерактивних технологій.

Доцільність застосування інноваційних технологій в освітньому процесі аргументується в проведених дослідженнях П. Гусака [79], О. Гудовсек [48], А. Ковінько [92], С. Покрової [147].

Так, підготовку майбутніх учителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії аналізує дослідниця А. Ковінько. Нею з'ясовано значення технології, етапи підготовки та рівні готовності майбутніх вчителів до розвитку творчого потенціалу засобами арт-терапії; педагогічні умови ефективного функціонування технології; психолого-педагогічні особливості розвитку творчого потенціалу молодших школярів; окреслено можливості використання методів арт-терапії у підготовці вчителя початкової школи [92].

Важливою в цьому аспекті є думка С. Покрової, яка обґрунтовує актуальність впровадження інноваційних технологій як засобу формувального оцінювання, а також акцентує увагу, що застосування інноваційних технологій сприяє забезпеченню зворотного зв'язку між педагогом та школярами, активно залучає всіх учасників до освітнього процесу, слугує усвідомленню здобувачами освіти власних результатів. Підсумовуючи вищесказане, дослідниця зазначає, що одним із ключових чинників якісної освіти виступає активне застосування інноваційних технологій [147, с.146–147].

У такому сенсі видається логічно виправданим звернення до засадничого завдання для реалізації працівників закладів дошкільної, загальної середньої та вищої освіти педагогічної діяльності – побудова власної траєкторії викладання, в основі якої закладено впровадження інноваційних технологій, що здатні надавати коригувальний вплив на здобувачів освіти, підвищувати рівень свідомості, створювати атмосферу довіри, включаючи дітей з ООП.

Студіювання наукових джерел свідчать, що якість надання освітніх послуг залежить від багатьох чинників: компетентності та педагогічної майстерності вчителя, змісту навчання, матеріально-технічного оснащення та застосування педагогічних технологій. Фактори, що визначають якість навчання, забезпечує сучасна система

освіти в Україні, яка оновлює матеріально-технічну базу ЗЗСО; сприяє проведенню вебінарів, тренінгів, семінарів, «круглих столів» для підвищення кваліфікації педагогічних працівників; їх ознайомлення з найкращими зразками педагогічних систем та технологій, які спрямовані на розвиток індивідуальних здібностей дітей природним шляхом. Зважаючи на сказане, інноваційні технології набувають активного застосування в освітній галузі ПШ. Ми стверджуємо, що застосування засобів ІТ є доцільним для організації ІОС з дітьми з ООП.

Невід'ємною частиною нашого дослідження є опрацювання наукових публікацій вітчизняних та закордонних науковців, навчально-методичних посібників і монографій.

У монографії «Інклюзивна освіта: досвід і перспективи» О. Балахонова аналізуючи створення інклюзивного освітнього середовища в Україні, зауважує: «Для України інклюзивна освіта – педагогічна інновація, що перебуває на стадії впровадження, а відтак потрапляє на труднощі: професійна невідповідність учителів, архітектурна непристосованість шкільних приміщень, недоопрацьованість нормативно-правової бази, необхідність додаткового фінансування інклюзивних закладів освіти, академічна перенавантаженість навчальних програм, які важко адаптувати чи модифікувати до потреб дитини з фізичними порушеннями, негативне ставлення батьків інших дітей – це утруднює процес запровадження інклюзивного навчання» [5, с. 65].

Простудіювавши колективну монографію «Актуальні питання теорії і практики інклюзивного навчання», ми визначили основні напрями проблематики науковців: аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду в розвитку інклюзивної освіти, розгляд прикладних питань організації в закладах освіти інклюзивного навчання дітей з ООП; забезпечення кваліфікованих фахівців для організації корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг; надання інформації для всіх учасників освітнього процесу [28].

Проблематика вищеназваних наукових розвідок доводить актуальність впровадження засобів інноваційних технологій у процесі формування інклюзивного освітнього середовища. Провідним завданням наукового пошуку стає розробка теоретико-методичних основ щодо застосування інноваційних технологій в ПШ задля створення безпечного освітнього середовища. Вагомого значення у дослідженні тематики набуває залученість кожного учня до освітнього середовища.

У контексті нашого дослідження доцільно зупинитися на аналізі реалізованих проєктів всеукраїнського фонду «Крок за кроком» та міжнародних фондах. Відзначимо, що їх реалізація стала поштовхом до розвитку інклюзивної освіти в Україні.

Міжнародний фонд «Відродження» (Україна) та Міжнародний центр розвитку дитини (Вашингтон) у 1999 році заснували всеукраїнський фонд «Крок за кроком», який є членом міжнародної організації «Крок за кроком». Мета фонду – сприяти втіленню освітніх реформ із реалізації інклюзивної та особистісно-орієнтованої освітніх моделей для залучення батьків та громадських організацій у вигляді тренінгів; створенні ідей і реалізації проєктів, що спрямовані на забезпечення рівного доступу дітей, включаючи дітей з ООП, до якісного освітнього процесу. Проєкт заустив програми: А) «Інклюзивна освіта», Б) різнобічний розвиток дитини «Крок за кроком», В) «Розвиваємо інклюзивну освіту разом: партнерство між інклюзивними та спеціальними навчальними закладами», Г) «Школа як осередок розвитку громади» тощо. Детально розглянувши програму «Інклюзивна освіта», ми виділили декілька напрямів роботи проєкту: I) організація тренінгів для вчителів початкових класів ЗЗСО, які працюють із дітьми з ООП; II) організація тренінгів для керівників ЗЗСО для створення та функціонування якісного ІОС; III) консультації пов'язані з реалізацією інклюзивної освіти; IV) розробка методичних матеріалів; V) проведення емпіричних досліджень; VI) розвиток партнерства з іншими організаціями [27].

У 2008 році завдяки Міністерству освіти провінції Манітоба та управлінню у справах інвалідності Міністерства соціального розвитку Канади реалізовано

канадсько-український проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами в Україні». Мета проєкту – зміна ставлення уряду, закладів освіти до людей з інвалідністю. Результат – розбудова інклюзивної освіти для забезпечення кожної дитини права на якісну, доступну освіту за місцем проживання, задоволення освітніх потреб дітей з ООП під час навчально-пізнавальної діяльності [76, с. 5]. Отже, проєкт передбачав усунення бар'єрів між дітьми, враховуючи дітей з ООП, надання усім школярам можливостей успішної соціалізації.

МОН України затвердило проєкт Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки. Мета – відповідність міжнародним стандартам ІОС та системі освітніх послуг. Завдання проєкту: виявлення й оцінка ООП у здобувачів освіти; створення умов для навчання відповідно до ООП; забезпечення належного рівня підготовки вчителів для задоволення потреб здобувачів освіти; удосконалення механізмів фінансування освіти; забезпечення якісною освітою дітей з ООП. Передбачено, що проєкт проходитиме в два етапи:

I етап (2020–2028 рр.) – упорядкування законодавчої бази інклюзивної освіти; підготовка кваліфікованих педагогічних кадрів; забезпечення архітектурної доступності та універсального дизайну; створення ІОС тощо.

II етап (2029–2030 рр.) – аналіз результатів проведеної роботи на першому етапі; визначення перспективи на 2030–2040 роки [169]. Дослідження підкреслюють, що заходи, організовані проєктами, сприяють інтеграції та соціалізації осіб з ООП.

Для дітей з особливими комунікативними потребами за благодійної ініціативи в 2021 році було розроблено Digital Inclusion – мобільний додаток з піктограмами, який можна використовувати як альтернативну та додаткову комунікацію.

Україна стала на європейський шлях розвитку. Однозначно, для цього необхідно вивчати та запозичувати досвід європейських країн. Станом на 2022 рік дитячий фонд ООН – ЮНІСЕФ, за підтримки Європейського Союзу, реалізовує проєкти для дітей та вчителів України. Проєкти спрямовані на підтримку здобувачів освіти, зокрема дітей

з ООП, облаштування безпечного освітнього простору, впровадження ігрового та соціально-емоційного навчання [134].

У 2023 році важливим внеском у розвиток інклюзивного навчання є проєкт «Супровід урядових реформ в Україні», який фінансується Урядом Канади. Основні пункти діяльності – функціонування ІОС, розробка ІНР, ресурси якісного інклюзивного навчання та моніторинг якості, а результатом плідної праці – створення посібника «Впроваджуємо інклюзію в закладі» за ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти», покликаний допомогти керівникам закладів освіти, педагогічним працівникам для функціонування якісного ІОС [246].

Окремо хочемо зазначити проєкти «Створення моделі адаптивного інформаційно-освітнього середовища початкової школи» на 2022–2027 роки, «Безпечна школа» [7], «Повір: подолання освітніх втрат і розривів». Реалізація вищезазначених проєктів спрямована на функціонування безпечного освітнього середовища в ЗЗСО.

Аналіз наукових праць та розгортання проєктів громадських організацій засвідчує значимість і багатоплановість робіт у цій сфері, що виявляють актуальні аспекти проблеми. Їхня сутність зводиться до того, що значні зусилля спрямовуються на розроблення і впровадження нових методів, технологій та засобів для успішної адаптації, інтеграції та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Наукові розвідки дали змогу виявити аспекти, які суттєвими для нашого дослідження відповідно до мети і завдання. Висвітлено, що нині, накопичений досвід особливостей організації освітнього процесу в умовах реалізації основних засад інклюзивного навчання, а також психолого-педагогічний супровід дітей з ООП в ІОС у площині положень Нової української школи. На наш погляд, існує потреба в усуненні суперечностей між традиційною системою та інноваційними реаліями, тому детальне вивчення та впровадження засобів ІТ в навчально-пізнавальну діяльність є невід’ємною складовою інклюзивного середовища. Інноваційні технології варто розглядати засобом організації навчально-пізнавальної діяльності, без якого

неможливо здійснювати особистісно-орієнтоване навчання в умовах трансформаційних змін.

Окрім того, результати ступеня дослідженості дає підставу стверджувати, що у XXI столітті створені сприятливі умови для подолання психологічних та соціальних бар'єрів для пристосування дітей з ООП у закладах освіти. А отже, в контексті означеної проблеми вважаємо доцільним розглянути суть понять «інклюзивне освітнє середовище», «інноваційні технології» та «початкова школа».

1.3 Характеристика базових понять дослідження

Початкова освіта – перший та найважливіший етап в оволодінні компонентами навчальної діяльності, що забезпечує гармонійний всебічний розвиток молодших школярів. Відповідальність за навчання і виховання у закладі освіти першого ступеня (або структурного підрозділу іншого закладу освіти), що забезпечує початкову школу, покладається на вчителя та батьків (або осіб, які замінюють їх), взаємодія яких відбувається на засадах педагогіки партнерства. Однак, важливо зазначити, що вчитель та здобувачі освіти – рівноправні суб'єкти навчання, незважаючи на вікові та індивідуальні особливості дітей. Керівник закладу освіти та вчитель повинні створити безпечне і безбар'єрне освітнє середовище, в якому панує атмосфера довіри та взаємодопомоги. Акцентуємо увагу, що при наявності дитини з ООП необхідний психолого-педагогічний супровід та функціонування ІОС для забезпечення її інтеграції в дитячий колектив.

Задля наукового аналізу проблематики формування інклюзивного освітнього середовища важливо насамперед з'ясувати ключове поняття «освітнє середовище», адже саме воно відображає філософію НУШ та сутність освітньої програми.

Концепт освітнього середовища досліджували І. Ахновська [3], М. Братко [14], Т. Водолазька [22], Н. Гонтаровська [38], І. Малишевська [111], Т. Осадченко [133],

М. Пессе [270], Л. Петько [144], О. Позняк [146], Г. Полякова [151], О. Савченко [197], Р. Семенова [208].

У Концепції НУШ розглянуто основні аспекти організації ОС, висвітлений результат, як «освітнє середовище створюється для заохочення самовизначення дітей у класі та розвитку їхніх спроможностей, оскільки відомо, що люди, які контролюють те, що відбувається з ними, краще адаптовані до життя» [128, с. 53]. Обміркувавши значення ОС для школяра, можемо додати, що воно створюється для мотивації накопичення знань, умінь, навичок та компетентностей, які необхідні в майбутньому.

Дефініція «освітнє середовище» охоплює широкий спектр численних українських та європейських наукових праць, звернень до різних концепцій.

Українська науковиця, авторка підручників для початкової школи О. Савченко трактує освітнє середовище як «сукупність умов і впливів, які створюють основу для навчання, виховання та розвитку» [198, с. 493]. Погоджуємось із думкою вченої, що це середовище, яке забезпечує участь у навчальній діяльності та сприяє розвитку особистості.

Натомість на думку О. Позняк, «освітнє середовище – це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, необхідних для функціонування закладу освіти; система впливів та умов формування особистості здобувача знань» [146, с. 305]. У трактуванні дефініції ОС О. Позняк простежується спільна із О. Савченко думка: детермінанти, які створюють базу для формування особистості. Хочемо додати, що вчителю важливо акцентувати увагу на внутрішній мотивації до навчальної діяльності, яке водночас забезпечує якісне функціонування ОС.

Дослідженням визначено, що феномен «освітнє середовище» розглядався І. Малишевською, як соціальна категорія «безпосереднє оточення особистості, сукупність різних умов її функціонування і життєдіяльності, що сприяє особистісному розвитку, забезпечуючи навчання та виховання» [111, с. 21]. На нашу думку, трактування повністю висвітлює зміст поняття з точки зору соціальної категорії.

Дослідницею Т. Осадченко запропоновано тлумачення терміна на означення освітнього середовища початкової школи. Це – «цілісна система умов, що забезпечує активну взаємодію суб'єктів початкової ланки освіти з метою оволодіння молодшими школярами ключовими компетентностями, які визначають особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток» [133, с. 19].

Акумулюючи сучасні підходи науковців до тлумачення дефініції «освітнє середовище», дослідниця Р. Семенова розглядає її як «динамічну систему психолого-педагогічних умов і впливів, спрямованих на розкриття та оптимальний прояв творчої природи психіки обдарованої особистості, включаючи здатність її до довільної саморегуляції своїх дій і станів, відповідно до природних задатків, інтересів, потреб, вимог вікової соціалізації, соціального запиту» [208, с. 46]. Отже, освітнє середовище включає зовнішні об'єктивні умови, системи психолого-педагогічних умов і впливів, спрямовані на формування та розвиток дітей з ООП.

Зі свого боку, дослідниця О. Єжова зазначає, що «освітнє середовище – це система умов існування, формування і діяльності особистості в процесі засвоєння нею конкретних систем наукових знань, практичних умінь і навичок; система умов виховання і навчання особистості» [59, с. 272].

Умотивованою вважаємо думку, Н. Гонтаровської, яка зазначає, що «освітнє середовище – це сукупність природних, фізичних та соціальних об'єктів та суб'єктів, які впливають на формування учня, творчий та особистий розвиток, сприяють становленню міжсуб'єктних взаємодій та особистісно-орієнтованих комунікацій в освітньому процесі, забезпечують умови безпечної життєдіяльності учня у закладі освіти і поза його межами» [38, с. 18]. Отже, вчена розглядає освітнє середовище «як спосіб організації навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління в сучасному його розумінні стосується суб'єктів здобуття загальної середньої освіти широкого вікового діапазону, на підставі чого вирізняє освітнє середовище початкової школи» [39, с. 128]. Освітнє середовище початкової школи є складовою частиною освітнього середовища ЗЗСО. Вважаємо за доцільне говорити, що вдосконалення

методів та технологій для розвитку здоров'язбережувальної компетентності школярів актуальне на всіх етапах освітньої діяльності в початковій, базовій та профільній школі.

Варто зауважити, дослідниця М. Братко вважала доцільним розглядати поняття «освітнє середовище» як «загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, що відіграє роль в модифікації її поведінки, впливає на розвиток і формування здібностей, потреб, інтересів, свідомості» [14, с. 16]. Зі слів дослідниці, можемо констатувати, що ОС впливає на поведінку, дисципліну, розвиток і становлення пізнавальної, емоційно-вольової сфери дитини.

Трактування дефініції «освітнє середовище» охоплює безліч досліджень, проте особливе зацікавлення викликає науковий доробок М. Пессе. У науковій роботі ним проаналізовано більше 50 публікацій, що побачили світ у межах 30 років. Дослідник дійшов висновку, що освітнє середовище – це динамічне середовище, в якому підкреслюються індивідуальні потреби учнів, хоча вимагає від індивідів гнучкості та здатності адаптуватися до умов; створюється та перебуває під впливом педагогічного працівника [270, с. 63-64]. Підтримуємо думку литовських вчених, що освітнє середовище залежить від керівництва закладу та вчителя.

Аналізуючи з інституційного аспекту сутність ОС та структурні компоненти освітнього середовища, власне, вважаємо, що на увагу заслуговують наукові розвідки І. Ахновської. Авторка розкрила сутність поняття освітнього середовища, визначила засади його формування у контексті економічних знань. Йдеться про комплекс нормативно-правових, організаційних та економічних умов; сукупність особистих і репутаційних можливостей суб'єктів; об'єднання технологічних, фінансових, інтелектуальних та інформаційних ресурсів; постійний розвиток; покладення в основу освітнього середовища освітньої, інноваційної, культурної, виховної, людинотворчої та розвиткової функції. Крім того, запропонувала модель освітнього середовища, до складу якого входять такі структурні компоненти (рис. 1.3):

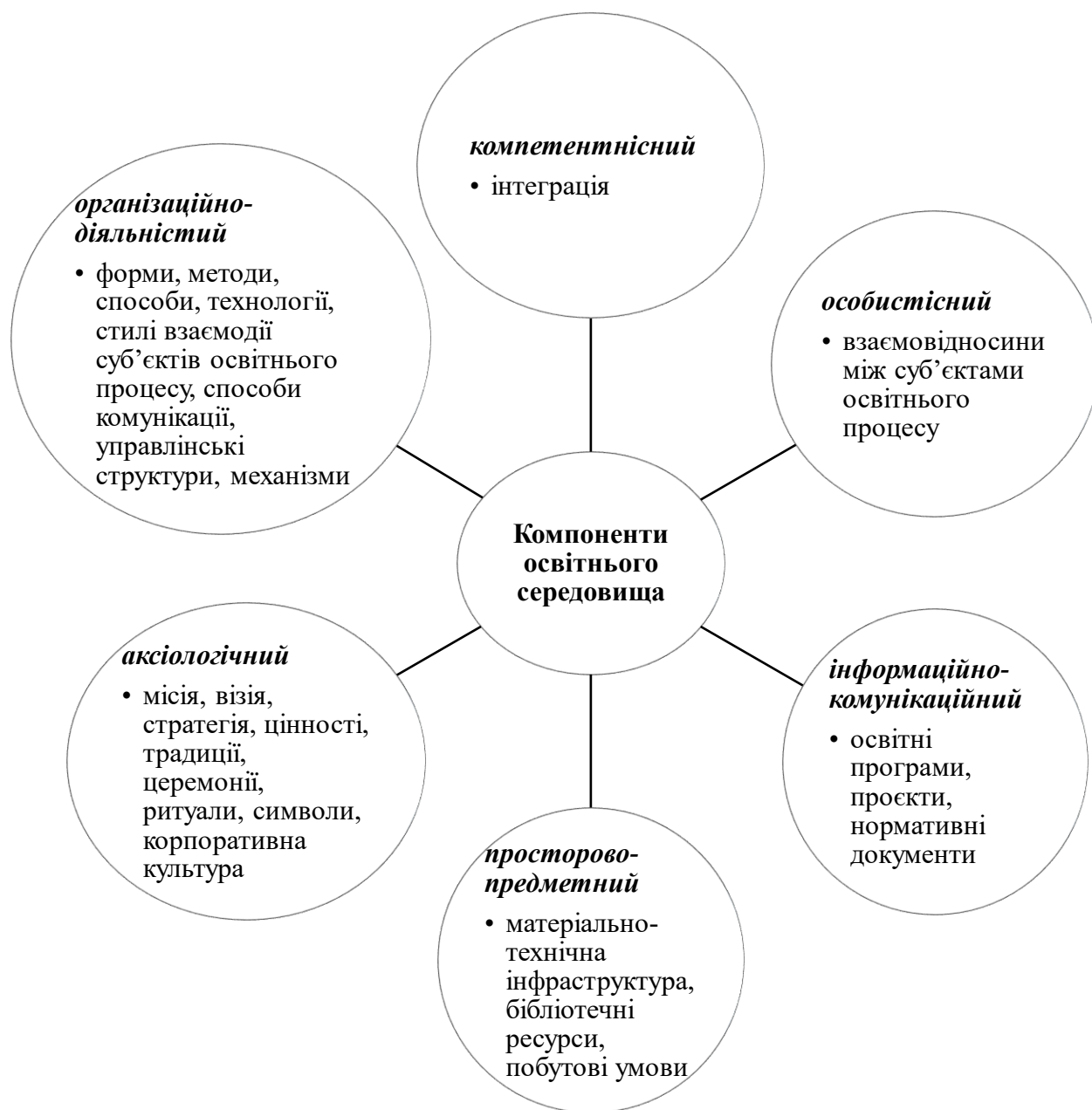

Рис. 1.4 Компоненти освітнього середовища за І. Ахновською [3, с.29]

Привертає увагу напрацювання Г. Полякової щодо визначення складників освітнього середовища, а саме: суб'єктний (розвиток психічних процесів (пам'ять, мислення й інтелект, увага, уява та творчість, у системі інтелектуальних властивостей сприймання та відчуття), формування компетентностей за допомогою взаємодії учасників навчального процесу, з використанням засобів), соціальний (застосування

практичної діяльності для формування умінь та навичок на репродуктивному рівні, продуктивної дії та творчому рівні), просторово-предметний (досвід комунікативних процесів з іншими суб'єктами за певних умов, з використанням ефективних технологій формують комунікативні навички), психодидактичний (різноманітність застосування методів, форм, засобів, технологій навчання тощо) [151, с. 78–87].

Попередній огляд довідкової літератури свідчить про існування багатьох визначень терміна «освітнє середовище». У ході дослідження з'ясовано, що більшість трактувань ґрунтується на сукупності чинників у закладі освіти, які впливають на розвиток особистості. У контексті вищевикладеного важливо наголосити на тому факті, що залежно від підходів та бачення авторів трактування прослідковується дотичне усвідомленого розуміння змістового наповнення.

Наголосимо, що велику роль відіграє організація освітнього середовища, яке впливає на перебіг у ньому життєдіяльності дитини, а тому воно має спрямовуватися на інтелектуальний та емоційний розвиток кожної з них з урахуванням індивідуальних можливостей. Доречно також зазначити, що складниками ОС є сукупність психологічних факторів, матеріальних ресурсів та міжособистісних відносин. Вони сприяють формуванню цінностей, соціальної взаємодії, розвитку пізнавальних здібностей та інтересів.

У період реалізації реформи Нової української школи особливого значення набуває створення не просто освітнього середовища, а інклюзивного. Фактично, причиною формування ІОС виступає постійне збільшення дітей, які потребують освітньої підтримки, особливо у воєнний період. З точки зору реабілітаційної функції заклад освіти постає як інститут збереження і зміцнення фізичного, духовного, психічного здоров'я здобувача освіти, збереження особистості в стресових та кризових обставинах життя; для дітей з ООП школа освоює механізми захисту, допомагає вижити в нестабільному суспільстві, стабілізувати емоційний стан, навчити самотійно врегульовувати проблемні ситуації.

У науковому обігу поруч з терміном «освітнє середовище» функціонує поняття «інклюзивне освітнє середовище», яке особливого значення набуло з періоду запровадження реформи «Нова українська школа».

Отож, згідно зі ст. 1 «Основні терміни та їх визначення» Закону України «Про освіту» термін «інклюзивне середовище» тлумачиться як «сукупність умов, способів і заходів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [182]. Йдеться, про організацію максимально сприятливих умов для місця перебування, навчання та розвитку дитини з ООП, в якому враховуються індивідуальні особливості для розвитку її потенціалу.

Як засвідчує аналіз публікацій науковців кінця XX – початку XXI ст. у галузі педагогіки (В. Боднар [9], Т. Боднар [10], Л. Будяк [16], І. Калініченко [80], І. Малишевська [113], А. Поліхроніді [148], В. Синьов [209], А. Собчук-Ліва [212], З. Удич [231], З. Шевців [245], А. Шевцов [209]) дефініція «інклюзивне освітнє середовище» є актуальним терміном у 20-х роках XXI століття, у якому відображаються організація роботи педагогічного працівника з дітьми з ООП, врахування їх ментального, фізичного та психічного благополуччя.

У педагогічній літературі подаються різні підходи до з'ясування дефініції «інклюзивне освітнє середовище». Так, І. Малишевська вважає, що це «певна технологія інклюзивного навчання, яка спрямована на досягнення кінцевого результату – успішна соціалізація дітей з ООП». Аналізуючи поняття вчена доводить, що в основі інклюзивного освітнього середовища закладені принципи інклюзії, а також враховуються суб'єктивні й об'єктивні чинники ефективного розвитку особистості в межах відкритої соціально-педагогічної системи [111, с. 22]. Авторка, по суті, веде мову про розвиток та соціалізацію особистості через детермінанти інклюзивного навчання.

Однак є інші підходи до розкриття дефініції. Так, зокрема, В. Боднар та І. Калініченко інклюзивне освітнє середовище розглядають як «навчально-виховне середовище закладу освіти, в якому дотриманий принцип навчання дітей з ООП в

умовах загальноосвітнього навчального закладу, тим самим забезпечує права на освіту відповідно до місця проживання» [9, с. 4]. Згідно із Законом України «Про освіту» прописано гарантоване право та виділено окремим пунктом умови зарахування дітей в ЗЗСО за місцем проживання.

Доповнюючи думку науковців, варто звернути увагу на трактування поняття А. Собчук-Лівою. У її розумінні інклюзивне освітнє середовище полягає у «сприятливій атмосфері для учнів з ООП, де можна повноцінно отримати освіту, не соромлячись себе, незважаючи на освітні потреби, здатні ефективно навчатися, удосконалювати комунікативні вміння, підвищувати власну соціальну компетентність і відчувати себе частиною суспільства» [212, с. 196–201].

Розглядаючи проблему формування ІОС, А. Поліхроніді тлумачив його як «середовище, яке забезпечує усіх суб'єктів освітнього процесу можливостями ефективного саморозвитку, передбачає вирішення проблеми освіти дітей з особливими освітніми потребами за рахунок адаптації освітнього процесу, методичну гнучкість і варіативність, сприятливий психологічний клімат, перепланування навчальних приміщень, активну участь усіх учасників навчального процесу» [148, с. 84]. Згідно з тлумаченням науковця, саме адаптація в ЗЗСО вирішує проблеми дітей з ООП та передбачає їх розвиток.

Детальний аналіз трактування дефініції інклюзивного освітнього середовища знаходимо у науковій праці З. Шевців, яка підкреслювала, що «це комплекс спеціальних умов, створених для отримання дітьми з ООП та дітьми з нормотиповим розвитком, із якими вони спільно навчатимуться в одному класі, завдяки матеріально-технічному, навчально-методичному, інформаційному та кадровому забезпеченню, безперешкодному доступу до навчального закладу та переміщення в ньому, яке загалом сприятиме ефективній соціалізації, навчанню, вихованню, розвитку, корекції та реабілітації учнів із обмеженими можливостями здоров'я та не перешкоджатиме навчанню дітей загального розвитку» [245, с. 11]. Погоджуємося з думкою дослідниці щодо ефективності навчання дітей з ООП з нормотиповими здобувачами початкової

освіти і, що середовище впливає на адаптацію, соціалізацію, інтеграцію, комунікацію, навчання, розвиток, корекцію чи реабілітацію. Проте важливо детально вивчити висновок ІРЦ, дібрати команду супроводу та фахівців, модифікувати чи адаптувати програму.

Співзвучною з думкою А. Поліхроніди є позиція українських учених А. Шевцова та В. Синьова, які визначили засади, на яких ґрунтується інклюзивне освітнє середовище:

- рівний доступ та надання якісної освіти для усіх учасників навчального процесу;
- визначення і врахування здатності здобувача освіти до навчання, створення суспільством певних умов для їх реалізації;
- реалізація права дитини розвиватися в родинному колі та забезпечення доступу до всіх ресурсів;
- дотримання педагогіки партнерства з усіма учасниками;
- розробка навчальних програм, індивідуальних програм розвитку та календарно-тематичного планування на основі особистісно-орієнтованого й індивідуального підходів;
- застосування педагогічних інноваційних технологій;
- впровадження результатів сучасних досліджень та практик у реалізації інклюзивної моделі навчання;
- реалізація командного підходу, тобто залучення батьків, фахівців ІРЦ, команди психолого-педагогічного супроводу [209, с. 11].

Водночас, розглядаючи інклюзивне середовище, дослідниця Л. Будяк виокремила аспекти його організації: поєднання загальноосвітнього та корекційно-розвиткового навчання, для розвитку індивідуальних здібностей; створення внутрішньшкільної психолого-медико-педагогічної служби; розроблення для кожної дитини з ООП індивідуальної програми розвитку та впровадження корекційно-

розвиткових занять; забезпечення індивідуально-диференційованого підходу, базованого на особистісно-орієнтованій моделі освіти [16, с. 72].

Цінним для нашого дослідження є розуміння поняття «інклюзивне освітнє середовище», подане у дисертаційному дослідженні І. Малишевської. Дослідниця визначила, вузьке розуміння ІОС як «вид освітнього середовища, у якому всі суб'єкти освітнього процесу забезпечені можливостями саморозвитку, завдяки адаптації освітнього простору до потреб дитини: психологічний клімат, методичну гнучкість і варіативність, реформування процесу навчання тощо». У широкому розумінні ІОС – навчання з ровесниками дітей, які відрізняються фізично чи психічно від інших. Підсумовуючи вищесказане, ІОС – це місце центральної складової життєдіяльності дітей з ООП, у якому формуються і розвиваються базові уміння і навички необхідні для соціалізації [112, с. 49].

Отож, у контексті нашого дослідження пропонуємо тлумачення *інклюзивного освітнього середовища як безбар'єрне середовище, в якому забезпечується індивідуальна освітня траєкторія інтелектуального й емоційного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, з врахуванням їхніх потреб та можливостей, застосовуючи інноваційні технології.*

Погоджуємось із думкою Т. Боднар, що «Концепція інклюзивної освіти» тільки окреслює вектори забезпечення формування інклюзивного освітнього середовища, проте залишилися ненаголошені дефініції поняття «інклюзивне освітнє середовище» [10, с. 22]. Підкреслюємо, що формування ІОС включає цілеспрямований, планомірний, однак і стихійний процес, оскільки можливий некерований вплив суспільства та сім'ї.

Прихильницею формування інклюзивного освітнього середовища є І. Калініченко, зазначаючи, що «це середовище, де всі діти незалежно від своїх освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загальної спільноти» [81, с. 44–46]. На думку вченої, ознаками

інклюзивного освітнього середовища є такі: попередньо сплановане та організоване безпечне освітнє середовище, у якому діти безперешкодно пересуваються під час індивідуальних і групових занять; наявність сприятливого емоційного та соціального мікроклімату; створення умов для взаємодії дітей під час парної чи групової роботи, надання допомоги одне одному [80, с. 124]. Варто зазначити, що А. Поліхроніді висвітлює компоненти інклюзивного освітнього середовища: просторово-предметний, змістовно-методичний та комунікативно-організаційний, які є взаємопов'язані й утворюють цілісну систему [148, с.83].

Особливості організації інклюзивного середовища вивчав Г. Гоцко. У статті «Особливості організації освітнього процесу в умовах реалізації основних засад інклюзивного навчання» ним було висвітлено засади реалізації ІОС [44, с. 28], які подано нижче.

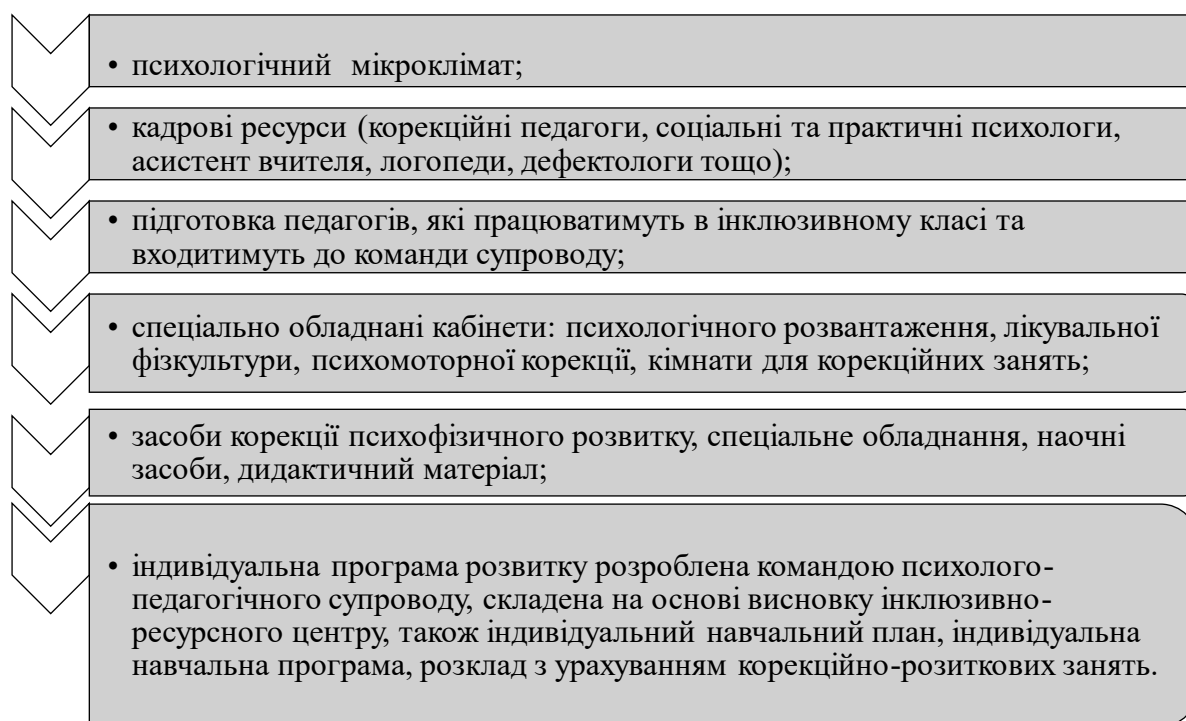

Рис. 1.5 Особливості інклюзивного освітнього середовища за Г. Гоцко [44, с.28-29].

Розглядаючи науково-дослідницьку діяльність доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України, В. Синьова, зосереджуємо увагу на

сформульованих ним педагогічних умовах, що необхідні для забезпечення інклюзивного освітнього середовища [210, с. 331]

Рис. 1.6 Педагогічні умови для забезпечення якісного інклюзивного освітнього середовища за В. Синьовим, М. Шереметом, Л. Руденко, Д. Шульженком [209]

На наше переконання, особливої уваги заслуговує створення інклюзивного освітнього середовища початкової школи, оскільки це забезпечує особистісно-орієнтований підхід у розв'язанні питань здоров'язбереження молодших школярів. Йдеться про архітектурну доступність та психологічну атмосферу у закладі освіти,

використання інноваційних технологій, співпрацю всіх суб'єктів згідно з принципами педагогіки партнерства.

Таким чином, узагальнюючи наукові трактування, можемо констатувати, що погляди науковців щодо проблеми формування інклюзивного середовища дає підстави розглядати це середовище з точки зору індивідуального та диференційованого підходів, використання інноваційної методики, технологій, засобів у організації навчально-пізнавальної діяльності для соціалізації дітей з ООП в умовах інклюзії. Причому констатуємо, що кардинальних відмінностей у дефініціях не зауважуємо.

У дисертаційній роботі нам потрібно звернутися до тлумачення означення «початкова школа», оскільки акцентуємо увагу на проблематиці інклюзивного освітнього середовища саме у ній.

Численні розвідки щодо навчання в ПШ проаналізовано в працях вітчизняних науковців О. Савченко [199], С. Гончаренко [40], О. Фізеші [236].

Український педагогічний словник трактує поняття початкової школи, так: «загальноосвітній навчальний заклад для дітей, що дає початкову освіту (елементарні знання з рідної мови, математики, а також про природу і суспільство); перший ступінь загальної середньої освіти. При наявності можливостей і умов у ПШ може проводитися робота з раннього профілювання класів» [40, с. 266].

Сутність поняття «початкова школа» розглядається у науковому дослідженні О. Фізеші «Початкові школи Закарпаття в системних освітніх трансформаціях другої половини XIX – початку XXI століття», як «соціокультурна відкрита система, в якій поєднуються як матеріальні (учні, вчителі, батьки, громадськість, держава тощо), так й ідеальні елементи (світогляд, духовний світ особистості, національна свідомість і т.п.)» [236, с. 51–52]. Як бачимо, у тлумаченні зазначеної дефініції акцентується увага на соціокультурних та духовних елементах, які є важливі при формуванні особистості.

Ми визначаємо початкову школу як перший щабель здобуття загальної середньої освіти, яка сприяє поступово і рівномірному соціальному, інтелектуальному та соціальному розвитку молодших школярів.

За результатами аналізу наукових джерел, можна констатувати, що інклюзивне освітнє середовище початкової школи – це безбар'єрне середовище, у якому діяльність педагогічних працівників спрямована на забезпечення ефективної адаптації, інтеграції та розвитку всіх здобувачів початкової освіти, враховуючи нозіології дітей.

Згідно із зведеним звітом Інституту освітньої аналітики закладів загальної середньої освіти на початок 2020–2021 навчального року, в Україні функціонувало закладів I ступеня 704, I–II ступенів – 2214, I–III ступенів – 6606 [63]; на початок 2021–2022 навчального року, у тому числі початкові школи з дошкільним відділенням – 321 заклад, початкові школи – 588, гімназії з дошкільним відділенням та початковою школою – 1009, гімназії з початковою школою – 2364 заклади, ліцеї з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією – 1590, ліцеї з початковою школою та гімназією – 6657. Опираючись на статистичні дані, стверджуємо, що кількість закладів, які мають філії – 952, з них опорних – 888 [64]. На початок 2022–2023 навчального року зафіксовано: початкові школи з дошкільним відділенням – 289, початкові школи – 496, гімназії з дошкільним відділенням та початковою школою – 1070, гімназії з початковою школою – 2411, ліцеї з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією – 1441, ліцеї з початковою школою та гімназією – 5872 [65]. Аналізуючи кількісні дані про заклади початкової освіти з 2020 до 2023 року простежуємо таку тенденцію: значний відсоток початкових школи було перетворено на філії опорних закладів; на 9 % збільшено кількість гімназій з початковою школою. Порівнюючи 2021–2022 та 2022–2023 навчальні роки, можемо визначити тенденції приросту та зменшення кількості закладів: на 10 % зменшення кількості початкової школи з дошкільним відділенням; на 16 % зменшення кількості початкових шкіл; на 6 % збільшення кількості гімназій з дошкільним відділенням та

початковою школою; на 2% збільшення кількості гімназій з початковою школою; на 9 % зменшення кількості ліцеїв з дошкільним відділенням, початковою школою та гімназією; на 11,79 % зменшення кількості ліцеїв з початковою школою та гімназією.

Початкова школа повинна враховувати досягнення дошкільного віку когнітивно психічних процесів задля формування розумових, вольових, емоційних та моральних якостей, потреб, здібностей. При вступі до початкової школи педагогам надається інформація про дитину з дошкільного навчального закладу із вказівкою діагностики й актуального рівня розвитку, потенційних можливостей.

З огляду на предмет нашого дослідження, наступним кроком буде звернення до поняття «молодший шкільний вік», з якого випливає в інклюзивному освітньому середовищі «дитина з особливими освітніми потребами».

Молодший шкільний вік є важливим періодом інтенсивного психологічного та соціально-особистісного розвитку, пов'язаний з переходом від ігрової до навчальної діяльності як систематичної і цілеспрямованої. У процесі освітньої діяльності спостерігаються психологічні зміни у всіх сферах розвитку молодшого школяра. Так, продовжує формуватися пізнавальна діяльність у різних видах діяльності, відповідно сформованих новоутворень відкривається можливість нового рівня самопізнання та пізнання світу, тобто сприйняття світу і себе в ньому проявляється як істинний суб'єкт діяльності. Провідний вид діяльності – навчання, яке опосередковує систему стосунків з навколишнім світом, хоча ще зберігається потреба дитини в грі. Навчальна діяльність змінює самооцінку дитини і стосунки з дорослими. Врешті-решт школяр, якого навчають дорослі, отримує можливість стати суб'єктом особистого розвитку, який навчає та цілеспрямовано змінює себе.

В «Українському педагогічному словнику» надано характеристику дефініції молодшого шкільного віку. Він охарактеризований як «період життя і розвитку дитини від 6 (7) до 10 років. Розвиток психіки у цей період відбувається на основі провідної діяльності – навчання. Протягом періоду дитина оволодіває значним обсягом знань, умінь і навичок, збагачується досвід соціальної поведінки, з'являються перші,

відносно стійкі ціннісні орієнтації, відбувається розвиток вищих почуттів – моральних, інтелектуальних, естетичних» [40, с. 214].

Важливо розкрити аспекти психологічних знань, враховуючи вікові особливості, дітей молодшого шкільного віку. Так, стверджується, що домінантна мимовільна увага спрямована на яскраві та захопливі об'єкти; прийняття і усвідомлення своєї внутрішньої позиції – психологічного відображення об'єктивної системи у соціальних та міжособистісних судженнях про себе; вони найбільш сензитивні; розширення емоційно-чуттєвої сфери; мислення наочно-образне та наочно-дійове; переорієнтація спрямованості вольових та пізнавальних процесів; формування ставлення до життя. З 6–7 років починає домінувати смислова пам'ять, завдяки, якій діти запам'ятовують більший обсяг інформації [135, с. 382].

Проведений аналіз досягнення особливостей психологічного розвитку дітей молодшого шкільного віку дав підставу виділити сутнісні характеристики: інтенсивне формування особистості дитини, вільний розвиток почуттів, пам'яті, мовлення, уяви; ігровий і дослідницький характер пізнання; нестійкість емоційних переживань.

Досліджуючи сутність формування ІОС дітей молодшого шкільного віку, організація навчально-пізнавальної діяльності та корекційно-розвиткових занять, логіка дослідження вимагає на сучасному етапі реформування та модернізації початкової освіти розгляду психологічних особливостей дітей з ООП.

У чинному законодавстві України, зафіксовано термін «особливі освітні потреби». Окремо виділимо поняття «особа з особливими освітніми потреби», якою відповідно до Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ, виступає «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі в житті громади» [183]. Так, у Законі України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 21455-VIII внесено правки та визначено, що «дитина з особливими освітніми потреби – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в

освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [182]. Порівнюючи два визначення, спостерігаємо, що в першому варіанті увага фокусується не тільки на закладі освіти, а й громаді, тобто тлумачення більш ширше. Друге трактування вужче, оскільки акцентується увага на організації освітнього процесу.

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренко наголошує, що відповідно до загальноприйнятої дефініції терміна «аномальні діти» вони трактуються як «діти з тими чи іншими відхиленнями від нормального фізичного чи психологічного розвитку, які потребують навчання і виховання в спеціальних умовах; в основі відхилень лежать природні чи набуті аномалії, чи дефекти: порушення зору, слуху, мови, розумова відсталість», якого подібне до терміну діти з ООП [40, с. 26]. Посилаючись на сутність трактування терміна, презентоване С. Гончаренком в українському педагогічному словнику, можемо засвідчувати, що аномальні діти з ООП потребують включення до освітнього процесу, незалежно від особливостей психічного чи фізичного розвитку.

Також цікавими для нас є дослідження А. Колупаєвої, Н. Софій та Ю. Найди. У праці науковців «Інклюзивна школа: особливості організації та управління» натрапляємо термін «діти з особливими освітніми потребами», який трактується як «поняття, яке широко охоплює всіх учнів, чії освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми, яке стосується всіх дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей та дітей з соціально-вразливих груп» [98, с. 9]. Подібне тлумачення зустрічається у науковому доробку В. Дзоз «дитина з особливими освітніми потребами – це особа, освітні потреби якої не вписуються в загальноприйнятну норму, яка формується під впливом суспільної думки» [53, с. 17]. Процитовані тлумачення базуються на порівнянні (відхиленні чи прийнятті) дітей згідно із загальноприйнятими нормами.

У poradнику «Інклюзивна освіта від А до Я» для педагогів та батьків подано трактування «діти з особливими потребами – це особи до 18-ти років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного

розвитку (дускалькулією, дислексією, дисграфією); діти з інвалідністю; діти-біженці; працюючі діти; діти-мігранти; діти – представники національних меншин; діти – представники релігійних меншин; діти із сімей з низьким прожитковим мінімумом або/чи в складних життєвих обставинах; безпритульні діти; діти сироти; діти із захворюваннями СНІД/ВІЛ; та інші)» [75, с. 11–12]. У науковому доробку О. Нагорної зазначається, що дефініція «діти з ООП» охоплює обдарованих дітей та дітей з різними нозологіями і порушеннями різного ураження [124, с. 6]. До переліку дітей з ООП часто входять діти ВПО та діти, позбавлені батьківського піклування. Звертаємо увагу, що у зв'язку із погіршенням стану здоров'я (хворобою) школяра або переїзду з території проживання, на яких ведуться воєнні дії, уточнюємо, чи здобувачі освіти мають змогу відвідувати ЗЗСО у тимчасовому місці проживання, аби передбачити додатковий час для надолуження освітніх втрат.

Зазвичай труднощі виникають при організації навчально-виховної роботи з найбільш ураженими категоріями учнів з фізичними, психічними та соціальними відмінностями.

Розглянемо випадки порушень та захворювання, які спостерігаються у школярів. Отже, діти з мовленнєвими порушеннями – це ті, в яких недостатньо розвинені тактильно-моторні відчуття внаслідок враженого механізму сприйняття та відтворення словесної інформації. Перелік таких захворювань охоплює апраксію, алалію, афазію (втрата мовлення цілковита або часткова, яка виникає при ураженні домінантної півкулі головного мозку), дисграфію, дислексію, заїкання, мутизм, афонію, ринолалію, дизартрію, дислалію (розлад розбірливого мовлення, викликаний недостатністю інервації мовленнєвого апарату при ураженні моторний зон кори головного мозку), що супроводжують неврологічні стани: бічний аміотрофічний склероз, синдром ізоляції, інсульт, травматичні ураження мозку, церебральний параліч, хворобу Паркінсона тощо.

Порушенням опорно-рухового апарату теж можуть бути різними: дитячий церебральний параліч, уроджена патологія опорно-рухового апарату, травматичні

пошкодження головного та спинного мозку, поліомеліт, захворювання скелета, поліартрит. Важливо зрозуміти, що діти з церебральним паралічем зазвичай поєднують особливості двох і більше категорій, що ускладнює процес їх розвитку. Форми ДЦП є унікальними, оскільки відрізняється поєднанням патологічних рухових компонентів, тому потребують залучення різних фахівців. Затримка рухового розвитку дитини з ДЦП впливає на невербальне спілкування, мовленнєву, соціальну, комунікативну сфери. Зі свого боку, це зумовлює пошук оптимальних методів, технологій, прийомів у процесі навчальної діяльності та корекційно-розвиткових занять.

Доцільно зазначити, що працюючи з дітьми з порушеннями зору, важливо врахувати тип захворювання (астигматизм, афакія, міопія, порушення окорухових функцій, гіперметропія, ушкодження сітківки та зорового нерва), оскільки сприйняття предметів при кожному з таких станів відрізняється, а відповідно – методи і техніки використовуються різні. Аналогічна ситуація спостерігається, коли в класі є учень із порушенням слуху, в якого значне зниження слуху (глухота) чи слабчуча дитина.

У роботі з дітьми з порушенням інтелектуального розвитку потрібно врахувати ступінь ураження головного мозку (легкий, помірний, тяжкий, глибокий). Розкриття ступеня ураження тяжіють до вузькоспеціалізованої сегрегації, тож не будемо зациклюватися на відтворенні аспектів.

Загалом можемо констатувати, що діти з ООП молодшого шкільного віку часто закриті в собі, некоммунікбельні, розгублені. Відтак, спостерігаються нав'язливі рухи, моторна невпевненість, хаотичні некоординовані рухи, загальна незграбність, порушення почуття ритму, швидка втомлюваність, недостатнє зорове орієнтування, знижена працездатність, відсутні навички самообслуговування. Це свідчить про особливості їх психічного та фізичного розвитку, які характеризуються певними порушеннями в емоційно-вольовій сфері, зниженням психічного тону, емоційною невірноваженістю, тривожністю, підвищеною напруженістю, невротизацією,

зниженим рівнем домагань, невпевненістю у собі, гіподинамією, гірептонусом м'язів ніг, гіпотонусом м'язів рук.

У Законі України «Про освіту» виділено умови, які необхідно створити закладам освіти для навчання, виховання та розвитку дітей з ООП, побудови освітнього процесу «відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей» [182].

Беручи до уваги результати досліджень вітчизняних науковців, пропонуємо власне тлумачення поняття: *діти з особливими освітніми потребами – це особлива категорія дітей, які різноманітні між собою через екзогенні й ендогенні причини та обставини, але потребують адаптації, інтеграції і соціалізації в суспільстві для задоволення потреб та можливостей, з метою забезпечення їх права на освіту.* Керівництву закладу освіти необхідно організувати інтеграцію таких дітей в освітнє середовище. Провідним компонентом роботи з ними є формування індивідуальності, їхня соціалізація з урахуванням потенційних можливостей і потреб кожної дитини. Зрозуміло, що корекційно-педагогічна допомога наблизить їх до швидшої адаптації в середовищі однокласників з нормативним розвитком.

Перед освітою постає завдання забезпечити дітям з ООП доступність до навчання, альтернативність форм і закладів освіти, ефективні методи, прийоми, інноваційні технології для адаптації та інтеграції в ОС, а також надання корекційно-реабілітаційного та психолого-педагогічного супроводу [2, с. 52]. Незважаючи на різноманіття форм і методів у роботі з дітьми з ООП базовою умовою реалізації якісного навчання є впровадження особистісно-орієнтованого підходу.

Одна із ключових дефініцій нашого дослідження – «інноваційні технології», що передбачає дослідження генезису поняття.

Інноваційні технології як засіб формування та функціонування ІОС викликає науковий інтерес. Попри те, що зазначене поняття запроваджене до обігу педагогічної науки нещодавно, вони стають невичерпним джерелом для досліджень. Теоретичні основи вивчення інноваційних технологій були закладені дослідженнями вітчизняних

науковців І. Гевком [34], І. Дичківською [54], О. Дубасенюк [58], І. Коновальчуком [100], І. Садовою [201], Г. Розлуцькою [194]; зарубіжних дослідників Н. Стукаленко [276], О. Авідов-Унгар [252], А. Макрі [264], К. Франк [278].

Науковці визначають термін з різних точок зору. За основу нами взято дослідження, обґрунтоване І. Дичківською. Таким чином, було розглянуто дефініцію «інноваційні технології», яку вчена трактує як «цілеспрямоване, систематичне та послідовне впровадження в практику оригінальних ідей, педагогічний дій, способів, які охоплюють цілісний освітній процес – від визначення мети до очікуваних результатів» [55, с. 331]. На наш погляд, у тлумаченні терміна ключову позицію займає послідовне та систематичне застосування технологій в навчальній діяльності.

Погоджуємось із думкою І. Коновальчука, що зростає актуальність аналізу соціокультурних детермінант інноваційних освітніх процесів в умовах трансформації культурних цінностей, девальвації традиційної знаннєвої парадигми освіти, що є передумовою пошуку моделей освіти [100, с. 77].

Поряд із поняттям «інноваційні технології» доцільно розглянути визначення Г. Розлуцької сучасної педагогічної технології як синтезу «досягнень педагогічної науки і практики, поєднання традиційних елементів минулого досвіду і того що погоджено суспільним і технічним процесом та гуманізацією, демократизацією суспільства і технологічною революцією [194, с. 122]. На наш погляд, ці терміни тотожні, оскільки в їх основі лежить втілення провідних викликів та ідей, які постали перед освітою в умовах сучасних.

У науковій статті «Реалізація освітніх інноваційних технологій в освітніх закладах» Т. Грабовська, О. Грабовський, Т. Палько, Е. Соломко виявили спільні ознаки інноваційних технологій з точки зору методики. У праці розкрито питання про розвиток та саморозвиток здобувачів освіти з урахуванням здібностей, нахилів, ціннісних орієнтацій, інтересів та суб'єктного досвіду за допомогою технологій. Наголошено на умовах, що забезпечують реалізацію і самореалізацію особистості. Узагальнено, що основа навчання базується на принципах варіативності, і зроблено

висновок, що кінцевий результат застосування інноваційних технологій передбачають сформовані компетентності [45, с. 49–50]. Посилаючись на наукові дослідження, можемо констатувати, що інноваційні технології позитивно впливають на здобувачів освіти, займаючи особливе місце в ЗЗСО.

На нашу думку, *інноваційна технологія – це алгоритм педагогічних дій в навчально-виховному процесі, який сприяє фізичному, емоційному, соціальному та когнітивному розвитку здобувачів освіти*. Отже, інноваційні технології – рушійна сила продуктивного освітнього середовища. Їх роль полягає у забезпеченні ефективної взаємодії всіх учасників процесу навчання на достатньому і високому якісному рівні.

Розглядаючи перспективи інноваційних технологій в освіті, науковець О. Кіяшко стверджує, що впровадження в педагогічну діяльність інноваційних технологій здатне вивести систему освіти на новий рівень та посприяти підготовці фахівців-професіоналів сучасної генерації [86, с. 50]. Акцентуючи увагу на початковій школі, висновуємо, що систематичне використання інноваційних технологій в навчально-пізнавальній діяльності є необхідною умовою, позаяк вони розширюють можливості впливу педагога на учня, передбачають підтримку традиційних видів навчальної діяльності дітей з ООП таких, як письмо, читання, лічба тощо, створюють зручні умови та забезпечують альтернативні форми комунікації.

Вищенаведені дослідження цінні для нашої дисертаційної роботи, оскільки є дотичними та активізують впровадження інноваційних технологій в освітнє середовище початкової школи. Застосування інноваційних технологій передбачає функціонування інноваційного середовища, як складової ІОС. І. М. Дичківська трактує інноваційне середовище як «педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу, тобто, здатності сприймати, реалізовувати та створювати нововведення та позбавлятися від застарілого, педагогічно недоцільного» [54, с. 339].

Узагальнюючи результати наукових досліджень, наголошуємо, що діти з ООП потребують інноваційного й особистісно-орієнтованого підходу, залучення до різних видів навчальної діяльності, постійного психолого-педагогічного супроводу.

З метою розуміння проблематики формування інклюзивного освітнього середовища засобом інноваційних технологій у додатку Б наводимо характеристики основних дефініцій.

З огляду проблематики дослідження впливає, що наведений дефініційний аналіз ключових термінів засвідчує їхню логічну взаємопов'язаність та відображає процес функціонування ІОС в початковій школі. Наукове дослідження висвітлює необхідність забезпечення дітей сучасними методами, прийомами та технологіями у процесі формування ІОС, які спроможні забезпечити потреби нормотипових дітей та дітей з ООП. Їх аналіз дає змогу об'єктивно і детально розглядати ЗЗСО як середовище, в якому дитина з ООП здатна до інтеграції та соціалізації у суспільне життя. Одним із аспектів, від яких залежить якісне функціонування ІОС, цілеспрямованість та систематичність впровадження інноваційних технологій.

Висновки до першого розділу

У розділі «Теоретичні основи формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій як науково-педагогічна проблема (кінець XX – початок XXI ст.)» проаналізовано законодавче підґрунтя формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи; висвітлено результати аналізу ступеня дослідженості проблеми; а також окреслено дефініції «освітнє середовище», «інклюзивне освітнє середовище», «молодший шкільний вік», «дитина з особливими освітніми потребами» та «інноваційні технології», розкрито наукові підходи та концепції до їх розуміння.

У результаті дослідження встановлено, що проблема впровадження інклюзивного навчання в ЗЗСО є актуальною для вдосконалення освітньої траєкторії,

оскільки, згідно зі статистичними даними, спостерігається збільшення кількості дітей з ООП.

1. У ході дослідження порушеної проблеми проаналізовано: нормативно-правові акти, дисертаційні дослідження, наукові публікації, монографії, науково-методичні посібники та практику реалізації міжнародних проєктів. З кінця ХХ – початку ХХІ ст. прийнято низку нормативно-правових документів, що є визначальними для розвитку та організації інклюзивного навчання в Україні. Це – Указ Президента України № 1228/2007 від 18.12.2007 р. «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» [168], наказ МОН України № 912 від 01.10.2010 р., Закон України № 2242-VI від 06.10.2010 р., Указ Президента України № 588/2011 від 19.05.2011 р., Постанова КМУ №872 від 15.08.2011 р. «Про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», постанова КМУ № 607 від 21.08.2013 р., Закон України № 1324-VII від 05.06.2014 р., Постанова КМУ № 753 від 26.10.2016 р., Постанова КМУ № 588 від 09.08.2017 р., Закон України №2145-VIII від 05.09.2017 «Про освіту», постанова КМУ від 12.07.2017 р. №545 «Положення про інклюзивно-ресурсний центр», постанова КМУ №588 від 09.08.2017 р., постанова КМУ №773 від 21.08.2019 р., указ Президента України №195/2020 від 25.05.2020 р., постанова КМУ №983 від 21.10.2020 р., розпорядження КМУ №366-р від 14.04.2021 р., Постанова КМУ № 765 від 21.07.2021 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами», Постанова КМУ № 957 від 15.09.2021 р. «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», лист МОН України № 1/10258-22 від 06.09.2022 р., наказ МОН України № 836 від 19.09.2022 р., розпорядження КМУ № 372-р від 25.04.2023 р., лист МОН України № 1/11479-23 від 03.08.2023 р. Найбільш поширеними питаннями, які розглядалися в нормативно-правових документах, є: організація інклюзивного

навчання та ІОС в ЗЗСО, тривалість навчання дітей з ООП, зміст освіти, кадрове забезпечення. Зауважимо, що формування ІОС – це виклик для України, особливо у воєнний період, проте це необхідна умова для інтеграції української освіти в європейський простір.

Досліджуючи задекларовану педагогічну проблему, ми підтримуємо думку, що в українській освітній системі на законодавчому рівні відбуваються позитивні зрушення у плані гуманного ставлення до дітей з ООП: перехід від сегрегації до інклюзії, створення безбар'єрного освітнього середовища, розробка типових освітніх програм, забезпечення засобами навчання та командою психолого-педагогічного супроводу дитини в ЗЗСО. Важливо зазначити, що законодавчі акти прописують становлення інклюзії, проте українська суспільна свідомість проживає на етапі інтеграції. Ми вважаємо, що для розв'язання проблеми необхідні науково-рекомендовані рекомендації, вивчення досвіду інклюзії за кордоном та його інтеграція з урахуванням української ідентичності.

2. Констатуємо, що чисельність дітей з ООП зростає. У період від 2017–2018 н. р. до 2023–2024 н. р. кількість дітей, охоплених інклюзивним навчанням, збільшилася у 5,6 раза; 5,82 раза – кількість інклюзивних класів. Від 2017–2018 н. р. до 2022–2023 н. р. зросла у 2,7 раза кількість закладів, у яких впроваджено інклюзивне навчання.

Виділимо основні напрями створення інклюзивного освітнього середовища в Україні (кінець XX – початок XXI століття), які розглянуті в нашому дослідженні:

- Обґрунтування нормативно-правової бази щодо впровадження інклюзивної освіти: розробка планування, концепцій, стратегій, шляхів реалізації, професійних аспектів.
- Упровадження міжнародних та всеукраїнських проєктів («Безпечна школа», «Навчаємось разом», «Крок за кроком», «Створення моделі адаптивного інформаційно-освітнього середовища початкової школи», «Інклюзивна освіта для

дітей з особливими освітніми потребами в Україні», «Повір: подолання освітніх витрат та розривів», «Супровід урядових реформ в Україні»).

- Обмін досвідом з країнами Західної Європи, зокрема Німеччиною, Францією, Угорщиною, Грецією (Л. Золотарьова [70], О. Іванова [71], Л. Перхун [143]).
- Теоретико-методичні дослідження (Н. Ашиток [4], О. Балаханова [5], М. Бевзюк [6], В. Боднар [9], Т. Боднар [10], Л. Будяк [16], Г. Васильєва [18], Н. Гаврилова [28], Г. Гоцко [44], Н. Зобенько [69], Т. Зорочкіна [69], І. Калініченко [80], Л. Козіброда [93], В. Козуля [96], Н. Кравець [154], І. Малашевська [112], С. Мащак [116], С. Миронова [28], О. Невмержицька [125], Л. Неїжпапа [126], М. Пантук [137], Т. Пантук [137], Ю. Перчун [126], О. Позняк [146], А. Поліхроніді [148], Н. Ратушняк [192], І. Садова [204], В. Синьов [209], З. Шевців [245], Л. Шевчук [246]).

На основі аналізу праць українських та зарубіжних вчених здійснено теоретичне узагальнення і з'ясовано, що однією з умов включення дітей з ООП в освітній процес є створення інклюзивного освітнього середовища. На нашу думку, пріоритетними ключовими аспектами функціонування ІОС початкової школи є: дитиноцентризм, врахування потреб школярів, особистісно-орієнтований підхід, атмосфера довіри, використання інноваційних технологій, рефлексія, педагогічна майстерність вчителя, психолого-педагогічний супровід, дотримання педагогіки партнерства, облаштування ресурсних кімнат, універсальний дизайн закладу освіти.

Однією з передумов функціонування інклюзивного освітнього середовища виступає цілеспрямоване, послідовне та систематичне застосування інноваційних технологій. Проаналізувавши численні наукові праці, ми виділили аргументи застосування інноваційних технологій у дослідженнях І. Гевко [34], П. Гусака [79], І. Дичківської [55], О. Зеленської [67], О. Кіяшко [86], І. Коновальчука [100], Т. Пантук [139], С. Покрової [147], І. Садової [201], Т. Фефілова [234].

З огляду на вищесказане провідною стратегією формування інклюзивного освітнього середовища в Україні вважаємо пошук та впровадження інноваційних

технологій в освітній процес. ІОС має бути зорієнтованим на задоволення освітніх потреб, адаптацію, інтеграцію та соціалізацію дітей з ООП.

3. У дослідженні уточнено сутність базових понять «освітнє середовище», «інклюзивне освітнє середовище», «початкова школа», «дитина з особливими освітніми потребами» та «інноваційні технології». Дефініції активно застосовуються в нормативно-правових документах та наукових доробках.

У контексті дослідження ми розглядали інклюзивне освітнє середовище як частину освітнього середовища. Проаналізували трактування дефініції «освітнє середовище» І. Ахновської [3], М. Братко [14], Н. Гонтаровської [38], О. Єжової [59], І. Малашевської [113], М. Пессе [270], О. Позняк [146], О. Савченко [199], Р. Семенової [208], Т. Осадченко [133] та відповідно до концепції Нової української школи. Звернули увагу на складові ОС, які розкриті в напрацюваннях І. Ахновської, Г. Полякової. Констатуємо, що незалежно від підходів тлумачення освітнього середовища розуміння змістового наповнення охоплює всіх здобувачів освіти. Водночас інклюзивне освітнє середовище спрямоване на роботу з дітьми з особливими освітніми потребами, а тому таке поняття має вужче значення, ніж ОС і виступає його складовою. Цінними для нашого дослідження є наукові доробки Л. Будяк [16], В. Боднара [9], Т. Боднар [10], Г. Гоцко [44], І. Малашевської [112], І. Калініченко [80], А. Поліхроніді [148], І. Садової [204], В. Синьова [210], А. Собчук-Лівої [212], З. Шевців [245], А. Шевцова [209], в яких розкривається сутність інклюзивного освітнього середовища.

У ході дослідження з'ясовано, що проблема формування та функціонування інклюзивного освітнього середовища початкової школи передбачає не тільки планомірний, цілеспрямований та виважений процес у закладах освіти, а й стихійний, некерований вплив суспільства та сім'ї, до якого дитина належить, навіть не усвідомлюючи його. Аналіз генези та сучасного стану системи формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи виявив наявність особливих характеристик. На законодавчому рівні прийнято концепцію Нової української

школи, в якій закладено ідеї дитиноцентризму, особистісно-орієнтованого підходу, унікального дизайну, що є запорукою формування якісного освітнього середовища для дітей з ООП.

Проблематику навчання та взаємодії дітей з ООП в закладі освіти розглядали В. Андрущенко [2], І. Бех [2], М. Бурда [2], С. Гончаренко [40], А. Колупаєва [98], О. Нагорна [124], Ю. Найда [98], І. Садова [204], Н. Софій [8].

На основі аналізу тлумачень, нами запропоновано трактування дефініцій «інклюзивне освітнє середовище», «інноваційні технології» та «діти з особливими освітніми потребами». Під поняттям «інклюзивне освітнє середовище» розуміємо безбар'єрне середовище, в якому забезпечується індивідуальна освітня траєкторія інтелектуального й емоційного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, з врахуванням їхніх потреб та можливостей, застосовуючи інноваційні технології. Відтак діти з особливими освітніми потребами – це особлива категорія дітей, які різноманітні між собою через екзогенні та ендогенні причини й обставини, але потребують адаптації, інтеграції та соціалізації у суспільстві для задоволення потреб та можливостей, з метою забезпечення їх права на освіту. Щодо дефініції «інноваційні технології», то розглядаємо як алгоритм педагогічних дій в навчально-виховному процесі, який сприяє фізичному, емоційному, соціальному та когнітивному розвитку здобувачів освіти.

Отже, у першому розділі розкрито змістове наповнення термінів в контексті формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій; виявлено актуальність тенденції впровадження інноваційних технологій для функціонування ІОС в закладах загальної середньої освіти; визначено умови, яких потребують діти з ООП для адаптації, інтеграції та соціалізації в суспільство.

Основні положення першого розділу викладено у таких публікаціях автора:

1. Потюк С. В. Особливості застосування здоров'язберезувальних технологій в початковій школі. *Науковий фаховий педагогічний журнал категорії «Б» Волинського*

національного університету імені Лесі Українки. *Acta Paedagogica Volyniense*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 3. С. 82–88.

2. Пантюк Т. І., Ярушак М. І., Прейс Н. І., & Потюк С. В. Інноваційні технології як чинник формування здорового способу життя дітей. *Гірська школа українських Карпат*. 2019. № 21. С. 26– 29

3. Федорова О. В, Потюк С. В. Найбільший скарб для України та родини – здорова дитина. *Сучасні аспекти збереження здоров'я людини : збірник праць XIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (сан. “Квітка полонини”, 2–4 квітня 2020)*. Ужгород. 2020. С. 220–222

РОЗДІЛ II

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У розділі «Практичні аспекти застосування інноваційних технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи» дослідницький інтерес сфокусовано на впровадженні інноваційних технологій у навчально-виховному процесі початкової школи для створення та функціонування інклюзивного освітнього середовища; надано загальну характеристику та розкрито особливості впровадження арт-терапевтичних технологій, ароматерапії, артикуляційної гімнастики, ігрової технології, практик візуальних мистецтв, ерготерапії, казкотерапії, кейс-технологій, кінезіотерапії, кольоротерапії, музикотерапії, логотерапії, лялькотерапії, сендплею, су-джок терапія, пет-терапії, портфоліо, проєктної технології, фототерапії.

2.1 Загальна характеристика інноваційних технологій

Динамічність суспільства XXI століття вимагає швидких змін та реформ, що охоплюють всі галузі. Освіта характеризується як змінний гнучкий феномен відповідно до тенденцій та реалій змінюються зміст, форми, стратегії та методи. В умовах кінця XX – початку XXI століття гостро постало завдання формування у сучасній освіті інклюзивного освітнього середовища. Протягом останнього десятиліття в Україні спостерігається підвищена увага до розширення сфери досліджень щодо організації інклюзивного навчання дітей з ООП початкових класів

та розкриваються тенденції, що сприяють переосмисленню окремих підходів освітнього процесу.

Повноцінна участь дітей з особливими освітніми потребами в суспільстві є актуальною проблемою сучасності, що позначена періодом воєнного стану, під час якого діти стали свідками тривожних, почасти трагічних подій. Школярі емоційно реагують на часті повітряні тривоги. Спостерігаються прояви хронічного та гострого стресу, хвилювання. Педагогічні працівники, адміністрація закладів освіти та батьки повинні знати, як підтримати дітей в складний та нестабільний період. Для врегулювання проблемної ситуації потрібно переосмислити методи, стратегії та створити безбар'єрне, інклюзивне, інноваційне й безпечне освітнє середовище, в якому діти з ООП зможуть реалізувати особистісний потенціал.

Відповідно до численних проаналізованих наукових праць, які представлені в першому розділі, визначено, що досягнення цілей формування ІОС реалізується за допомогою впровадження у навчально-пізнавальну діяльність ПШ сучасних педагогічних методів, прийомів та технологій. Констатуємо, що педагогічна діяльність є творчою поетапною реалізацією педагогом плану побудови безпечного та комфортного освітнього середовища для досягнення мети, поліпшення психофізіологічного стану учнів з ООП початкових класів.

Не можемо залишити поза увагою наукову діяльність українського педагога Костянтина Ушинського, який дійшов висновку, що головною умовою всебічного гармонійного розвитку особистості є пізнання індивідуальних навчальних можливостей. В основі проведених нами в початковій школі навчальних занять відбувалося поступове та систематичне впровадження інноваційних освітніх технологій. У навчально-виховній роботі враховувалися індивідуальні, вікові та психофізіологічні особливості, рівень навченості, емоційно-вольовий розвиток та пізнавальні запити. Важливо зазначити, що особливості передбачають індивідуалізацію навчання дітей молодшого шкільного віку, включаючи дітей з ООП. На основі практичної діяльності можемо стверджувати, що використання

інноваційних технологій в ПШ створює комфортне, безпечне, інклюзивне та інноваційне освітнє середовище, формують високий рівень здоров'я дітей, сприяють адаптації, інтеграції в учнівський колектив, мотивації до навчання, кращому засвоєнню знань, формуванню умінь і навичок, допомагають педагогу здійснювати оцінку показників індивідуального розвитку молодших школярів.

Проблему формування інклюзивного освітнього середовища та впровадження інноваційних технологій в освітній процес перебуває у центрі наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених (І. Гевко [34], І. Малишевська [113], І. Коновальчук [100], А. Колупаєва [98], Л. Коваль [90], Т. Пантюк [141], Т. Софій [98], І. Садова [200], З. Шевців [245]). Результати напрацювань виступають психолого-педагогічною основою розробки та впровадження засобів ІТ для формування інклюзивного середовища для дітей з ООП початкової школи, визначаючи понятійний конструкт, на формування яких спрямовується навчально-пізнавальна діяльність.

Досвід використання інноваційних технологій в освіті відображається у дослідженнях вітчизняних науковців: І. Данилюка [51], І. Дичківської [55], О. Деркач [26], О. Зеленської [67], І. Мішкуленець [117], І. Коновальчука [100], М. Пантюка [139], Т. Пантюк [141], О. Сороки [215]. Окремо хочемо відзначити науковий доробок І. Малишевської та І. Садової, які заклали теоретико-методологічні засади впровадження арт-терапевтичних технологій, казкотерапії, музикотерапії.

У дослідженні розглядаємо засіб ІТ як чинник формування інклюзивного середовища, активізації навчальної діяльності, моніторингу показників індивідуального розвитку. У науковій статті Т. Пантюк виділені інноваційні технології: особистісно-орієнтованого навчання, кооперації та диференціації, здоров'язбережувальні, дослідницької діяльності, авторські технології навчання, корекційні, розвиткові, арт-терапевтичні, кінезіотерапії, ситуативного моделювання, розвитку критичного мислення, парно-групові, проєктної діяльності, сендплей, ігрові, пет-терапія, портфоліо, інформаційно-комунікаційні технології. Наголошено, що застосування вищеперелічених технологій можна оптимізувати в навчально-

пізнавальну діяльність ретельно плануючи та вміло комбінуючи [141, с. 29]. Отож, перевагами ІТ визначено прищеплення навички соціальної адаптації дітей з ООП, активізація діяльності в освітньому процесі, простеження показників індивідуального розвитку.

Важливо в роботі з дітьми з ООП застосовувати особистісно-орієнтовані технології. Більш детально їх розглядала Н. Стукаленко, охарактеризувавши з точки зору гуманності, апоцентричності та психотерапевтичної спрямованості. Метою особистісно-орієнтованих технологій визначено всебічний та творчий розвиток школярів. Виділяють напрями технологій: технології кооперації (суб'єкт-суб'єкті відносини всіх учасників навчального процесу, рівноправність, демократизм та співтворчість), гуманістично-особистісні (повага до учня, віра у його творчі сили), вільного наставництва (надання свободи вибору), езотеричні технології (учень стає центром взаємодії із Всесвітом) [266].

Серед інноваційних технологій для формування ІОС початкової школи, увага яких спрямована до внутрішнього світу та створення атмосфери довіри і апробовані нами доцільно визначити такі: арт-терапевтичні технології, аромотерапії, артикуляційної гімнастики, практики візуальних мистецтв, ерготерапії, казкотерапії, кейс-технології, кольоротерапії, музикотерапії, лялькотерапії, сендплею, су-джок, пет-терапії, проєктної технології, фототерапії.

Арт-терапевтичні технології

Арт-терапевтична технологія – це здоров'язбережувальна інноваційна технологія. Уперше зафіксовано застосування арт-терапії в середині ХХ століття в Західній Європі. Термін «арт-терапія» вжито у дослідженнях А. Хілла засновника Британської школи арт-терапії. Суть її полягала у тому, що технологія реалізовувалася засобами мистецтва в ритуальних діях для зцілення здоров'я людини. Поступово арт-терапія інтегрується в систему освіти та стає частиною заходів профілактичного та

реабілітаційного спрямування. В Україні поширюється завдяки фахівцям Громадської організації “Арт-терапевтична асоціація”.

Теоретичне осмислення ролі арт-терапії як впливу на психічне та фізичне здоров'я дітей була предметом наукових пошуків відомих науковців, педагогів та психологів. Важливе значення для дослідження арт-терапії, всестороннього висвітлення в освітній галузі відображено в працях О. Вознесенської [25], І. Ільченко [73], В. Литвиненко [108], М. Пантюка [137], Т. Пантюк [137], І. Садової [200], Н. Скотної [275], Л. Смерчак [211], О. Сороки [215], О. Федія [233], А. Хіля [239]. Тлумачення дефініції «арт-терапії» та «арт-терапевтичні технології» подані в дод. Б.

Звернімося до наукового доробку Л. Виготського, який зазначав, що малювання – це своєрідне оповідання про розвиток і формування окремих систем психіки [24, с. 40]. Розглядається засобом відновлення та корекції психоемоційного стану, впливає на нервову систему дітей з інтелектуальними порушеннями. Відіграє важливу роль у розвитку та корекції емоційного світу за допомогою художніх матеріалів. У процесі художньої діяльності на несвідомому рівні здійснюється турбота про ментальне здоров'я та емоційне самопочуття.

У дослідженні Румана Доула, Аннекатрин Гудман та Тахсін Кашем проведено групові обговорення впливу арт-терапії і зроблено висновок, щодо якого, завдяки впровадженню арт-терапії, поліпшуються сенсорне сприйняття та самосприйняття, психологічний та фізичний стан, комунікація та соціальні навички, що допомагає особистій інтеграції [256].

Також доцільно звернути увагу на наукову діяльність дослідника М. Вуда, який визначив такий вплив арт-терапії: поліпшує сенсомоторні та когнітивні функції, допомагає виховати та виражати позитивні почуття, підвищує самооцінку і самосвідомість, зменшує досвід фізичного болю, відображає важкі й негативні думки, удосконалює соціальні навички, допомагає під час втрати, зменшує психічний та емоційний дистрес, підвищує емоційну стійкість [277]. Актуально застосовувати не тільки з дітьми, а й дорослими під час воєнного стану для емоційної стабілізації.

Значимим для нашого дослідження є науковий доробок О. Вознесенської. Вченою виділено види арт-терапії:

1. Практики візуальних мистецтв (малювання, мозаїка, колаж, фотографія, живопис, боді-арт тощо).
2. Кольоротерапія.
3. Танцювальна терапія.
4. Драматерапія (терапевтичний театр, власне драматизація, драматизація сновидінь, драматерапевтичні групи підтримки тощо).
5. Бібліотерапія (казкотерапія – різновид бібліотерапії, хоча сьогодні сприймається як самостійний вид).
6. Музикотерапія.
7. Пісочна терапія [25, с. 17–18].

Зважаючи на застосування різних матеріалів, дослідниця О. Сорока наголошує, що структура заняття з елементами арт-терапевтичних технологій не змінюється. Нею виділено етапи заняття, на яких використовуються творчі технології:

1. Організація школярів до практичної творчої діяльності – привітання, прослуховування музики, проведення ігор, коротке обговорення, роздуми, використання сюрпризного моменту.
2. Актуалізація візуальних, аудіальних, кінестетичних відчуттів.
3. Індивідуальна образотворча діяльність – розробка теми (малювання).
4. Активізація вербальної та невербальної комунікації – показ малюнків і розповідь про них.
5. Колективна робота в малих групах – проведення ігор.
6. Рефлексивний аналіз – підтримка один одного, прощання [216, с. 148–149].

У статті «Роль арт-терапії у зміцненні психологічного здоров'я: критичний огляд» наголошено, що ця технологія підвищує самооцінку шляхом посилення емоційної власної гідності чи компетентності. Оприявлені науковцями, результати дослідження є такими: значне поліпшення психічного здоров'я, підвищення

самооцінки, зниження рівня тривоги, прийняття (регуляція) емоцій та цілеспрямовані дії [274]. Погоджуємося із думкою авторів, що викликані емоції впливають на настрій та поведінку дитини, її подальші дії протягом дня, спілкування з однолітками та дорослими і водночас забезпечують ефективне сприйняття та відтворення інформації (залежно від індивідуальних можливостей).

Цінним для нашого дослідження є визначені форми роботи з дітьми, враховуючи їхні індивідуальні потреби, за тематичними малюнками науковця Н. Демидюк: персоніфікація, діалоги, інтервенція. У процесі персоніфікації розповідь історії дитини відбувається від імені елемента малюнка (Я – книжка. Я хочу, щоб мене прочитали багато дітей. Але в мене розірвана сторіночка і вона болять...). Другий елемент, не менш цікавий для парної взаємодії дітей, – діалог. Передбачає розмову двох об'єктів на малюнку, або автора з одним із об'єктів [190, с. 106].

Досліджуючи вплив арт-терапії, науковці Л. Босграаф, М. Шпрен та інші в науковій роботі «Арт-терапія психосоціальних проблем у дітей та підлітків: систематичний наративний огляд арт-терапевтичних засобів і форм вираження, поведінки терапевта та передбачуваних механізмів зміни» зазначили, що арт-терапія є експериментальною формою лікування, однак її застосування уже дає значущі результати у подоланні психосоціальних проблем. Визначено специфічні механізми змін:

1. Арт-терапія як форма вираження, щоб розкрити те, що всередині (мистецтво як форма візуалізації та спілкування загалом, мистецтво як кероване вираження та/або редагування емоцій, мистецтво як спосіб вираження через специфічні процеси).
2. Арт-терапія як спосіб усвідомлення себе.
3. Арт-терапія як спосіб формування наративу життя.
4. Арт-терапія як інтегративна активація мозку через досвід.
5. Арт-терапія як форма дослідження або/та рефлексії.

6. Специфіка мистецьких матеріалів чи технік, які пропонуються в арт-терапії.
7. Арт-терапія як форма практики та/або навчання навичок.
8. Легкодоступне, позитивне та безпечне втручання з використанням художніх матеріалів [253].

Поділяємо думку науковців М. Чайки, Г. Усатенко та О. Кривонової, що у випадку взаємодії педагога та дитини з ураженнями центрів головного мозку, які відповідають розлади порушення аутистичного спектра, мовлення, інші порушення розвитку доцільно застосовувати найпростіші засоби:

- олівець чи ручку для малюнків;
- зображення (символи, фотокартки, піктограми);
- дошку зі зображеннями;
- візуальну підтримку (інструкції та нагадування у вигляді малюнків) [240, с. 26].

Таким чином, аналіз праць відомих вітчизняних та зарубіжних вчених відображає, що сутність арт-терапевтичних технологій охоплює мистецтво та має терапевтичний та корекційний вплив на суб'єкта. Своєю чергою, ми рекомендували вчителям початкових класів використовувати у педагогічній діяльності напрацювання вчених щодо впровадження арт-терапевтичних технологій, оскільки прослідковується їхній позитивний вплив на пізнавальну та емоційно-вольову сфери особистостей.

Аромотерапія

Аромотерапія – це «лікування ароматичними речовинами рослинного походження, відоме людству понад 5 тисяч років і є одним із загальнодоступних й ефективних способів збереження та зміцнення здоров'я. Ефірні олії діють на тіло, мозок та душу людини» [52, с. 97].

Проблематикою впливу ароматерапії (ефірних олій) на стан організму осіб займалися вітчизняні та зарубіжні науковці Т. Денисовець [52], Е. Ернест [255], А. Криворучко [104], В. Криворучко [104], Б. Кук [255], А. Окпала [267]. Зокрема, досліджували вплив ароматерапії на молодших школярів (О. Дмитроца [243], М. Загородній [61], Л. Котлова [103], О. Стукало [243], М. Фіцджеральд [257], Т. Калберт [257], М. Фінкельштейн [257], М. Грін [257], А. Джонсон [257], С. Чен [257] С. Швайко [243], Л. Шварц [243]).

У 20-х роках ХХ століття термін «ароматерапія» вперше запропонував французький парфумер Рене Марі Гаттерфос.

У науковому доробку А. Криворучко та В. Криворучка прослідковується думка, що «ароматерапія – це метод з використання натуральних природних летких ароматичних речовин (ефірних олій), які здатні чинити лікувальний профілактичний та естетичний ефект за умови правильного використання» [104, с. 40]. У статті підкреслюється, що ефірні олії застосовуються для дезінфекції, допомагають розслабитися, зняти стрес, очищують повітря приміщення.

Ароматерапія – це інноваційна технологія, що полягає у застосуванні фітомішечків чи розбризкуванні ефірної олії (герані, мандарину, лаванди, ромашки, меліси, м'яти, апельсину, кропу, грейпфрута, сосни, евкаліпта, ялиці, розмарину, лимону, жасмину, троянди) для заспокоєння. Використання ароматичних масел допомагає у боротьбі зі стресом, тривогою, поганим настроєм, нормалізує сон, позитивно впливає на нервову систему.

У статті «Нетрадиційні методи логопедичної роботи з дітьми» Л. Котлова описала ароматичні вправи та розкрила вплив ароматерапії на дитячий організм: збагачення активного словника, при опису запахів; розвиток мови; формування навичок правильного вдиху та видиху; розвиток нюхових центрів у головному мозку; підвищення мотивації до здобуття нових знань [103, с. 16 17].

Досліджуючи вплив ароматерапії, науковці М. Фінкельштейн, М. Грін, А. Джонсон, С. Чен виклали свої напрацювання у статті «Вплив статі та етнічної

приналежності на ставлення та переваги дітей до ефірних олій: пілотне дослідження». Мета дослідження – оцінити переваги використання ефірних при роботі з дітьми, проте враховуючи стать та етнічне походження. Дослідження продемонструвало, що застосування ароматерапії сприяє змінам у поведінці дітей (створення приємних чи неприємних асоціацій в пам'яті). Результат відрізняється за культурним впливом, статтю. Отже, діти при застосуванні ефірних олій проявляють особливості індивідуального вибору, які необхідно враховувати педагогічним працівникам [257, с. 379–384].

Артикуляційна гімнастика

Аналіз наукових праць свідчить про те, що проблематика впровадження та організації артикуляційної гімнастики є предметом інтересу багатьох науковців. Її досліджували С. Гусєва [4], Т. Соловйова [41], О. Караман [84], Ю. Рібцун, [193], А. Стрілець [220]. Особливості застосування артикуляційної гімнастики при роботі з дітьми з ООП вивчали Н. Бурян [37], Ю. Бойчук [12], О. Казачінер [12], Г. Гац [33], О. Гноєвська, [37] А. Філімонова [237].

Артикуляційна гімнастика – це вправи для розвитку органів артикуляції (язика, губ, а також нижньої щелепи), що відповідають за правильну звуковимову [220, с. 106].

Артикуляційні вправи поділяються на дві групи:

- статистичні, в основі яких лежить утримання артикуляційної позиції;
- динамічні, що передбачають переключення в мовленнєвому потоці з однієї активної позиції на іншу [247, с. 78].

Дослідниця О. Караман наголошує на ефективності технології у процесі систематичного використання артикуляційної гімнастики для молодших школярів з вадами мовлення, деталізуючи, що артикуляційна гімнастика сприяє виробленню правильної вимови, усуває неточності і певні вади у мовленні [84, с. 54]. Учена розробила вправи для губ (відкриття верхніх / нижніх зубів, розтуляння рота,

чергування рухів верхньої / нижньої губів, «почісування» верхньої губи), вправи для нижньої щелепи, вправи для язика, вправи на напруження та розслаблення мовного апарату.

Ерготерапія

У період воєнного стану актуальність впровадження сучасних методів для відновлення рухової активності кінцівок зростає у зв'язку зі збільшенням кількості осіб з обмеженими можливостями. Наразі стан застосування ерготерапії в Україні вивчають низка дослідників (Н. Грибок [46], Д. Діщенко [56], Л. Клеценко [87], Б. Пустовойт [191]). Науковці відзначають позитивний ефект ерготерапії на організм дорослих і дітей з обмеженими можливостями.

Отож, проблема впливу ерготерапії на школярів перебуває на перетині фізичної терапії, педагогіки та психології. У педагогічних джерелах її розглядають у своїх працях зарубіжні та вітчизняні дослідники (М. Галанакіс, А. Каціана, Д. Єременко-Клюєва [60], О. Кузенко [263], О. Петрик [263], О. Тимощук [263], О. Вайда [263], О. Янів [263], Н. Голод [263], О. Китайгородська [263], І. Солтик [214], О. Фігура [235]). В Україні досліджують вплив ерготерапії та ефективність застосування при дитячому аутизмі Т. Козій [94], Д. Велюш [95], І. Луценко [110].

Так, у дослідженні Д. Діщенка поняття ерготерапія трактується як «комплекс методів, направлених на реабілітацію осіб з фізичними вадами (травми хребта, опіки, ураження кісток), когнітивними порушеннями (аутизм, синдром дефіциту уваги, гіперактивність), і емоційними розладами (тривога, депресія), відновлення основних функцій організму та підвищення якості життя [56].

У дослідженні Н. Грибка гостро постає питання опрацювання найважливішого завдання ерготерапії. На думку дослідника, задля розв'язання конкретних проблем, які виникають при виконанні повсякденних справ, особа повинна виконувати різні види вправ (відчинювання дверей, малювання кола). Отже, вчений наголошує, що ключова роль ерготерапії – повернення людини до активної діяльності та соціуму [46, с. 8–9].

У статті «Ерготерапія в школі під час пандемії COVID-19» науковці А. Каціана та М. Галанакіс висвітлюють актуальність введення шкільної ерготерапії для створення умов участі в повсякденному житті, удосконалення здібностей осіб з інвалідністю шляхом відновлення та підтримки навичок. На їх думку, ерготерапія допомагає залучити їх до участі у повсякденних шкільних заходах, самообслуговуванні. Вчені надали поради щодо догляду за собою, соціального дистанціювання, роботи з батьками при складанні індивідуального навчального плану. Також зроблено висновок, що включення в освітній процес соціальної участі, ігор, відпочинку, повсякденної діяльності сприяє позитивному впливу на дітей з ООП, залучає їх до активної взаємодії зі всіма учасниками, мінімізує зосередження інших учасників на хворобах та інвалідності [260]. Практикування ерготерапії є важливим аспектом не тільки для кожної дитини, а й для всього колективу. Цінні поради науковців можна використати для роботи з дітьми при офлайн- чи онлайн-навчанні.

Ігрова технологія

Осмислення сутності ігрових технологій, їх класифікації та місце в навчально-виховній роботі ПШ простежується у наукових працях І. Дичківської [54], О. Савченко [198], О. Сударик [224], К. Романенко (виокремили способи застосування ігрових технологій у системі навчальних занять початкової школи); І. Мельник, Г. Гуменюк (визначають гру в емоційному, когнітивному та соціальному розвитку дитини як провідну діяльність); І. Тарасової, П. Щербаня (розкрили відмінності між грою і педагогічною грою) тощо). Вплив ігрових технологій на ефективне функціонування ІОС розглядають науковці І. Гайдай [223], Ю. Герасимчук [223], Л. Суворова [223], О. Хорош [223]. Акцент дослідників зосереджений на тому, що ігрові технології слугують для сфери інклюзії засобом сенсорного та стресорозвантажувального впливу.

Ігрова педагогічна технологія – це технологія, в основу якої покладена педагогічна гра як вид діяльності в умовах певних ситуацій, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду [85, с. 122].

У науковому доробку І. Дичківської дефініція «ігрова технологія» трактується як «ігрова форма взаємодії педагога та школярів, яка сприяє формуванню умінь розв’язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету [54, с. 74]. На думку вченої, застосування ігрових технологій у навчально-пізнавальній діяльності початкової школи робить процес здобуття нових знань емоційнішим через реалізацію ігрового сюжету, що сприяє активізації психічних функцій і процесів молодших школярів.

О. Савченко виділяє такі компоненти структури ігрової діяльності:

- спонукальний (мотивація здобувачів освіти брати участь в ігровій діяльності);
- орієнтувальний (вибір засобів для організації ігрової діяльності);
- виконавський (виконання алгоритму дій для реалізації ігрової діяльності);
- контрольно-оцінний (забезпечення корекції та подолання труднощів в ігровій діяльності) [197, с. 191].

З цього приводу доцільно зазначити, що в педагогічних джерелах нема єдиного підходу до класифікації ігрових технологій. У процесі дослідження ми ознайомилися з різними класифікаціями (К. Гроса, К. Гарвей, А. Капської [83], Н. Кудикіної [105] .

Згідно із К. Гросом, ігри поділяться на: експериментальні (в основі яких лежать інстинкти, що забезпечують функціонуванню організму як цілісного утворення і визначають змісти гри: інтелектуальні, сенсорні, моторні, афективні, вправи для формування волі) та спеціальні (спрямовані на розвиток компетентностей, здібностей у різних сферах життя) [152, с. 310].

Зі свого боку, американська дослідниця Кафін Гарвей запропонувала таку класифікацію:

- ігри з рухами і взаємодією (відображають емоційний фон та енергетику дитини);

- ігри з предметами (в основі – маніпуляція з різними предметами, до освоєння дій над ними);
- мовні ігри (літературознавчий характер ігор, тобто використання віршів, пісень, лічилок, скоромовок тощо)
- ігри із соціальним матеріалом (на основі власного задуму дитини, в яких функціонують два типи персонажів: стереотипні та ті, що змінюються);
- ігри за правилами, заданими дорослими [20, с. 58].

Зокрема, А. Капська у науковій праці «Технології соціально-педагогічної роботи» також є авторкою класифікації ігрових технологій, виділяючи:

- за напрямом навчально-виховних дій: інтелектуальні, музичні, танцювальні;
- за ставленням до творчості: новаторські, конструкторські; репродуктивні;
- за використанням різних видів інвентарю (обладнання): настільні, естафети, аукціонні [83].

На системоутворювальні групи поділила ігрові технології Н. Кудикіна:

- ✓ творчі ігрові технології (ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри, конструктивно-будівельні, ігри-фантазії, ігри з правилами);
- ✓ ігри з елементами праці (інтелектуальні, дидактичні, спортивні, рухливі, танцювальні, пізнавальні, комп'ютерні ігри) [105, с. 41–45].

Однак простежуються негативні аспекти застосування ігрових технологій в навчально-пізнавальній діяльності: понаднормове використання часу в порівнянні з традиційними методами; акцент на другорядній діяльності засвоєного змісту навчального матеріалу; неконтрольовані спалахи емоцій; обмежена кількість учасників [121, с. 35]. Варто зазначити, що вчителів при плануванні діяльності на уроці необхідно врахувати також індивідуальні особливості учнів класу.

Підсумовуючи вищезазначене, стверджуємо, що ігрова технологія сприяє комунікації і адаптації у дитячому шкільному колективі. Школяр навчається

взаємодіяти з навколишніми та розуміти свою особистість, оскільки ігрова діяльність впливає на формування елементарних і складних психологічних процесів.

Практики візуального мистецтва

Малюнкові техніки – один із видів арт-терапії, що передбачає терапевтичну роботу з малюнком (образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво). У її основу покладено вплив кольору на особистість дитини, завдяки чому можливий аналіз її психологічного стану. Робота проводиться на загальних рекомендаціях, але водночас можливе несуворе дотримання правил. Малюнок «проявляє» приховане.

Методичним аспектам застосування практикам візуального мистецтва у початковій школі присвятили праці відомі українські науковці, зокрема, М. Власюк [21], А. Галій [97], А. Колодько [97], В. Литвиненко [108], О. Янчук [251]. Їхні студії доводять ефективність та доцільність застосування малюнкових технік навчально-виховному процесі ПШ для розвитку творчого потенціалу особистості.

Аналізуючи проблему впливу мистецтва на підсвідомість дитини з ООП (аутизм; різні психічні травми; затримка мовленнєвого та психічного розвитку; ДЦП), науковець М. Власюк підкреслює, що дитина малює хаотично, і це є відображенням її внутрішнього світу [21, с. 10]. Варто зазначити, що застосування практики візуального мистецтва розкривають психологічні аспекти в житті дитини. Потреба застосування прослідковується і в закладі дошкільної освіти, і в початковій школі.

Казкотерапія

Казка – це дієвий інструмент для роботи з дітьми дошкільного, молодшого шкільного та молодшого підліткового віку. Для молодшого шкільного віку застосовується розповідь про незвичайну подію, в якій представлений фантастичний, потаємний світ, де головні герої долають зло і де добро завжди перемагає. Увага школярів приковується до моральних та людських категорій.

Казка є предметом наукових досліджень багатьох педагогів та психологів, зокрібно А. Карнаухової [115], М. Машовець [115], Н. Поліщук [149], В. Сухомлинського [226], В. Солодухова [213], О. Музичук [120], адже казки мають педагогічний та психотерапевтичний потенціал: викликають бурхливу емоційну реакцію, здатні допомогти знайти вихід у складній ситуації, налагодити доброзичливі стосунки між дорослими і дітьми, мінімізувати страхи, переживання, сприяють моральному розвитку.

Відомий педагог В. Сухомлинський писав: «Казка – благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу. Створені народом казкові образи, що живуть тисячоліттями, доносять до серця і розуму дитини могутній творчий дух народу» [226, с. 177]. В основі думки простежується переосмислення, що потрібно пізнати інтереси дитини, вивчити її індивідуальні особливості пізнавальної діяльності та розкрити матеріал, застосовуючи казкові образи.

Проаналізувавши різні класифікації казок (А. Аарне, В. Гнатюк, М. Грушевський, З. Лановиків, М. Лановиків), ми визначили найбільш доцільні типи для створення ІОС початкової школи: народні, авторські, діагностичні, коригувальні, психотерапевтичні. Кожен тип казки має свою мету та виконує конкретне завдання. Можливий варіант, що для дитини та особливого випадку складаються нові казки, які розв'язують певну проблему.

Казкотерапію як засіб впливу на дітей розглядають І. Данилюк [51], С. Зольникова [51], А. Фрадинська [238], Ю. Лазаревська [238], І. Садова [202], К. Стрілецька [222]. Своєю чергою, науковці І. Данилюк та С. Зольникова у статті «Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість» трактують термін казкотерапія як «психологічний метод, який використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення взаємодії з навколишнім світом» [51, с. 164].

Отже, казкотерапія – це терапевтичний інструмент, в основі якого лежить природний та універсальний підхід до подолання психологічних проблем дитини за допомогою опрацювання казки, встановлення через художній образ зв'язків між відображенням казкового та справжнього світу.

Кейс-технологія

Теоретико-методологічні дослідження, присвячені застосуванню кейс-технологій в початковій школі, відображені у працях українських науковців та педагогів, зокрема Л. Возняк, О. Журби, Є. Коростельова [102], Ю. Плющ [145]. Науковці і практики підкреслюють особливість кейс-технології, яка полягає у забезпеченні міжпредметної інтеграції для формування компетентностей школярів.

Різні підходи до трактування дефініції «кейс-технології», функції та класифікації розглянуто у статті «Особливості застосування кейс-технологій в інклюзивному освітньому середовищі». Також нами узагальнено визначення «кейс-технологія – це опрацювання конкретного випадку (ситуації) міждисциплінарного характеру, самостійно чи групою осіб, дослідження здійснюється на основі аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння та узагальнення додаткової інформації для отримання ґрунтовних результатів [157]. У цьому ж контексті зауважуємо, що за допомогою виконання завдань, які представлені в кейс-ситуаціях, відбувається розвиток розумових операцій.

Аналіз наукових праць дає підставу зробити висновок, що кейс-технологія широко використовується у закладах вищої освіти та в старшій школі ЗЗСО. Поступове впровадження кейс-технологій спостерігається у початковій школі, хоча здебільшого нею послуговуються для формування іншомовної компетентності.

Кінезіотерапія

Рухові розлади у дітей – проблема, яка все частіше зустрічається при взаємодії з дітьми. Одним із сучасних методів, який базується на рухах суглобів і м'язів є кінезіотерапія.

Питання використання кінезіології в роботі з дітьми з ООП розкрили в наукових працях Г. Гац [32], Н. Дмитрієва [57], К. Зелінська [68], Г. Ільницька [229], В. Литвиненко [108], Т. Кармен [254], І. Таран [228], А. Тополук [229], Т. Чорна [242]. Проаналізувавши студії з визначеної проблеми, констатуємо, що цілеспрямоване застосування фізичних вправ сприяє поліпшенню функціонального стану організму та розвитку опорно-рухового апарату.

Розглянемо визначення кінезіотерапії. З медичної точки зору під цим поняттям Т. Sbenghe тлумачив «терапія рухом, що досягається за допомогою реабілітаційних програм, спрямованих на відновлення ослаблених функцій або відновлення функцій органів після певних розладів» [272]. Тож, рух – основний інструмент у кінезіотерапії.

Очевидно, що спеціально підібрані кінезіологічні вправи корисні для дітей з дилексією або дисграфією, з мовленнєвими порушеннями, із цебральним паралічем, зі спектром аутизму, із синдромом Дауна, з розумовою відсталістю, сколіозом тощо.

Кольоротерапія

Давня наука, вперше простежується в житті стародавніх єгиптян. З лікувальною метою єгиптяни використовували, заповнені сонцем, кімнати з кольоровим склом. Згодом світлотерапія практикувалися в Стародавній Греції, Індії та Китаї. Спостерігаючи за сонячними променями, люди виявили лікувальний та заспокійливий вплив на організм. Факти задокументовані в 1979 році Хайнцем Шиглем у праці під назвою «Кольоротерапія». В науковій роботі описано фізичний, психічний та емоційний вплив кольору на стан людини [248, с. 214].

Актуальні аспекти застосування кольоротерапії розглядали дослідники (О. Вознесенська [26], М. Самарська [207], І. Стенькіна [207], Ю. Сухачова [207]), Е. Пайн розкрила особливості сприймання дітьми кольору для розвитку пам'яті та

розширення словникового запасу [269]. Більш детально діяльність науковців щодо розкриття впливу та ефекту кольоротерапії у практичній діяльності розкрито в нашій статті «Використання кольоротерапії в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи» [156].

Дослідженням встановлено, що освітлення, кольорове оформлення інтер'єру кімнати, використання допоміжних кольорових засобів, уможливають діагностування психічних станів, пізнавальної сфери школяра.

Логоритміка

Дослідженнями впровадження в освітній процес займалися Х. Барна [88], Н. Білоусова [42], Т. Гордієнко [42], В. Литвиненко [108], М. Кляп [88], О. Шостак [249], Т. Яблонська [250] та ін.

У пояснювальній записці до програми з логоритміки подано таке тлумачення дефініції: «логоритміка – це низка вправ, завдань, ігор, що поєднує в собі музику і рухи, музику і слово, музику, слово і рухи» [167, с. 4].

У науковій праці «Логоритмічні вправи як корекційний засіб подолання загального недорозвинення мовлення» дослідниці М. Кляп та Х. Барна підкреслюють специфіку застосування логоритміки:

- виправлення мовленнєвих порушень;
- нормалізація психічних процесів;
- формування емоційно-вольової сфери;
- регуляція процесів гальмування та збудження;
- формування навичок конструктивної діяльності [88, с. 72–75].

На основі вищезазначеного та зі збільшенням кількості дітей з мовленнєвими порушеннями підкреслюємо, що логоритміка є необхідним видом діяльності на заняттях у закладах дошкільної освіти і на уроках в початковій школі.

О. Шостак розглядає логоритміку з освітнього та корекційного напрямку, вказує на переваги впровадження та корекційної роботи для учнів початкових класів задля подолання загального недорозвитку мовлення [250, с. 256–258]. Зрештою, поділяємо думки, що логоритмічні вправи сприяють розвитку рухливості органів артикуляційного апарату, що є необхідним для правильного мовлення.

Лялькотерапія

Сучасний інструмент навчання, комунікації та психоемоційної корекції, в якій відображаються реальні чи казкові ситуації та використовуються ляльки, має назву лялькотерапії.

У енциклопедичному словнику з арт-терапії розкрито дефініцію лялькотерапія як «створення та використання ляльок з метою психічного зцілення, розвитку та гармонізації» [26, с. 167–169]. Таким чином, одночасно розглядається казковий мотив або проблемна ситуація за допомогою образу – додаткового засобу, тобто ляльки.

Аспекти застосування ляльок у роботі з дітьми, включаючи лялькотерапію, досліджували (Ю. Бойчук [13], О. Вознесенська [23], К. Волкова [132], О. Казачінер [13], О. Онипченко [132] О. Федій [233]). На думку педагогів та психологів, інноваційна технологія розкриває взаємодію з дітьми з ООП в процесі творчої активності, спрямованої на інтеграцію в шкільний колектив, соціалізацію, відображення власних емоцій та почуттів, стимулювання мисленнєвої і мовленнєвої діяльності, руйнування бар'єрів сором'язливості та страху.

Музикотерапія

Використання музикотерапії в ОС початкової школи, обґрунтовано в дослідженнях таких учених: А. Гельбак [35], І. Малашевська [114], В. Литвиненко [108], С. Кобенкова [205], І. Садова [205]).

Музикотерапія – це систематичний терапевтичний процес, в якому використовуються методи та теорії; застосування видів діяльності: музики, танців, співів [262].

Науковці Ц. Чжен та В. Лем, вивчаючи проблему застосування музикотерапії, зробили висновок, за яким різні стилі музики породжують різні емоційні реакції на чітко визначений суб'єкт, викликають різні асоціації, що ведуть до різних психологічних реакцій [271].

Дослідники й практики (А. Гельбак, Ц. Фукуна) визначають значний інтерес, що виникає у молодших школярів під час взаємодії з музикою. Як стверджує Ц. Фукуна, під час вивчення музики у школярів є навчальні потреби, ставлення до навчання та емоції, що викликають мотивацію, яка керується через сприйняття, уяву, пам'ять, мислення, поведінкові реакції. Діти оволодівають музичними знаннями, розвивають власний ідейно-моральний характер, здібності та якості особистості [258].

Дослідниця А. Гельбак визначила техніки, які доцільно впроваджувати у процес музикотерапії, як-от: а) музично-рухові вправи та ігри; б) музична психосоматична релаксація; в) рухове розслаблення і злиття з ритмом музики; г) гра на музичних інструментах; ґ) пантоміма; д) вокалотерапія; е) музична розповідь; є) імпровізація; ж) рухова драматизація під музику; з) лялькотерапія з музичним супроводом; и) рецептивне сприймання музики; і) музичне малювання; ї) дихальні вправи з музичним супроводом [35, с. 39–41].

У статті «Музикотерапія як здоров'язберігаюча технологія реабілітації дітей з особливими освітніми потребами» І. Садова та С. Кобенко акцентують увагу на використанні музичних ігор, інсценізації українських дитячих пісень, дихальних вправах із музичним супроводом [205]. Варто зазначити, що в новій українській школі на інтегрованому курсі «Мистецтво» активно впроваджується слухання музичного твору, розспівування, музично-рухові ігри.

Аналіз наукових доробків підтверджує зацікавленість не тільки зарубіжних, а й вітчизняних науковців у використанні музикотерапії при організації роботи з дітьми з ООП як напряду кореційно-розвиткової діяльності.

Пет-терапія

Метод психосоціального та фізіореабілітаційного впливу за допомогою спеціально навчених та керованих тварин. Нестандартний для української системи освіти, але має унікальний вплив на розвиток розумових та емоційних здібностей, поліпшення моторики та рухових функцій.

Перші згадки про полегшення симптомів пацієнтів за допомогою тварин походять із Стародавньої Греції. В Англії особливого значення набуває діяльність Вільяма Тьюка, який у 1792 році заснував лікарню для душевнохворих «Ретрит» і запровадив у ній таке нововведення: замість вживання ліків і використання гамівних сорочок психічнохворі пацієнти мали піклуватися про собак. Висновки впровадження методики: зниження агресії та частоти нападів у пацієнтів. Наступна згадка датується 1867 роком, коли в Німеччині для зменшення тривоги застосовували диких тварин та худобу. Також у першій половині XX століття Анна Фройд вивчала процес взаємодії людини з твариною. У США напрям терапії почав впроваджуватися та розвиватися в 60-х роках XX століття. У 1969 році Борис Левінсон увів до наукового обігу термін «пет-терапія».

В Україні дефініція «пет-терапія» почала вживатися нещодавно. У перекладі з англійської мови вона означає «лікування, яке засноване на взаємодії з улюбленою твариною». У педагогіці висвітлюється як засіб педагогічних інноваційних технологій, що впливає на емоційно-вольову та когнітивну сфери. Результатом її застосування є усунення страхів, тривоги, хвилювання, набуття позитивних емоцій за допомогою домашніх тварин.

Пет-терапія поєднує лікувальний ефект із задоволенням і приємними враженнями від спілкування з тваринами, в її основу закладений

здоров'язбережувальний потенціал природи, що дає можливість оптимальним шляхом коригувати здоров'я дітей, завдяки взаємодії: грі та комунікації з тваринами, їх годуванню.

Різновид пет-терапії – каністерапія. Лікування собаками відіграє величезну роль при психологічній реабілітації жертв війни, насильства чи стихійних лих. Зарубіжними науковцями Джессікою Гілл, Джені Зівіані, Джуді Коделл-Сміт, Карлі Дрісколл проведено дослідження з метою виявити можливий вплив каністерапії на соціальну поведінку дітей зі спектром аутизму. Терапія за допомогою собаки організовувалася як засіб втручання для сприйняття розвитку соціальної поведінки індивіда. У ході дослідження зафіксований тісний зв'язок дітей та собак [259].

З цього стає зрозумілим, що численні дослідження обґрунтовують доцільність застосування пет-терапії з дітьми з аутизмом, ДЦП, затримкою мовленнєвого розвитку, синдромом дефіциту уваги, синдромом Дауна, затримкою розумового розвитку, тощо.

Портфоліо

У психолого-педагогічній науці накопичений значний теоретичний матеріал вітчизняних щодо портфоліо (Г. Васильєва [17], Т. Горпініч [43], Т. Канівець [82], В. Любарєць, І. Підласий, О. Онопрієнко). З впровадженням реформи цей метод набуває широкої популярності в практичній діяльності ПШ для окреслення індивідуальної траєкторії розвитку.

За термінологічним словником-інклюдією, дослідниками Г. Васильєвою та В. Любарєць портфоліо подається, як:

- 1) накопичувальна система оцінювання, що передбачає формування умінь учнів ставити цілі, планувати й організовувати власну навчальну діяльність;
- 2) накопичення різних видів робіт, які засвідчують рух в індивідуальному розвитку;
- 3) активна участь в інтеграції кількісних і якісних оцінок;

4) засіб підвищення ролі самооцінювання [17, с. 19].

Для нашого дослідження значущим є погляд Т. Горпініч, яка тлумачить портфоліо як «сукупність документів з навчального предмету, яка поповнюється учнем під час оволодіння матеріалом за педагогічного супроводу вчителя» [43, с. 38]. Отже, стверджуємо, що портфоліо інтегрується в навчальну діяльність з усіх освітніх галузей ПШ, під безпосереднім керівництвом вчителя.

На переконання Т. Канівець, яке нам видається прийнятним, портфоліо потрібно розглядати як сучасний спосіб фіксації, накопичення й оцінювання індивідуального, навчального поступу здобувачів початкової освіти протягом певного навчального періоду [82, с. 45].

У початковій школі однією з функцій портфоліо виступає контроль результатів навчання. Проаналізувавши рекомендації щодо використання портфоліо та етапи роботи над ним, які розкриває О. Онопрієнко, ми зазначили, що важливою є попередня підготовка вчителя: розробка мети, завдань, очікуваних результатів, критерій оцінювання для якісного і зрозумілого використання суб'єктами навчання.

Проектна технологія

У словнику іншомовних слів зазначено, що термін «проект» походить з латинської *projectus* означає «кинутий вперед» [129, с. 498].

У новому тлумачному словнику української мови відслідковуємо два тлумачення. По-перше, «навчально-практична діяльність, що має освітні цілі; включає дослідження та вирішення проблемних ситуацій завдяки використанню різних матеріалів при створених умовах близьких до реальних», по-друге, «сукупність комплексних дій, спрямованих на розв'язання конкретної проблеми в певному місці, в певний період часу» [130, с. 678].

Значний внесок у вивчення застосування проектних технологій у початковій школі зробили праці С. Купчак [107], О. Коберника [89], О. Мамчич [72], Н. Рудницької [196]. Також у наукових студіях висвітлюється метод проектів як

необхідна складова формування проєктної компетентності (О. Купенко [106], Н. Нагорна [123], Б. Павлюк [136], Г. Бреславська [15]), яка спрямована на творче врегулювання проблемних ситуацій у навчально-пізнавальній діяльності.

У статті «Особливості реалізації проєктної технології навчання у початковій школі» науковець С. Крупчак з'ясувала сутність поняття проєкт і тлумачить як «процес, який досягає певної мети, здійснює зміни, має свій характер роботи, передбачає використання різних ресурсів, має чіткі межі використання в часі (початок і кінець) і пов'язаний із створенням проєктної групи» [107, с. 96]. Аналізуючи вищеназвані дефініції, ми дійшли такого висновку: проєктна технологія – спосіб реалізації завдань компетентнісно-орієнтованої освіти; структура проведення проєкту складає єдину циклограму незалежно від тематики.

Метод проєктів як сучасну педагогічну технологію особистісно-орієнтованого навчання, що допомагає формувати розумові стратегії у процесі організації творчої діяльності описала Г. Бреславська [15, с. 191–192].

Аналізуючи проблеми використання проєктних технологій в ПШ, дослідниця Н. Рудницька окреслила етапи роботи над проєктом та зміст діяльності.

№	Етапи діяльності	Зміст діяльності
1.	Формулювання теми і мети проєкту.	Формулювання проблеми, мотивація, висунення гіпотези щодо її розв'язання. Обговорення і пошук інформації здобувачами освіти.
2.	Планування діяльності в проєкті.	Визначення джерел збору інформації, формулювання завдання і визначення план дій здобувачів освіти
3.	Дослідження теми проєкту.	Збір необхідної інформації (спостереження, робота з літературою, анкетування, експеримент)
4.	Аналіз інформації, формулювання висновків.	Аналіз зібраної інформації
5.	Оцінка результатів.	Демонстрація (презентація) результату, оцінка і підбиття підсумків.

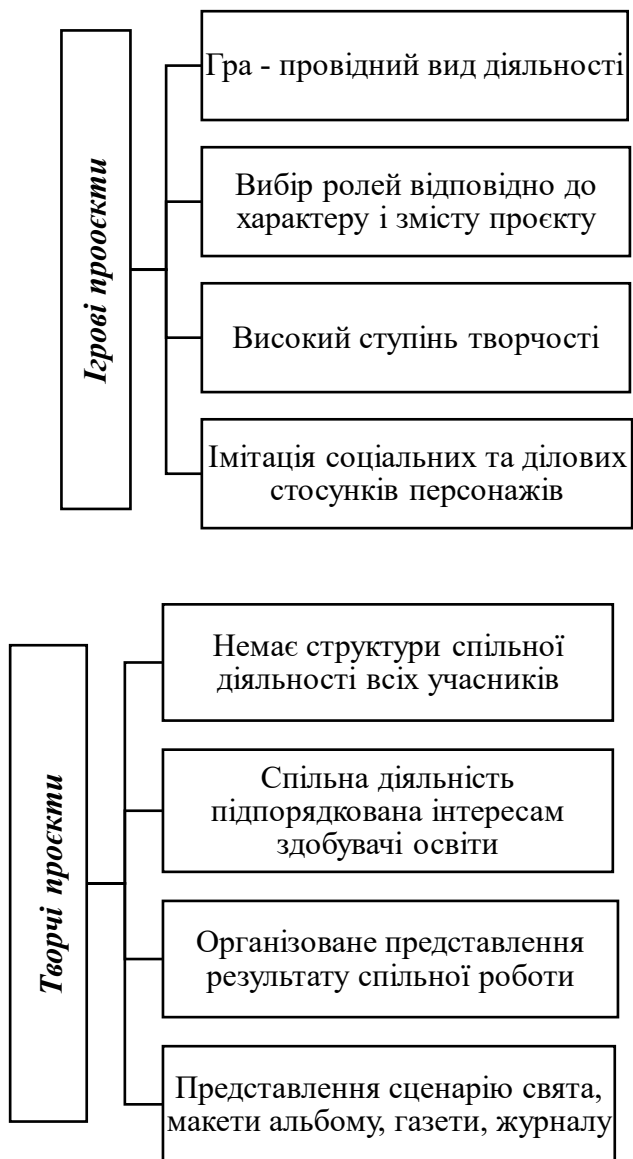
Табл. 2.1 Етапи роботи над проєктом за Н. Рудницькою [196, с. 83]

Безумовно, такі етапи діяльності та їх передбачений зміст часто застосовуються на уроках «Я досліджую світ», української мови та читання, математики, інформатики, мистецтва, іноземної мови (інтегрованих уроках) в ПШ.

У педагогічній літературі, залежно від підходів, проєкти класифікують за параметрами:

- кількістю учасників (індивідуальні, групові, парні, колективні);
- тривалістю виконання (короткострокові – мініпроєкти, реалізація від одного до кількох уроків протягом тижня; середньострокові – термін виконання від 2 тижнів до –23 місяців; довгострокові – термін 1–2 семестри чи більше);
- кількістю навчальних предметів (монопредметні – включає один предмет, міжпредметні – відбувається інтеграція декількох навчальних предметів, надпредметні – навчальна дисципліна не входить до програми початкової школи);
- характером партнерських взаємодій (конкурсні, змагальні, кооперативні);
- характером контактів (внутрішні – охоплюють один клас; однопаралельні / міжпаралельні – охоплюють межі паралелі класів; міжшкільні – залучення здобувачів освіти різних ЗЗСО; обласні; регіональні; всеукраїнські; міжнародні);
- формою презентації (мультимедійні, стендові, пленарні). Як бачимо, в цьому підході розкрито параметри, а саме: визначення предметів та тривалістю охоплення проєктною діяльністю, визначення учасників, їх взаємодій та презентації результату.

Розглянемо типи проєктів та їх характеристики: ігрові, творчі, дослідницькі, інформаційні, практично-орієнтовані.

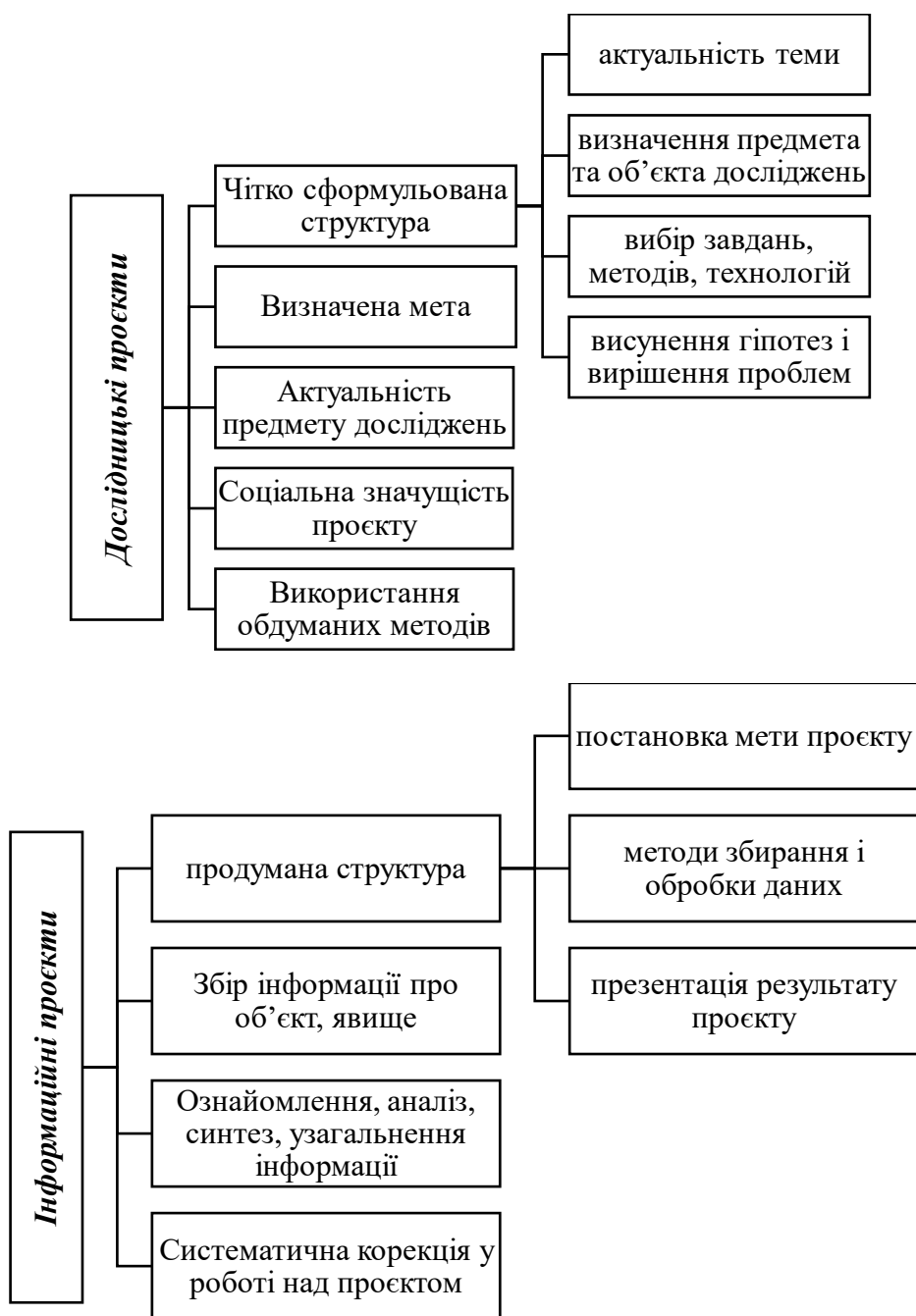

Рис 2.1 Типи проектів та їх характеристики [11, с. 3]

Уважаємо, що варто звернути увагу на ототожнення проектування із дослідженням, однак, на наше переконання, їхні сутнісні характеристики різняться. По-перше, в кінцевому результаті метод проектів створює новий продукт, а дослідження – розглядає те, що існує; по-друге, етапами діяльності в процесі проектування зафіксовано планування, аналіз, пошук, реалізацію, результати,

натомість дослідження передбачає вибір і опис явища за допомогою схем, графіків, цифр, моделей, тощо [122, с. 78].

Сендплей

У ході аналізу наукових джерел було виявлено, що пісок як відображення внутрішнього світу розглядався з давніх років. Про це згадується в дослідженнях племен Навахо, тибетських монахів.

Теоретичним фундаментом вважається техніка К. Юнга, завдяки якій більш детально проаналізовано вплив піску на людину та виявлено колосальний потенціал на підсвідомому рівні: позбавлення внутрішнього напруження; відновлення психічної цілісності; спосіб спілкування із самим собою та світом. Згодом продовжили опрацьовувати матеріал представники юнгіанської школи, з-поміж яких варто назвати Дору Калф – ученицю М. Ловенфельда, яку вважають розробницею техніки сендплей.

Швейцарська психоаналітикиня Д. Калф у своїй праці проаналізувала техніку М. Ловенфельда та доповнила її юнгіанською теоретико-методологічною базою. Оновлена технологія отримала назву «Пісочна терапія».

У науковій літературі представлено низку наукових розвідок, у яких висвітлено питання використання пісочної терапії в роботі з дітьми Т. Зінкевич-Євстигневої, Т. Грабенко, Н. Тарасенко, Н. Сакович, Л. Тягур, Л. Штейнхардт, О. Федія, Н. Дикань, О. Сороки та інших. Висвітлено окремі аспекти застосування педагогічної пісочниці в дисертаційних дослідженнях О. Сороки, О. Федій тощо.

У книзі “Чудеса на піску. Пісочна ігротерапія” вчені Т. Зінкевич-Євстигнеєва та Т. Грабенко розробили й апробували систему ігор із використанням піску, спрямовані на навчання, виховання, розвиток та корекцію індивідів дошкільного і молодшого шкільного віку. Апробація пройшла успішно. Дослідницями розкрито значення пісочної терапії у роботі з дітьми з діагностичною, коригувальною, розвитковою, психотерапевтичною метою впливу на особистість. Крім того, маємо змогу спостерігати реалізацію казкотерапевтичного підходу, також представлено практичні

рекомендації організації та проведення пісочної ігротерапії, визначено психолого-педагогічні вимоги щодо пісочниці та додаткових матеріалів, висвітлено принципи роботи. З психологічною метою використовувати пісок, піднос з піском розпочали наприкінці 1920 років.

Розглядаючи сендплей як метод корекції впливу, Н. Тарасенко зазначає, що терапія виявляє найглибші емоційні переживання дитини, сприяє звільненню від страхів, стимулює до розвитку тактильних навичок [225, с. 27].

Сміхотерапія

Доцільність застосування сміхотерапії висвітлювалися в працях В. Галущенко [30], В. Гриньової [47], Т. Коваль [91], О. Іванової [241], Л. Тягур [230], І. Ольховської [131], О. Федія [232], О. Чебикіна [241].

Розглянемо значення сміхотерапії з точки зору психології. Так, О. Федій тлумачив сміхотерапію як «напрямок соціальної психології, який розвивається як засіб впливу на особистість для зняття напруги, стресу та здійснюється під час проведення тренінгів та спільних вправ з використанням сміху» [232, с. 137].

Натомість Л. Тягур підкреслила, що сміхотерапія – терапія в невимушеній обстановці, в основу якої покладено сміх, що має потужний потенціал для оздоровлення психіки та тіла. У статті «Сміхотерапія та можливості її використання в корекції посттравматичних стресових станів» дослідники О. Чебикін, О. Іванова розкривають технології та вправи сміхотерапії, їх вплив на стан людини. Науковцями виділено 35 видів сміху, які проявляються різною спрямованістю [241].

Су-джок терапія (Оннурі Су-Джок)

Нетрадиційний метод корекційно-розвиткової роботи з дітьми дошкільного чи молодшого шкільного віку, який передбачає вплив через кисті рук та стопи ніг, на основі масажування пальців спеціальною кулькою чи еластичним кільцем (Су-джок кільцем).

Професор Пак Чже Ву розробив су-джок терапію, яка згодом набула поширення. Сьогодні вплив су-джок терапії на розвиток дрібної та загальної моторики та мовлення дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку розглядають логопеди, терапевти, педагоги (С. Бурсова [36], О. Гнізділова [36], І. Ольховська [131], Ю. Романова [195], М. Швардак [244]).

Науковиці О. Гнізділова та С. Бурсова розкрили термін су-джок терапії як «метод впливу на організм шляхом стимулювання біологічно активних точок, розташованих на кистях і стопах людини [36, с. 151]. Проаналізувавши думки вчених, можемо констатувати, що су-джок терапія – це здоров’язберезувальна технологія, яка впливає на розвиток дрібної моторики, сприяє формуванню зв’язного мовлення в умовах нової української школи.

Фототерапія

Фототерапія – це своєрідний засіб самовираження, самопізнання, соціалізації та емоційно-чуттєвого виховання людини, реалізується при роботі з готовим матеріалом або створенням оригінальних авторських текстів [66, с. 63]. У цьому контексті, численні дослідження висвітлюють вплив фототерапії на розвиток емоційно-вольової сфери, творчого потенціалу, психологічної стійкості у дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до розпорядження КМУ № 372-р «Про затвердження заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії зі створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року» проведено Всеукраїнський конкурс робіт юних фотоаніматорів «Моя Україна!». На нашу думку, перевагами подібних заходів є виховання любові до рідного краю, стимулювання творчого та духовного розвитку, функціонування змістовного дозвілля дітей та залучення їх до фотоаніматорства.

2.2 Особливості впровадження засобів інноваційних технологій в початковій школі

У ХХІ столітті змінилися орієнтири освіти – діяльність закладів освіти зорієнтовано на дитиноцентричний підхід до школяра як особистості. Як відомо, модернізація освітнього середовища ПШ, пов'язана з інтеграцією української освіти до європейського середовища, передбачає впровадження в закладах освіти інклюзивного навчання, з метою надання психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП та створення рівних можливостей для всіх.

Фахівці ІРЦ проводять діагностику дітей з ООП, визначають особливості сфер розвитку та її індивідуальні перспективи, розглядають питання про адаптацію чи модифікацію програми і видають висновок, відповідно до якого складається індивідуальна програма розвитку. Якщо у висновку ІРЦ прописано навчання за типовою програмою, то адаптація, модифікація вносяться за потреби, через засідання КППС. Якщо прописано програму з внесенням адаптації чи модифікації, то вони повинні бути обговорені педагогами.

Важливим аспектом є забезпечення психолого-педагогічного супроводу, який забезпечується складом команди відповідно до особливих освітніх потреб школярів. Щонайменше тричі на рік проводиться засідання КППС. У процесі розробки ІПР, на початку навчального року скликається перше засідання КППС, до якої входять керівник закладу, заступник директора з навчально-виховної роботи, класний керівник, вчителі-предметники, психолог, асистент вчителя, асистент дитини, батьки та/чи законні представники. Вони керуються висновком ІРЦ. Мета залучення батьків та/чи законних представників до складання ІПР – сформулювати уявлення про програму та ставлення щодо її реалізації. Батьки можуть надати інформацію про труднощі дитини та сильні сторони. Рішення засідання КППС затверджується відкритим голосуванням. Зі складу постійних учасників засідання КППС дитини з ООП призначається секретар, який складає протокол, в якому зазначаються відомості щодо

порядку денного, слухання виступів та ухвали рішення, результати голосування і який підписують всі учасники засідання. У випадку якщо дитина не засвоює матеріал, то батьки знову звертаються в ІРЦ і просять повторний висновок. Отже, кожна школа розробляє положення про команду супроводу і на першому засіданні затверджує її персональний склад.

Варто деталізувати: програма модифікується під дитину, під її можливості, рівень підтримки та категорію ООП, а не під клас. Наприклад, у дітей може бути один клас навчання, однаковий рівень підтримки, одна категорія з ООП, але різні можливості.

Модифікація змінює не тему, а вимоги до обсягу знань з неї. Наприклад: діти читають, а учень з ООП знаходить у тексті знайомі (вивчені букви), діти переказують прочитаний текст, а дитина з ООП переказує його тощо. Цілком ствердно можна резюмувати, що уніфікованих програм не існує.

У першому семестрі 1 класу немає потреби у модифікації програми, отже, і КТП, але якщо дитина явно відрізняється у сприйнятті навчального матеріалу, то потрібно вносити зміни до ІПР, модифікувати програму з тих предметів, де найбільше труднощів і скласти окреме КТС.

Зазвичай модифікація відбувається з дітей з категорією – порушення інтелектуального розвитку. Обговорення відбувається у команді супроводу.

Звертаємо увагу, що відповідно до п. 16 постанови 957 затвердженою КМУ, діти на інклюзивному навчанні навчаються за освітньою програмою, тому вилучення навчальних предметів є порушенням законодавства. Однак враховуючи можливості дитини з ООП, можна зменшувати загальне навчальне навантаження на неї шляхом зменшення кількості годин на вивчення предмету. Наприклад, якщо для всього класу передбачено дві години на тиждень іноземної мови, то для учня з ООП може бути одна. Це все проводиться протоколом засідання команди супроводу та зазначається в індивідуальній навчальній програмі.

Індивідуальна освітня траєкторія – наступність індивідуальних потреб, після програми першого класу проводиться програма другого, незважаючи на те, що дитина навчається у четвертому, оскільки вона відстає у розвитку. Має місце спрощення програмового матеріалу, проте необхідно врахувати, що елементи тем вивчаються. Рекомендовано використовувати більше практичних завдань, демонстрацій, щоб дитина могла брати участь у спільних завданнях, а від вчителя потрібні залучення, інтеграція дитини в учнівський колектив.

Отож, в умовах ІОС діти з ООП отримують доступ до навчання за адаптованими або модифікованими (індивідуальними) програмами. Школа не видає накази про вибір адаптованої чи модифікованої програми, її визначають вузькопрофільні фахівці, а не психолог і асистент.

Перелік документів, які необхідні вчителю при роботі з дитиною з ООП:

- Індивідуальний навчальний план (ІНП) з предмету (частина ІПР), якщо програма модифікована.
- Календарно-тематичний план, розроблений за модифікованою програмою.

Як стверджує А. Вербенець, і ми погоджуємось із такою думкою, «формування та впровадження ефективних моделей інклюзивної освіти є домінантою у будь-яких часових рамках з огляду на зацікавленість громадськості та органів влади кожної країни у створенні найбільш оптимальних умов для включення осіб з порушеннями у розвитку в життєдіяльність соціуму» [19, с. 54].

Як зазначалося, у першому розділі дисертації, упродовж останніх трьох десятиліть в Україні відбувалося реформування освіти. Освітні реформи склалися з компонентів, які в сукупності утворюють модель ІОС. Визначальна постать – вчитель – агент змін. Підтвердженням нашої думки є напрацювання Г. Давиденко: «спеціальні підрозділи, служби для роботи з особами з інвалідністю за гнучкими психолого-соціальними технологіями та колектив безпосередньої взаємодії з ними (педагоги, психологи, асистенти), зорієнтовані на ефективність навчання, виховання, соціалізації й розвитку школярів» [50, с. 419]. При плануванні завдання у

ІОС педагоги повинні дотримуватися чіткого алгоритму, який передбачає чергування активної діяльності з відпочинком, та використовувати широкий спектр, методів, прийомів, ІТ. Практика показує, що діти стають більш дисциплінованими й організованими, а головне – застосування технологій позитивно впливає на всі органи чуття, фізичне і ментальне здоров'я. Звертаємо увагу, що домінантою формування ІОС виступає вчитель, який прагне забезпечити якісне здобуття освіти школярами за допомогою ефективних та сучасних технологій.

Пропонуємо розглянути зразок календарно-тематичного плану з математики, складеного до підручника «Математика» 1 клас, автор Н. Листопад для дітей із ЗПР:

№	Тема уроку	Адаптація дитини з ООП	Дата	Год.	Примітки
1.	Вступ. Знайомство з засобами навчання математики. Лічба об'єктів. Геометричні фігури.	Знайомство. Розрізнення геометричних фігур. Розвиток умінь добирати до зразка фігури.	01.09/ 01–04.09. 2023	1/2	
2.	Спільні й відмінні ознаки предметів. Поділ на групи. Лічба. Пряма, крива і ламана лінії.	Розвиток умінь вибирати лінію за назвою.	04.09/ 05–06. 09.2023	1/2	
3.	Ознаки та властивості предметів. Форма, розмір, колір. Об'єднання об'єктів у групи за певною ознакою. Підготовчі вправи до написання цифр.	Розрізнення основних кольорів. Розвиток умінь вибирати предмет за назвою кольору. Розвиток умінь підбирати різного кольору однакові предмети. Розвиток умінь групувати за однаковим кольором предмети.	05.09/ 06-08, 11–12. 09.2023	1/4	

Табл. 2.2 Календарно-тематичне планування з математики 1 клас (автор підручника Н. Листопад)

Розглянемо організаційні моменти у роботі з дітьми з ООП, які відрізняються при роботі з нормотиповими школярами:

1. Украв важливо пам'ятати, що для досягнення поставленої мети – розвитку когнітивної сфери у перший рік, не варто зразу складати КТС на цілий рік. Наприклад, до вищенаведеного календарного-тематичного плану з математики для нормотипових дітей та дітей із ЗПР враховано розвиток когнітивної сфери: розвиток логічного мислення, дрібної моторики рук, довільної уваги, формування знань про властивості предметів та їх розташування. Передбачено, що на складніших темах, буде потреба зупинитися на 1–2 години довше, ніж планувалося.
2. Діти з ООП пишуть модифіковані діагностувальні роботи. Роботи зберігаються в портфоліо учня.
3. У дітей із ЗПР є всі предмети. Викладаються в адаптаційному (спрощеному) вигляді. Рідше модифікуються.
4. У випадку якщо дитина із затримкою психологічного розвитку не відвідує заняття в школі, то у щоденнику спостережень вказуємо причину відсутності.
5. Асистент повинен вести портфоліо учня та двічі на рік робити моніторинг.
6. Організація уроків. Вчитель пояснює тему всім школярам класу, а асистент вчителя перебуває біля дітей, котрі потребують допомоги. Коли вчитель задає фронтально завдання учням, то вони виконують його, асистент вчителя надає допомогу. Під час фронтальної роботи вчитель ще раз пояснює тему учню з ООП. Потім вчитель знову працює із всім класом, а асистент учителя допомагає дітям з ООП. Кожний етап уроку повинен бути прописаний в конспекті вчителя.

Проаналізувавши організацію інклюзивного навчання, наведемо перелік труднощів, які потрібно враховувати при роботі з дітьми з ООП: тривале входження у процес роботи; швидка втомлюваність; розпорошення уваги, тощо. Практика свідчить, що існує проблема включення дітей в освітній процес. Оскільки велика кількість педагогічних працівників не є методично обізнаними в питаннях взаємодії з дітьми з ООП, не мають уявлення про психофізичну діяльність та вміння будувати

заняття інклюзивного типу, то вкрай важливим і необхідним убачається аспект взаємодії ЗЗСО із закладами вищої освіти та ІРЦ.

Варто наголосити на організаційному аспекті побудови уроку з елементами інноваційних технологій. Схема уроку в ІОС орієнтовно передбачає послідовні етапи:

- Організація здобувачів початкової освіти до заняття;
- Актуалізація опорних знань (доцільно застосовувати вправи, які тренують увагу та пам'ять);
- Пояснення нового матеріалу (вчитель пояснює тему всьому класу, асистент вчителя перебуває біля дітей, котрі потребують допомоги);
- Закріплення матеріалу (вчитель задає фронтально завдання учням, учні виконують його, а асистент вчителя допомагає їм, а вчитель ще раз пояснює тему учню з ООП. Потім вчитель знову працює фронтально з учнями класу, а асистент учителя допомагає дітям з ООП. Можемо використовувати складні інтелектуальні завдання. Вищепредставлені завдання чергуємо із корекційно спрямованими вправами: дихальною чи зоровою гімнастикою, Су-джок терапією, ігровими технологіями, лялькотерапією, сендплеєм, музикотерапією тощо);
- Оцінювання чи самооцінювання навчальних досягнень (акцентуємо увагу на позитивних досягненнях, створюємо індивідуальні шкали оцінок, які відображають успіхи, докладені зусилля (містяться у портфоліо).

Навчання – це активний процес, у якому учні – суб'єкти діяльності, залучені до різних видів робіт (досліджувати, думати, грати, уявляти тощо), і досягають успіху в ситуаціях. Залучення дітей до активної навчальної діяльності передбачає впровадження засобів ІТ для їхньої адаптації, мотивації, успішного навчання, всебічного гармонійного розвитку особистості. Нами з'ясовано, що, використовуючи інноваційні технології, педагогічний працівник допомагає підтримати складні емоції та почуття, надати сенсу і трансформувати, враховуючи психофізичні особливості кожного учня.

Розглядаючи проблему формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи, ми прийшли до висновку, що пріоритетна роль належить учителеві. Саме тому при підготовці до уроку йому потрібно продумати хід заняття, його окремі елементи, підібрати методи, прийоми, засоби, при цьому враховувати індивідуальні особливості кожного здобувача освіти, дотримуватись педагогіки партнерства. Тож, можемо констатувати, що формування ІОС засноване на співпраці сім'ї і школи, адміністрації закладу освіти, педагогічних працівників.

Зауважимо, що кожен день у початковій школі НУШ розпочинається із ранкової зустрічі (ранкового кола), що передбачає вітання (часто під музичний супровід), обмін інформацією, групове заняття та обговорення щоденних новин. Організовується перед першим уроком. Тривалість ранкової зустрічі 15–25 хвилин залежно від класу та тематики дня чи тижня (місяця). Рекомендуємо на груповому занятті застосовувати технології, їх елементи, особливості застосування висвітливо нижче. Зустрічі викликають позитивний настрій, стимулюють до пізнання, поліпшують взаєностосунки між однокласниками (відчуття приналежності).

Арт-терапевтичні технології

Мета застосування арт-терапевтичних технологій при проведенні занять – розбудити емоції, зняти психічні напруження та сприяти позитивним змінам у думках і почуттях дітей з ООП через мистецтво.

Основні функції арт-терапевтичних технологій:

- регулятивна (зниження психічної напруги, моделювання емоційних станів);
- комунікативно-рефлексивна (сприяння корекції порушення мовлення, забезпечення соціальної адаптації, встановлення позитивного емоційного контакту);
- катарсична (зменшення впливу негативних явищ на дитину).

Суб'єктами арт-терапевтичного процесу є школяр (учасник) і вчитель (арт-терапевт), які взаємодіють між собою на асоціативному рівні та невербально візуальній комунікації через творчість. Учасники можуть бути гіперактивними чи скутими, мати проблеми з пам'яттю, увагою чи мовленням, страхи та тривогу. Результатом для учасника виступає здатність пережити відчуття успіху через самовираження різними способами, символічні образи в творчості (живопис, графіка, скульптура, композиції з природних та сипучих матеріалів). В малюнку неочікувано проявляється приховане і невідоме.

Аспекти впровадження арт-терапевтичних технологій висвітлено в нашій публікації «Використання арт-терапевтичних технологій при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі». Хочемо додати, що до арт-терапевтичних технологій належить парафінопластика – процес виготовлення виробу з розплавленого парафіну. Матеріали, які для цього необхідні: парафінова свічка, склянка з холодною водою, сірники, аркуш паперу А4, клей, фарби гуаш чи акварель, фломастери, олівці. При використанні парафінової свічки та холодної води створюється абстракція залежно від рухів та ємкості рідини. Готовий виріб розфарбовується та деталізується. Рекомендовано проводити як індивідуальне заняття, вчитель має бути особливо уважним. З огляду на застосування парафінопластики, ми можемо стверджувати, що техніка розвиває фантазію дитини, уяву, асоціативне мислення. Цікавою технологією для дітей є малювання бульбашками – бульбашкотерапія – сприяє розвитку асоціативно-образного мислення, розвиває мовленнєве дихання, оскільки відпрацьовується сильний ротовий вдих.

Апробація застосування арт-терапевтичних технологій відбувалася під час інтегрованого курсу «Мистецтво». Наприклад, при техніці «Різнокольорові кришечки» на кришечки наносимо гуаш і робимо відбиток, додаткові елементи наносимо пальчиками. З урахуванням рекомендацій, теоретичних положень здійснювалася практична робота з метою діагностики індивідуальних особливостей, зняття емоційного напруження, переживання. Особливу увагу звертаємо на технології

«Мій добрий монстрик», «Захисна парасолька, «Зачарований ліс», «Зліпи казку». Отож, на уроках дизайн і технології та мистецтво в початковій школі апробовували техніки: «Безлюдний острів», «Голуб миру», «Малювання тілом», «Сліпий художник», «Веселі домальовки», «Гумові чобітки», «Золота рибка», «Мій дім – моя фортеця».

Підкреслюємо, що в основній частині практикуємо для переключення уваги: малювання ниткою з подальшою деталізацією зображення; малювання клякс по мокрому аркуші; малювання бульбашками; малювання безладу на аркуші паперу; малювання пальчиками (цифр, літер, ліній фарбами); малювання вушними паличками тощо.

Утім, використання арт-терапевтичних технологій в НУШ у заключній частині уроку – рефлексії малюнків емоцій у вигляді: яблук; цеглинок Lego; смайлів; опалого листя; домашніх улюбленців; сонця; книжки; хмаринок; сніжинок; морських хвиль тощо.

Застосування у роботі з особами з особливими освітніми потребами технік арт-терапії: пальчиковий живопис; малювання на склі; малювання м'ятим папером; ниткографія; кляксографія; малювання листям, паличками, камінцями; малювання долонями; техніка «відтиск ватою»; техніка «відтиск пробками» дає змогу реалізувати індивідуальний підхід, сприяє нормалізації емоційного стану.

Виходячи з цих міркувань, техніки доцільно використовувати на будь-якому уроці (навчання грамоти, українська мова та читання, математика, «Я досліджую світ», мистецтво, дизайн і технології), незалежно від типу уроку. У процесі виконання діагностувальних робіт часто пропонуємо останнє завдання для школярів: обрати зображення, на яких різні емоції вони позначають складність чи зрозумілість завдань або домалювати настрій, який був упродовж виконання завдань. У позакласній діяльності можна застосовувати різноманітні завдання: від прослуховування музичних творів до малювання пальчиками, мильними бульбашками, нитками, пластиліном, конструювання, оригамі, дихальні гімнастики, фізкультхвилинки, пальчикові гімнастики, звукові гімнастики, пет-терапії, кольоротерапії тощо.

З огляду на вищезазначене, заняття вимагають креативності не тільки від дітей, а й від педагога. Реалізація відбувається через різні засоби (фарби, олівці, пастель, слово, музику тощо). Щоправда, під час планування, потрібно врахувати певні аспекти оскільки вибір матеріалів залежить від індивідуальних особливостей. Гіперактивним школярам доцільно використовувати матеріали тонкої сенсо-моторної координації. Закритим та емоційно замкненим – матеріали, які супроводжують широкі, вільні рухи (ватман, великі пензики, фарби тощо). Продукти творчості вчитель протягом року зберігає у портфолію. У кінці навчального року папка з роботами переходить до батьків.

Практика доводить, що арт-терапевтичні технології доцільно проводити в ПШ, як і під час уроків та перерви із учителем або на групі продовженого дня з вихователем, так і вдома з батьками.

Аромотерапія

Для очищення повітря в класному приміщенні доцільно використовувати засіб для розпилення ароматичних масел. Застосовують різні способи використання ефірних олій:

- ароматичний (дефюзери),
- поверхневий (нанесення на особу),
- внутрішній (бади).

Роглянемо ефект впливу ефірних масел на дитину:

- найкраще для дітей молодшого шкільного віку застосовувати масло мандарина. Воно сприяє розвитку уяви, спонукає до творчості, знімає нервові напруження;
- масло грейпфрута використовується як заспокійливе;
- масло лаванди та ромашки застосовується для профілактики простудних захворювань та з лікувальною метою;

- масло розмарину підвищує індивідуальну працездатність, створює позитивний настрій.

Звертаємо увагу, обов'язково перед застосуванням ефірної олії кожна дитина проходить тест на алергійну реакцію та переносимість.

Актуальна технологія під час вивчення тема «Світ рослин». Учителю розбризкує ефірну олію чи заздалегідь готує фітомішечок, а учням потрібно відгадати, яка рослина має певний запах. У навчально-пізнавальній діяльності застосовуємо «Відгадай за запахом», «Опиши запах», «Кольорові аромати», «Намалюй запах». Варто зазначити, що ароматерапію доцільно застосовувати в поєднанні з дихальною гімнастикою.

Артикуляційна гімнастика

Недоліки звуковимови обтяжують емоційно-психологічний стан дітей з ООП, заважають їм спілкуватися та розвиватися.

Мета застосування артикуляційної гімнастики в ПШ – подолання сформованих порушень звуковимови.

Потрібно дотримуватися правил проведення артикуляційної гімнастики:

- враховувати вікові й та індивідуальні особливості школярів;
- використовувати додатковий засіб – дзеркало;
- внести до комплексу 5–6 вправ з артикуляційної гімнастики ;
- використовувати зонди, зондозамінники для виправлення недоліків.

У процесі виконання артикуляційної гімнастики вчитель повинен слідкувати за обличчям дитини. Його м'язи мають бути розслабленими. Губи не округлюються і не згортаються у середину рота. Рухатися може тільки язик. Нижня щелепа – нерухома.

На уроках української мови та читання широко використовуються артикуляційні вправи – «Годинник», «Трубочка», «Хованки», «Чисті зуби», «Веселі тваринки», «Акваріум», «Горобина для пташок», «Посмішка», «Смачне варення», «Лопатка».

Проаналізувавши комплекс артикуляційних вправ, «Казка про веселий язичок» визначили, що вони сприяють розвитку і вдосконаленню артикуляційної моторики. Техніка передбачає, що під час читання казки вчителем звуки вимовляються перебільшено, підкреслюючи і звучання, і рухи м'язів.

Упроваджуючи аркуляційну гімнастику доцільно застосовувати додаткові засоби для діагностики працездатності органів артикуляції. Наприклад, ляльку, тренажери для розвитку мовленнєвого розвитку. Ляльку можна застосовувати при індивідуальній або груповій роботі.

Ерготерапія

Завдання ерготерапії передбачають на розвиток дрібної та загальної моторики та формування навичок повсякденного життя, а саме:

- ✓ користування столовими приборами у процесі прийому їжі;
- ✓ дотримання столового етикету під час прийому їжі;
- ✓ дотримання індивідуальної гігієни;
- ✓ одягання та роздягання верхнього одягу, взування;
- ✓ користування мобільним телефоном;
- ✓ користування туалетом;
- ✓ користування дверними замками (відчиняти двері);
- ✓ розвиток умінь тримати ложку (для дітей з ДЦП).

У науковій праці Л. Клеценко та Є. Вишар виділяють методи ерготерапії: тренування сприйняття, тренування написання текстів, функціональні ігри, тренування функції м'язів, тренування координації, тренування чутливості тощо [87, с. 70]. Зауважуємо, що вправи потрібно виконувати систематично, щоденно, можливо, і декілька разів на день.

Варто зазначити, що при організації занять з використанням ерготерапії особлива увага звертається на: мотивацію дитини до спільної взаємодії; поєднання гри із навчанням; від простішого до складнішого.

Розглянемо прості, базові вправи, які виконуються і в школі, і в домашніх умовах: «Розглядання та читання книги», «Розфасуй копійки», «Ігри з прищепками», «Розтягання гумки однією рукою», «Відщипування шматків тіста», «Розстав предмети», «Відривання та скручування кульок» (серветики, пластилін), «Відкоркуй / закоркуй пляшку для води», «Обери карту із колоди карт», «Стисни кулеподібний м'який предмет», «Перенеси м'ячі».

Ігрова технологія

Навчально-виховний процес вимагає творчості та креативності вчителя, особливо застосування інноваційних технологій. У процесі організації ігрової технології доцільно продумати:

- мету, завдання та очікувані результати;
- обладнання та матеріали;
- таймінг для ознайомлення чи складання молодшими школярами правил гри (особливу увагу звертаємо на пояснення правил гри, в якій використовуються немовленнєві звуки, розпочинаються з показу предметів, що звучать та демонстрації предметів);
- роль вчителя у процесі безпосередньої ігрової діяльності;
- кожний школяр – активний учасник ігрової діяльності;
- рефлексія.

Нами визначено низку умов, які впливають на результативність організації ігрових технологій в ПШ: послідовність та систематичність впровадження; врахування мети, завдань та очікуваних результатів при виробі технології; потреба в індивідуальному та диференційованому підході; поєднання з методами та дидактичними вправами; поступове ускладнення ігрових ситуацій.

Детально опис тематичного дня «День для гри» та етапи впровадження ігрових технологій подано у статті «Сутність ігрових технологій в інклюзивному освітньому

середовищі Нової української школи». Хочемо додати, що педагоги додатково організували дидактичні гри «Як Піннокіо готується до школи?», «Диригент», склали вікторину (адаптовану до тематики дня).

Розкриємо техніки «Умій привітатися», «На крилах довіри», які пропонують життєві ситуації в ігровій формі. Застосовуючи вищевказані техніки, школярі вчаться аналізувати, обґрунтовувати свою думку, слухати співрозмовника, спільно знаходити рішення та презентувати результати своєї роботи. Пропонуємо вправу «Умій привітатися» проводити групами або парами, а «На крилах довіри» – фронтально, залучаючи кожного суб'єкта освітнього процесу. Організовуючи вправу «На крилах довіри», вчителю доцільно завчасно підготувати долоньки з кольорового паперу чи картону, на яких учням потрібно записати поради подолання проблемної ситуації. Діти з ООП вправляються над завданням з допомогою вчителя або асистента вчителя / дитини.

До Дня української мови нами апробовано гру «Пані Мова на гостинах у пані Осені», яка включала завдання: асоціативний куш, розташування назв кольорів від темнішого до світлішого, поєднання частини прислів'їв про осінню погоду, роботу над загадками, створення колажу. Також у цей день організовують настільні ігри («Неймовірна круговерть: українські загадки», «Неймовірна круговерть: українські прислів'я», «Неймовірна круговерть: рідна мова») та гри-мандрівки («На пошуки мовних перлин. Нова подорож українського соловейка», «Як український соловейко світом мандрував»), які залучають всіх учасників освітнього процесу до активної пізнавальної діяльності та створюють позитивну атмосферу в дитячому колективі.

Під час проведення уроків математики ми розкрили сенс застосування технік. Відзначили, що вправи спрямовані на розвиток орієнтування в просторі, дрібної моторики, психологічного розвантаження; закріплення назв кольорів, знаходження та співвідношення кольору з цифрою, розмалювання зображення, не виходячи за контур – «Кольорові футбольні м'ячі», «Різнокольорові повітряні кулі», «Подарунки від

Святого Миколая». Варто зауважити, що всі матеріали як результат роботи учнів зберігаються у портфоліо.

Як показує практика, актуальною є гра «Небезпечні предмети та Пес Патрон», що має на меті навчати дітей бути обережними та не піднімати із землі незнайомі предмети; повторити правила поведінки поведіння на вулиці у воєнний час; вчити аналізувати вчасні дії; розвивати мислення, пам'ять, увагу, уяву, спостережливість, мовлення. Доведено, що у процесі гри з предметами дитина оперує в мисленнєвому просторі.

З-поміж шляхів активізації дітей до навчально-виховної роботи доцільно виділити ігрові технології «Хрестики-нулики», «Так-ні»; для розвитку пізнавальної сфери – «Кольорову матрицю»; для розвитку моторики – «Доріжка». Зауважимо, що при доборі ігрової технології потрібно врахувати вікові та індивідуальні особливості молодших школярів.

Практики візуального мистецтва

Особливістю застосування практик візуального мистецтва є гнучкість, однак при цьому немає чітко прописаних правил, а тільки спонтанні ідеї. Наприклад, школярі можуть малювати із розплющеними чи заплющеними очима, стоячи чи сидячи, тобто як їм зручно.

Для малюнкових технік доцільно застосовувати різні види матеріалів: простий та кольорові олівці, фломастери, акварель, гуаш, крейду, пастель, воскові олівці, ручки, папір (різних форматів A1, A2, A3, A4, A5, A6), пензлі, вугілля, засушене листя.

Звертаємо увагу, що є різні методи практик візуального мистецтва: ниткографія, малювання пальцями та на руках, краплемалювання. Оскільки групова робота в новій українській школі є популярною, то кожна група може опрацьовувати окремий метод.

Малюнкові техніки можна проводити індивідуально в ресурсній кімнаті з психологом, в парах, групах у класному приміщенні з вчителем початкових класів. Хочемо виділити, що у роботі в групах простежується підтримка один одного учнів,

без конкуренції. Після промальовування проводиться бесіда, розпитується в дитини значення кожного кольору, лінії, фігури та постаті.

Так, до прикладу, на уроках в ПШ застосовували вправи: мистецтво – «Вільне малювання», «Пальчикові фарби», «Мандала», «Каракулі», «Монотипія. Метелик»; читання – «Найсвітліше місце в пам'яті», «Чарівна хмаринка»; я досліджую світ – «Чорний квадрат», «Долоньки», «Малювання краплями»; ранкова зустріч – «Мій настрій», «Карта емоцій», «Малюємо емоції пальчиками». Усі вищеперелічені вправи доцільно застосовувати на заняттях групи продовженого дня вихователем ГПД та корекційно-розвиткових заняттях практичним психологом.

Казкотерапія

На уроках учні молодшого шкільного віку опрацьовують різні жанри (легенди, міфи, притчі, байки тощо) та види казок. Під керівництвом вчителя додатково розглядають зображення для зорового сприйняття. Відповідно до умов проведення в освітньому процесі найкраще звертатися до терапевтичних казок.

Наведемо книги, до яких ми зверталися для організації казкотерапії в ПШ: «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» (Василь Сухомлинський), «50 цілющих казок для дітей» (Разіда Ткач), «Будь собою», «Країна Замазурія», «Брехливе мишеня», «Найвродливіша корівка» (Оксана Демченко), «Ігри і казки, які лікують. Книга 2» (Аліна Руденко), «Казки, які навчають та виховують» (О.Ю. Харченко), «Бетсі, не плач», «Маленький кит», «1000000 справ зебри Еббі», «Подорож листочка» та «Про маленьку пташку» (Наталія Чуб), «Антистресові казки та ігри. Вогники світла» (Ірина Гармаш).

У початковій школі для якісної роботи над казкою рекомендовано дотримуватись чотирьох етапів:

1. *Підготовчий етап.* Передбачає вибір казки відповідно до індивідуальних, вікових, особливих потреб, попередніх знань та досвіду дітей з ООП. У казці розглядається одна ситуація та врахування словникового запасу учнів. Якщо трапляються

незрозумілі слова, то проводиться словникова робота. Для кращого сприйняття створюється особлива казкова атмосфера уваги та довіри до внутрішнього світу.

2. *Ознайомлення зі змістом казки.* У процесі роботи над другим етапом проводиться вступна бесіда вчителя, первинне сприймання змісту казки, ідентифікація проблем головного героя, спільне розглядання великих ілюстрацій та одночасне прослідковування поведінки кожного учня, атмосфера в класі.

3. *Поглиблений смисловий та структурний аналіз казки.* Один із важливих етапів, на якому відбувається обговорення головного героя, його вчинки, визначають позитивні та негативні сторони героя та ситуації, яка відобразилася у казці. Здобувачі освіти за допомогою вчителя роблять висновки. Вчитель чи асистент дитини чи вчителя у взаємодії з дітьми з ООП розглядає кожен частину тексту, ілюстрації, за потреби може застосувати арт-терапевтичні технології, сендплей.

4. *Введення морального правила самими школярами,* що передбачає рефлексивний аналіз змісту прочитаного. На основі рефлексії здобувачі початкової освіти фронтально складають гуманне правило, в якому виражають свої думки та судження, які обов'язково враховуються.

У процесі проведення казкотерапії вчитель повинен читати виразно казку, дотримуватися помірного темпу, щоб усі школярі, а також діти з ООП усвідомлено сприймали її, через свою уяву опинялися всередині історії. Дітей з ООП постійно супроводжує вчитель і асистент вчителя чи дитини.

Аналіз казки доцільно проводити так, щоб здобувачі освіти початкової школи робили самостійно давали відповідні оцінки діям та вчинкам героїв на підсвідомому рівні. У роботі над аналізом, важливо спрямувати діяльність на розвиток уваги до переживань та настроїв, виявлення ефективних методів врегулювання проблемної ситуації, опираючись на досвід школярів, сприяти розвитку мовлення та намагатися уникати мовленнєвих бар'єрів. Через судження дитина ділиться своїми переконаннями, думками, хвилюваннями.

Шляхом наслідування діти опановують нові знання, навички й уміння. Також під час рефлексії надається психологічна підтримка щодо напружених емоційних ситуацій, втраті близької людини.

У початковій школі учні продовжують знайомитися з творчістю В. Сухомлинського. На уроках української мови та читання опрацьовуються уривки зі збірок казок «Я розповім вам казку... Філософія для дітей», «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця». Мета – сфокусувати увагу молодших школярів на особисто-творчий, морально-духовний розвиток та отримання позитивного настрою. Здійснюючи аналіз казок «Як заходить сонця», «Курчатко», враховуємо особливість обсягу (не більше, ніж 150 слів) та майстерність творення, яке характеризується узгодженістю, простотою та досконалістю. У другому класі учні вивчають творчість видатного педагога. Наприклад, в підручнику «Українська мова та читання 2 клас» О. Савченко відбувається ознайомлення із казкою «Як Наталка в Лисиці хитринку купила», в якій розповідається про хитрощі, що не люблять совісті, оповіданням «Глуха дівчинка» та творами «Нехай будуть і Соловей, і Жук», «Хлопчик і Дзвіночок Конвалії». Резюмуючи, можемо з впевненістю наголосити, що діти молодшого шкільного віку легко сприймають та усвідомлюють значимість кожного оповідання чи казки Василя Сухомлинського.

Пропонуємо перелік терапевтичних казок, які апробовувалися в дослідженні та коротко розриємо їх зміст: «Дружня країна», в якій розкривається сутніх дружніх стосунків між нормотиповими та дітьми з ООП; «Чому бджоли дзирчать?» (підтримка дружніх стосунків у дитячому колективі); «Слоненя Земба»; «Чому черв'яки гуляють після дощу?» (забезпечення комфортного середовища для життя кожної особи); «Слідом за чарівною пір'їнкою» (пристосування до нових умов існування); «Незвичайна і прекрасна» (сприйняття кожної дитини своєї зовнішності).

Техніки, які доцільно застосовувати у процесі казкотерапії, – «Чарівні фарби», «Пригадай казку», «Чарівні створіння», «Люстерко», «Рожеві окуляри: завершуємо день на позитиві», «Допиши казку (історію)». Також можна намалювати комікс чи

ілюстрації, викладаючи зміст казки; зліпити головного героя; розіграти виставу (сприяє кращому сприйняттю та запам'ятовуванню); провести вправи «Вгадай казкового героя» (вчитель зображує казкового героя, а учні відгадують), «Бал казок» (на основі прослуханої казки, школярі вигадують власну, в якій присутні герої з раніше відомих їм казок; вправа застосовується, щоб аналізувати, фантазувати, розвивати уяву, творче мислення), «Казковий малюнок» (малювання казкових суб'єктів чи об'єктів, що сприяє розвитку творчих здібностей), «Допиши казку» (опрацювати частину казки, а продовження мають придумати діти, обговорити варіанти, а потім дочитати казку до кінця, можливо, деякі моменти будуть вгадані). Поєднання різних видів діяльності розвиває уяву, фантазію, спонукає до творчості.

У Новій українській школі передбачені не тільки психотерапевтичні прийоми: розповідь, аналіз, медитація, інсценування, драматизація, лялькотерапія, сендплей, музикотерапія тощо. Зосереджуємо увагу на отриманні позитивного настрою під час занять, оскільки можна самостійно придумати казку або скласти колективно. При створенні казки потрібно врахувати: проблему, яку ми хочемо розв'язати; опис життєвих обставин; зображення головного героя з притаманними характеристиками конкретній дитині; вибір методів для врегулювання проблемної ситуації.

Кейс-технологія

Мета занять з використанням кейс-технологій – аналіз, обговорення і прийняття рішень щодо опрацювання школярами проблемних ситуацій та історій з певного розділу навчальної дисципліни (або в розрізі декількох дисциплін).

Особливість застосування кейс-технологій – активізація комплексу знань, які потрібно засвоїти у процесі врегулювання проблемної ситуації. Важливо зазначити, що уроки передбачають використання додаткових засобів: книг, газет, журналів, атласів, зображень, аудіоматеріалів, відеоматеріалів, презентацій, дослідів тощо.

У межах дисертаційного дослідження розглянуто тематику кейс-уроків чи інтегрованих уроків з елементами кейс-технологій: «Закріплення вміння вимовляти

звук [р], [р`], вивчення букв Р, р», «Водяне царство», «Чому опадає листя з дерев?», «Як тварини готуються до зими?», «Хто спить взимку?», «Зміна дня і ночі», «Планети Сонячної системи», «Корисні копалини», «Кімнатні рослини», «Антрактида – найхолодніший материк на Землі», «Чому Африка – найспекотніший материк?», «День української писемності та мови», «Домашні улюбленці – наші друзі», «Дивовижний світ комах», «Що нам відомо про бджіл?», «Наше відкриття (мурахи)», «Птахи – окраса природи», «Прикмети весни», «Мій рідний край», «Органи чуття», «Від зернини до хлібини», «Крок до толерантності», «стежинами козацької слави», «Одиниці вимірювання довжини: сантиметр, дециметр, метр», «Вітаміни в житті людини», «Дні Європи в Україні», «Казковий день Святого Миколая», «На гостині у Сніговика», «Спілкування з друзями в житті або в соціальній мережі», «Такий звичайний незвичайний соняшник», «Пригоди краплинки», «Мінна безпека», «Гроші в нашому житті», «Я люблю свою країну – Україну», «Абетка дорожнього руху» «Таємниця твого імені», «Скільки в кукурудзі зерняток?», «День гарбуза», тощо.

Відтак, прикладом може слугувати кейс «Зміна дня і ночі на Землі», власне, з навчальних дисциплін «Я досліджую світ», математики та дизайну і технологій. Проблема. Чому відбувається зміна дня і ночі? *Запитання до кейса.* Чому буває день? – Я досліджую світ. Чому буває ніч? – математика. Чи може ніч «наздогнати» день? *Запитання до кейса.* За який час Земля робить повний оберт навколо своєї осі? Скільки годин / хвилин триває доба? – технології. Виготовлення моделі Землі. *Запитання до кейса:* чи можна змодельовати зміну дня і ночі за допомогою щойно виготовленої моделі Землі?

Дослідженням встановлено, що кейс-технології у початковій школі – це потужне джерело опрацювання та засвоєння навчального матеріалу, яке стимулює до пошуку незнайомої інформації та передбачає включення кожного молодшого школяра до освітнього процесу.

Кінезіотерапія

Вивчаючи аспекти кінезіотерапії з'ясували, що фахівці виділяють два види: активну і пасивну. Активна кінезіотерапія – це терапія, коли дитина рухається сама (рухливі ігри, лікувальна фізкультура). Пасивна – рухи кінцівками дітей здійснюються за допомогою фахівців або спеціальних пристроїв (масаж, метод витягування, механотерапія). У процесі навчальної-пізнавальної діяльності в ПШ (уроків фізичного виховання, музичного мистецтва, ранкового кола, інтегрованих уроків, спортивних годин на ГПД тощо) вчителі звертаються до активної кінезіотерапії.

Досліджуючи проблему мовленнєвих порушень, дослідник Г. Гац акцентує увагу на впровадженні кінезіотерапії при роботі зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами. Ним визначено основні завдання кінезіології:

- розвиток міжпівкульної взаємодії;
- синхронізація роботи півкуль;
- розвиток дрібної моторики [32, с. 35].

Для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку кінезіотерапія проводиться в ігровій формі. У праці Г. Ільницької розкрито сутність кінестетичних вправ для рук, тіла та спини «Вісімка», «Лід і вогонь», «Кулак – ребро – долоня», «Кішечка», «Дерево», «Ланцюжок», «Гачок» тощо, які не тільки активізують дітей, а й розвантажують [229, с. 374]. І. Таран описує техніки виконання вправ «Стійка на колінах», «Рибка», «Кошик», механізм дії яких антигравітаційна постізометрична релаксація м'язів [228, с. 218–219]. Таким чином, відстоюємо думку, що кінестетичні вправи доцільні під час навчальної діяльності для перемикання уваги та розслаблення. Саме тому вправи для тіла та спини доцільно застосовувати на уроках фізичної культури та групі продовженого дня під час спортивної години, а вправи для рук – на будь-якому уроці, ранковій зустрічі чи позакласному занятті.

Звісно, кінезіотерапію рекомендуємо виконувати індивідуально, за допомогою реабілітолога чи психолога.

Кольоротерапія

Однією із яскравих зразків засобів інноваційних технологій є кольоротерапія, яка має особливості застосування у початковій школі.

Кольоротерапія – інноваційна технологія з ефектом психологічного лікування, безпосереднього впливу на мозок за допомогою кольорів та світла з метою розслаблення, підняття настрою і тону, зняття стресів, тривоги, депресії. Очевидно, що колір має вплив на організм, нервову систему, психіку, поведінку, сприйняття людини, стан її здоров'я, а в поєднанні з художніми матеріалами, що пропонують спонтанне середовище та викликають раптові почуття, сприяє заспокоєнню.

Кольоротерапія проводиться у веселій і непрямій формі, сприяючи автономії дитини у процесі навчання. Творчий акт знімає почуття розчарування та напругу, виявляє емоції особливим способом, які не шкодять дитині.

Успішне використання методу кольоротерапії зумовлено знанням вчителя про ефект впливу кольору на особистість задля створення лікувального середовища. У цій царині маємо численні дослідження психологів, науковців та педагогів, якими визначено вплив кольорів на психофізіологічні функції особистостей. У статті «Використання кольоротерапії в інклюзивному освітньому середовищі» ми розглянули особливості кольорів, проте деякі аспекти доповнимо:

Червоний. Колір життя, енергії, крові, волі, гніву, агресії. Заряджає або підбадьорює, хоча надмірне застосування може спровокувати напруження, агресивність.

Рожевий. Колір комфорту, мрії, легкості, тепла. Допомагає у критичних ситуаціях. Часто використовують в інтер'єрі дитячих кімнат та одягу для дівчаток.

Жовтий. Колір оптимізму та радості. Він трактується як колір Сонця і тепла. Жовтий колір активізує вегетативну нервову систему, пробуджує енергію, добрі емоції, щастя, цікавість, безпосередність, поліпшує настрій, знімає відчуття втоми та сонливості, збільшує концентрацію уваги.

Зелений. Колір життя, гармонії, спокою, природи, рівноваги. Зелений має властивість заспокоїти, сприяє розслабленню, поліпшенню настрою, зняттю стресу, допомагає боротися з порушеннями сну, слугує зниженню артеріального тиску та частоти пульсу тощо.

Синій. Колір духовної енергії, стимулює пізнавальні процеси та творчість.

Блакитний. Колір заспокійливо діє на дитячий організм, створює атмосферу довіри та безпеки.

Чорний. Колір таємниць, осягнення.

Фіолетовий. Колір свободи, незалежності. Цей колір втілює духовність, інтуїцію. Він сприяє творчості та натхненню.

До прикладу, у процесі організації кольоротерапії застосовують такі методи: малювання, кольорова вода, кімната певного кольору, кольорові лампи, предмети побуту, шкільні предмети, кольоровий пісок, одяг, їжа. Використовуються дві форми роботи: індивідуальна та групова. Це означає, що особливість індивідуальної роботи полягає у зосередженні більшої уваги на окремому учаснику в процесі особистого контакту вчителя, психолога зі здобувачем освіти. Насправді групова робота передбачає міжособистісний вплив у малій групі. Педагог пояснює суть занять, організовує тренінги визначає їхню тривалість [31, с. 70].

Виокремлено тематику уроків, призначених для впровадження кольоротерапії і, відповідно, зорієнтованих на формування ІОС: «Лікарські рослини для здоров'я та сили», «Іменини класної родини», «Цирк», «Усе в житті піде чудово – якщо ти будеш здоровим».

До прикладу, під час тематичного тижня «Кольоровий тиждень» («Веселковий тиждень») здобувачі освіти ПШ дізнаються про особливості кольорів, розвивають творчість, вчать бути спостережливими, креативними, творчими та кмітливими. Найбільше акцентовано увагу на кольорах із заспокійливим ефектом та тих, що служать мотиваторами. Використовуються техніки пальчикового живопису, малювання долонями, мильними бульбашками, ватними паличками чи дисками,

осіннім листям тощо. У першому класі, під час тематичного тижня «Мода», організовується підбір одягу чи аксесуарів, їжі, іграшок до кольору дня. Кожного дня пропонується інший колір.

Наприклад, понеділок – жовтий, день яскравий та сонячний. Протягом дня учні ПШ знайомилися з фактами про жовтий колір, пригощалися жовтими фруктами, шукали особисті речі жовтого кольору, надували жовті повітряні кульки, фотографувалися в яскравих жовтогарячих образах, були учасниками гри «Що жовте?», виконували вправу «Долоньки», переглядали відео терапевтичного змісту «Барви осені», виготовляли іграшку-антистрес «Сонечко» чи «Смайлик» (на вибір).

Вівторок. Обрано колір рослин та природи – зелений. Під час другого дня в кожному класі апробовано різні види діяльності: ознайомлення із довідкою та фактами про зелений колір; проведення гри «Що зелене?»; у 1 класі – виготовлення великодніх кошиків з яскравими рослинами; у 2 класі – творчі роботи з використанням сипучого матеріалу та засушених листочків і створення малюнків; у 3–4 класах – вікторина про природу та робота в групах над складанням зелених казок, вправа «Банка побажань» та лист вдячності. Організація гри, вікторини, творчих робіт передбачала максимальне врахування специфіки технології.

Середа описує глибинну красу водних просторів та чари синього неба, тобто колір дня – синій. На уроках складали асоціативний куш «Хмаринки»; школярі ознайомлювалися із довідкою та фактами про синій колір; шукали сині предмети в пеналах та папках для трудового навчання. Крім того, малювали акваріум з рибками чи виготовляли з кольорового паперу або фетру об'ємний акваріум.

Четвер був червоним. У цей день проводився майстерклас з декупажу; діти ознайомлювалися із фактами та довідкою про червоний колір; слухали казку «Казка про червоний колір». Провідну роль займав культорологічний проєкт «Наша мова калинова». Крім того, школярі визначали, які речі червоного кольору є у їхніх портфелях; працювали в групах над вправою «Що червоне?».

П'ятниця – фіолетовий день. Варто зазначити, що на початку робочого дня проводилася ранкова зустріч «Фіолетовий колір», на якій представлено довідку з фактами про фіолетовий колір. Насамкінець виготовили аплікацію «Квіти для мами».

Провівши тематичний тиждень «Кольоровий тиждень», здобувачі освіти з особливими освітніми потребами гралися з кольорами, а нормотипові школярі складали кольороматриці, в яких занотовували свій емоційний та психологічний стан. Виконані роботи зберігаються в портфоліо.

Для четвертокласників доцільно організувати «Кольорову вечірку». Кожен учень обирає свій колір, відповідно до нього підбирає одяг та їжу, яку будуть куштувати всі однокласники. Для дотримання педагогіки партнерства батьківські збори також можна провести, в стилі кольорової вечірки. Аналогічні завдання виконують батьки: підбір кольору одягу та їжі.

Крім того, звертаємо увагу на техніки для рефлексії, які можна проводити під час інтегрованих уроків. Наприклад: «Склянка емоцій» – вибрати один олівець будь-якого кольору і зафіксувати у склянці, що стоїть на вчительському столі (детально розписані техніки в додатку); «Термометр дружби. Як ти оцінюєш свою співпрацю з іншими?» – вибір кольорів та фарбування відповідної частини термометра (мені це вдалося, я намагаюся, мені ще варто попрацювати), опрацьовуються питання: прислуховуюсь до різних думок, виконую свою частину групової роботи, пропоную ідеї для роботи, допомагаю іншим за потреби, задоволений спільним результатом, розпізнаю вчинки й слова, які можуть образити чи підтримати.

Кольоротерапія відзначається продуктивною технологією, яка має корекційний та заспокійливий ефект. Водночас забезпечує успішну навчальну взаємодію усіх учасників навчально-виховного процесу, уможлиблює трансформацію психічних (емоційних) станів. Завдяки використанню кольоротерапії прослідковується особистісно-орієнтований підхід та створюється невимущена обстановка, яка забезпечує розвиток дитини з ООП.

Логоритміка

Застосування елементів логоритміки в навчально-виховному процесі передбачає роботу над попередженням і усуненням проблем із мовленням (заїкання, затримка мовного розвитку, порушення звуковимови) за допомогою музики та співу.

Заняття з логоритміки проводиться у формі квест-гри. Завдання виконуються індивідуально, парами та групами. На заняттях прослуховуються записи звуків природи і транспорту, уривки з мультфільмів та логоритмічні пісні; школярі грають на музичних інструментах; повторюють рухи за педагогом. Також у процесі логоритміки практикуються різні види вправ: дихальні, мовленнєві, пальчикові, рухові, рухливі ігри, артикуляційна гімнастика, вправи на розвиток пам'яті та уваги. Необхідно зазначити перелік вправ артикуляційної логоритміки – «Кожен зможе!», «Горішки для білочки», «Вітерець», «Заспіваємо і сховаємо іграшку», які позитивно впливають на розвиток молодших школярів.

Розглянувши тематику корекційних занять логоритміки «Осінь чарівниця», «Україна – це ми», «У світі рухів, музики, танцю», «Подорож до осіннього лісу», «Весняна подорож», «Всесвіт мізичних звуків», «Пори року», «Подорож у країну КуКаМ», визначили їх мету – нормалізація мовлення, формування позитивного настрою, розвиток комунікації з однокласниками, друзями та дорослими. Висвітливо аспекти застосування ігор «Цукерка» – автоматизація звука [ц] на початку слова з використанням ліхтарика, «Мімічна гімнастика» – показ емоцій за допомогою мімічних м'язів обличчя.

Відповідно до концепції Нової української школи рекомендовано систематично застосовувати логоритміку з дотриманням алгоритму дій для дітей з мовленнєвими порушеннями в закладах освіти і в сім'ї. У процесі планування вчитель повинен дбати про рівномірне навантаження для мовленнєвого та психофізичного розвитку.

Лялькотерапія

Мета застосовування лялькотерапії – розвиток комунікативних навичок та творчих здібностей, формування моральних цінностей на основі естетичного виховання. Таким чином, основною ідеєю цієї терапії є створення власної вистави з використанням ляльок, передача характерних рис характеру та форм поведінки.

В освітньому процесі застосовуються прийоми роботи з лялькою: листування, вимовляння звуків. Отож, ляльковий герой допомагає роз'яснити важку для розуміння інформацію.

Тематика занять з елементами лялькової вистави в Новій українській школі:

- літературне читання – «Колобок», «Миколай, Миколай, ти до нас завітай», «Зимові пригоди», «Казка про хитру лисичку», «Кольорова кулька», «Котик та півник», «Різдвяна рукавичка», «Світ чарівної казки», «Сонячний коровай» «Ріпка», «Ходить гарбуз по городу», «Червона шапочка на новий лад»;
- «Я досліджую світ» – «Безпеки навколо тебе», «Весняна казка», «Всесвіт. Сонячна система», «Де сховалося Сонечко?», «Обіцянка Олі» (екологічна тема), «Збережи ялинку», «З вогнем не жартуй!» «Казка про гарбузову кашу», «Правила безпечного життя: вивчай, знай, виконуй!», «Чистою планета буде і щасливі будуть люди», «Як Гусачок дорогу переходив»;
- інтегровані уроки – «Великодня казка», «Зустріч святого Миколая», «Лісова вистава», «Казкова ніч у бібліотеці», «Пригоди маленького Янголятка напередодні Святого Миколая», «Пригоди за казкою «Рукавичка на новий лад», «Я люблю Україну!», «Чарівний годинник».

На наш погляд, особливе значення для дітей з ООП відіграють вистави – «Гарбузова каша», «Зайчикова хата», «Зимове диво», «Кому потрібен сніговик», «Лісові пригоди. Казочка про вовка», «Наука для Оленки», «Пригоди їжачка Колючки та його друзів», «Подарунок матері», «Як осінь шукала парасольку».

У зв'язку зі зростанням кількості дітей з ООП важливо підібрати такі техніки, які спроможні інтегрувати їх в шкільний дитячий колектив. Відтак, можемо стверджувати, що лялькотерапія уможлиблює подолання психологічних бар'єрів та ніяковіння.

Музикотерапія

Ще одним елементом інноваційних технологій, вартим уваги у навчально-пізнавальній діяльності початкової школи, є застосування музикотерапії: музично-рухових ігор і вправ, вокальних вправ-співів, музичного малювання, групової імпровізації, фізкультхвилинок чи дихальної гімнастики з музичним супроводом.

Завдання – викликати позитивні емоції, відреагувати на негативні та поступово виводити дитину з негативного стану. Головне – психологічний стан дітей, їх залученість до процесу.

Підготовка вчителя до музично-педагогічної діяльності полягає у виборі відповідно до індивідуальної траєкторії учасників музики, яка здатна зняти тривогу, біль, стрес та тривогу. Врахувати тривалість занять у 1 класі – 35 хвилин, 2–4 класи – 40. На заняттях важливо дотримуватися чергування парної, групової, колективної та індивідуальної форм роботи.

Один із етапів проведення музикотерапії – слухання. На занятті прослуховувалися твори: В. А. Моцарта «Маленька нічна серенада», «Симфонія № 40 соль-мінор»; П. Чайковського «Танець Одетти», «Танець маленьких лебедів», «Осіньна пісня» («Жовтень»), «Хвороба ляльки», «Нова лялька», «Вальс квітів», «Полонез», «Старовинна французька пісня», «Пісня жайворонка», «Неаполітанська пісенька», «Марш дерев'яних солдатиків», «Лускунчик», «Лускунчик: вальс сніжинок», балет «Спляча красуня», «Танець Феї Драже», «Грудень», «Зимовий ранок», «Квітень.Пролісок»; Е. Гріга «Пташка», «Метелик», «Навесні», «Пер Гюнт»: «Сольвейг», «Ранок», «Анітра», «У печері гірського короля»; Ж. Бізе Марш Тореодора з опери «Кармен»; М. Парцхаладзе «Осіньні дощик»; М. Равеля «Красуня. Красуня і чудовисько»; М. Леонтовича «Щедрик»; М. Лисенка Хор «А вже весна» з опери «Зима і

Весна», «Пісні Кози і Рака» з опери «Коза-Дереза»; М. Дремлюги «Лірична пісня (фортепіано)»; М. Скорика «Мелодія»; Дж. Л. П'єрпонта «Дзвоники дзвенять»; Л. Бетховена «Німецький танець», «До Елізи» «Весела. Сумна»; Й.-С. Баха «Жарт», «Анданте»; Ф. Мендельсона «Танець клоунів»; Ф. Шумана «Сміливий вершник», «Веселий селянин», «Дід Мороз», «Фантастичний танець»; Ф. Ліста «Юнацький етюд № 12 «Заметіль»»; К. Сен-Санса цикл «Карнавал тварин», «Лебідь», «Кенгуру», «Слон», «Королівський марш Лева», «Персонажі з довгими вухами», «Зозуля в глибині лісу»; К. Дебюссі «Тумани», «Сніг танцює», «Серенада ляльці. Ляльковий кек-уок», «Вітрила»; А. Вівальді «Літо», «Осінь», «Зима», «Весна», «Гроза»; А.-Ф. Марескотті «Негренья в місячному сяйві»; К. Меладзе «Квітка-душа»; Т. Ньюмана «Зоряний корабель «Авалон»; Й. Штрауса «Полька», «Вальс»; Поля Морія «Така-Таката», «Менует».

У ПШ під час ранкового кола випробовувалися техніки – «Заспівай своє ім'я», «Зіграй настрої», «Музика та емоції», «Море», «Що вміщено у мішечку?», «Заземлення», «Малюємо настрої музики», які стабілізують дітей і готують до навчальної діяльності. На уроках читання проводилася вправа «Впізнай по голосу пташку» (учні висловлювали думки, голос якої пташки почули в запису). Отже, використання музикотерапії забезпечує переключення з різних видів рутинної діяльності.

Пет-терапія

Суть методу — взаємодія дитини з твариною, на основі якої відбувається позитивний вплив на стан нервової системи. Встановлено, що тварини вчать виявляти повагу до живих істот, співпереживання та емоції.

У навчально-пізнавальній діяльності під час тематичного тижня «Світ тварин» проводяться інтегровані уроки, на яких використовуються символи тварин: зображення, образи, іграшки, казкові герої, живі тварини, які є безпечні для спілкування, а також звуки тварин. Інноваційна технологія застосовується як і в

індивідуальній, так і в груповій формі. Її доцільно практикувати на уроках читання, мистецтва, «Я досліджую світ», фізичної культури, у позаурочний час в поєднанні з арт-терапією, казкотерапією, портфоліо, музикотерапією, сміхотерапією, ігротерапією, бібліотерапією, лялькотерапією тощо.

Як приклад, наведемо тематичний день «Всесвітній день домашніх тварин», процесі якого застосовуються такі техніки: гра «Домашні і дикі тварини» (передбачає роботу карточках, а саме: розподіл диких та домашніх тварин на дві групи); загадки про домашніх та диких тварин; пошукова робота «Цікаві факти про котів та собак»; «Найщиріші світліни з пухнастиками»; робота над кейсами. Хочемо додати, що для заспокоєння дітей доцільно застосовувати аудіозапис чи відеозапис муркотіння котів.

Розглянемо випадок: під час уроку літературного читання школяр не може продекламувати вірш, хоча знає його напам'ять, або прочитати оповідання вголос, хоча добре вміє читати, тому що наявні почуття тривожності, сором'язливості або нервозності. В таких випадках учням доцільна спеціальна підтримка, в якій можна долучити до читання або декламування спеціально навчених собак. Собаки при взаємодії з дітьми з ООП допомагають справлятися з браком сенсорної та емоційної обізнаності, викликати реакцію у дітей з низьким сенсорним та емоційним рівнем збудження. Важливий аспект усі додаткові засоби (іграшки, фігури), які контактують із тваринами та школярами миються та обробляються дезінфікуючими засобами.

Портфоліо

Портфоліо – папка, яка складається із опрацьованого матеріалу, в якому зафіксовані прогрес та саморефлексія.

Учнівське портфоліо – це сукупність діагностувальних та творчих робіт, які демонструють навчальний поступ і розвиток компетентностей.

Наповнення портфоліо:

- титульна сторінка з інформацією про школяра;
- інформація про родину;

- інформація про зацікавлення;
- інформація про клас та друзів (однокласників);
- інформація про навчальні досягнення;
- проєктивні методики;
- діагностувальні роботи;
- творчі роботи;
- фотографії;
- список прочитаних книг;
- коментарі вчителя;
- коментарі батьків чи осіб, що їх замінюють.

Для кожного учня створюється персональне портфоліо, яке містить: особисту інформацію, участь у гуртках чи секціях, діагностувальні роботи, фотографії, художні роботи, результати участі в конкурсах, змаганнях та олімпіадах.

Більш детально висвітлимо структурні елементи портфоліо:

- титульна сторінка (прізвище, ім'я та по батькові, вік та заклад освіти, в якому навчається учень, можливо прикріпити фотографію дитини);
- розділ «Родинне дерево» (створення «Родинного дерева», можливо, письмова інформація про родину);
- розділ «Мої фотографії» (родинні та класні фото);
- розділ «Мій розпорядок дня» (складання власного режиму дня кожним учнем, із дотриманням рекомендацій тривалості часу на сон, виконання навчальних завдань, прогулянки на свіжому повітрі, допомоги у домашніх справах, захоплень);
- розділ «Мої гуртки або секції» (доцільний розділ для тих учнів, котрі відвідують позашкільні заклади освіти (вноситься назва гуртка, термін відвідування закладу учнем));

- розділ «Мої успіхи в навчанні» (дипломи чи сертифікати онлайн-олімпіад «На урок», «Всеосвіта», Міжнародного математичного конкурсу «Кенгуру», Міжнародного природничого інтерактивного конкурсу «Колосок», Всеукраїнської українознавчої гри «Соняшник», Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, предметних олімпіад Олімпус, Міжнародної гри зі світової літератури «Sunflower», Міжнародного конкурсу з інформатики та комп'ютерної вправності «Бобер». Участь у освітніх проєктах: Супергерої Fast (проєкт з покращення системи охорони здоров'я: навчити дітей звертатися за невідкладною медичною допомогою), #stop_sexтинг Безпека дітей в Інтернеті. Свідоцтва досягнень з навчальним поступом школярів);
- розділ «Мої досягнення» (діагностувальні роботи, результати проєктної роботи);
- розділ «Моя творчість» (містить апікації, витинанки, малюнки тощо).

Варто зазначити, що структура портфоліо варіюється згідно з навчально-виховною роботою залежно від індивідуальних особливостей, потреб здобувачів початкової освіти. Для дитини з ООП, асистент вчителя / дитини допомагає вчителю початкових класів наповнювати портфоліо та двічі на рік робити моніторинг. Батьки мають змогу детально ознайомитися із спостереженнями педагогічних працівників.

Отже, застосування портфоліо для дітей з ООП розкриває аспекти: заохочування індивідуальних можливостей, зусиль для здобуття навчального поступу та прогресу; підкреслення переваг школярів та їх використання для подальшої мотивації; спостереження прогресу пізнавальної діяльності.

Проєктна технологія

У процесі проєктної діяльності спостерігається пізнавальна активність молодших школярів, позаяк метод передбачає самостійність – від висунення ідеї до практичного

втілення. При плануванні та підготовці уроку з елементами значно відстають в інтелектуальному розвитку від дітей з нормотиповим розвитком.

Для організації навчання здобувачів освіти в НУШ в напрямі проєктної діяльності з врахуванням умов ІОС надано тематику проєктів.

1 клас: «Осінні зміни в житті тварин», «Світ рослин», «Проект – квасоля», «Я врятую першоцвіти (екологічний проєкт)», «Як облаштувати джерело (екологічний проєкт)», «Куди зникає сміття?», «Вода в природі», «З чого виготовляють папір?», «Як потрібно доглядати домашніх улюбленців – тварин чи рослин?», «Тварини, які поруч», «Чим славиться має рідне місто Ужгород?», «Складання розпорядку дня», «Город на підвіконні», «Трав'яничок – хто це?», «Національні страви українців», «Шоколад – користь чи шкода» – *я досліджую світ*; «За що подякувати Букварикові», «Національні символи України – верба і калина», «Ось і народилася казка» – навчання грамоти; «Цікаве число нуль», «Математика навколо нас» – *математика*; «Виготовлення простих ялинкових прикрас та іграшок», «Годівничка» – дизайн і технології; міжпредметна інтеграція під час організації проєктів «В гостях у Маші та Ведмеда» (*англійська мова, навчання грамоти, математика*); «Театр», «Цирк» – *мистецтво*.

2 клас: «День українського козацтва», «Всесвітній день доброти», «Осінь зиму зустрічає», «Ой весела в нас зима!», «Як економно витратити воду в повсякденному житті», «Допомогти природі може кожний» – *я досліджую світ*; «З історії гривні» – *математика*; «Найкраща новорічна прикраса/листівка», «Моя матуся – особлива» – *дизайн і технології*.

3 клас: «Славетні українці», «Дивовижні міста України», «Пізнаю себе», «Я і моя родина», «Твори добро», «Найщедріша годівничка», «Облаштовуємо нашу планету!», «Цінуй своє здоров'я», «Птахи мого краю», «Друге життя», «Звідки береться пил?» – *я досліджую світ*; «Математика в побуті», «Математика – цариця всіх наук» – *математика*; «Що це за фігура (Scratch)?» – *інформатика*; «Хатинка для птаха», «Янголики для героїв», «Міні-картина у техніці квілінг» – *дизайн і технології*;

міжпредметна інтеграція під час організації проєктів «Червоний мак – символ Бельгії» (*я досліджую світ та дизайн і технології*); «Все про гарбуз» – STEM-проєкт.

4 клас: «Макет Сонячної системи», «Мандрівка Всесвітом: ми пасажери космічного корабля «Планета Земля»», «Чому вивертаються вулкани?», «Чому з'являються вулкани?», «Пам'ятки нашого міста», «Моя Україна – європейська держава», «Материк, який я мрію відвідати», «Подорож до барвистої Африки», «Чому ліси називають «легенями» планети?», «Червона книга України», «Сім чудес Закарпаття», «Родинні реліквії», «Річки України. Паспорт проєкту», «Світ рослин на підвіконні», «Життя і загибель динозаврів на планеті Земля», «Чому відбувається дивовижне перетворення гусениці на метелика?», «Як рахували стародавні народи?», «Все про лампочку», «Охорона природи на Землі» – *я досліджую світ*; «Математична кухня» – математика; «Листівка» – інформатика; «Лялька – не просто іграшка», «Жив собі гудзик», «Пташина їдальня», «Виготовлення картини у техніці торцювання» – *дизайн і технології*; «Музика в моєму житті», «Пісні мого краю» – *музичне мистецтво*; міжпредметна інтеграція під час організації проєктів «Цікавий світ Америки» (*я досліджую світ та математика*); «Математика і мистецтво» – розкриває вивчення зв'язку між мистецтвом та математикою, розширення уявлення про застосування математики.

Проаналізувавши в ПШ значення та застосування проєктів, ми відзначили, що найбільш поширена тематика із навчальних дисциплін: «Я досліджую світ», українська мова та читання. Зазначимо, що впроваджувати проєктну технологію ефективно на різних етапах навчального процесу, бо вона характеризується відтворюваністю.

Опишемо докладніше роботу над проєктною технологією в ПШ. У процесі проведення проєкту «Осінь зиму зустрічає» передбачено поділ класу на чотири групи (команди): «Краплинки», «Хмаринки», «Промінчики» та «Мандрівники». Опрацьовуючи мінітеми кожної групи, учні обговорюють основну тему «Осінь», згідно із наперед складеним планом. У підручнику «Я досліджую світ 2 клас» (автор

І. Андрусенко) подано орієнтовну тематику для кожної групи: «Краса осінньої пори», «Свій рідний краї завжди оберігай», «Осінь сонечко стукає у віконечко», «Сьогодні краплинка, а завтра – сніжинка». Результат проєктної роботи – створення лепбука.

Проєкт «Макет Сонячної системи», з «Я досліджую світ», проводився у 4 класі. Його мета – узагальнення і систематизація знань з розділу «Космічна подорож Всесвітом». Проєкт охоплював два уроки: я досліджую світ та дизайн і технології. Плануючи організацію короткострокового проєкту враховано пізнавальні потреби й особливості дітей з ООП. Використано бесіду для ознайомлення із тематикою, метою та проблемною ситуацією. Проведено фронтальну роботу для розробки правил поведінки в групі, що є важливим моментом для забезпечення ефективної роботи та отримання позитивних результатів спільної взаємодії. Передбачено об'єднання школярів у групи: перша група – «Меркурій, Венера», друга – «Земля, Марс», третя – «Юпітер, Сатурн», четверта – «Уран, Нептун». Кожна група опрацьовувала три блоки: теоретичний матеріал (ознайомлення з інформацією про Сонячну планету); практичну частину (виконання занять: порівняння зовнішнього вигляду та особливостей двох планет (діаграма Вена)); творчу роботу (створення макету заданої планети). У процесі проведення заняття використано технології: таблицю ЗХД, діаграму Вена. На завершальному етапі було створено продукт проєктної технології – поробка «Макет Сонячної системи» та лепбук «Планети Сонячної системи у Всесвіті».

Проєкт «Математична кухня» у 4 класі передбачає поділ на групи «Борщ», «Деруни», «Панкейки», «Вареники», «Голубці». Кожній групі потрібно виконати завдання:

1. Скласти список продуктів, які необхідні для приготування страви;
2. Визначити вартість покупки;
3. Розрахувати кількість продуктів з урахуванням пропорції та оформлення страви; для виконання трьох етапів використовуються всі математичні дії (додавання, множення, ділення та віднімання), робота з відношенням.

4. Обрати страву, яка буде приготовлена наступного дня, для чого підрахувати витрату продуктів і бюджету.

Ефективний інтегрований урок – дайвінг з елементами проєктної технології для четвертокласників «Цікавий світ Америки». Заняття розпочинається із організації та мотивації учнів до уроку, визначення допуску до занурення завдяки перевірці домашнього завдання. Наперед визначені групи продемонстрували цікаву інформацію про Америку. Вчителю важливо показати дітям з ООП, що вони можуть бути корисними. Підкреслюємо, що вираження власних думок під час діяльності наповнює дитину вірою, що вона почута і важлива; стимулює її до подальшої співпраці з однолітками чи дорослими. Згодом школярам було запропоновано низку завдань: вибіркового числового диктанта, завдання на увагу – геометричний ряд. Підсумок уроку передбачав складання сенкану за тематикою «Враження від занурення».

Рекомендовано Міністерством освіти України проводити наприкінці кожної чверті корекційно-рефлексійний тиждень, з метою створення умов для проєктної діяльності здобувачів освіти.

Загалом, проєкти – це плідна і корисна освітня технологія, завдяки відтворюваності, творчості, інтеграції, можливості вільного вибору школярів, наявності елементів дослідницько-пошукової діяльності. Визначено, що проєкти підвищують мотивацію до навчання.

Сендплей

У контексті нашої роботи дослідницький інтерес становить застосування сендплею, що передбачає надання можливості школярам бути самими собою, а не нав'язувати поведінкові навички. На заняттях з елементами сендплею використовують обладнання та матеріали: педагогічну пісочницю, мініатюрні фігурки, камінці, воду.

Через недостатній рівень розвитку дрібної моторики молодші школярі у процесі письма часто відчують втому. Доцільно впроваджувати пісочну терапію, оскільки взаємодія з піском зберігає та продовжує працездатність. Дидактичною метою

застосування сендплею на уроках української мови виступає розвиток фонематичного слуху, корекція звуковідтворення, навчання письма та читання, розширення лексико-граматичних уявлень, словникового запасу, розвиток комунікативності, дрібної моторики рук та тактильної чутливості. Це можливо під час виконання певних дій з піском: малювання пальчиком на піску; маніпуляція з піском; створення відбитків; створення “живих” картин; моделювання казкових сюжетів із використанням колекції мініатюрних фігурок; опрацювання вправ «Надзвичайні сліди», «Камінчики», «Сховай ручки», «Підбери слово», «Звуковий аналіз слова», «Намалюй і розкажи», «Цифри та числа на піску», «Відгадай букву/цифру», «Будування ландшафтів», «Мрії нашого класу».

Для посилення впливу пісочної терапії варто залучати музичні твори (релаксійну чи класичну музику), розмовляти з дитиною, спонукати її до розмови та коментування своїх дій .

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що використання сендплею залежить від дидактичної мети, тому на засадах пісочної терапії застосовуються дидактичні ігри на розвиток: мовленнєвих умінь, тактильно-кінестетичної чутливості та дрібної моторики, фонематичного слуху, корекції звуковідтворення, читання, письма і к зв’язного мовлення.

На основі апробованих матеріалів виділили важливі аспекти у застосуванні пісочниці у навчально-пізнавальній діяльності: надає можливість змоделювати казку чи оповідання, вивчити елементи написання цифр та букв, цифр, букв (великих чи маленьких, друкованих чи рукописних), порівняти числа, засвоїти плоскі геометричні фігури та види ліній, уміти орієнтуватися на площині, записувати і розв’язувати вирази, порівнювати властивості ґрунту та піску, вивчити ландшафт різних природних зон, кліматичних зон тощо.

Сміхотерапія

Сміх – реабілітаційний та профілактичний засіб. Метою застосування сміхотерапії є поступовий виклик посмішок та природного рефлексорного сміху.

Щорічно в ЗЗСО організовуються Дні посмішок. Нині в ПШ під час тематичних днів на уроках дизайну і технології та мистецтві здобувачі освіти виготовляють жартівливі маски, малюють клоуна, грають у веселі ігри «Хто я?», співають пісні про посмішку, розучують танець, влаштовують показ смішного уривку танцю, переглядають відеофрагменти смішних ситуацій чи мультфільмів. На уроках читання особливе місце займають розповіді або читання смішних історій, хвилинки сміху, співи веселих пісень, читання гуморесок, скоромовок, загадок, що школи позитивно сприймають та наявний зворотній зв'язок. На перервах практикуються хвилинки-смішинки, жартівливі динамічні паузи, флешмоби, фізкультхвилинки, розповідь анекдотів про шкільне життя.

Практика свідчить, що сміхотерапію доцільно поєднувати з елементами дихальної гімнастики, театральними постановками, сюжетно-рольовими іграми, артикуляційною вправою «Усмішка».

Су-джок терапія

З-поміж інноваційних технологій виділяємо Су-джок терапію, впровадження якої відбувається у три етапи:

- перший – теоретичне знайомство з Су-джок терапією та практична робота за зразком педагогічного працівника;
- другий – закріплення знань у іграх та вправах;
- третій – самостійне використання кульки «Їжачок» та еластичних кілець [244, с. 208–209].

Особливості терапії – масаж робиться спеціальними атрибутами «Су-джок» (кулькою чи еластичним кільцем). Як показує практика, дітям подобається масажувати пальці й долоньки «кульками – їжачками». Крім того, використовується у роботі з дітьми, що мають різні нозології, зокрема порушення мовлення.

Численні наукові дослідження вказують на значущість Су-джок терапії. Зокрема, Ю. Романова наголошує доцільність проведення терапії в позаурочний час з

використанням додаткових методів: скоромовок, казок, віршів, ігор, взаємозв'язку з казковими героями, пісень, оповідань; відео, діаграм, таблиць; масаж пальців, стоп, кисті [195, с. 13].

Фототерапія

Завдяки сучасним технологіям у роботі з молодшими школярами можна успішно застосовувати методи фототерапії:

- перегляд старих фотографій / альбомів;
- створення селфі;
- фіксування найприємніших моментів життя;
- фотоколажу «Мій клас»;
- складання історій відповідно до світлин;
- запрошення школярів на класну фотосесію (до тематичних днів: Міжнародний день захисту дітей (1 червня), Міжнародний день обіймів (21 січня), Міжнародний день друзів (9 червня), Міжнародний день миру (21 вересня, тощо).

У рамках навчально-виховної роботи проведено фотоквест «Краще чаю – лише чай», одним із завдань якого було зробити фото чаю, який є вдома; техніки «Схожі предмети», «Пісочниця з фотографіями» (використовуючи пісочницю, мініатюрні фігури та фото, створити композицію), «Пори року», «Лінія життя», «Створення портрету», «Колаж», «Обери тварину» (вибір фотографії з твариною і продумовування історії про неї).

Серед педагогічних умов функціонування ІОС початкової школи засобами інноваційних технологій виділяємо підготовка кваліфікованих педагогічних працівників та команди супроводу, оскільки результат діяльності педагога та (або) асистента вчителя, який навчає дитину з ООП, значною мірою залежить від ступеня його обізнаності про можливості розвитку, особливості пізнавальної діяльності,

усвідомлення продуктивних засобів розвитку. Впровадження інклюзивного навчання в ЗЗСО передбачає індивідуалізацію освітнього процесу, розробку індивідуальної освітньої траєкторії для психологічної підтримки кожної дитини, суб'єкт-суб'єктну взаємодію. Забезпечення рівних можливостей доступу до якісної інклюзивної освіти – педагогічні працівники повинні адаптувати програми і плани, форми і методи навчання та ресурси, добирати технології, розробляти конспекти уроків відповідно до вікових особливостей та індивідуальних потреб дітей з ООП.

Важливо підкреслити, що інноваційні технології можна використовувати на будь-якому етапі уроку з різних навчальних предметів, виховних чи корекційно-розвиткових занять. Застосовуючи їх, здобувачі початкової освіти не тільки опановують навчальний матеріал, а й рухаючись, зміцнюють здоров'я. Означені педагогічні умови повинні забезпечуватися комплексно, взаємозумовлюватися та взаємодоповнюватися.

Підсумовуючи отримані результати за всіма дослідженнями, ми відзначили, що застосування інноваційних технологій в організації навчально-пізнавальної діяльності дає змогу організувати взаємодію учасників освітнього процесу та сприяти їхній зацікавленості. Також варто підкреслити, що ІТ можуть застосовуватися окремо, проте в поєднанні з іншими мають ефективніший вплив, утворюючи гармонійно організовану систему, а не будучи в опрацюванні відокремленим елементом.

З метою практичного застосування інноваційних технологій для роботи з дітьми з ООП в початковій школі наводимо вправи арт-терапевтичних технологій, аромотерапії, кейс-технологій, сендплей, фототерапії (Дод. В.).

2.3 Вплив інноваційних технологій на здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у процесі формування інклюзивного середовища початкової школи

Наголосимо на тому, що проблематика формування ІОС засобами інноваційних технологій недостатньо представлена в теоретико-методологічних дослідженнях в сучасній українській освіті.

У зв'язку з поставленою метою дослідити особливості формування ІОС засобами інноваційних технологій, нами в період з січня 2020 року до грудня 2023 року проведене дослідження на базі Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області (найменування закладу загальної середньої освіти: до вересня 2021 року Концівська загальноосвітня школа І – III ступенів, з вересня 2021 по 2022 рік Концівський опорний заклад загальної середньої освіти, а з 2022 року Концівський ліцей). У дослідженні брали участь здобувачі початкової освіти віком 6–10 років:

- I. 2019/2020 н.р. 1-А клас – 21 учень, 1-Б – 10, 2-А – 28, 2-Б – 14, 3-А – 12, 3-Б – 8., 4-А – 27, 4-Б – 13, 8 вчителів початкових класів та 2 вихователі групи продовженого дня. Всього 133 здобувачі початкової освіти.
- II. 2020/2021 н.р. 1-А клас – 20 учнів, 1-Б – 12, 2-А – 21, 2-Б – 15, 3-А – 28, 3-Б – 16, 4-А – 12, 4-Б – 9, 8 вчителів початкових класів та 2 вихователі групи продовженого дня. Всього 133 здобувачі початкової освіти.
- III. 2021/2022 н.р. 1-А клас – 21 учень, 1-Б – 12, 2-А – 26, 2-Б – 13., 3-А – 20, 3-Б – 13., 4-А – 25, 4-Б – 15, 8 вчителів початкових класів та 2 вихователі групи продовженого дня. Всього 145 здобувачів початкової освіти.
- IV. 2022/2023 н.р. Концівський ліцей: 1-А клас – 23 учні, 1-Б – 12, 2-А – 21, 2-Б – 12, 3-А – 25, 3-Б – 19, 4-А – 19, 4-Б – 17, 8 вчителів початкових класів та 2 вихователі групи продовженого дня. Минайська філія Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області: 1-Б – 18 учнів, 2-Б – 14, 3-Б – 16, 4-Б – 16. Всього 212 здобувачів початкової освіти.
- V. 2022/2023 н.р. Концівський ліцей: 1-А клас – 11 учнів, 1-Б – 8, 2-А – 23, 2-Б – 11, 3-А – 21, 3-Б – 14, 4-А – 24, 4-Б – 17, 8 вчителів початкових класів та 2 вихователі групи продовженого дня. Минайська філія Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області: 1-Б – 17, 2-Б – 19, 3-Б – 14, 4-Б – 16. Всього 195 здобувачів початкової освіти.

У дослідженні було проаналізовано вплив низки інноваційних технологій: арт-терапевтичних технологій, аромотерапії, артикуляційної гімнастики, ерготерапії, ігрових технологій, практики візуального мистецтва, казкотерапії, кейс-технології, кінезіотерапії, кольоротерапії, логоритміки, лялькотерапії, музикотерапії, пет-терапії, проєктної технології, сендплею, су-джок терапії, фототерапії.

Арт-терапевтичні технології

Отримані результати дають підставу зазначити, що арт-терапевтичні технології є багатогранним і невичерпним засобом. Особливо поширені в початковій школі, оскільки для дітей доступні багато видів мистецтва, кожен з яких по-особливому впливає на інтелектуальний та емоційний стан кожної з них.

Зокрема, арт-терапевтичні технології використовуються для підняття настрою. Школярі можуть використовувати кольори під свій настрій, у той спосіб, як їм хочеться малювати. Дерево може бути блакитним, котик – зеленим, тобто весь процес малювання зосереджується під настроєм дитини. У процесі проведення арт-терапевтичної технології учень або позбувається психологічних почуттів (страхів, оскільки викладає їх підсвідомо на малюнку), або відбувається зниження агресивної поведінки.

Практичний досвід застосування арт-терапевтичних технологій у навчально-виховному процесі початкової школи з нормотиповими дітьми та дітьми з ООП демонструє, те що технологія дає змогу оцінити рівень тривожності дитини, її емоційний стан, зменшує стрес. Як показує практика, більшість здобувачів початкової освіти висловили думку, що почувалися добре, і це відповідає високому та достатньому рівню, але незначна частинка зазначили наявність тривожності.

На підставі проведених занять можна стверджувати, що учні захоплюються творчістю, виражають свої почуття, виявляють експресію, діляться переживаннями, які важко висловити словами, співпереживають, підтримують один одного. Вони отримують задоволення від творчого процесу.

Продуктом творчості є малюнок, виріб, думки та настрої, які надають можливість вчителю здійснювати дослідження й аналіз: отримати інформацію про розвиток та індивідуальні особливості; визначити становище окремого учня в класі, його потенціал; діагностику особистісних особливостей учнів, характеру їх проблем. Також учнівський малюнок демонструє відомості про стан здоров'я, збалансованості внутрішнього стану емоційних, психічних та фізичних якостей.

Для дітей, що мають важкі вроджені захворювання арт-терапія цілюще впливає на зміну емоційного стану, особистого росту, гармонізації розвитку, самопізнання та самосприйняття. Малювання допомагає дитині розібратися із стресовою та неприємною ситуацією. Те, що ми малюємо, бажано проговорювати, відповідно до особливостей категорії дітей. Малювання прискорює мовленнєвий розвиток, розширює словниковий запас. Для дітей з ООП – це альтернативна форма вираження. У процесі застосування арт-терапії дитина з ООП вчиться налагоджувати стосунки з однокласниками.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Арт-терапевтичні технології	Застосування мистецтва та творчості для розкриття потенціалу школяра.	• Розвиток уяви, сприймання. • Гармонізація психічного стану. • Вираження хвилювань через мистецтво. • Концентрація уваги. • Розвантаження нервової системи. • Розвиток мовлення, дрібної моторики. • Удосконалення кінестетичних відчуттів; • Розвиток когнітивних здібностей. • Розвиток соціальних навичок.	Розкриття потенціалу дитини. Забезпечує позитивний емоційний настрій. Маніпуляція художніми засобами. Естетичне сприйняття навколишнього світу. Висловлення почуттів. Управління власним тілом.

		• Корекція сенсорних дисфункцій. • Усунення синкінезій та синергій при роботі руками. • Розвиток творчого мислення.	Проживання ситуації успіху. Адаптація до шкільного колективу. Корекція психологічних проблем.

Табл. 2.3 Особливості застосування арт-терапевтичних технологій

Відповідно до особливостей психо-емоційного розвитку, для учнів початкових класів, гра становить один зі способів пізнання навколишнього світу, а арт-терапія застосовується як гра, в якій дитина набуває здатності керувати емоціями, відчуттями. І це забезпечує її адаптацію до нового, сприяє процесам усвідомлення і адекватної оцінки переживань та почуттів, що є основою для розвитку соціальної адаптації. У процесі арт-терапевтичної роботи з особами з розладами настрою, тривогою, зниженими можливостями розвиваються когнітивні операції, комунікативні уміння, творчі задатки, використовуючи різні арт-терапевтичні техніки: колаж, плетіння, малюнок, живопис, тиснення, гравюра, фотографії та ліплення з глини.

Як приклад, дітям з ООП не вдається підібрати слова та вербалізувати думки, переживання і почуття, які турбують, а за допомогою художньої діяльності їм простіше це зробити, бо говорити легше від імені образу, а не самого себе. Узагальнюючи, можна стверджувати, що арт-терапія – це засіб невербального спілкування.

Доступність арт-терапії надає можливість утримувати внутрішній світ у фокусі уваги. В останній час для підвищення пізнавальної активності дітей, установлення зв'язку між зоровим, кінестетичним та вербальним образом слова, сприяння сенсорному та руховому розвитку, відключення від повсякденних турбот, концентрації уваги активно використовують арт-терапевтичні технології на

корекційно-розвиткових заняттях та в комплексі з навчально-пізнавальною діяльністю. Як показує практика, технологію легко впроваджувати за допомогою різноманітних матеріалів.

Установлено, що арт-терапія позитивно впливає на емоційний, психологічний та фізичний стан дітей з ООП, тому що мистецтво допомагає їм заспокоїтися і відволіктись. Звідси виокремимо позитивні сторони у застосуванні арт-терапевтичних технологій при роботі з дітьми з ООП: захоплення творчістю, вираження почуттів, подолання мовного бар'єру, здобуття нових навичок, регуляція та саморегуляція психологічного стану, виявлення експресії, пошук нестандартних рішень. Без сумніву можна констатувати, що протипоказань і обмежень у застосуванні арт-терапії немає.

Отож, можемо констатувати, що надзвичайно важливо правильно втілювати методику проведення арт-терапії в практику, що приведе до розв'язання багатьох питань розвитку творчого сприймання та емоційної-вольової сфери, сформує здатність переживати і співпереживати. У безпечному освітньому середовищі дитина може розслабитися займатися мистецтвом на власних умовах, що поліпшує настрій, концентрацію уваги, моторику.

Підсумовуючи вищевикладені відомості про арт-терапевтичні технології, можна стверджувати, що молодші школярі сприймають їх охоче, із задоволенням та включаються у творчу форму роботи. Технологія дітям з ООП до вподоби та цікава, бо інтелектуально доступна за психологічними та розвитковими потребами. У випадках якщо школярам не вдається підібрати слова та виразити думки і почуття, які турбують, то за допомогою художньої діяльності від імені образу зробити це простіше.

Аромотерапія

У ході дослідження нами з'ясовано зміст, завдання та вплив аромотерапії на молодшого школяра. Встановлено, що аромотерапія не вимагає додаткових зусиль у проведенні та є корисним додатковим елементом у функціонуванні ІОС.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Аромотерапія	Застосування фітомішечків або ефірної олії. Вплив на організм людини натуральних ефірних масел, які використовуються для лікування і профілактика захворювань.	• Поліпшення психо-емоційного стану школяра; • Заспокоєння, розслаблення; • Підтримка концентрації уваги під час навчання; • Антисептик; • Зниження рівня тривожності; • Розвиток мови; • Формування навичок правильного видиху та вдиху; • Розвиток пам'яті та уваги.	Позитивні зміни у поведінці. Сприяє підвищенню функціональної активності дихальної системи легенів. Зняття тривожності, напруги.

Табл. 2.4 Особливості застосування аромотерапії

Артикуляційна гімнастика

Артикуляційна гімнастика – сукупність вправ, що спрямовані на розвиток дикції. Застосовуються спеціально створені вправи для органів мовленнєвого апарату. Підкреслюємо, що вправи не можна підбирати хаотично, а перед їх застосуванням необхідно діагностувати артикуляційні уклади, над якими потрібно працювати.

Згідно з результатами дослідження, можемо констатувати, що демонстрація простих технік артикуляційної гімнастики суттєво поліпшує роботу з постановки звуків.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Артикуляційна гімнастика	Комплекс вправ для формування правильної звуковимови	• Розвиток органів артикуляції (губ, язика, нижньої щелепи). • Розвиток дикції. • Вироблення диференціації та точності артикуляційних поз.	Усування вад мовлення. Вироблення правильної вимови.

		• Поліпшення рухливості органів артикуляційного апарату. • Коригування дефектів звуковимови.	

Табл. 2.5 Особливості застосування артикуляційної гімнастики

Ерготерапія

Метод реабілітації, який спрямований на відновлення втрачених рухових функцій, дрібної моторики. Заняття відбувається в ігровій формі. Під час його проведення проходить тренування координації рухів, уваги та пам'яті з врахуванням психологічного стану.

Ерготерапія корисна дітям з обмеженими можливостями, тому рекомендована дітям з аутистичними розладом спектру, СДУГ, дитячим церебральним паралічем, затримкою психомоторного розвитку, РВ, затримкою і порушенням мовної діяльності (заїкання, дислалія, дислексія), при емоційних та афективних розладах.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Ерготерапія	Індивідуальний підхід до школяра. Комплекс вправ для збільшення діапазону рухів: дотягування до предмета однією та/чи двома руками. Підбір допоміжних матеріалів для адаптації. В ігровій формі	• Розвиток рухових навичок. • Розвиток дрібної моторики. • Навчання побутових навичок. • Поліпшення балансу та координації рухів. • Розвиток спостережливості, концентрації уваги. • Розвиток нервово-мязової та кісткової системи. • Спонування до активних дій.	Проявлення активності для адаптації до життя (в побуті та в школі). Позитивне самосприйняття. Налагодження спілкування та взаємодії з однолітками.

		• Розвиток соціальної взаємодії та побутових навичок. • Підвищення психологічного тону; • розвиток наочно-образного мислення та образної пам'яті. • Відновлення спілкування в соціумі. • Розвиток вольової сфери.	

Табл. 2.6 Особливості застосування ерготерапії

Ігрова технологія

У роботі з педагогами основна увага акцентувалася на розумінні ігрових технологій, їх перевагах та недоліках при використанні у навчально-виховному процесі. Рольові ігри, вікторини, настільні ігри, головоломки вчителі адаптують до навчальної дисципліни, мети, завдань і очікуваних результатів.

Варто зазначити, що в основу технології закладений психотерапевтичний вплив на молодших школярів, включаючи дітей з ООП. Оскільки для дітей дошкільного віку провідним видом діяльності є ігрова діяльність, а ,зважаючи на наступність, то гра – неодмінний атрибут розвитку дитини молодшого шкільного віку. Гра сприяє переходу від наочно-дійового до наочно-образного мислення. Дослідженнями встановлено, що застосування гри в освітньому процесі допомагає виявити відхилення від нормотипової поведінки та передбачає корекцію їх у поведінці й подолання труднощів, які спричинені різними факторами (агресивності, замкнутості, депресії, відчуттям страху тощо); мотивацію до навчально-пізнавальної діяльності; співпрацю з однокласниками та педагогічними працівниками.

Аналіз спостережувальних уроків переконує, що молодшим школярам притаманна потреба в грі. Доцільно застосовувати в навчальній діяльності різні види

ігор, відповідно до мети навчального процесу, в поєднанні із різноманітними засобами. При цьому важливо враховувати вікові особливості дітей.

Також з'ясовано переваги застосування ігрових технологій:

- ✓ урізноманітнення інтересу до навчального процесу;
- ✓ мотивація до опанування навчального матеріалу;
- ✓ поглиблення інтересу до різних видів діяльності;
- ✓ сприяння усвідомленню важливості розроблення та реалізації стратегії для врегулювання проблемної ситуації;
- ✓ зниження рівня тривожності та хвилювання;
- ✓ усвідомлення взаємодії, взаємозалежності культурних, природних і соціальних процесів;
- ✓ урізноманітнення навчального процесу, повчавлення ритму занять;
- ✓ сприяння безпечному способу розв'язання проблеми;
- ✓ активізація процесу самонавчання;
- ✓ удосконалення комунікативних навичок не тільки з однолітками, а й з дорослими.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Ігрова технологія	Інтерпретація життєвих ситуацій за допомогою гри для засвоєння навчального матеріалу та формування компетентностей.	1. Розвиток дрібної моторики. 2. Розвиток тактильної чутливості. 3. Формування сенсорних еталонів кольору та форми. 4. Розвиток мовлення. 5. Розвиток інтелектуальних, емоційних та соціальних здібностей. 6. Формування позитивної мотивації до навчання.	Засвоєння навчального матеріалу. Опанування незнайомих слів. Накопичення життєвого досвіду та сприяння соціальній злагоді.

		7. Розвиток логічного мислення та пам'яті. 8. Розвиток креативного, логічного й аналітичного мислення (самостійний пошук шляхів і засобів розв'язання), спостережливості, уваги, зорової та рухової пам'яті.	

Табл. 2.7 Особливості застосування ігрової технології

У результаті нашого дослідження було з'ясовано, що ігрова технологія найкраще підходить для тих дітей, що мають труднощі у спілкуванні. Крім того, під час терапії діти відтворюють реальний життєвий досвід, внутрішній світ почуттів чи думок, вчаться самостійно виконувати завдання та врегульовувати проблемні ситуації. Для дітей з порушенням слуху рекомендовано проводити дихальні вправи в ігровій формі, оскільки це сприяє тренуванню видихання повітря з легенів, що є важливим у процесі мовлення. Варто зазначити, що для дітей з дитячим церебральним паралічем особливе місце займають рухові ігри.

Ми переконані, що творче застосування ігрових технологій у навчально-виховному процесі є ефективним, оскільки має цікавий та захопливий характер, несе у собі виховний потенціал. На уроках української мови сприяє розвитку форм усного мовлення: монологічного та діалогічного мовлення, міркування, розповіді, опису, пояснення.

Підсумовуючи вищесказане, стверджуємо, що результатами інтеграції ігрової терапії до навчання є мотивація до співпраці та соціалізації, активізація психічних процесів, інтенсифікація навчального процесу, розвиток усного мовлення, легке засвоєння змісту навчального матеріалу.

Практики візуального мистецтва

Практики візуального мистецтва – один із методів арт-терапевтичних технологій. Проведена технологія демонструє позитивну трансформацію психо-емоційного фону особистостей.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Ізіотерапія	За допомогою образотворчого мистецтва відтворення образів чи предметів без чітких указівок.	• Зняття психічної напруги. • Розвантаження нервової системи. • Розвиток концентрації уваги. • Розвиток художніх здібностей. • Розкриття творчого потенціалу. • Розвиток конкретно-образного і абстрактно-логічного мислення.	Поліпшення емоційного стану. Зосередження. Поліпшення сприймання нової інформації Заспокоєння. Відтворення та висловлення почуттів та думок. Аналіз власної поведінки та рефлексія. Підвищення самооцінки.

Табл. 2.8 Особливості застосування ізіотерапії

У процесі нашого дослідження зафіксовано також, що ізіотерапія викликає креативні й естетичні реакції.

Казкотерапія

Казкотерапія – метод впливу на внутрішній світ молодшого школяра через образи, мислення та поведінку головних героїв, які мають можливість формувати необхідні якості, підтримувати розвиток кожної дитини.

Для психіки дітей характерно, що казка сприймається як реальний світ, тому її використовують для роботи з дітьми віком від 3 до 10 років. Молодші школярі свідомо сприймають умовність казки, а тому чітко відрізняють фантазію від реальності. Увага дітей має зосереджуватись на моральних і людських категоріях: добра і зла.

Після проведеного дослідження стають очевидні переваги впровадження казкотерапії в ПШ: розвиток комунікативних навичок, боротьба з тривожними розладами, негативними рисами характеру, налагодження стосунків між усіма учасниками навчально-пізнавальної діяльності, регулювання емоцій, корекція поведінки, навчання концентрації, розслаблення, заспокоєння. Завдяки казкотерапії дитина зможе пережити спостереження за військовими діями, вимушений переїзд в іншу країну чи місто.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Казкотерапія	Читання чи розповідь терапевтичної казки вчителем, на основі якої ведеться обговорення та аналіз.	• Розвиток комунікативних навичок. • Розвиток уяви, фантазії. • Корекція емоційних порушень. • Формування словникового запасу, правильної артикуляційної гімнастики. • Регуляція емоційного стану, усунення тривожності, хвилювання, страхів та комплексів.	Інтеграція дитини в соціум, встановлення позитивних стосунків у дитячому колективі. Поліпшення самопочуття. Розкриття творчого потенціалу. Створення позитивного настрою у школярів. Розвиток зв'язного мовлення. Збагачення і активізація словникового запасу школяра. Підвищення стійкості уваги.

Табл. 2.9 Особливості застосування казкотерапії

Апробуючи казкотерапію, ми дійшли висновку, що казка по-різному впливає на кожного школяра, оскільки кожний знаходить щось актуальне для себе. Практика показує, що казка справляє корекційний вплив для тих дітей, які цього потребують. Однак якщо діти «безпроблемні» в усіх аспектах, то казка сприймається як цікава історія без терапевтичного впливу, тобто не приводить до змін у поведінці.

Казкотерапію доцільно проводити з гіперактивними дітьми як заспокійливий засіб, а для дітей з низькою самооцінкою як засіб для підвищення самооцінки («Гидке каченя», «Попелюшка»).

Аналіз організації казкотерапії свідчить про те, що в її змісті акцент робиться на аналізі подій, висвітленні позиції щодо складеної ситуації. Казкотерапія дає позитивні результати під час навчально-пізнавальної та корекційної діяльності:

- Казка надає можливість сфокусувати увагу молодших школярів на особисто-творчому та морально-духовному розвитку.
- Створюється особлива казкова атмосфера уваги та довіри до внутрішнього світу. Казка допомагає отримати почуття захищеності у світі.
- Накопичення соціального досвіду, формуються вимоги до суспільства.

Включення казкотерапії до навчально-пізнавальної діяльності ПШ розв'язує низку основних завдань дітей з труднощами у сприйнятті відчуттів, з поведінковими та емоційними проблемами, з труднощами у комунікативно-рефлексивних процесах. Так, аналіз показав, що вплив казки на дітей з ООП поширюється на розвиток у них гностичних процесів, моторики та інтелекту.

Отже, ефективність казкотерапії полягає в розумінні дитини, як творчої особистості; казки надають змогу впорядкувати внутрішній світ дітей з ООП.

Кейс-технологія

Уроки з використанням кейс-технологій спираються на впровадження інтегрального підходу, що робить урок цікавим, захопливим та життєвим.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Кейс-технологія	Навчання за допомогою опрацювання конкретних ситуацій.	• Розвиток критичного мислення. • Засвоєння знань, формування умінь та навичок під час активної навчальної діяльності. • Розвиток самостійності. • Вдосконалення вмінь взаємодіяти в групі. • Розвиток аналітичних, практичних, соціальних та комунікативних вмінь.	Мотивація до навчальної діяльності; Активізація комплексу знань; Моделювання життєвих ситуацій. Формування практичних компетенцій. Встановлення комунікації учнів між собою, висловлення та доведення власної думки, обрання доцільного додаткового матеріалу. Гармонійно-цілісний розвиток особистості. Вміння залагоджувати конфлікти, працювати групою в одному руслі; прийняття правильних рішень.

Табл. 2.10 Особливості застосування кейс-технологій

Доведено, що використання кейсів активізує мотивацію учнів, підвищує результативність освітньої діяльності, позитивно впливає на самостійність, творчість, забезпечує індивідуальний підхід до кожного, зменшує фізичне напруження.

Кінезіотерапія

Терапія, яка базується на виконанні пасивних і активних рухів, вправ лікувальної гімнастики. Кінезіотерапія є ефективною для реабілітації дітей з порушенням опорно-рухового апарату (дитячий церебральний параліч, сколіоз вроджений та набутий, остеохондроз).

Переваги впровадження кінезіотерапії:

- ✓ позитивно впливає на рухову активність;
- ✓ поліпшує емоційний стан дитини;
- ✓ діти позбуваються сутулості, плоскостопості.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Кінезіотерапія	Комплекс вправ (на рівновагу та координацію, розтяжку та розслаблення м'язів, динамічні та статистичні) для правильного руху	• Розвиток рівноваги. • Розвиток дрібної моторики рук. • Формування рівної спини. • Розвиток уваги. • Укріплення глибоких м'язів спини. • Правильна робота півкуль головного мозку. • Розвиток емоційних, комунікативних, когнітивних навичок. • Розвиток навичок самоконтролю.	Правильна постава. Коригування великої та дрібної моторики. Поліпшення перцептивної рухової функції. Підтримка опорно-рухового апарату. Відновлення координації та рівноваги. Поліпшення діяльності кардіореспіраторної системи.

			Зниження агресивності й аутоагресивності. Підвищення потенціалу навчання. Поліпшення фізичного стану.

Табл. 2.11 Особливості застосування кінезіотерапії

Кольоротерапія

Впливає на функції вегетативної нервової системи, ендокринні залози та інші життєво важливі органи й процеси організму дитини при зміні світлових та кольорових режимів. Дослідження доводить, що кольоротерапія допомагає поліпшити та стабілізувати їх емоційний стан.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Кольоротерапія	Розфарбовування малюнків. Образи / фігури/ предмети виділені більшою кількістю кольорів мають найбільше значення для школяра.	• Збагачення сенсорного та емоційного досвіду. • Розвиток комунікативних навичок. • Розвиток креативності. • Розвиток когнітивної сфери.	Підвищення емоційної чуйності. Вміння слухати і розуміти осіб. Вираження позитивних та негативних емоцій. Творче самовираження.

Табл. 2.12 Особливості застосування кольоротерапії

Практика доводить, що кольоротерапію доцільно проводити в поєднанні з музикотерапією, що передбачає повернення енергетичної рівноваги дитячому організму. Перевагою кольоротерапії те, що її можна застосовувати як і самостійно,

так і в поєднанні з напрямками арт-терапії (музикотерапії, аромотерапією, звукотерапією).

Логоритміка

Заняття, у процесі яких виконуються музично-ритмічні вправи, які включають музику, рух і слово. Логоритміка ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході. Заняття допомагають дитині з ДЦП, ЗПР, при алалії, дизартрії, заїканні, ринолалії, порушенні мовлення.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Логоритміка	Комплекс логоритмічних вправ, які супроводжуються рухами, музикою та співом	• Розвиток відчуття ритму. • Корекція мовленнєвих порушень, регуляція темпу мовлення. • Активізація емоційно-вольової сфери. • Розвиток музично-ритмічного чуття. • Формування рухової сфери; • Удосконалення фонематичного слуху. • Формування правильного дихання, артикуляції. • Розвиток інтонаційної виразності мовлення (сила голосу, ритму, темпу). • Розвиток дрібної моторики. • Корекція зорово-рухової координації. • Розвиток орієнтування в просторі. • Розвиток міміки, жестів; • Розвиток навички комунікації з однокласниками.	Подолання мовленнєвих порушень. Вправління артикуляційного апарату. Розвиток зв'язного мовлення. Подолання дизартричних проявів у мовленні. Соціальні навички. Встановлення емоційного контакту зі здобувачами освіти.

Табл. 2.13 Особливості застосування логоритміки

Лялькотерапія

Як показує практика, використання лялькотерапії на уроках української мови, англійської мови, читання, а досліджую світ, математики, мистецтва забезпечує залучення кожного учня до освітнього процесу.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Лялькотерапія	Вплив на дитину за допомогою ляльки (листування, вимовляння звуків з лялькою).	● Розвиток комунікативних вмінь, розширення словникового запасу. ● Розвиток уяви, мислення та мовлення. ● Оволодіння навичками ляльководення. ● Розвиток акторської майстерності. ● Формування навичок поведінки.	Набуття впевненості у власних силах. Побудова міжособистісних відносин. Покращує психоемоційний стан школярів. Покращення соціальної адаптації. Подолання страхів.

Табл. 2.14 Особливості застосування лялькотерапії

Отож, при застосуванні лялькотерапії в навчально-виховній роботі ПШ у сором'язливих та закомплексованих дітей розкриваються здібності, здатність до комунікації.

Музикотерапія

Музика впливає на нейронні зв'язки в мозку, допомагає віднайти шлях до серця дитини з ООП. У процесі музикотерапії школярі поведуться спокійно, зосереджено, проявляють інтерес та старанність, агресивні – заспокоюються. Практика показує, що для збудженої дитини музикотерапію варто почати зі звуків, які відображають поточний стан, а потім поступово перейти до спокійної музики, а для скutih дітей навпаки розпочинаємо зі спокійної музики і переходимо до піднесеної. Дослідженням

досягнуто такого результату: гіперактивні діти заспокоюються, стають врівноваженими; скуті – розслабляються; у них активізуються позитивні емоції. Ефективність музикотерапії підтверджується у роботі з дітьми із фізичними дефектами чи затримкою психічного розвитку.

Крім того, можемо стверджувати, що музикотерапія є актуальною у період адаптації до школи і надалі сприяє формуванню емоційно-вольової сфери, індивідуально-творчого розвитку особистості. На основі апробації музикотерапії в ПШ з'ясовано, що музика впливає на координацію, тілесний ритм, рівновагу, розширення обсягу уваги, стимулювання образів уяви та асоціацій, сприяє процесу запам'ятовування та самовираженню, знижує стрес, тривогу та депресивний стан.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Музикотерапія	Прослуховування музичних творів, відтворення ритму, гра на музичних інструментах.	● Розвиток координації. ● Контроль емоційних проявів. ● Розвиток концентрації уваги. ● Зниження емоційного та фізичного напруження, рівня стресу, депресії та тривоги. ● Поліпшення моторики. ● Підвищення віри у власні можливості.	Відновлення після стресових ситуацій. Прояв власного Я. Концентрація на приємних відчуттях. Поліпшення комунікації. Заспокоєння агресивної дитини. Естетичний розвиток.

Табл. 2.15 Особливості застосування музикотерапії

Наш досвід показує, що музикотерапією доцільно проводити в поєднанні з арт-терапевтичними технологіями, що передбачає повернення енергетичної рівноваги дитячому організму. На занятті школярі почувають себе комфортно. Хоча ефект у кожної дитини різний: вони починають взаємодіяти, що переходить в колективну діяльність, сором'язливі – висловлюють власні думки, агресивні – заспокоюються.

Пет-терапія

У навчально-виховному процесі виокремлено низку переваг застосування цієї технології. Розглянемо аспекти впливу тварин на адаптацію, навчальний поступ та соціалізацію дітей в учнівському колективі.

1. Читацька компетентність. Залучення домашніх тварин (собаки, кішки, риби, черепахи, кролика) в освітній процес надає додаткову практику навчання читати та набуття усних навичок. Процес читання з тваринами сприймається дитиною легше, без зайвих переживань, що щось не вдасться. Акцентуємо увагу, що в школяра з'являється відчуття впевненості у роботі з текстом, наприклад при відповіді на запитання, декламування вірша, розповідь історії тощо. Важливо підкреслити, що при цій технології можливий прояв у замкнутих у собі дітей якостей лідера. Прикладом слугує ситуація: школяр є вчителем, авторитетом для наслідування – діти повертають підручник до тварини, читають їй вголос, наголошують на своїх поглядах щодо прочитаного і роблять вигляд.
2. Математична компетентність. Виконання завдань із домашніми улюбленцями є стимулом для читання, письма, лічби вдома.
3. Усна та письмова комунікативна компетентність.
4. Колективна чи групова робота. Розвиток умінь працювати згідно з правилами роботи в групі чи в парі, дотримуючись черги читати чи розказати історію тварині.
5. Поліпшення ментального здоров'я. Присутній заспокійливий фактор, який сприяє зменшенню стресів та тривоги, тому що взаємодія з твариною заспокоює учнів при виконанні завдань різного ступеня складності та формує почуття гордості;
6. Молодші школярі відчують себе комфортно, бо тварини не осуджують і не насміхаються;
7. Процес пестоців може допомогти руховим навичкам; діти відчують себе в безпеці;
8. Здобувачі початкової освіти навчаються творити добро та проявляти співчуття, стають толерантними, доброзичливими та відповідальними, у них поліпшуються навички спілкування, а для дітей з ООП терапія з тваринами працює як соціальний

каталізатор; допомагає навчитися розрізняти голоси звірів, птахів. Узагальнивши вищесказане, можемо стверджувати, що пет-терапія підвищує інтерес до провідної діяльності молодшого школяра – навчальної.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Пет-терапія	Спілкування та догляд за твариною	• Стабілізація емоційного стану. • Підвищення самооцінки. • Розвиток комунікативних навичок. • Зниження тривожності.	Стабілізація психічного стану. Зниження напруги чи тривоги. Самореалізація особистості. Поліпшення когнітивних функцій. Зниження артеріального тиску, частоти пульсу. Емоційна підтримка. Соціальна інтеграція дітей із затримкою розвитку.

Табл. 2.16 Особливості застосування пет-терапії

Відтак очевидно, що у зв'язку із великим обсягом навчального матеріалу всі вчителі не можуть забезпечити наявність живих тварин, але можна застосувати, як допоміжний матеріал аудіо- та відео.

Отже, пет-терапія використовується задля встановлення зв'язку між дитиною і твариною, у результаті якого діти зможуть відчувати внутрішню силу та подолати стрес, переживання, тривогу.

Портфоліо

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Портфоліо	У спеціально створеній папці накопичення	• Аналіз систематизація навчальної діяльності.	Відстеження навчального прогресу.

	особистих напрацювань та демонстрація досягнень за певний період часу.	Відображення пропрацьованих видів діяльності школярем.	Відображення сильних сторін здобувачів освіти. Самооцінювання. Рефлексія.

Табл. 2.17 Особливості застосування портфоліо

Проектна технологія

Застосування методу проєктів передбачає об'єднання учнів за інтересами, які виявляють кмітливість, активність, винахідливість та фантазію. На заняттях домінують ігрові, короткострокові та групові проєкти.

Учителеві проєктна діяльність дає змогу прослідкувати навчальний поступ школярів у характеристиці наскрізних умінь, які зазначені в свідоцтві досягнень, а саме: виявляє інтерес до навчання; активно працює на уроці; старанно і зосереджено виконує навчальні досягнення; висловлює свою думку і пояснює її; виявляє самостійність у роботі; доброзичливо ставиться до інших; співпрацює з іншими дітьми; знаходить успішні шляхи розв'язання проблем, бере відповідальність за свої дії; прогнозує наслідки своїх дій; встановлює причиново-наслідкові зв'язки; пояснює, у чому цінність спільної роботи; працює з поданим джерелом інформації, а також із інформацією з допомогою цифрових пристроїв за інструкцією тощо.

Як засвідчило опитування педагогічних працівників, більшість з них стверджують, що вчитель від носія готових знань перетворюється на організатора навчально-пізнавальної діяльності учнів та виступає в різних ролях, як: розробник, координатор, експерт, консультант. Важливо зазначити, що змінюються вимоги до педагогів: від них вимагається володіння пошуковими та дослідними методами, вміння організувати самостійну роботу здобувачів освіти, здатність генерувати нові ідеї, направляти на пошук шляхів подолання проблемної ситуації за допомогою інтеграції з різних галузей.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Проектна технологія	Здійснення пошукової роботи для виконання навчальних завдань.	- Розвиває уміння ставити запитання і формувати задачі; - Розвиває критичне мислення. - Бере на себе відповідальність за власні дії.	Мотивація до поглиблення власних знань. Усунення прогалин та підвищення успішності. Набуття досвіду самостійного виконання завдань. Вчить співпрацювати в парі, групі, команді. Висловлення власних ідей. Знаходження нестандартних розв'язків завдань. Розкриття індивідуального потенціалу. Прояв творчості.

Табл. 2.18 Особливості застосування проектної технології

Результати проектної діяльності неможливо передбачити наперед, тільки під час рефлексії, зворотного зв'язку можемо дійти до спільного висновку.

Сендплей

Пісочна терапія – один із видів естетотерапевтичного впливу на особистість, який спрямований на емоційно-чуттєвий стан та творчу самореалізацію в навчально-виховному середовищі початкової школи. Основа техніки: рішучість до дій, дитина відчуває себе захищеною і незалежною від зовнішніх чинників, які впливають на її внутрішній світ.

Основними методами й формами роботи з пісочницею в Новій українській школі є розвиткові вправи, дидактичні ігри, індивідуальна робота, групова форма, моделювання.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Сендплей	Робота з пісочницею та додатковими фігурками.	• Розвиток дрібної моторики. • Розвиток тактильно-кінестетичної чутливості. • Зняття емоційної напруги. • Розвиток фантазії, уяви. • Розвиток пізнавальних інтересів. • Зміцнення м'язів кисті руки. • Розвиток мовлення. • Розвиток пам'яті. • Розвиток слухової та пропріоцептивної сенсорних систем. • Зменшення тривоги, страху, хвилювання. • Розвиток моторики і координації рухів.	Підготовка до оволодіння навичок письма. Поліпшення психологічних, когнітивних функції організму. Психоемоційне розвантаження та досягнення рівноваги у внутрішньому просторі. Прояв інтересу до пізнання нового. Соціалізація особистості. Корекція та профілактика психоемоційних порушень.

Табл. 2.19 Особливості застосування сендплею

Встановлено, що застосування терапії у період адаптації першокласників та інтеграції до шкільного колективу в подальшому сприяє формуванню емоційно-вольової сфери, індивідуально-творчого розвитку особистості. У школі часто трапляються ситуації, коли учні не можуть передати свої переживання. Причинами є затримка розвитку чи недостатній розвиток вербального апарату. Проте важливо відзначити особливості сендплею: при маніпулюванні різними предметами чи фігурками, піском, водою відбувається перехід від мотивів, як досвідомих, емоційно забарвлених до

спонукань як узагальнених, найбільш усвідомлених; спосіб позбавлення внутрішнього напруження, що підвищує впевненість в собі.

У роботі з дітьми з ООП сендплей надає корекційно-розвитковий ефект, акцентується увага на розвитку «мануальному інтелекті» та тактильної чутливості. Під час застосування гри з піском не ставляться конкретні завдання, не висувуються жодні критерії, тільки створюється комфортне середовище для прояву природних здібностей.

Опираючись на власний досвід, можемо стверджувати, що для дітей з інтелектуальними порушеннями для первинного освоєння написання елементів букв чи букв доцільно застосовувати елементи сендплею, за допомогою яких вони зміцнюють м'язи кисті руки, розвивають дрібну моторику. Наступний етап – написання дитиною на дошці і в робочих зошитах. Вчитель контролює дії учнів на кожному етапі та допомагає подолати бар'єри для досягнення цілей. Для дітей з розладами аутистичного спектру сендплей визначає особливе місце, оскільки вони більш мотивовані спілкуватися з предметами (фігурками), ніж з людьми.

Проаналізувавши процес пісочної терапії, можна виділити умови, від яких залежить ефективність технології: створення позитивного середовища, ситуації успіху; наявність зворотного зв'язку між учнем та вчителем. Також важливо виділити переваги сендплею: сприяє процесу індивідуалізації; створює місток між свідомим і несвідомим; звільняє творчий потенціал; сприяє поверненню школяра до минулого досвіду; забезпечує багатогранний досвід; забезпечує безпосередню гру, де немає істинного і хибного шляху; дає змогу позбутися контролю свідомості; не має перепон для спілкування з людьми.

Отже, робота з піском має ширші, ніж емоційно-естетичні цілі, тому що в процесі його впровадження та застосування відбувається соціалізація школяра, кінестетичний розвиток, розвиток тактильної чутливості, вміння фантазувати та уявляти, здатність усвідомити бажання і знаходити способи їх реалізації, гармонізація психоемоційного стану, тренування дрібної моторики.

Сміхотерапія

Апробація заняття з елементами сміхотерапії засвідчила, що до і після її проведення відбулися певні зміни: поліпшилися активність, настрій, самовідчуття; знизився постстресовий стан. Отож, використання сміхотерапії на уроках має позитивний вплив як і на нормотипових дітей, так і дітей з ООП.

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Сміхотерапія	Розповідь чи прослуховування смішних історій.	1 Зняття емоційної напруги. 2 Поліпшення кровопостання мозку. 3 Робота мімічних м'язів. 4 Розвиток мовленнєвого дихання. 5 Пришвидшення кровообігу у серцево-судинній системі. 6 Розслаблення м'язів шийного відділу хребта, м'язів спини; 7 Розвиток творчих здібностей.	Покращення емоційного стану. Подолання внутрішніх бар'єрів, тривоги. Зняття напруження в тілі.

Табл. 2.20 Особливості застосування сміхотерапії

Аналіз результатів дослідження уможлиблює виокремлення таких переваг застосування сміхотерапії на уроках в ПШ, а саме: знімається нервово напруження; діти нормотипові та з ООП позбавляються внутрішніх бар'єрів; поліпшується самопочуття та самооцінка; знижується рівень стресу; допомагає при знятті болю; підвищується настрій; послаблюються м'язи спини та шиї; поліпшується групова робота; надається допомога при врегулюванні конфлікту.

Таким чином, проведене дослідження засвідчило ефективність використання комплексу вправ сміхотерапії та особливостей використання у навчально-виховній роботі з нормотиповими дітьми та дітьми з ООП.

Су-джок терапія

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Су-джок терапія	Масажування пальців рук та стоп за допомогою спеціальних кілець та кульок.	• Нормалізація тону м'язів. • Розвиток мовлення (стимулювання мовленнєвих зон в корі головного мозку). • Підвищення розумової активності. • Розвиток тактильних відчуттів, орієнтації в просторі, уваги та пам'яті. • Сприяння інтелектуальному розвитку.	Поліпшення емоційного стану. Розвиток орієнтації в просторі. Подолання внутрішніх бар'єрів, тривоги. Розвиток моторики: загальної та дрібної. Зняття напруження в тілі. Корекція звуковимови, мовлення (розвиток лексико-граматичної сторони). Оздоровлення організму. Розвиток фонематичного сприймання. Запобігання перевтоми дитячого організму.

Табл. 2.21 Особливості застосування су-джок терапії

Таким чином, завдяки потенціалу Су-джок терапії можна простежити інтеграцію з артикуляційними вправами, сендплесм, ліпленням, пальчиковими вправами, музикотерапією, шнуруванням, казкотерапією, кольоротерапією тощо.

Фототерапія

Інноваційна технологія, яка спрямована на розв'язання психологічних проблем за допомогою створення та сприймання фотографій. Відтак необхідно зазначити що світлини допомагають пригадати минуле, яке підсвідомо впливає на молодших школярів. Під час заняття можлива дискусія або використання різних видів творчої діяльності.

Табл. 2.22 Особливості застосування фототерапії

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Фототерапія	Фотографування або сприйняття фотографій, на основі	- Розвиток комунікативних навичок. - Розвиток абстрактного мислення. - Вироблення навичок самопрезентації	Розкриття творчого потенціалу, почуття власної значущості. Гармонізація особистості.

Переваги використання фототерапії в освітньому процесі:

- зміцнює психічне та фізичне здоров'я;
- підвищує рівень самооцінки;
- слугує самовираженню, самопізнанню;
- формує артикуляційний апарат;
- сприяє психоемоційному розвантаженню, зняттю напруги.

У всіх перерахованих інноваційних технологіях спостерігається позитивний вплив на когнітивно-пізнавальну, мотиваційну та емоційно-вольову сфери особистості. Варто зазначити, що застосовуючи ІТ, потрібно враховувати особливості дитини з ООП:

- увагу, уяву, пам'ять, мисленнєву діяльність, мовлення;
- когнітивний, комунікативний, емоційний, інтелектуальний, мовленнєвий, моторний, соціальний розвиток;
- сприйняття, обробку і запам'ятовування інформації;
- емоційну реакцію на кольорове забарвлення;
- толерантне ставлення.

Використання інноваційних технологій в освітньому середовищі початкової школи є і елементом нової української школи, і вимогою часу, і налагодженням довірливих стосунків між усіма суб'єктами освітнього процесу. Саме тому належну

увагу необхідно приділити впровадженню ІТ у навчальну діяльність ІОС, оскільки результативність помітна в процесі реалізації. Зазначаємо, що для впровадження технологій, які сприяють розвитку дитини, вчитель має володіти інформацією, що сприяє уточненню очікуваних результатів та виокремити чинники, які приводять до позитивних змін.

Сьогодні в ОС функціонує широкий спектр ІТ. Важливо добирати найефективніші технології для кожної дитини індивідуально і використовувати їх з метою профілактики та корекції розладів на індивідуальних корекційно-розвиткових заняттях. Вони сприяють взаємопідтримці та емоційній співдії, корисному мисленню, ефективній регуляції енергії та позитивним емоціям. У ІОС учитель повинен оволодіти новими стратегіями та реалізовувати їх. У пізнавальній діяльності застосування ІТ вчителю важливо виконувати роль наставника-консультанта, координатора, який бере до уваги всі потреби учнів. Варто зазначити, що суттєвою перешкодою успішного функціонування інклюзивного навчання є низька компетентність батьків, тому переважна їхня більшість у команді супроводу фахівців дитини з ООП не виступають партнерами.

Аналіз індивідуального розвитку дитини представляє персональну траєкторію навчання, до якої входять освітні програми, методи та засоби навчання. Звертаємо увагу, що домінантою використання інноваційних технологій є формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи, а не володіння техніками: малювання, ліплення, конструювання хореографії чи музики.

Висновки до другого розділу

У розділі «Практичні аспекти застосування інноваційних технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи» дослідницький інтерес сфокусовано на впровадженні ІТ у навчально-виховний процес ПШ для формування

та якісного функціонування ІОС; охарактеризовано ІТ в історичній ретроспективі, здійснено їх різнобічний аналіз; розкрито загальну характеристику ІТ та їх особливості використання в освітньому процесі; проаналізовано потенціал технологій крізь призму вчинків та ідей.

У контексті нашої роботи дослідницький інтерес становить адаптація, активна взаємодія у навчальному процесі дітей з ООП. Результати дослідження засвідчують, що оптимальний розвиток залежить від сприятливого соціального середовища. Важливо створити безпечні та комфортні умови для залучення усіх дітей із застосування індивідуального й диференційованого підходу, що становить невід’ємну частиною в ІОС, водночас виводячи професійну діяльність вчителя початкових класів на якісно новий рівень.

Інтеграція дітей з ООП передбачає переосмислення системи освіти, впровадження сучасних педагогічних технологій в ОС для прогресивного функціонування ІОС. З вищезазначеного можна виділити, що наша мета – опрацювання різноманітних аспектів використання ІТ в роботі з дітьми з ООП, представлених у наукових працях, що розглядають: арт-терапевтичні технології (О. Вознесенська [24, 25, 26], М. Вуд [277], Р. Доул [256], В. Литвиненко [108], М. Пантюк [139], Т. Пантюк [141], І. Садова [200, 201], О. Сорока [216], О. Федій [232], М. Чайка [240]); аромотерапію (Т. Денисовець [52], Л. Котлова [103], Б. Кук [255], В. Криворучко [104], С. Швайко [243]); артикуляційну гімнастику (Ю. Бойчук [13], Г. Гац [33], С. Гусєва [49], О. Караман [84], Ю. Рібцун [193], А. Філімонова [237]); ерготерапію (Н. Грибок [46], Д. Діщенко [56], Л. Клеценко [87], Т. Козій [94], І. Луценко [110], Б. Пустовойт [191]); ігрові технології (І. Дичківська [55], М. Заземлюк [62], О. Савченко [198], Л. Суворова [223], О. Сударик [224]); практики візуального мистецтва (А. Колодько [97], В. Литвиненко [108], М. Власюк [21], О. Янчук [251]); казкотерапію (І. Данилюк [51], М. Машовець [115], О. Музичук [120], І. Садова [202], К. Стрілецька [222]); кейс-технології (Є. Коростельова [102], Ю. Плющ [145]); кінезіотерапію (Г. Гац [32], К. Зелінська [68], І. Таран [228],

А. Тополюк [229], Т. Чорна [242]); кольоротерапію (О. Вознесенська [24], М. Самарська [207]); логоритміку (Т. Гордієнко [42], М. Кляп [88], О. Шостак [249]); лялькотерапію (Ю. Бойчук [12], О. Вознесенська [23], О. Федій [233]); музикотерапію (І. Малашевська [114], С. Кобенко [205], І. Садова [205]); портфоліо (Г. Васильєва [18], Т. Горпініч [43], Т. Канівець [82]); проєктну технологію (Г. Бреславська [15], О. Коберник [89], О. Купенко [106], С. Купчак [107], Н. Нагорна [123], Б. Павлюк [136], Н. Рудницька [196]); сендплей (О. Сорока [215], О. Федій [233], А. Сусла [225]); сміхотерапію (В. Галущенко [30], В. Гриньова [47], Т. Коваль [91], Л. Тягур [230], І. Ольховська [131], О. Федій [232], О. Чебикін [241]); су-джок терапію (О. Гнізділова [36], І. Ольховська [131], Ю. Романова [195]), яку досягнуто. Реалізація інноваційних технологій можлива за умови організації особистісно-орієнтованого навчання, кінцева мета, якого – розкриття індивідуальних можливостей, розвиток інтелектуального і духовного потенціалу школярів.

Констатуємо, що кожна з вищеперелічених технологій передбачає безпосередній вплив на емоційно-вольову та когнітивну сфери за допомогою різних засобів: арт-терапевтичних технологій – мистецтва; ароматерапії – ароматичних масел; ерготерапії – практичних ситуацій; ігрової технології – сюжетно-рольових; спортивних, інтелектуальних, ділових ігор; практик візуального мистецтва – образотворчого мистецтва; казкотерапії – художньої літератури; кейс-технології – проблемної ситуації; кінезіотерапії – рухів та масажу; лялькотерапії – ляльки, іграшки; музикотерапії – музичного мистецтва; пет-терапії – домашніх тварин; портфоліо – папки з творчими та діагностувальними роботами школяра; су-джок терапії – м'ячика су-джок, кілець; фототерапії – фотографії.

Проаналізувавши засоби інноваційних технологій, нами окреслено зміст, завдання та очікувані результати, на які повинна бути сфокусована увага педагогічних працівників. Визначено, що вчителі, вихователі групи продовженого дня, асистент вчителя об'єктивно оцінюють значення та вплив ігрових, проєктних, арт-терапевтичних технологій, портфоліо в НУШ, оскільки інноваційний освітній процес,

на відміну від традиційного, створює абсолютно нові можливості для здобувачів освіти, насамперед через мистецтво, літературу, рух. Виділено й узагальнено переваги сучасних педагогічних технологій: забезпечують процес індивідуалізації; розкривають внутрішній потенціал; висвітлюють зміст без істинного і хибного шляху; усувають відчуття контролю свідомості; ліквідують перепони для комунікації з однолітками; дають змогу прослідкувати навчальний поступ.

Щодо розвитку когнітивної сфери, дослідженням встановлено ефективність застосування технологій, що полягають у сприйнятті інформації одразу кількома каналами чуття – слухом, зором, нюхом, дотиком. Крім того, підтверджено активізацію уяви і загалом якісніше сприйняття та засвоєння інформації.

Встановлено, що ІТ впливають на пізнавальну та емоційно-вольову сферу. Спостерігається ефективність роботи над негативною подією, несприйняттям дитини в дитячому колективі, при постійній тривозі, агресії, хвилюванні. Особливу увагу звертаємо на дітей з ООП, у яких проявляється відчуття радості та задоволення від творчого акту, мінімізація наслідків впливу травматичних подій.

Безумовно, використання інноваційних технологій має місце в навчально-виховному процесі початкової школи та в корекційно-розвитковій роботі психолога. З точки зору педагогіки наголошуємо, що в роботі з дітьми з ООП варто застосовувати ІТ відповідно до принципу поєднання традиційного з інноваційним.

Преспектива на майбутнє – незадовільна – спостерігається збільшення кількості здобувачів освіти з ООП. Відповідно до кризових умов необхідно сприяти розвитку ІОС у всіх ланках освіти. Підкреслюємо доцільність впровадження ІТ з розвитковим та заспокійливим потенціалом, за допомогою яких активізуються пізнавальна діяльність, мотиваційна сфера, стабілізується емоційний стан та відбувається розвиток психічних процесів.

Основні положення другого розділу викладено у таких публікаціях:

1. Потюк С. В. Сендплей як чинник формування здорового способу життя. *Молодь і ринок*. 2022. №. 2/200. С. 166–169
2. Потюк С. В. Використання пет-терапії в початковій школі як умова формування здоров'язбережувальної компетентності. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. №2. С.133-138
3. Потюк С. В. Використання кольоротерапії в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 54. С.61–64
4. Потюк С. В. Особливості застосування кейс-технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 17 (49). С. 49–54
5. Потюк С. В. Використання арт-терапевтичних технологій при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 47. С.118–122
6. Потюк С. В. Рухова активність як чинник формування здорового способу життя учнів початкової школи. *Scientific collection “Interconf”: materials of the III International Scientific and Practical Conference SCIENCE, EDUCATION, INNOVATION TOPICAL: ISSUE AND MODERN ASPECTS* (Tallinn, June 25-26, 2021). Tallinn. 2021. №64. С.113–116.
7. Потюк С. В. Петтерапія як чинник формування здорового способу життя учнів початкової школи. *Scientific collection “Interconf”: materials of the IX International Scientific and Practical Conference CHALLENGES IN SCIENCE OF NOWADAYS* (Washington, July 16-18, 2021). Washington. 2021. № 66. С.162–165
8. Потюк С. В. Проектна діяльність як одна з форм інноваційних технологій. *Collection of scientific papers Scientia: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference The driving force of the science and trends in the development* (Coventry, August 20, 2021). Coventry. 2021. С. 43–44
9. Потюк С. В. Казкотерапія як чинник формування здорового способу життя дітей. *Grail of science: materials of the II Correspondence International Scientific and Practical*

Conference AN INTEGRATED APPROACH TO SCIENCE MODERNIZATION: METHODS, MODELS AND MULTIDISCIPLINARITY (Vienna, September 24, 2021)

Вінниця: Європейська наукова платформа. 2021. № 8. С. 299–302

10. Потюк С. В. Використання казок В. О. Сухомлинського як засобу формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів. *Василь Сухомлинський в діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя*: електронний збірник матеріалів XII Міжнародних та XXIX Всеукраїнських педагогічних читань (Чернігів, 30 вересня, 2022). Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2022. С. 174–175

11. Потюк С.В. Арт-терапевтичні технології у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень*: матеріали II Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 24 вересня 2021 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа. 2021. Т. 2. С. 77–78

12. Потюк С. В. Ігротерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи. International Science Group : materials of the XV International Scientific and Practical Conference “Trends in the development of the practice and science” (Oslo, December 28-31, 2021). Oslo. 2021. С. 272–274

13. Потюк С. В. Кольоротерапія як засіб формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених*: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres. 2022. С. 321–324

14. Потюк С.В. Сутність ігрових технологій в інклюзивному освітньому середовищі Нової української школи. *Розвиток освіти в кризових умовах: історія, теорія, практика*: збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дрогобич, 27–28 квітня, 2023 року). Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 276 с.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено результати педагогічного пошуку та науково-практичного розв'язання проблеми формування ІОС в закладах загальної середньої освіти в період незалежності України. В роботі акцентовано увагу на першій ланці системи ЗЗСО – початковій школі – одній із важливих інституцій у становленні особистості.

Результати проведеного дослідження дали змогу розв'язати поставлені завдання для досягнення мети й уможливили формулювання **висновків**:

1. Аналіз законодавчої бази та науково-методичних джерел надають підставу стверджувати, що траєкторія інклюзивного навчання розширюється в національній освітній системі. Правовим підґрунтям впровадження інклюзивної освіти в ЗЗСО в Україні вважається: Саламанкська декларація (1994), Конституція України (1996); закони України: «Про повну загальну середню освіту», «Конвенція про права осіб з інвалідністю» (2010), «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» (2014), «Про освіту» (2017); акти КМУ: «Про організацію діяльності загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації» (2012), «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» (2019), «Про затвердження Порядку інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти» (2021); накази МОН: «Концепція розвитку інклюзивної освіти» (2010), «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (2018), «Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти III ступеня для дітей з особливими освітніми потребами» (2020), «Про затвердження типових освітніх програм для 1–2 та 3–4 класів закладів загальної середньої освіти для осіб із порушеннями інтелектуального розвитку та визначення такими, що втратили чинність деяких наказів Міністерства освіти і науки України» (2022); та ін.

У науковій праці представлено перехід від сегрегації до інтеграції, а згодом до інклюзії. Як показав досвід, сегрегація – відокремлення людей від суспільного життя, які не здатні в майбутньому налагодити зв'язок із навколишніми людьми, тому на законодавчому рівні в 2010 році прийнято рішення про перехід до інклюзивної освіти. Зважаючи на детермінанти, ідея формування інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО відбувається повільно і спостерігається тривалий період перебування на етапі інтеграції. Вагомим кроком у запровадженні практичних засад інклюзії в ЗЗСО стало прийняття Закону України «Про освіту» (2017) за очільництва МОН Л. Гриневич.

Відтак, держава відіграє визначальну роль у регулюванні освітнього процесу та функціонуванні інклюзивного освітнього середовища. За період незалежності прийнято низку законів, указів, постанов, розпоряджень, конвенцій, концепцій та листів, в яких прописано аспекти навчання дітей з ООП, створення безбар'єрного середовища в закладах освіти та інклюзивно-ресурсних центрів, утворення команди супроводу дитини.

Ще один аспект, на якому зосереджена особлива увага на державному рівні, – міжнародні проєкти, які передбачають створення комфортних умов для адаптації та інтеграції здобувачів освіти в освітньому середовищі.

Підсумовуючи нормативно-законодавчу базу, нами виокремлено ключові напрями, в яких регламентовано надання освітніх послуг дітям з ООП:

- перехід інклюзії від нозологічного підходу до рівневої моделі підтримки;
- тривалість навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- створення інклюзивного освітнього середовища;
- організація інклюзивного навчання у закладах освіти;
- визначення змісту освіти;
- ефективне кадрове забезпечення в умовах ІОС;
- кваліфікований психолого-педагогічний супровід дітей з ООП.

Важкість роботи полягає у нестабільній ситуації, спричиненій економічними кризами, пандеміями, повномасштабним вторгненням, які мають безпосередній вплив

на фізичне, ментальне та соціальне здоров'я, що веде до збільшення кількості осіб з особливими потребами. Від загальної кількості осіб з особливими потребами значний відсоток припадає на дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, яких потрібно інтегрувати в суспільство та соціалізувати.

Питання розвитку інклюзивної освіти в Україні розкривалося в багатьох наукових працях (В. Андрущенко [2], Н. Ашиток [4], О. Балахонова [5], Л. Будяк [16], Н. Гаврилова [28], І. Садова [204], Р. Семенова [208]). Розглянуто питання формування інклюзивного освітнього середовища в початковій школі в наукових доробках (І. Калініченко [80], Л. Козіброда [93], В. Козуля [96], А. Колупаєва [98], Н. Софій [98], І. Малашевська [111], Н. Ратушняк [192], Ю. Сороколіт [217], Л. Талдонова [227]). Наукові розвідки дали змогу виявити аспекти, які суттєвими для функціонування інклюзивного освітнього середовища. Висвітлено, що накопичені матеріали адаптації дітей з ООП в шкільне середовище в умовах реалізації інклюзивної освіти у площині положень Нової української школи.

2. На основі опрацьованої наукової літератури, проаналізовано й висвітлено низку тлумачення дефініцій: «освітнє середовище», «інклюзивне освітнє середовище», «молодший шкільний вік», «дитина з особливими освітніми потребами» та «інноваційні технології».

Уточнено сутність поняття «інклюзивне освітнє середовище». Крізь призму дисертаційного дослідження воно розкривається як «безбар'єрне середовище, в якому забезпечується індивідуальна освітня траєкторія інтелектуального та емоційного розвитку дитини з особливими освітніми потребами, з врахуванням їхніх потреб та можливостей, застосовуючи інноваційні технології». У дефініції «інклюзивне освітнє середовище» представлений термін «діти з особливими освітніми потребами», який тлумачиться нами як «особлива категорія дітей, які різноманітні між собою через екзогенні та ендогенні причини та обставини, але потребують адаптації, інтеграції та соціалізації в суспільстві для задоволення потреб та можливостей, з метою забезпечення їх права на освіту».

Також дефініцію «інноваційні технології» визначено як «алгоритм педагогічних дій в навчально-виховному процесі, який сприяє фізичному, емоційному, соціальному та когнітивному розвитку здобувачів освіти».

3. Увиразнено доробок вітчизняних та закордонних вчених, методистів, педагогів щодо особливостей реалізації інноваційних технологій в освітньому процесі в ПШ.

У ракурсі нашого дослідження нами висвітлено, що здобувачі освіти з особливими освітніми потребами часто зіштовхуються із проблемами психологічного характеру: адаптацією до школи, однокласників та вчителя; зміною провідних видів діяльності; травмами, які викликають почуття небезпеки, тривожності, переживання, замкненості, агресивності; низьким ступенем сприйняття.

Запровадження інклюзії в ЗЗСО висуває нові вимоги до якісної організації навчально-виховного процесу – застосування сучасних форм, методів, прийомів, технологій. З'ясовано, що інноваційні технології передбачають організацію цікавого, захоплюючого та життєвого уроку чи тематичного дня, який надає можливість учням встановлювати комунікувати на задану тематику, шукати та опрацьовувати інформацію, розмірковувати, доводити свою думку, залагоджувати конфлікти, мотивувати всіх дітей на активну взаємодію для розв'язання ситуації, тобто прийняття правильних рішень. Обґрунтовано шляхи реалізації іноваційних технологій. Визначено, що це складний виклик для педагога, оскільки потребує визначення ролі кожного учня, з врахуванням його психологічних та фізичних особливості, налаштування до співпраці з однокласниками, підготовка додаткового матеріалу для опрацювання.

З огляду на специфіку інноваційних освітніх технологій використовуються в інклюзивному освітньому середовищі відповідно до рівня навченості, емоційно-вольового розвитку та індивідуальних пізнавальних інтересів. Наголошуємо, що інноваційні технології інтегрують традиційні методи навчання та орієнтовані на особистість, надаючи можливість забезпечити індивідуальний підхід до кожного.

Вивчаючи роль інклюзивного освітнього середовища, ми з'ясували, що ефективність роботи педагога визначається злагодженою спільною діяльністю з батьками, адміністрацією закладу освіти, шкільним психологом, асистентом вчителя чи асистентом дитини, вчителем-логопедом, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів. Фундамент співпраці усіх учасників навчально-пізнавального процесу закладений на засадах педагогіки партнерства і дитиноцентризму, забезпечуючи у результаті утвердження стилю співтворчості, довіри, співробітництва і організацію якісного й успішного освітнього процесу. На наш погляд, однією із суттєвих перепон для успішного запровадження інклюзивного навчання є низька компетентність батьків. Проблемою є те, що переважна більшість батьків у команді супроводу фахівців дитини з освітніми потребами не є партнерами.

4. Нами визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій:

- підготовка кваліфікованих педагогічних працівників та команди супроводу;
- індивідуалізація освітнього процесу, розробка індивідуальної освітньої траєкторії для кожного молодшого школяра;
- співпраця всіх суб'єктів згідно з принципами педагогіки партнерства;
- забезпечення принципів фінансування, вдосконалення матеріально-технічної бази;
- якість надання освітніх послуг, варіативність та методична гнучкість;
- добір доцільних технологій для реалізації завдань інклюзивної освіти;
- узгодженість використання методів, інноваційних технологій, засобів та форм організації;
- сприятливий психологічний мікроклімат, наявність толерантного ставлення до дітей з ООП.

Констатуємо, що для якісного функціонування інклюзивного освітнього середовища важливо створити механізми залучення дітей з ООП, тому нами увиразнено роль вчителя початкових класів і асистента. Проаналізовано проблему

підготовки вчителя до організації інклюзивного навчання та використання інноваційних технологій.

Незважаючи на достатню увагу науковців до проблеми, ретельне вивчення показало те, що її цілком не розкрито. Згідно зі статистикою доведено, що з кожним роком кількість дітей з особливими освітніми потребами зростає і відповідно набуває нового сенсу актуальність формування інклюзивного освітнього середовища. Розглядаємо засоби інноваційних технологій як чинник функціонування освітнього середовища, оскільки за умови їх впровадження можлива орієнтація на дитину, її індивідуальні та вікові особливості.

5. Вивчення практичного досвіду застосування інноваційних технологій дало змогу виявити їх значення для дитини з ООП та роль в інклюзивному освітньому середовищі: 1) арт-терапевтичні технології, практики візуального мистецтва та кольоротерапія передбачають маніпуляцію художніми засобами та з'ясовано, що розвивають впевненість у своїх силах, допитливість, бажання довести справу до кінця, ініціативність, оригінальність; сприяють вираженню думок, швидкій адаптації в соціумі; розкривають внутрішній потенціал, стабілізують емоційно-чуттєвий стан; 2) сендплей – підготовка до оволодіння навичок письма, покращення психологічних, когнітивних функції організму, психоемоційне розвантаження та досягнення рівноваги у внутрішньому просторі, поява інтересу до пізнання нового, соціалізація особистості, корекція та профілактика психоемоційних порушень; 3) аромотерапія окреслює підвищення функціональної активності дихальної системи легенів, зміна у поведінці, зняття тривожності, напруги; 4) ігрова терапія передбачає засвоєння навчального матеріалу, опанування незнайомих слів, накопичення життєвого досвіду та сприяння соціальній злагоді; 5) казкотерапія сприяє інтеграції дитини в соціум, встановленню позитивних стосунків у дитячому колективі, розширенню свідомості, покращенню самопочуття, розкриттю творчого потенціалу, збагаченню та активізації словникового запасу школяра, підвищенню стійкості уваги; 6) ході дослідження встановлено, що впровадження елементів кінезіотерапії сприяє формуванню

правильної постави, коригуванню великої та дрібної моторики, покращенню перцептивної рухової функції, підтримці опорно-рухового апарату, фізичного стану, відновленню координації та рівноваги, зниженню агресивності й аутоагресивності, підвищенню потенціалу навчання; 7) ерготерапія, власне, передбачає прояв активності для адаптації до життя (в побуті та в школі), позитивне самосприйняття, налагодження спілкування та взаємодії з однолітками. 8) логоритміка та артикуляційна гімнастика запроваджується для подолання мовленнєвих порушень, дизартричних проявів у мовленні, правління артикуляційного апарату, розвиток зв'язного мовлення, соціальних навичок, встановлення емоційного контакту; 9) лялькотерапія та музикотерапія передбачають набуття впевненості у власних силах молодших школярів, подолання бар'єрів у спілкуванні, побудову міжособистісних відносин, покращення психоемоційного стану, комунікації, соціальної адаптації, подолання страхів, відновлення після стресових ситуацій, прояв власного Я, концентрацію на приємних відчуттях, заспокоєння агресивної дитини, створення можливостей для самовираження, естетичний розвиток; 10) у Новій українській школі значне місце посідають кейс-технології, проєктні технології та портфоліо. Сутність проєктної технології та кейс-технології в початковій школі спрямована на мотивацію до поглиблення власних знань, активізація комплексу знань, усунення прогалин для підвищення успішності, набуття досвіду самостійного виконання завдань, моделювання життєвих ситуацій, співпраця в парі, групі, команді, висловлення власних ідей, знаходження нестандартних рішень завдань, розкриття індивідуального потенціалу, гармонійно-цілісний розвиток особистості; вміння залагоджувати конфлікти. З'ясовано, що портфоліо доцільно застосовувати для відстеження навчального прогресу, відображення сильних сторін здобувачів освіти, самооцінювання, рефлексія; 11) су-Джок терапія, пет-терапія та сміхотерапія покращує емоційний стан, сприяє подоланню внутрішніх бар'єрів, тривоги, страхів, зняттю напруження в тілі, корекції мовлення, запобігає перевтомі дитячого організму; 12) використання фототерапії в навчальному процесі сприяє розвитку комунікативних

навичок; абстрактного мислення; вироблення навичок самопрезентації, розкриває творчий потенціал, почуття власної значущості, покращує самооцінку. Практичний досвід інноваційних технологій свідчить, що вони ефективно впливають на когнітивну та емоційно-вольову сфери.

Виконане дослідження не розв'язує всього комплексу проблем, пов'язаних із формуванням інклюзивного освітнього середовища. А отже, відкриває перспективне поле для подальших наукових пошуків, які доцільно спрямувати на специфіку організації інклюзивного навчання кожної категорії дітей з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова Н. М. Інноваційні технології в школі. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Кропивницький, 2010. № 91. С. 29-34.
2. Андрущенко В. П., Бех І. Д., Бурда М. І. та ін. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (друге видання) / за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2011. С.149-167
3. Ахновська І. О. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економічних знань. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4/32. С.26-34.
4. Ашиток Н. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2015. №1/33. С.4-11.
5. Балахонова О. В. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. Інклюзивна освіта: досвід і перспективи : монографія. Вінниця, 2016. 242 с.
6. Бевзюк М. С. Підготовка майбутніх вчителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2019. 267 с.
7. Безпечна школа: програма фонду Східна Європа. URL: <https://eef.org.ua/program/programa-bezpechna-shkola/> (дата звернення 10.12.2023)
8. Біда О. А. Інтерактивні технології навчання в початковій школі : навч. посіб. Умань : РВЦ «Софія», 2007. 212 с.
9. Боднар В. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади : за і проти. *Дефектологія*. 2003. №3. С.2-5.
10. Боднар Т. І. Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України. *Science and Educational a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2014. № II (14), Issue 27. С.20-24.

- 11.Бодько Л. Метод проєктів як засобів реалізації особистісно-орієнтованого навчання. *Початкова школа*. 2013. № 10. С. 1-4.
- 12.Бойчук Ю. Д., Казачінер О. С. Артикуляційна та дихальна гімнастики як складова роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Editorial board*. 2021. 364 с.
- 13.Бойчук Ю. Д., Казачінер О. С. Лялькотерапія в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків. 2019. Вип.61. С. 10-18.
- 14.Братко М. В. Управління професійною підготовкою фахівців в умовах Університетського коледжу: теоретичний аспект. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2016. № 7 (3). С. 9-16. DOI: <http://dx.doi.org/10.15587/2016.74526>
- 15.Бреславська Г. М. Проектна технологія у професійній підготовці майбутніх учителів. *Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи. Підготовка педагогічних кадрів у вищій школі: виклики, проблеми*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. Том 1. С. 188-194.
- 16.Будяк Л. В. Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Черкаси : Вид. ЧНУ, 2009. 90 с.
- 17.Васильєва Г. І., Любарець В. В. Термінологічний словник-інклюзія. Київ: Міленіум, 2018. 42 с.
- 18.Васильєва Г. І. Формування методичної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в умовах інклюзивного середовища : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 253 с.
- 19.Вербенець А. Процес формування моделі інклюзивної освіти у Республіці Мальта (2000-2005рр.). *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. № 2. С.54-59.
- 20.Вишковський І. С. Гра як метод активізації пізнавальної діяльності. *Психолог*. 2004. № 21-22. 114 с.

- 21.Власюк М. Арт-терапія: зцілення мистецтвом. *Психолог*. 2005. № 39. С. 9–23.
- 22.Водолазська Т. В. Освітнє середовище як «третій учитель». *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 4 (181). С. 10–12.
- 23.Вознесенська О. Л. Лялькотерапія: особливості та ризики використання ляльки в терапії. *Простір арт-терапії*. 2018. Вип. 1(23). С.12-25.
- 24.Вознесенська О. Л., Мова Л. В. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арттехнологій в освіті. К.: Шк. Світ, 2007.120 с.
- 25.Вознесенська О. Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям: практичний посібник. К.: Human Rights Foundation, 2015. 50 с.
- 26.Вознесенська О. Л., Скнар О. М., Бреусенко-Кузнєцов О. А., Деркач О. О., Мова Л. В. та інші. Енциклопедичний словник з арт-терапії. К.: Видавець ФОП Назаренко Т.В., 2017. 312 с.
- 27.Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». URL: http://www.ussf.kiev.ua/inclusive_education/ (дата звернення 03.04.2023).
- 28.Гаврилова Н. С., Миронова С. П., Платаш Л. Б, Романюк С. З. та ін. Актуальні питання теорії та практики інклюзивного навчання в закладах освіти : монографія. Чернівці : Технодрук, 2020. 572 с.
- 29.Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2006. 572 с.
- 30.Галущенко В. І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2016. Вип. 7. Т.1. С. 54-63.
- 31.Гаращенко Л. Здоров'язбережувальні методики виховання у фізкультурно-оздоровчому процесі сучасного дошкільного закладу. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2011. № 1 (44). С. 67-71.

32. Гац Г. О., Єремчук В.С. Використання методів кінезіології в корекції мовленнєвих порушень в дітей. Рекомендовано до друку Вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 28.04. 2021 р.), 2021. С.34-37.
33. Гац Г. О., Нестерук, В. В. Артикуляційна гімнастика в корекції мовленнєвих порушень. Рекомендовано до друку Вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 28.04. 2021 р.), 2021. С.31-34.
34. Гевко І. В. Значення інноваційних технологій при здійсненні інклюзивної освіти. *Педагогічний альманах: збірник Комунального вищого навчального закладу Херсонська академія неперервної освіти Херсонської обласної ради*. Херсон, 2018. Випуск № 37. С. 236–240.
35. Гельбак А.М. Музикотерапія як освітня інновація. *Психологія : від теорії до практики : Інноваційні технології в роботі практичного психолога*: матеріали науково-практичної конференції. Суми : СВС, 2018. Ч. 1. С. 37-42.
36. Гнізділова О.А., Бурсова С.С. Розвиток дрібної моторики дітей дошкільного віку засобами су-джок терапії. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 50. С.151-157.
37. Гноєвська О. Ю., Бурян Н. П. Особливості використання артикуляційної гімнастики в корекційній роботі з дітьми тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. № 44. С.12-17.
38. Гонтаровська Н. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини. Київ: Дніпро-VAL, 2010. 623 с.

39. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.
40. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
41. Гончарова К. В., Соловйова Т. Г. Сучасні види артикуляційної гімнастики для оптимізації мовленнєвого розвитку. *Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття*: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 листопада 2021 року, м. Запоріжжя). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2021. 140 с. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. С. 62-64.
42. Гордієнко Т. В., Білоусова Н. В. Особливості організації ефективної педагогічної діяльності вчителя початкових класів в умовах інклюзії. *Наукові записки*. Серія "Психолого-педагогічні науки". 2021. Вип. 2. С.18-26.
43. Горпініч Т. І. Мовне портфоліо як засіб самоконтролю при навчанні іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Педагогіка. Соціальна робота*. 2015. Вип. 37. С.37-40.
44. Гоцко Г. І. Особливості організації освітнього процесу в умовах реалізації основних засад інклюзивного навчання. *Інклюзивне навчання в Новій українській школі* : зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф. Тербовля, 2018. Ч.2. С.28-29.
45. Грабовська Т. І., Грабовський О. В., Палько Т. В., Соломко Е. Т. Реалізація освітніх інноваційних технологій в освітніх закладах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 26. С.48-51.
46. Грибок Н. М., Буцик О. М. Ерготерапія в Україні. Сучасний стан проблеми. *Проблеми здоров'я людини та фізичної реабілітації* : матеріали IV Всеукраїнської дистанційної науково-практичної інтернет-конференції. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 6–9.

- 47.Гриньова В. Сміхотерапія як оздоровча технологія студентської молоді. *Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип.18. С.60-65.
- 48.Гудовсек О. А. Авторські інноваційні технології початкової школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. № 6. С. 122-125.
- 49.Гусєва С. О., Туренко Н. М. Артикуляційна гімнастика як основа формування фонем та корекції порушень звуковимови у дошкільників. *Харківський природничий форум : І Міжнар. конф. мол. учен., Харків, 19-20 квітня 2018 р. Харків : ХНПУ, 2018. С. 47–49.*
- 50.Давиденко Г. В. Моделювання сучасного інклюзивного навчання як нелінійного процесу з відкритим діапазоном навчальних цілей. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2015. №43. С. 418-423.
- 51.Данилюк І. В., Зольникова С. В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5. №6. С.161-173.
- 52.Денисовець Т. М. Медико-біологічні аспекти впливу аромотерапії на функціональний стан організму. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2012. № 1016. С.94-99.
- 53.Дзоз В. А. Дитина з особливими навчальними потребами: методичні рекомендації. Сімферополь: МОН АРК, 2012. 17 с.
- 54.Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
- 55.Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник 2-е вид., допов. Серія «Альма-матер». Київ: Академвидав, 2012. 352 с.
- 56.Діщенко Д. В. Актуальні питання ерготерапії як окремої галузі у сфері фізичної реабілітації України. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. 2021. Вип. 9. URL: <http://www.rusnauka.cz/pdf/290348.pdf>

- 57.Дмітрієва Н. С. Використання методу сенсомоторної кінезіотерапії для розвитку дітей із синдромом Дауна. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. Вип. 69. С.68-72.
- 58.Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць*. 2014. С.12-28.
- 59.Єжова О. О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів: монографія. Суми: Вид-во «МакДен», 2011. 412 с.
- 60.Єременко-Клюєва Д. М., Лянной Ю. О. Фізична терапія та ерготерапія дітей 10–12 років з наслідками ДЦП. *Проблеми здоров'я людини та фізичної реабілітації* : матеріали IV Всеукраїнської дистанційної науково-практичної інтернет-конференції. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 95–98.
- 61.Загородній М. П., Корж З. О. Ароматерапія при ВСД у дітей шкільного віку. *Актуальні питання експериментальної та клінічної медицини* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, молодих вчених, лікарів та викладачів, присвяченої Дню науки в Україні (м. Суми, 25-26 квітня 2007 р.). Суми : СумДУ, 2007. Ч.1. С. 162-163.
- 62.Замелюк М. І., Магдисюк Л. І., Беспарточна О. І. Ігрові технології: теорія та практика. *Журнал “Наукові інновації та передові технології”*. Серія “Державне управління”. Серія “Право”. Серія “Економіка”. Серія “Психологія”. Серія “Педагогіка”. 2022. №12 (14). С. 285-295.
- 63.Зведені форми статистичної звітності закладів загальної середньої освіти на початок 2020-2021 навчального року. Інститут освітньої аналітики (Державна наукова установа). URL: https://iea.gov.ua/.../uploads/2020/12/1_76-RVK-ZVEDENA.pdf (дата звернення 16.02.2023).
- 64.Зведені форми статистичної звітності закладів загальної середньої освіти на початок 2021-2022 навчального року. Інститут освітньої аналітики (Державна

- наукова установа). URL: <https://iea.gov.ua/.../01/76-rvk-vsi-formi-vlasnosti.pdf> (дата звернення 17.02.2023).
- 65.Зведені форми статистичної звітності закладів загальної середньої освіти на початок 2022-2023 навчального року. Інститут освітньої аналітики (Державна наукова установа). URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/76-rvk-2022-2023.pdf> (дата звернення 17.12.2023).
- 66.Здоров'язбережувальні технології у початковій школі: практичний порадник для вчителів: методичний посібник для студентів психолого-педагогічного факультету. Полтава: ПНПУ, 2023. с.83
- 67.Зеленська О. Використання інноваційних технологій на уроках у початкових класах. *Початкова школа*. 2013. № 9. С. 47-48.
- 68.Зелінська К. О., Кравченко А. І. Кінезіотерапія як засіб корекції мовленнєвих порушень у дітей з розумовою відсталістю. *Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України* : матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених з міжнародною участю, (19–20 квітня 2012 року, Суми). Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. Т. 1. С. 308–312.
- 69.Зобенько Н. А., Зорочкіна Т. С. Особливості психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2023. Вип. 1. С. 28-34.
- 70.Золотарьова Г. М. Інноваційні педагогічні технології при підготовці вчителів у Німеччині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2017. 236 с.
- 71.Іванова О. В. Організація інклюзивного навчання в країнах Західної Європи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2019. 285 с.
72. Ігнатова К. В., Погасій І. О., Мамчич О. Б. Застосування проектної технології у процесі вивчення лінгводисциплін у початковій школі. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2018. № 15. С.137-142.

73. Ільченко І. С. Арт-терапія: навч. посіб. для студентів. Умань: Видавничо-поліграфічний центр "Візаві", 2013. 150 с.
74. Інклюзивне навчання у школі: посібник для директорів закладів освіти URL: <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-u-shkoli-posibnik/> (дата звернення 15.12.2023).
75. Інклюзивна освіта від А до Я: poradnik для педагогів і батьків / укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. 68 с.
76. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади : посіб. К.: Паливода А.В., 2012. 120 с.
77. Інноваційний освітній проєкт «Створення моделі адаптивного інформаційно-освітнього середовища початкової школи» на 2022-2027 роки: наказ Міністерства освіти і науки України від 16 березня 2022 року №245. URL: <https://imzo.gov.ua/osvitni-proekti/innovatsiynyy-osvitniy-proiekt-za-temoiu-stvorennia-modeli-adaptyvnoho-informatsiyno-osvitn-oho-seredovyshcha-pochatkovoi-shkoly-na-2022-2027-roky-nakaz-mon-ukrainy-vid-16-bereznia-2022-roku-245/> (дата звернення 23.11.2023).
78. Інноваційний освітній проєкт «Я – дослідник 2.0 (дидактична система природничо-математичної початкової освіти)» на 2021 –2024 роки: наказ Міністерства освіти і науки України від 20.09.2021 № 999. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-realizaciyu-innovacijnogo-osvitnogo-proektu-ya-doslidnik-20-didaktichna-sistema-prirodnicho-matematichnoyi-pochatkovoyi-osviti-na-veresen-2021-listopad-2024-roki> (дата звернення 22.11.2023).
79. Інноваційні технології навчання учнів початкових класів : монографія / за ред. Петра Гусака. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 275 с.
80. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми*

- навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. 2012. №9 (11). С.120-126.
- 81.Калініченко І. О. Сучасні підходи до організації навчально-виховного процесу в інклюзивних школах. *Імідж сучасного педагога*. 2013. №4. С.44-46.
- 82.Канівець Т. М. Основи педагогічного оцінювання. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. 102 с.
- 83.Капська А.Й. Технології соціально педагогічної роботи. Київ, 2000. 254 с.
- 84.Караман О. Методичні поради для виконання артикуляційної гімнастики. *Україно моя вишивана : етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки : зб. тез II Міжнародної онлайн-конференції* . Педагогічна думка, м. Київ, Україна. 2021. С. 54-56
- 85.Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості. Київ, 1998. 216 с.
- 86.Кіяшко О. О. Інноваційні педагогічні технології підготовки молодших спеціалістів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2001. с.262.
- 87.Клеценко Л. В., Вишар Є. В. Сучасний стан та актуальні проблеми ерготерапії в Україні. *Сучасні реабілітаційно-спортивні технології: теорія і практика : тези доп. IV регіон. наук.-практ. конф. (4 березня 2020 р)*. Полтава: ППЕП, 2020. С. 67-70.
- 88.Кляп М., Барна Х. Логоритмічні вправи як корекційний засіб подолання загального недорозвинення мовлення. *Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки*. Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика : матеріали 9-ої Всеукр. наук.-практ. конф. (30-31 березня 2023 р.) МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2023. Вип. 9. С.72-75.
- 89.Коберник О. М. Проектна технологія: можливості застосування в освіті. *Educational Dimension*, 2012. №36. С. 11-18.

- 90.Коваль Л. В. Сучасні навчальні технології у початковій школі : навч.-метод. посіб. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. 226 с.
- 91.Коваль Т. П. Універсальність гелотологічного методу в педагогічному дискурсі. *Наукові записки. Сер. : Філологічна* : зб. наук. пр. Нац. ун-т "Острозька академія". Острог, 2011. Вип. 19. С. 39-47.
- 92.Ковінько А. В. Підготовка майбутніх вчителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів засобами арт-терапії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2017. 275 с.
- 93.Козіброда Л. В. Теоретико-методологічні основи соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Львів-Дрогобич, 2021. 548 с.
- 94.Козій Т. П., Велюш Д. Ю. Ерготерапія як складова комплексної реабілітації при аутизмі та її ефективність. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали VI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (14 квітня 2017 р., м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 22–28.
- 95.Козій Т. П., Велюш Д. Ю. Методичні особливості та ефективність застосування ерготерапії при дитячому аутизмі. *Педагогічні технології формування культури здоров'я особистості*: матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених і студентів (м. Чернігів, 26 квітня 2018 року). Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2018. С. 53-55.
- 96.Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особливості. *Молодь і ринок*. 2020. № 5/184. С. 131-136.
- 97.Колодько А. О., Галій А. І. Ізотерапія та її вплив на самопочуття дитини. *Природнича наука й освіта: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-22 вересня 2019 р.). Харків : ХНПУ, 2019. С. 99–102.
- 98.Колупасєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник. К.: 2007. с.128.

99. Конвенція про права інвалідів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71/ed20061213#Text (дата звернення 15.06.2021).
100. Коновальчук І.І. Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2015. 437 с.
101. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення 09.09.2021).
102. Коростельова Є. Ю. Застосування методу кейсів у проектній діяльності для реалізації завдань нової української школи. *Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова*. 2017. Вип.59. С.74-78.
103. Котлова Л., Долінчук І. Нетрадиційні методи логопедичної роботи з дітьми. *Innovation processes in science and education : materials of the III International research and practical internet conference : collection of abstracts* (November, 30, 2022). Zdar nad Sazavou : "DEL a.s.", 2022. С.16-18/
104. Криворучко А. В., Криворучко В. М. Напрями використання ефірних олій. 2023. С. 40-41.
105. Кудикіна Н. В. Теорія ігрової діяльності дітей : монографія. Київський університет імені Бориса Грінченка. К., 2012. 235 с.
106. Купенко О. В. Система формування проектної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у процесі професійної підготовки: дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04. Суми-Хмельницький: Сумський державний педагогічний університет; Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2021. 585 с.
107. Купчак С. Б. Особливості реалізації проектної технології навчання у початковій школі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи :*

- зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 63. С. 95-98.
108. Литвиненко В. А. Застосування арттерапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами: навчально-методичний посібник. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2011. 112 с.
 109. Лук'янова О. М. Медико-соціальні аспекти збереження здоров'я дітей, забезпечення їхнього гармонійного фізичного та інтелектуального розвитку. *Журн. АМН України*. 2001. № 3. С. 408-415.
 110. Луценко І., Деркачов Є. Фізична терапія та ерготерапія з дітьми з аутизмом. *Проблеми здоров'я людини та фізичної реабілітації* : матеріали V Всеукраїнської дистанційної науково-практичної інтернет-конференції : конференція приурочена до 95-ї річниці заснування Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. С. 179–183.
 111. Малишевська І. А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. №3. С.19-26.
 112. Малашевська І.А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: дис. ...докт. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2018. с.542.
 113. Малишевська І. А. Теоретико-методичні основи підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища : монографія. Умань : «ВПЦ» Візаві, 2018. 386 с.
 114. Малашевська І. А. Теорія і практика навчання музики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з використанням музикотерапії: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 456 с.
 115. Машовець М. А., Карнаухова А. В. Вплив казки на формування особистості дитини: моральний аспект. *Щомісячний спеціалізований журнал «Вихователь – методист дошкільного закладу»*, 2012. № 7. С. 20-24.

116. Мащак С. О. Особливості інклюзивної освіти молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 2023. Вип. 3. С.16-120.
117. Мішкулинець О. О. Використання арт-терапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Психологія: теорія і практика*. 2018. Вип 2 (2). С. 76-89.
118. Мнемознайко: Всеукраїнський проєкт для початкової школи. URL: <https://edu.mnemo.com.ua/kursy/proyekt-mnemoznajko/> (дата звернення 01.12.2023).
119. Мудрий Я. С. Інтеграція дітей з вадами зору у соціальне середовище загальноосвітньої школи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2016. Вип. 26. С.151-160.
120. Музичук О. О. Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. 2012. Вип.17. С.317-327.
121. Наволкова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Х. : Основа, 2009. 176 с.
122. Наволкова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. 2-ге вид. Х.: Вид. група «Основа», 2012.176 с.
123. Нагорна Н.О. Формування проєктно-технологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання у процесі вивчення основ проєктування і моделювання: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Полтава: Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, 2021. 306 с.
124. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.

125. Невмержицька О. Проблеми підготовки майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2018. №. 39. С. 200-210.
126. Неїжпапа Л. С., Перчун Ю. Г. Організація інклюзивного середовища для дітей з особливими освітніми потребами в початковій школі. *Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття*. 2021. С.115-116.
127. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 21.03.2022)
128. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібик Н.М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
129. Новий словник іншомовних слів / за ред. Л.І. Шевченко. Київ: АРІЙ, 2008. 672 с.
130. Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів: у 4 томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Аконіт, 1998. 912 с.
131. Ольховська І. П. Використання інноваційних технологій в формуванні зв'язного мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Publishing House "Baltija Publishing"*. 2022. С. 204-208.
132. Онипченко О. І., Волкова К. С., Воронка, М. І. Формування інклюзивного середовища за допомогою ігрової терапії, іграшок. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. Вип.2 (7). С. 488-499.
133. Осадченко Т.М. Підготовка майбутнього вчителя до створення здоров'язбережувального середовища початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 317 с.
134. Освітні проєкти для дітей та вчителів України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/yunisef-za-pidtrimki-yevropejskogo-soyuzu-realizuye-osvitni-proyekti-dlya-ditej-ta-vchiteliv-ukrayini> (дата звернення 21.01.2023).

135. Павелків Р., Цигипало О. Дитяча психологія : підручник 2-ге вид. К.: Академвидав, 2015. 400 с.
136. Павлюк Б. В. Формування проєктної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, 2020. 302 с.
137. Пантюк Т. І., Невмержицька О. В., Пантюк М. П. Основи корекційної педагогіки: навчально-методичний посібник. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2009. с. 324.
138. Пантюк Т. І., Невмержицька О. В., Пантюк М. П., Перхун Л. В., Яценко К. Особи з вадами психофізичного розвитку та їх комплексна диференційна діагностика: навчально-методичний посібник. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2013. 130 с.
139. Пантюк Т. І., Пантюк М. П., Гамерська І., Денисяк Ю. Інновації в освіті: необхідність, сутність, зміст. *Молодь і ринок*. 2020. № 6-7/185-186. С.6-10.
140. Пантюк Т. І. Проблема підготовки до школи дітей з особливими потребами. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна, 2016. С. 385-390.
141. Пантюк Т. І., Ярушак М. І., Прейс Н. І., Потюк С. В. Інноваційні технології як чинник формування здорового способу життя дітей. *Гірська школа українських Карпат*. 2019. №21. С.26-29.
142. Панченко Т. Л. Психологічна безпека інклюзивного освітнього середовища. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 28. С. 327-332.
143. Перхун Л.В. Формування особистості дитини у системі інклюзивної освіти Франції: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2017. 240 с.
144. Петько Л. Педагогічна сутність у визначенні поняття освітнє середовище. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу Переяслав-*

Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2014. Вип. 34. С.109.

145. Плющ Ю. О. Кейс-технологія в початковій школі: poradnik для вчителя. Х. : Вид. група «Основа». 2019. 127 с.
146. Позняк О. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми. 2021. №9 (113). С.293-308.
147. Покрова С. Інноваційні технології оцінювання навчальних досягнень учнів нової української початкової школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип.1(25). С.143-148.
148. Поліхроніді А. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. *Наука і освіта*. 2016. №6. С.82-85.
149. Поліщук Н. А. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках природознавства засобами казок з екологічним сюжетом. *Педагогічний пошук*. 2017. Вип. 2. С.17-21.
150. «Положення про інклюзивно-ресурсний центр»: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року №545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF/ed20170712#Text> (дата звернення 28.10.2022).
151. Полякова Г. Вплив освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівця. *Вища школа*. 2010. Вип. 10. С.78-87.
152. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : «Академвидав», 2006. 456 с.
153. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 р. №957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.03.2022).
154. Потапчук Т., Кирста Н., Кравець Н. Педагогічне співробітництво сім'ї та закладів освіти як передумова розвитку дитини з особливими освітніми

- потребами. Освітні обрії: науково-педагогічний журнал. №1 (54), 2022. С.132-136
155. Потапюк Л. М. Психологічна безпека в умовах інклюзивного освітнього середовища. *Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність та перспективи розвитку*: колективна монографія у 2 частинах. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні. Чернівці: «Технодрук», 2021. Частина 1. С.59-92.
 156. Потюк С. В. Використання кольоротерапії в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 54. Том 2. С.61-64.
 157. Потюк С. В. Особливості застосування кейс-технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 17 (49). С. 49-54.
 158. Прасол Д., Кучеренко А. Адаптація освітньої програми як засіб забезпечення інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти. *Інклюзивне навчання*. 2021. №4/91. С. 79-89.
 159. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України від 05.06.2014 р. № 1324 – VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text> (дата звернення 20.10.2022).
 160. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 №765. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/765-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.12.2022).
 161. Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти: Закон України від 06.07.2010 р. № 2242-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2442-17#Text> (дата звернення 22.07.2022).

162. Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 588. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF/ed20170809#Text> (дата звернення 28.06.2021).
163. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. №585: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/773-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.03.2022).
164. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585 : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 року № 753. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення 23.02.2022).
165. Про встановлення строку навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. №585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2003-%D0%BF/ed20030423#Text> (дата звернення 20.09.2022).
166. Про встановлення тривалості здобуття повної загальної середньої освіти особами з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р №983. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 21.09.2022).
167. Програма з логоритміки для спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з важкими порушеннями мовлення (підготовчий, 1-4 класи) / укладач Л. С. Куравська. Васильків, 2016. 113 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/korekciini_programy/6-korekcziyna-programa-logoritmika.pdf (дата звернення 15.01.2024).

168. Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями: Указ Президента України від 18.12.2007 р. №1228/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228/2007#Text> (дата звернення 10.05.2022).
169. Проект Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/52077/mon-rozrobilo-projekt-inkluzivnoji-osviti-na-2020-2030-roki.html> (дата звернення 21.01.2023).
170. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 року №607. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення 23.08.2022).
171. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 року №912. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/ (дата звернення 24.06.2021).
172. Про затвердження Концепції соціальної адаптації осіб з розумовою відсталістю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 619-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-2004-%D1%80#Text> (дата звернення 21.09.2020).
173. Про затвердження плану заходів на 2023-2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 року №372-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 23.08.2023).
174. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року №872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/ed20110815#Text> (дата звернення 21.01.2022).

175. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 року №588. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF/ed20170809#Text> (дата звернення 22.02.2022).
176. Про затвердження типових освітніх програм для 1-2 та 3-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для осіб з порушенням інтелектуального розвитку та визнання такими, що втратили чинність, деяких наказів Міністерства освіти і науки України: наказ Міністерства освіти і науки України від 19 вересня 2022 року №836. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/87407/ (дата звернення 04.11.2022).
177. Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями: Указ Президента України від 19.05.2011 р. № 588/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588/2011#Text> (дата звернення 21.11.2022).
178. Про методичні рекомендації «Безпечне освітнє середовище: Надання індивідуальної підтримки учням з особливими освітніми потребами під час підготовки до реагування на надзвичайні ситуації: Лист Міністерства освіти і науки України від 03.08.2023. № 1/11479-23. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2023/08/04/Lyst.MON-1.11479-23.vid.03.08.2023-1.pdf> (дата звернення 03.09.2023).
179. Про національну доктрину розвитку освіти: Указ президента України від 17.04.2002. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення 25.06.2021).
180. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України від 25 травня 2020 року №195/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> (дата звернення 25.07.2023)

181. Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році: лист Міністерства освіти і науки України від 06.09.2022. №1/10258-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-20222023-navchalnomu-roci> (дата звернення 21.10.2022).
182. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. *Урядовий кур'єр* від 04.10.2017. №186. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text> (дата звернення 24.09.2020)
183. Про освіту: Закон Української радянської соціалістичної республіки від 23.05.1991 р. №1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed19910523#Text> (дата звернення 24.09.2022)
184. Про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 року № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.09.2022)
185. Про проведення дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня за темою «Технологія навчання учнів початкової школи «Розумники (Smart Kids)»: наказ Міністерства освіти і науки від 30.08.2017 р. № 1234. URL: <https://osvita.ua/legislation/other/57160/> (дата звернення 25.11.2023)
186. Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня Впровадження в освітній процес педагогічної технології «Росток» в умовах реалізації освітнього стандарту базової середньої освіти на травень 2021 – листопад 2027 роки: наказ МОН від 29.04.2021 № 483. URL: <https://imzo.gov.ua/2021/05/06/nakaz-mon-vid-29-04-2021-483-pro-realizatsiiu-innovatsiynoho-osvitn-oho-proiektu-vseukrains-koho-rivnia-za-temoiu-vprovadzhennia-v-osvitniy-protses-pedahohichnoi-tekhnohii-rostok-v-umovakh-realizats/> (дата звернення 20.11.2023).

187. Про схвалення Концепції ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2000 р. №1545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1545-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення 27.03.2022).
188. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року №366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 23.07.2022)
189. Професійний стандарт вчителя початкових класів, вчителя закладу загальної середньої освіти і вчителя з початкової освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti> (дата звернення 18.09.2022)
190. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : методичний посібник / за ред. З.Г. Кісарчук. К. : Логос. 207 с.
191. Пустовойт Б. А., Пустовойт К.Б. Сучасні погляди ерготерапії. *Physical rehabilitation and recreational health technologies*. 2017. №1. С. 64-69.
192. Ратушняк Н. О. Індивідуалізація інклюзивного навчання учнів початкової школи: дис. ... д-ра філософії 013 Початкова освіта. Тернопіль, 2021. 253 с.
193. Рібцун Ю. В. Інноваційний підхід до організації та проведення артикуляційної гімнастики в логопедичній групі. *Дошкільна освіта*. 2011. № 3 (33). С. 31–43.
194. Розлуцька Г. М. Інноваційні технології в педагогічному процесі вищої школи. *Науковий вісник Ужгородського університету*: Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 20. С. 121–123.

195. Романова Ю.А. Су-Джок терапія-нетрадиційні методи логопедичної роботи з дітьми. *Логопед.* 2017. №12. С. 12-16.
196. Рудницька Н. Ю. Проектні технології на уроках математики в початковій школі. *Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення нової української школи: компетентнісний підхід: збірник наукових праць.* Житомир : ФОП «Н.М. Левковець». 2019. С. 80-84.
197. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К. : Генеза, 1999. 389 с.
198. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
199. Савченко О. Я. Початкова освіта в контексті ідеї Нової української школи і учнів. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії».* 2018. Вип. 19(2). С. 4–10.
200. Садова І. І. Арт-терапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки.* 2012. Вип. 3. С. 197-205.
201. Садова І. І. Використання арт-терапевтичних технологій корекції здоров'я у роботі з учнями початкової школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* 2015. Вип. 18. С.309-313.
202. Садова І. І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають особливі потреби. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2015. Вип.11. С.293-298.
203. Садова І. І. Особливості навчання дітей з порушеннями зору в умовах початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2014. Вип.10. С.265-269.
204. Садова І. І. Тенденції розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2020. 596 с.
205. Садова І. І., Кобенко С.М. Музикотерапія як здоров'язберігаюча технологія реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий*

- часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2019. Вип.68. С.172-176.*
206. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення 14.02.2023)
 207. Самарська М., Стенькіна І., Сухачова Ю. Кольоротерапія в роботі з гіперактивними дітьми початкової школи. *Contemporary Problems of Improve Living Standards in a Globalized World*, 2018. P.495
 208. Семенова Р. О. Концептуальні основи побудови освітнього середовища для обдарованих дітей та молоді у вітчизняній науці. *Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості* : монографія. Київ, Кіровоград : Імекс –ЛТД, 2014. С. 23-51
 209. Синьов В., Шевцов А. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні. *Дефектологія*. 2004. №2. С.6-11
 210. Синьов В. М., Шеремет М. К., Руденко Л. М., Шульженко Д. І. Освітньо-психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями в сучасних умовах України. *Актуальні питання корекційної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2016. Вип. 7. Т. 2. С.323-344.
 211. Смеречак Л. І. Арт-терапія в роботі фахівців соціальної сфери. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"*, 2020. Вип.1. С.218-223.
 212. Собчук-Ліва А. Роль та значення вчителя початкових класів у створенні освітньої траєкторії для дітей із особливими потребами. *Збірник наукових праць*. Вип. 25 (2-2018) Ч. 2. С. 196-201.

213. Солодухов В. Л. Значення казки в процесі навчання і виховання молодших школярів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Психологія*. 2015. Вип. 51. С.200-210.
214. Солтик І. Т., Базильчук О. В. Ерготерапія з використанням сенсорної інтеграції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: зб. наук. праць. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. Вип. 5К (165). С. 123-127.
215. Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх вчителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2016. 534 с.
216. Сорока О. В. Арт-терапія як фактор збагачення творчості вчителя початкової школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. №6. С.145-151.
217. Сороколіт Ю. Інклюзивне освітнє середовище як один з аспектів соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами. 2020. С.44-48.
218. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення 15.06.2023)
219. Стрельніков В. Ю. Інноваційні технології навчання у контексті реалізації концепції «Нова українська школа». Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний, європейський та національний виміри змін : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 квітня 2019 р., м. Суми). Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. Том 1. С. 26–29.
220. Стрілець А. В. Артикуляційна гімнастика в роботі з дітьми дошкільного віку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: "Педагогічні науки", 2017. Вип.12. <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1322>

221. Стрілець С. І. Теоретико-методичні засади підготовки вчителів початкової школи засобами інноваційних технологій : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. К., 2013. 36 с.
222. Стрілецька К. А. Казкотерапія як метод формування моральних якостей молодших школярів. *Іноватика у вихованні*. 2016. Вип.3. С. 295-302.
223. Суворова Л., Гайдай І., Герасимчук Ю., Хорош О. Елементи ігрових технологій як мотиваційних фактор інклюзивного освітнього середовища. *Scientific Journal of Polonia University*, 2023. Вип. 59 (4). С.125-132.
224. Сударик О. С. Сутність поняття «ігрові технології» та їх класифікація. *Формування сучасної науки: методика та практика*: матеріали І Міжнародної студентської конференції (м. Кам'янець Подільський, 29 жовтня 2021 рік). ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. Т.2. С.91-94
225. Сусла А. М. Пісочна терапія в роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку. *Дитина з особливими потребами*. 2016. № 6. С. 6–8.
226. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 3. Київ: Радянська школа, 1977. С. 9-279.
227. Талдонова Л. О. Інклюзивне освітнє середовище. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. №6. С.97-101.
228. Таран І. В. Кінезотерапія, як засіб рухової активності дітей із церебральним паралічем. *Теоретичні та методичні проблеми фізичної реабілітації*: матеріали V Всеукр. наук.-метод. конф. Херсон, 2014. С. 213– 227
229. Тополіук А. П., Ільницька Г. С.. Застосування кінезіологічних казок та сюжетної кінезотерапії у фізичній терапії. *Youth pharmacy science*: Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю. 2021. С.373-374.

230. Тягур Л. М. Сміхотерапія як засіб емоційно-особистісного розвитку старших дошкільників. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія “Педагогіка та психологія”*: збірник наукових праць. Мукачеве : МДУ, 2016. Вип. 2(4). С.216-220.
231. Удич З. Середивищний підхід у впровадженні інклюзивної освіти в середній загальноосвітній школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2017. Вип. 3. С. 127–134.
232. Федій О. А. Естетотерапія. Навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
233. Федій О. А. Естетотерапія: навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. К.: “Видавництво “Центр учбової літератури”, 2021. 304 с.
234. Фефілова Т., Саєнко Ю. Використання сучасних інноваційних технологій у початковій школі. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. 2015. №16. С. 274-281.
235. Фігура О., Строцька І. Ерготерапія як невід’ємний інструмент покращення якості життя людей, які проходять фізичну реабілітацію. *Сучасна гуманітаристика* : збірник матеріалів XI Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції. (18 жовтня 2019 р. Переяслав-Хмельницький) 2019. Вип. 13. С.128-130
236. Фізеші О. Й.: Початкові школи Закарпаття в системних освітніх трансформаціях другої половини ХІХ – початку ХХІ століття: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2016. 587 с.
237. Філімонова А. В. Розвиток мовлення дітей з особливостями інтелектуального розвитку засобами артикуляційної гімнастики. *Редакційна колегія*. 2010. с.184.
238. Фрадинська А. П., Лазаревська Ю. В. Казкотерапія, як засіб психокорекції емоційної сфери молодших школярів. *Збірник наукових праць Хмельницького*

- інституту соціальних технологій Університету Україна*. 2015. Вип.10. С.66-68.
239. Хіля А. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. № 5 (59). С. 394–405.
240. Чайка М.С., Усатенко Г.В., Кригоногова О.В. Теорія та практика використання альтернативних і додаткових комунікацій для осіб з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Усатенко Г. В., 2021. 80 с.
241. Чебикін О., Іванова О. Сміхотерапія та можливості її використання в корекції посттравматичних стресових станів. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал. 2022. № 3. С. 76-84.
242. Чорна Т. Рухова корекція при захворюваннях спектру аутизму. *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*. 2022. Вип. 1(6). С.46-51.
243. Швайко С., Дмитроца О., Стукало О., Шварц Л. Функціональний стан респіраторної системи молодших школярів під впливом аромотерапії. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2015. № 12. С. 197-202.
244. Швардак М. В., Неймет А. М. «Су-джок» як ефективний елемент здоров'язберігаючих технологій в умовах нової української школи. *Рекомендовано до поширення в Інтернет-мережі Науково-технічною радою Мукачівського державного університету* (протокол № 3 від 18 жовтня 2019 р.) Рецензенти, 2019. С.208-210. URL: [http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4253/1/Su%20Jok as an effective element of health saving technologies in the conditions of the new Ukrainian school.pdf](http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4253/1/Su%20Jok%20as%20an%20effective%20element%20of%20health%20saving%20technologies%20in%20the%20conditions%20of%20the%20new%20Ukrainian%20school.pdf) (дата звернення 22.02.2024).

245. Шевців З. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Дрогобич, 2017. 608 с.
246. Шевчук Л., Заплотинська О., Дроздик Л., Войцеховська І. Впроваджуємо інклюзію в закладі: посібник. 2023. 82 с. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Inclusion_zaklad_osvity_SQE-SURGe_2023.pdf (дата звернення 10.12.2023).
247. Шеремет М. К. та інші. Логопедія: підручник. Київ. 2013. 665 с.
248. Шиглем Х. Кольоротерапія. К.: Лист, 1979. 214 с.
249. Шостак О. Логоритміка як засіб корекції ЗНМ у молодших школярів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Том 3. С.255-259.
250. Яблонська Т. І. Актуальність логоритміки в корекційній роботі з дошкільниками. *Дитинство XXI століття: інноваційна освіта: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарнотехнологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради (27 жовтня 2023 року). Методичний кабінет*, 2023. С.217-220.
251. Янчук О. А. Ізотерапія як ресурс педагогічного впливу на розвиток творчого потенціалу особистості школяра у процесі навчання. *Педагогічний пошук*. 2015. Вип. 3. С. 65-66.
252. Avidov-Ungar O., Eshet-Alkalai Y. Teachers in a World of Change: Teachers' Knowledge and Attitudes towards the Implementation of Innovative Technologies in Schools. *Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects*. 2011. Vol. 7(1), PP.291-303. URL: <https://www.learntechlib.org/p/44745/>

253. Bosgraaf L., Spreen M., Pattiselanno K. and Hooren Sv. Art Therapy for Psychosocial Problems in Children and Adolescents: A Systematic Narrative Review on Art Therapeutic Means and Forms of Expression, Therapist Behavior, and Supposed Mechanisms of Change. *Front. Psychol.* 2020. 11:584685. doi: 10.3389/fpsyg.2020.584685
254. Carmen T. O., Larisa P., Consuela T. A. Using kinesiotherapy programs in children with down syndrome. *Ovidius University Annals, Series Physical Education and Sport/Science, Movement and Health.* 2018. Vol. XVIII, Issue 2. P.414-421.
255. Cooke B., Ernst E. Aromatherapy: a systematic review. *British journal of general practice.* 2000, 50.455. PP. 493-496.
256. Dowla R. , Goodman A. and Kashem T. Art Therapy to Improve Quality of Life of Cancer Patients and Their Carers in Bangladesh. *Journal of Cancer Therapy,* 2019. Vol. 10, PP. 458-470. doi: 10.4236/jct.2019.106038. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=93189> (дата звернення 04.07.2023).
257. Fitzgerald M., Culbert T., Finkelstein M., Green M., Johnson A., Chen, S. The effect of gender and ethnicity on children's attitudes and preferences for essential oils: a pilot study. *Explore,* 2007. Vol. 3(4), PP. 378-385. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1550830707001127> (дата звернення 19.08.2023).
258. Fukun Cai. The Application of the Gestalt Theory in Music Psychotherapy for Piano. *Occupacy Therapy International,* vol. 2022, ID 2119111. <https://doi.org/10.1155/2022/2119111> (дата звернення 23.08.2023)
259. Hill J., Ziviani J., Cawdell-Smith J., Driscoll C. Canine Assisted Occupational Therapy: Protocol of a Pilot Randomised Control Trial for Children on the Autism Spectrum. *Open Journal of Pediatrics,* 2019. Vol. 9. PP. 199-217. doi: 10.4236/ojped.2019.93020. URL:

звернення 24.07.2023)

260. Katsiana A., Galanakis M. School-Based Occupational Therapy during COVID-19 Pandemic. *Psychology*. 2021. Vol. 12. PP. 121-131. doi: [10.4236/psych.2021.121009](https://doi.org/10.4236/psych.2021.121009).
261. Kourkoutas E., Toth A. N., Vitalaki E. Limits and Perspectives for the Promotion of the Inclusive Culture and Paradigm within School Context: Theoretical Considerations and Empirical Findings from Greece and Hungary. *Electronic Journal for Inclusive Education*, 2015. Vol. 3(3). URL: <http://corescholar.libraries.wright.edu/ejie/vol3/iss3/5>
262. K. S. McFerran. Adolescents and music therapy: contextualized recommendations for research and practice. *Music Therapy Perspectives*, 2020. Vol. 38, no. 1. PP. 80–88.
263. Kuzenko O.H., Petryk O.M., Tymoshchuk O.V., Vaida O.V., Yaniv O.V., Golod N.R., Kitayhorodskaya O.M. Occupational therapy and physical therapy in inclusive education. *Scientific and practical journal*. 2023. Vol. 26(2). PP. 214-223. <https://art-of-medicine.ifnmu.edu.ua/index.php/aom/article/view/971>
264. Makri A., Vlachopoulos D., Martina R. A. Digital escape rooms as innovative pedagogical tools in education: A systematic literature review. *Sustainability*. 2021. Vol.13(8). URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/8/4587>
265. Marcela Pozas, Verena Letzel-Alt. Determinants of Mexican Lower Secondary School Students' Attitudes Toward Inclusive Education. *European Journal of Inclusive Education (EJIE)*. 2023. Vol. 2, Issue 1, PP. 30-45 <https://doi.org/https://doi.org/10.7146/ejie.v2i1>
266. Nina M. Stukalenko, Bariya B. Zhakhina, Asiya K. Kukubaeva, Nurgul K. Smagulova, Gulden K. Kazhibaeva. Studying innovation technologies in modern education. *International journal of environmental and science educational*. 2016. Vol. 11, No. 15, 7297-7308

267. Okpala A. The Use of Aromatherapy in the Reduction of Anxiety Levels (Doctoral dissertation, Brandman University). 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/6531665_Aromatherapy_and_Reducing_Preprocedural_Anxiety_A_Controlled_Prospective_Study
268. Ostrovska M. The use of innovative technologies for the development of speechactivity of primary school students in the New Ukrainian School. *International Journal of Arts Humanities and Social Sciences Studies*. 2022. Vol. 7 Issue 7. PP. 8-12.
269. Payne M. E. Color and Color Preference as Facilitators of Retention of Slight Vocabulary Words in Primary and Elementary School Children. Doctoral dissertation. Oklahoma State University. 1974. URL: <https://shareok.org/bitstream/handle/11244/24148/Thesis-1974-P346c.pdf?sequence=1> (дата звернення 21.01.2024).
270. Pesse M. Changes and Challenges of the Concept “Educational Environment”. *Pedagogika*. 2023. 151(3). 52–69. <https://doi.org/10.15823/p.2023.151.3>
271. Ququ Zheng, Vincent Lam. Influence of Multiple Music Styles and Composition Styles on College Students’ Mental Health. *Occupational Therapy International*. 2022. Vol. 2022. Article ID 6167197. 21 pages. <https://doi.org/10.1155/2022/6167197>
272. [Sbenghe T. Prophylactic Therapeutic and Recovery Kinetology. Medical Publishing House. Bucharest. 1987. Vol. 1. P.28-101.](#)
273. Shkabarina M. A., Verbytska K., Vitiuk V., Shemchuk V., Saleychuk E. Development of Pedagogical Creativity of Future Teachers of Primary School By Means of Innovative Education Technologies. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12(4), PP. 137-155. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/338>

274. Shukla A., Choudhari S. G., Gaidhane A. M., et al. Role of Art Therapy in the Promotion of Mental Health: A Critical Review. *Cureus*. 2015. 14(8): e28026. doi:10.7759/cureus.28026
275. Skotna N.V., Pantyuk M.P., Sadova I.I. The Use of Art Therapy in Psycho–Pedagogical Support of Children Affected By Internal Migration Processes in Ukraine. *Scientific and Practical Journal of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky. Science and Education*. 2017. №9. PP.53-58.
276. Stukalenko N. M., Zhakhina B. B., Kukubaeva A. K., Smagulova N. K., Kazhibaeva G. K.. Studying innovation technologies in modern education. *International journal of environmental and science education*. 2016. 11(15). PP. 7297-7308
277. Wood M.J.M. The Contribution of Art Therapy to Palliative Medicine. In: Cherny, N., et al., Eds., *Oxford Textbook of Palliative Medicine*. Fifth Edition, Oxford University Press, Oxford. 2015. 1063-1068. <https://doi.org/10.1093/med/9780199656097.003.0411>
278. Zhao Y., Frank K. A. Factors affecting technology uses in schools: An ecological perspective. *American educational research journal*, 2003. Vol. 40(4). PP. 807-840.

ДОДАТКИ

Додаток А

Праці в наукових фахових виданнях України та виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Потюк С.В. Сендплей як чинник формування здорового способу життя. *Науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок»*. 2022. №. 2/200. С. 166-169. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.244299>
2. Потюк С.В. Використання пет-терапії в початковій школі як умова формування здоров'язбережувальної компетентності. *Педагогічні науки: теорія та практика*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. №2. С.133-138. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-2-20>
3. Потюк С.В. Особливості застосування здоров'язбережувальних технологій в початковій школі. *Науковий фаховий педагогічний журнал категорії «Б» Волинського національного університету імені Лесі Українки. Acta Paedagogica Volyniense*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. №3. С.82-88. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.12>
4. Потюк С.В. Використання арт-терапевтичних технологій при роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. № 47. С.118-122. DOI: <https://doi.org/10.32843/26636085/2022/47.22>
5. Пантюк Т.І., Ярушак М.І., Прейс Н.І., Потюк С.В. Інноваційні технології як чинник формування здорового способу життя дітей. *Гірська школа українських Карпат*. Івано-Франківськ. 2019. №21. С.26-29. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2019.21.25-29>.
6. Потюк С.В. Використання кольоротерапії в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: Видавничий дім

«Гельветика», 2022. № 54. Том 2. С.61-64. DOI: <https://doi.org/10.32782/26636085/2022/54.2.12>

7. Потюк С.В. Особливості застосування кейс-технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. № 17 (49). С. 49-54. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.17/49.7>

Статті у наукових виданнях іншої держави:

8. Пантюк Т. І., Ярушак М. І., Павлюх Н. С., Потюк С. В. Дошкільна освіта в умовах сьогодення: детермінанти і домінант. *An International jornal.Herald pedagogiki. Nayka I Praktyka*. Warszawa. 2020. №51. С.96-99. DOI: http://www.xn--e1aaifpcds8ay4h.com.ua/files/97_3_ii_2020_herald_pedagogiki_51.pdf

9. Потюк С.В. Казкотерапія як чинник формування здорового способу життя дітей. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». Серія: педагогіка та освіта. 2021. №8 (вересень). С.299-302. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.24.09.2021.57>

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Пантюк Т.І., Потюк С.В., Гамків К.М. Формування здорового способу життя дітей дошкільного віку засобом інноваційних технологій. *Labyrinths of Reality: materials of the VII International scientific and practical conference* (Monreal, February 14-15, 2020). Monreal, 2020. Issue 2 (7). С.100-102.

11. Потюк С.В. Рухова активність як чинник формування здорового способу життя учнів початкової школи. *Scientific collection "Interconf": materials of the III International Scientific and Practical Conference Science education, innovation topical: Issue and modern aspects* (Tallinn, June 25-26, 2021). Tallinn. 2021. №64. С.113-116.

12. Потюк С.В. Петтерапія як чинник формування здорового способу життя учнів початкової школи. *Scientific collection "Interconf": materials of the IX International Scientific and Practical Conference Challenges in science of nowadays* (Washington, July 16-18, 2021). Washington. 2021. №66. С.162-165

13. Потюк С.В. Проектна діяльність як одна з форм інноваційних технологій. *Collection of scientific papers Scientia: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference The driving force of the science and trends in the development* (Coventry, August 20, 2021). Coventry. 2021. С. 43-44
14. Потюк С.В. Кольоротерапія як засіб формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres. 2022. С. 321-324
15. Потюк С.В. Арт-терапевтичні технології у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: матеріали II Міжнародної наукової конференції* (м. Львів, 24 вересня 2021 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа. 2021. Т.2. С.77-78
16. Потюк С.В. Ігротерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи. *International Science Group: materials of the XV International Scientific and Practical Conference “Trends in the development of the practice and science”* (Oslo, December 28-31, 2021). Oslo. 2021. С.272-274
17. Потюк С.В. Особливості формування здорового способу життя першокласників в Новій українській школі. *Collection of scientific papers Scientia: materials of the II International Scientific and Theoretical Conference Sectoral research XXI: characteristics and features* (Chicago, April 22, 2022). Chicago. 2022. Volume 3. С.44-45
18. Потюк С. В. Вплив музикотерапії на дитину з особливими освітніми потребами в початковій школі. *Collection of scientific papers Scientia: materials of the IV International Scientific and Theoretical Conference Formation of innovative potential of world science* (Tel Aviv, State of Israel, December 23, 2022). Tel Aviv. 2022. С. 127-128
19. Потюк С.В. Використання казок В.О. Сухомлинського як засобу формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів. *Василь Сухомлинський в діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних*

ситуація життя: електронний збірник матеріалів XII Міжнародних та XXIX Всеукраїнських педагогічних читань (Чернігів, 30 вересня, 2022). Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2022. С. 174-175

20. Потюк С.В. Сутність ігрових технологій в інклюзивному освітньому середовищі Нової української школи. *Розвиток освіти в кризових умовах: історія, теорія, практика*: збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дрогобич, 27-28 квітня, 2023 року). Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 276 с.

21. Федорова О.В., Потюк С.В. Найбільший скарб для України та родини – здорова дитина. *Сучасні аспекти збереження здоров'я людини*: збірник праць XIII Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції (сан. “Квітка полонини”, 2-4 квітня 2020 року). Ужгород. 2020. С.220-222

22. Потюк С.В. Сучасні аспекти вивчення української мови у закладах загальної середньої освіти початкової школи в класах з навчання національних меншин. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, перспективи*: збірник праць науково-практичного дискурсу «Імплементация в Закарпатській області Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: реалії та перспективи. (м. Ужгород, 27 жовтня 2023 року). Ужгород. 2023. Спецвипуск інформаційного бюлетеня №42-43. С.136-143

Додаток Б

Дефінітний аналіз понять дослідженої проблеми

№ п/п	Зміст понять	Назва джерела
1.	<i>Арт-терапія</i> – лікувально-профілактична й корекційна діяльність із використанням синтезу галузей наукових знань – педагогіки, психології, медицини, мистецтва (с.29).	Енциклопедія освіти/ Академія пед. Наук України; голов. Ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2.	<i>Арт-терапія</i> – комплекс теоретичних і практичних ідей, нових технологій, розмаїття зв'язків із соціальними, психологічними й педагогічними явищами. Арт-терапія застосовується для турботи про позитивне емоційне самопочуття і психологічне здоров'я дитини чи колективу дітей із використанням засобів художньої діяльності (с.7).	Ільченко І. С. Арт-терапія: навчальний посібник. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. 150 с.
3.	<i>Арт-терапія</i> – система взаємодії між учнем, продуктом його зображувальної творчої діяльності й педагогом у так званому «фасилітуючому» арт-терапевтичному просторі з метою реалізації важливих функцій освіти: психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвиткової, психопрофілактичної, реабілітаційної (с.36).	Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: <i>Волинські обереги</i> , 2011. 552 с.
4.	<i>Арт-терапія</i> - це напрямок психотерапії, що активно розвивається і розширює сферу свого застосування, використовуючи мистецтво (малювання, скульптуру, музику, танець та ін.) для покращення фізичного та психічного здоров'я особи (с.7).	Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. 2020. Ч. 1. 232 с.
5.	<i>Арт-терапія</i> – це метод лікування нервових і психічних захворювань засобами мистецтва та самовираження в мистецтві (с.41).	Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: Перун, 2007. 1736 с.

6.	Арт-терапія – інноваційна освітня технологія «лікування» засобами образотворчого мистецтва (малюнком, графікою, живописом, скульптурою) для гармонійного розвитку особистості (с.34).	Сорока О. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт- терапевтичних технологій: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04. Тернопіль, 2016. – 534 с.
7.	Арт-терапія – метод оздоровлення за допомогою творчого самовираження (с.20).	Вознесенська О. Л. Особливості і перспективи розвитку арт-терапії в Україні. <i>Наукові праці (Серія : Педагогіка)</i> : науково-методичний журнал. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. Вип. 95. Т. 105. С. 19–24.
8.	Арт-терапія – це спеціалізована форма психотерапії, заснована на мистецтві образотворчому і творчій діяльності (с.277).	Головатюк І. Г. Теоретичні основи застосування арт-терапії у процесі професійної підготовки фахівців. <i>Молодий вчений. Педагогічні науки</i> . 2017. № 7 (47). С. 276-278
9.	Арт-терапія – форма психотерапії, що використовує образотворення, щоб дослідити і полегшити процес мислення, внутрішні конфлікти особистості, які є причиною емоційної тривожності індивідуума.	Edwards D. Art Therapy: Creative Therapies in Practice. London: SAGE, 2014. 198 p.
10.	Арт-терапевтичні технології – технології створення та використання різних творів мистецтва з метою передачі почуттів, емоцій та інших проявів психіки людини; це інструмент для дослідження і гармонізації тих сторін внутрішнього світу людини, для вираження яких слова не підходять (с.26)	Брюховецька О. Арт-терапевтичні технології у процесі особистісно-орієнтованої підготовки майбутніх психологів, які отримують другу вищу освіту. <i>Післядипломна освіта в Україні</i> . 2014. №1. С.25-30
11.	Ароматерапія – це метод терапії з застосуванням натуральних ефірних олій, які захищають від бактерій і грибків, впливають на обмін речовин і керують біохімічними процесами (с.11)	Стасюк О. М., Кіндзер Б. М. Основи нетрадиційних методів оздоровлення : навч. посіб. Львів : ЛДУФК, 2011. 189 с.
12.	Ароматерапія - це оздоровчий та природний спосіб, який ефективно застосовується в практиці фізичної реабілітації.	Yashchyshyn Z, Horoshko V, Danylchenko S. Aromatherapy in the treatment of seasonal respiratory viral infections: медицина. <i>Scientific and</i>

		<i>practical journal</i> . (25, Липень 2023). 2023. № 26(2). С. 146-51. https://art-of-medicine.ifnm.edu.ua/index.php/aom/article/view/977
13.	Аромотерапія – це профілактичний, оздоровчий, повністю природний спосіб підтримувати хорошу психоемоційну та фізичну форму, терапія, яка дозволяє зняти та вирішити щоденні стреси.	Yuan R, Zhang D, Yang J, Wu Z, Luo C, Han L, et al. Review of aromatherapy essential oils and their mechanism of action against migraines. <i>J Ethnopharmacol</i> . (2021 Jan 30); 265:113326. PMID: 32877718. DOI: 10.1016/j.jep.2020.113326
14.	Аромотерапія – це метод з використання натуральних природних летких ароматичних речовин (ефірних олій), які здатні чинити лікувальний профілактичний та естетичний ефект за умови правильного використання (с. 40)	Криворучко А. В., Криворучко В. М. Напрями використання ефірних олій. 2023 С. 40-41
15.	Артикуляційна гімнастика – це вправи для розвитку органів артикуляції (язика, губ, а також нижньої щелепи), що відповідають за правильну звуковимову (с. 106)	Стрілець А. В. Артикуляційна гімнастика в роботі з дітьми дошкільного віку. <i>Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"</i> . 2017. (12). https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1322
16.	Діти з особливими потребами – це особи до 18-ти років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, працюючі діти, діти-мігранти, діти – представники національних меншин, діти – представники релігійних меншин, діти із сімей з низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти сироти, діти із захворюваннями СНІД/ВІЛ та інші) (с. 11-12).	Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтак. К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. 68 с.
17.	Діти з особливими освітніми потребами – діти з наявними вадами фізичного та розумового	Свалявчик Л. В., Фенчак Л. В. Діти з особливими освітніми потребами:

	розвитку; яким встановлено відповідний медичний діагноз і в яких спостерігаються фізичні та розумові порушення, що суттєво обмежують їхню життєдіяльність (с.144).	сутність та їх класифікація. <i>Наука майбутнього [Електронний ресурс]</i> : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. Мукачево : РВВ МДУ, 2022. Вип. 1(9). С.143-147
18.	Дельфіноterapia – метод лікування, заснований на спілкуванні з дельфінами. Це ефективна психологічна реабілітація для людей, які потрапили в екстремальні умови: пережили землетруси, урагани, аварії чи інший сильний стрес (с.12).	Стасюк О. М., Кіндзер Б.М. Основи нетрадиційних методів оздоровлення : навч. посіб. Львів : ЛДУФК, 2011. 189 с.
19.	Ерготерапія – це комплекс методів, спрямованих на допомогу пацієнту в повсякденному житті й сприяють розвитку, відновленню й підтримці необхідних побутових навичок і дій (с.6).	Грибок Н. М., Буцик О.М. Ерготерапія в Україні. Сучасний стан проблеми. <i>Проблеми здоров'я людини та фізичної реабілітації</i> : матеріали IV Всеукраїнської дистанційної науково-практичної інтернет-конференції. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 6–9.
20.	Ерготерапія – це комплекс методів, направлених на реабілітацію осіб з фізичними вадами (травми хребта, опіки, ураження кісток), когнітивними порушеннями (аутизм, синдром дефіциту уваги, гіперактивність), і емоційними розладами (тривога, депресія), відновлення основних функцій організму та підвищення якості життя.	Діщенко Д. В. Актуальні питання ерготерапії як окремої галузі у сфері фізичної реабілітації України. <i>Středoevropský věstník pro vědu a výzkum</i> . 2021. 9. URL: http://www.rusnauka.cz/pdf/290348.pdf
21.	Ігрова технологія — це технологія, що реалізується взаємодією учителя та учнів у навчально-виховному процесі за допомогою підібраних ігор, які відповідають віковим та індивідуальним особливостям здобувачів освіти (с.72).	Потюк С. В. Сутність ігрових технологій в інклюзивному освітньому середовищі Нової української школи. <i>Розвиток освіти в кризових умовах: історія, теорія, практика</i> : збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дрогобич, 27-28 квітня, 2023 року). Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2023. 276 с.

22.	Ігрові технології – ігрова форма взаємодії педагога і школярів, що сприяє формуванню вмінь розв’язувати завдання на основі компетентного вибору альтеративних варіантів через реалізацію певного сюжету (с.74).	Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. пос. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
23.	Ігрові технології – це творчий метод, консультування, який оптимізує здатність дітей висловлювати, досліджувати та вирішувати тривожні думки, почуття, переживання, занепокоєння та бажання відповідно до розвитку (с.295).	Замелюк М. І., Магдисюк Л. І., Беспарточна О. І. Ігрові технології: теорія та практика. Журнал “Наукові інновації та передові технології” (Серія “Державне управління”. Серія “Право”. Серія “Економіка”. Серія “Психологія”. Серія “Педагогіка”. №12 (14) 2022. С. 285-295
24.	Ігрові технології – системний засіб організації навчання, спрямований на оптимальну побудову освітнього процесу та його завдань, забезпечує школяреві позицію суб’єкта власного учіння, інтенсифікацію пізнавальної діяльності, генералізацію знань та вмінь з метою їх використання в нестандартних умовах (с.319).	Полонська Т. К. Сутність ігрових технологій у навчанні іноземних мов учнів початкової школи на компетентнісних засадах. Проблеми сучасного підручника. 2018. Вип. 20. С. 317-327
25.	Ігрова педагогічна технологія – це технологія, в основу якої покладена педагогічна гра як вид діяльності в умовах ситуацій, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду (с.122).	Карпенчук С. Г. Самовиховання особистості. Київ. 1998. 216 с.
26.	Інклюзивне освітнє середовище – це середовище, яке служить для реалізації права кожної дитини на освіту, що відповідає її потребам і можливостям, незалежно від регіону проживання, складності порушення психофізичного розвитку, здатності до засвоєння ценового рівня освіти та виду закладу освіти (с. 82).	Поліхроніді А. Г. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. Наука і освіта. 2016. Вип. 6. 82-84 .
27.	Інклюзивне освітнє середовище – безпосереднє оточення особистості, сукупність різних умов її функціонування і життєдіяльності, міжособистісних відносин з людьми, що комплексно впливає на розвиток людини (с.21).	Малишевська І. А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. Особлива дитина:навчання і виховання, 2016. №3. С.19-26
28.	Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного	Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. Урядовий кур’єр від 04.10.2017. №186. URL:

	навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text (дата звернення 24.09.2020)
29.	Інклюзивне освітнє середовище – специфічне середовище закладу освіти, спрямоване на забезпечення сприятливих умов для навчання і всебічного розвитку учнів з різним рівнем здоров'я та освітніми потребами (с.135).	Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особливості. <i>Молодь і ринок</i> , 2020. №5/184. С. 131-136
30.	Інклюзивне освітнє середовище – це середовище, де всі діти незалежно від своїх освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною загальної спільноти (с.44-46).	Калініченко І. О. Сучасні підходи до організації навчально-виховного процесу в інклюзивних школах. <i>Імідж сучасного педагога</i> . 2013. №3. С. 44-46.
31.	Інклюзивне освітнє середовище – це сприятлива атмосфера для учнів з ООП, де можна повноцінно отримати освіту, не соромлячись себе, незважаючи на освітні потреби, здатні ефективно навчатися, удосконалювати комунікативні вміння, підвищувати власну соціальну компетентність і відчувати себе частиною суспільства (с.196-201).	Собчук-Ліва А. Роль та значення вчителя початкових класів у створенні освітньої траєкторії для дітей із особливими потребами. <i>Збірник наукових праць</i> . 2018. Вип. 25 Ч. 2. С. 196-201
32.	Інклюзивне освітнє середовище – життєвий простір, що забезпечує підвищення почуття власної гідності та впевненості у собі дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку (с.318).	Кузава І. Б. Роль інклюзивного середовища у формуванні особистості дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. <i>Педагогічна освіта: теорія і практика</i> . 2012. Вип. 11. С. 315 -318.
33.	Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, що забезпечують рівний доступ особам з особливими потребами до якісної інклюзивної освіти в інклюзивному навчальному закладі (дошкільному, загальному середньому, професійно-технічному і вищому) незалежно від їх психофізичного розвитку, стану здоров'я, віку, статі, соціально-економічного статусу, раси, місця проживання і виховання, та як сукупність учасників	Бондар Т. І. Створення інклюзивного освітнього середовища в системі вищої освіти України. <i>Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology</i> . 2014. П(14), Issue: 27, С. 20–24.

	навчально-виховного процесу, пов'язаних спільністю умов, в яких відбувається їхня діяльність (с.22).	
34.	Інклюзивне освітнє середовище – середовище, в якому діти можуть взаємодіяти, спілкуватися і розвиватися відповідно до своїх можливостей (с.59).	Єжова Т. Є. Толерантне освітнє середовище інклюзивного навчального закладу як умова соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями життєдіяльності. <i>Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі</i> . К.: Університет «Україна», 2011. С. 59–61.
35.	Інклюзивне освітнє середовище – комплекс освітніх послуг середньої загальноосвітньої школи, що передбачає створення умов, сукупність впливів, способів та засобів, залучення необхідних зовнішніх ресурсів, фахівців інших галузей з метою формування в учнів необхідних компетентностей для подальшої життєдіяльності відповідно до їхніх потреб та можливостей.	Удич З. Середовищний підхід у впровадженні інклюзивної освіти в середній загальноосвітній школі. <i>Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка</i> . Серія: педагогіка. 2017. Вип. 3. С.127–134. https://doi.org/10.25128/2415-3605.17.3.17
36.	Інклюзивне освітнє середовище – систему різнопланових соціальних контактів і конструктивної співпраці учасників навчально-виховного процесу з динамічним розвитком його компонентів для забезпечення якісної освіти та соціалізації дітей і молоді з обмеженими фізичними потребами (с.63).	Задіранова Г. В. Розвиток дитини з обмеженнями життєдіяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища. <i>Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі</i> . К.: Університет «Україна», 2011. С. 63–65.
37.	Інноваційні технології - «цілеспрямоване, систематичне та послідовне впровадження в практику оригінальних ідей, педагогічний дій, способів, які охоплюють цілісний освітній процес – від визначення мети до очікуваних результатів» (с.331).	Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підр. 2-е вид., допов. Київ: Академвидав, 2012. 352с.

38.	Інклюзія – освітня концепція, яка постійно розвивається, і є важливою для формування політики і стратегій, спрямованих на усунення причин і наслідків дискримінації, нерівності та виключення (с.128, с.23).	Берегова М. І. <i>Дидактико-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору</i> (дис. ... канд. Пед. Наук: 13.00.03). Львів (Berehova, M.I. 2019). <i>Didactic and practical preparation of future correctional teachers to work in an inclusive educational space</i> (PhD thesis). Lviv.
39.	Інотерапія («гіппос» – кінь) – метод лікування, заснований на взаємодії людини зі спеціально навченим конем, адаптованим до можливостей хворого в опануванні верхової їзди (с.12).	Стасюк О. М., Кіндзер Б. М. Основи нетрадиційних методів оздоровлення : навч. посіб. Львів : ЛДУФК, 2011. 189 с.
40.	Казкотерапія – це процес пошуку, сенсу, інтерпретації знань про світ і систему взаємовідносин в ньому; перенесення казкових змістів у реальність; процес об'єктивізації проблемних ситуацій, активізації потенціалу особистості, усебічного навчання і виховання; терапія середовищем, особливою казковою ситуацією, в якій може матеріалізуватися мрія, а головне знаходиться почуття захищеності (с.12-13).	Дубинська О. Казкотерапія як засіб розвитку творчих здібностей дошкільників. <i>Психолог дошкілля</i> . 2014. №10. С. 2-13
41.	Казкотерапія – це психологічний метод, який використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, удосконалення взаємодії з навколишнім світом (с.164).	Данилюк І. В., Зольникова С. В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. <i>Психологічний часопис</i> . 2019. Т. 5. №6. С.161-173.
42.	Казкотерапія – засіб передачі психологічних знань про соціальне становлення особистості за допомогою використання метафоричних засобів (с.8-9).	Бреусенко – Кузнецов О. А. Казкотерапія. <i>Теоретичні основи і застосування в освіті та соціальній роботі : зб. Статтей</i> . К., 2008. №20 (23). С. 3-12.
43.	Кейс – навчальна ситуація, яка спеціально розроблена на основі фактичного матеріалу, що передбачає аналіз учнями під час заняття (с. 198).	Власюк І. Використання кейс-методу при формуванні професійної економічної термінології. <i>Проблеми інженерно-педагогічної освіти</i> . 2012. Вип. 37. С. 196-201.

44.	Кейс – це засіб, за допомогою якого розглядаються на уроці різноманітні джерела інформації, досліджуються проблеми, у результаті дискусії ухвалюються обґрунтовані рішення (с. 175).	Журба О. В. Кейс-метод як засіб реалізації технологічного поля компетентнісного уроку. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип.11. Т. 2. С. 174 -177.
45.	Кейс – це спеціально підготовлений навчальний матеріал, який містить структурований опис ситуації, запозиченої з реальної практики (с.7).	Плющ Ю. О. Кейс-технологія в початковій школі: poradnik для вчителя. Х. : Вид. група «Основа». 2019. 127 с.
46.	Кейс-технологія – складна багатоаспектна технологія, яка є специфічним різновидом аналітичної технології (с.8).	Плющ Ю. О. Кейс-технологія в початковій школі: poradnik для вчителя. Х. : Вид. група «Основа». 2019. 127 с.
47.	Кейс-уроки – це інноваційний підхід у навчанні, оскільки вони розв'язують головну проблему школи: як поєднати теорію з практикою і знання з компетенціями, як підготувати дитину до самостійного життя і соціуму (с.5).	Плющ Ю. О. Кейс-технологія в початковій школі: poradnik для вчителя. Х. : Вид. група «Основа». 2019. 127 с.
48.	Кінезіотерапія – терапія рухом, що досягається за допомогою реабілітаційних програм, спрямованих на відновлення ослаблених функцій або відновлення функцій органів після певних розладів.	Sbenghe T. Prophylactic Therapeutic and Recovery Kinetology. <i>Medical Publishing House</i> . Bucharest. 1987. Vol. 1. P.28-101.
49.	Логоритміка – це низка вправ, завдань, ігор, що поєднує в собі музику і рухи, музику і слово, музику, слово і рухи (с.4).	Програма з логоритміки для спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей з важкими порушеннями мовлення (підготовчий, 1-4 класи). Васильків, 2016. 113 с.
50.	Лялькотерапія – створення та використання ляльок з метою психічного зцілення, розвитку та гармонізації (с.167-169).	Вознесенська О. Л., Скар О. М., Бреусенко-Кузнецов О. А., Деркач О. О., Мова Л. В. та ін. Енциклопедичний словник з арт-терапії. К. : Виконавець ФОП Назаренко Т.В., 2017. 312 с
51.	Метод кейсів – техніка навчання, що використовує опис реальних ситуацій (с.75).	Коростельова Є. Ю. Застосування методу кейсів у проектній діяльності для реалізації завдань нової

		української школи. Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова. 2017. Вип.59. С.74-78.
52.	Музикотерапія – це систематичний терапевтичний процес, в якому використовуються методи та теорії; застосування видів діяльності: музика, танці, співи.	K. S. McFerran, “Adolescents and music therapy: contextualized recommendations for research and practice,” <i>Music Therapy Perspectives</i> . 2020. vol. 38, no. 1, pp. 80–88
53.	Музикотерапія – це складова частина психолого-педагогічних і психотерапевтичних методів, які сприяють подоланню бар’єрів у спілкуванні, розумінню себе та інших, знятті психічного напруження, створенні можливостей для самовираження, набутті навичок адекватної групової поведінки та соціалізації.	Малишевська І. А. Теорія і практика навчання музики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з використанням музикотерапії : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ. 2017. 456 с.
54.	Освітнє середовище – загальний, сукупний, об’єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, що відіграє роль в модифікації її поведінки, впливає на розвиток і формування здібностей, потреб, інтересів, свідомості (с.16).	Братко М. В. Управління професійною підготовкою фахівців в умовах Університетського коледжу: теоретичний аспект. ScienceRice: Pedagogical Education. 2016. №7 (3). С.9-16
55.	Освітнє середовище – спосіб організації навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління в сучасному його розумінні стосується суб’єктів здобуття загальної середньої освіти широкого вікового діапазону, на підставі чого вирізняє освітнє середовище початкової школи (с.128).	Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : дис. ... доктора пед. Наук : 13.00.07. Київ. 2012. 474 с.
56.	Освітнє середовище – безпосереднє оточення особистості, сукупність різних умов її функціонування і життєдіяльності, що сприяє особистісному розвитку, забезпечуючи навчання та виховання (с.21).	Малишевська І. А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. <i>Особлива дитина: навчання і виховання</i> . 2016. №3. С.19-26
57.	Освітнє середовище – це сукупність умов і впливів, які створюють основу для навчання, виховання та розвитку (с.493).	Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
58.	Освітнє середовище – динамічна система психолого-педагогічних умов і впливів, спрямованих на	Семенова Р. О. Концептуальні основи побудови освітнього

	розкриття та оптимальний прояв творчої природи психіки обдарованої особистості, включаючи здатність її до довільної саморегуляції своїх дій і станів, відповідно до природних задатків, інтересів, потреб, вимог вікової соціалізації, соціального запиту (с.46).	середовища для обдарованих дітей та молоді у вітчизняній науці. <i>Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості</i> : монографія. Київ, Кіровоград : Імекс. ЛТД, 2014. С. 23-51
59.	Освітнє середовище – це сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, необхідних для функціонування закладу освіти; система впливів та умов формування особистості здобувача знань (с.305).	Позняк О. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». <i>Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології</i> . 2021. №9 (113). С. 293-308.
60.	Освітнє середовище – це сукупність умов, що впливають на розвиток та формування здібностей, потреб, інтересів, свідомості особистості здобувача освіти (с.83).	Поліхроніди А. Г. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. <i>Наука і освіта</i> . 2016. Вип. 6. С. 82-84
61.	Освітнє середовище – цілісна система умов, що забезпечує активну взаємодію суб'єктів початкової ланки освіти з метою оволодіння молодшими школярами ключовими компетентностями, які визначають особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток (с.19).	Осадченко Т. М. Підготовка майбутнього вчителя до створення здоров'язбережувального середовища початкової школи : дис. ... канд. Пед. Наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 317 с.
62.	Освітнє середовище – це система умов існування, формування і діяльності особистості в процесі засвоєння нею конкретних систем наукових знань, практичних умінь і навичок; система умов виховання і навчання особистості (с.272).	Єжова О. О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів: монографія. Суми: Вид-во «МакДен», 2011. 412 с.
64.	Освітнє середовище – це динамічне середовище, в якому підкреслюються індивідуальні потреби учнів, хоча вимагає гнучкість індивідів та здатності адаптуватися до умов; створюється та перебуває під впливом педагогічного працівника (с.63-64).	Pesse M. Changes and Challenges of the Concept “Educational Environment”. <i>Pedagogika</i> . 2023. Vol. 151(3). PP.52–69. https://doi.org/10.15823/p.2023.151.3

65.	Освітнє середовище – багатовимірне соціально-педагогічне явище, пов’язане в єдине ціле різними комунікабельними механізмами, що має ситуативний вплив на розвиток цілісних орієнтацій особистості, відносин і способів поведінки, що актуалізуються в процесах освоєння, споживання і поширення соціокультурних цінностей (за Т. Менг) (с.42).	Цимбалару А. Д. Освітній простір: сутність, структура, і механізми створення. <i>Український педагогічний журнал</i> . 2016. 1, 41-49
66.	Пет-терапія (від англ. pet – «улюблена тварина») використовується для позначення терапії за допомогою тварин (собак, коней, дельфінів, котів, птахів та ін.), яка виникла як професійний вид діяльності відносно недавно (с.30).	Кравченко О. Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації. <i>Інноватика у вихованні</i> . 2021. № 1(13). С. 28-38.
67.	Портфоліо – сукупність документів з навчального предмета, яка поповнюється учнем під час оволодіння матеріалом за педагогічного супроводу вчителя (с.38).	Горпініч Т. І. Мовне портфоліо як засіб самоконтролю при навчанні іноземної мови. <i>Науковий вісник Ужгородського національного університету</i> . Серія Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 37 с.37-40
68.	Портфоліо – це інструмент самооцінки особистої пізнавальної праці здобувача освіти, рефлексії його особистісної діяльності, самоконтроль та самоперевірка своїх досягнень, аналіз, аргументація та планування подальших дій, рішень та віра в особистий успіх (с.38).	Романенко Ю. А. Портфоліо студента : дидактичний аспект. <i>Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя</i> . Психоло-педагогічні науки. 2012. №2 с.38-40
69.	Портфоліо – документ, який створений для повідомлення цілей навчання, підсумування досягнень та передача якості засвоєння навчального матеріалу (с.217).	Millis B.J. Putting the teaching portfolio in context. <i>To improve the academy</i> . 1991. №10. P. 215-229
70.	Портфоліо (з англ. Port – переміщати, polio – папери) – «переносний кейс для зберігання окремих паперів, малюнків, документів тощо» (с.213).	Підласий І.П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів: навчальний посібник І.П. Підласий. К. : Україна, 1998. 343 с.
71.	Початкова школа – перший ступінь загальної середньої освіти, мета якої одержання базових умінь і навичок загальнокультурного, загальнорозвиткового характеру (с.700).	Енциклопедії освіти / Академія пед. Наук України; голов. Ред. В. Г. Кремень. К: Юріком Інтер, 2008. 1040 с.

72.	Початкова школа – загальноосвітній навчально-виховний заклад для дітей, що дає початкову освіту (елементарні знання з рідної мови, математики, а також про природу і суспільство) (с.266).	Гончаренко С. Український педагогічний словник. К: Либідь, 1997. 376 с.
73.	Сендплей (педагогічна пісочна терапія) – технологія особистісно-орієнтованого навчання і виховання учнів молодшого шкільного віку, що сприяє розвитку мовлення, пам'яті, дрібної моторики, довільної уваги й тактильно-кінестетичного відчуття (с.168).	Потюк С.В. Сендплей як чинник формування здорового способу життя. <i>Молодь і ринок</i> . 2022. №. 2/200. С. 166-169
74.	Су-джок терапія (повна назва Оннурі Су-Джок) – метод впливу на організм шляхом стимулювання біологічно активних точок, розташованих на кистях і стопах людини (с.151)	Гнізділова О.А., Бурсова С.С. Розвиток дрібної моторики дітей дошкільного віку засобами су-джок терапії. <i>Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки</i> . 2022. Вип. 50. С.151-157
75.	Су-джок – це унікальний метод оздоровлення східної медицини, основою якого є вплив на точки кистей рук (су) і стоп ніг (джок) (с.10)	Стасюк О. М., Кіндзер Б.М. Основи нетрадиційних методів оздоровлення : навч. посіб. Львів : ЛДУФК, 2011. 189 с.
76.	Фототерапія – це своєрідний засіб самовираження, самопізнання, соціалізації та емоційно-чуттєвого виховання людини, реалізується при роботі з готовим матеріалом або створенням оригінальних авторських текстів (с. 63)	Здоров'язбережувальні технології у початковій школі: практичний порадник для вчителів: методичний посібник для студентів психолого-педагогічного факультету. Полтава: ПНПУ, 2023. С.83

Додаток В

Таблиця змісту проведення та очікуваних результатів інноваційних технологій

Технологія	Зміст	Завдання	Для чого?
Арт-терапевтичні технології	Застосування мистецтва та творчості для розкриття потенціалу школяра.	• Розвиток уяви, сприймання; • Гармонізація психічного стану; • Вираження хвилювань через мистецтво; • Концентрація уваги; • Розвантаження нервової системи; • Розвиток мовлення, дрібної моторики; • Удосконалення кінестетичних відчуттів; • Розвиток когнітивних здібностей; • Розвиток соціальних навичок; • Корекція сенсорних дисфункцій; • Усунення синкінезій та синергій при роботі руками; • Розвиток творчого мислення.	Розкриття потенціалу дитини. Забезпечує позитивний емоційний настрій. Маніпуляція художніми засобами. Естетичне сприйняття навколишнього світу. Висловлення почуттів. Управління власним тілом. Проживання ситуації успіху. Адаптація до шкільного колективу. Корекція психологічних проблем.
Ароматерапія	Застосування фітомішечків або ефірної олії. Вплив на організм людини натуральних ефірних масел, які використовуються	• Покращення психо-емоційного стану школяра; • Заспокоєння, розслаблення; • Підтримка концентрації уваги під час навчання; • Антисептик;	Позитивні зміни у поведінці. Сприяє підвищенню функціональної активності

	для лікування і профілактика захворювань.	• Зниження рівня тривожності; • Розвиток мови; • Формування навичок правильного видиху та вдиху; • Розвиток пам'яті та уваги.	дихальної системи легенів. Зняття тривожності, напруги.
Артикуляційна гімнастика	Комплекс вправ для формування правильної звуковимови.	• Розвиток органів артикуляції (губ, язика, нижньої щелепи); • Розвиток дикції; • Вироблення диференціації та точності артикуляційних поз; • Покращення рухливості органів артикуляційного апарату; • Коригування дефектів звуковимови.	Усування вад мовлення. Вироблення правильної вимови.
Ерготерапія	Індивідуальний підхід до школяра. Комплекс вправ для збільшення діапазону рухів: дотягування до предмета однією та/чи двома руками. Підбір допоміжних матеріалів для адаптації. В ігровій формі.	• Розвиток рухових навичок; • розвиток дрібної моторики; • навчання побутовим навичкам; • покращення балансу та координації рухів; • розвиток спостережливості, концентрації уваги; • розвиток нервово-м'язової та кісткової системи; • спонування до активних дій; • розвиток соціальної взаємодії та побутових навичок; • підвищення психологічного тону; • розвиток наочно-образного мислення та образної пам'яті;	Проявлення активності для адаптації до життя (в побуті та в школі). Позитивне самосприйняття. Налагодження спілкування та взаємодії з однолітками.

		• відновлення спілкування в соціумі; • розвиток вольової сфери.	
Ігрова технологія	Інтерпретація життєвих ситуацій за допомогою гри для засвоєння навчального матеріалу та формування компетентностей.	1. Розвиток дрібної моторики; 2. Розвиток тактильної чутливості; 3. Формування сенсорних еталонів кольору та форми; 4. Розвиток мовлення; 5. Розвиток інтелектуальних, емоційних та соціальних здібностей; 6. Формування позитивної мотивації до навчання; 7. Розвиток логічного мислення та пам'яті; 8. Розвиток креативного, логічного й аналітичного мислення (самостійний пошук шляхів і засобів розв'язання), спостережливості, уваги, зорової та рухової пам'яті.	Засвоєння навчального матеріалу. Опанування незнайомих слів. Накопичення життєвого досвіду та сприяння соціальній згоді.
Практики візуального мистецтва	За допомогою образотворчого мистецтва відтворення образів чи предметів без чітких указівок.	• Зняття психічної напруги; • Розвантаження нервової системи; • Розвиток концентрації уваги; • Розвиток художніх здібностей; • Розкриття творчого потенціалу; • Розвиток конкретно-образного і абстрактно-логічного мислення;	Покращення емоційного стану. Зосередження. Покращення сприймання нової інформації. Заспокоєння. Відтворення та висловлення почуттів та думок. Аналіз власної поведінки та рефлексія. Підвищення самооцінки.
Казкотерапія	Читання чи розповідь терапевтичної	• Розвиток комунікативних навичок; • Розвиток уяви, фантазії;	Інтеграція дитини в соціум, встановлення

	казки вчителем, на основі якої ведеться обговорення та аналіз	• Корекція емоційних порушень; • Формування словникового запасу, правильної артикуляційної гімнастики. • Регуляція емоційного стану, усунення тривожності, хвилювання, страхів та комплексів.	позитивних стосунків у дитячому колективі. Покращення самопочуття. Розкриття творчого потенціалу. Створення позитивного настрою у школярів. Розвиток зв'язного мовлення. Збагачення та активізація словникового запасу школяра. Підвищення стійкості уваги.
Кейс-технологія	Навчання за допомогою опрацювання конкретних ситуацій.	• Розвиток критичного мислення; • Засвоєння знань, формування умінь та навичок під час активної навчальної діяльності; • Розвиток самостійності; • Вдосконалення вмінь взаємодіяти в групі; • Розвиток аналітичних, практичних, соціальних та комунікативних вмінь.	Мотивація до навчальної діяльності; Активізація комплексу знань; Моделювання життєвих ситуацій; Формування практичних компетенцій; Учні встановлюють комунікацію між собою, висловлюють та доводять власну думку, обирають доцільний

			додатковий матеріал. Гармонійно-цілісний розвиток особистості; Вміння залагоджувати конфлікти, працювати групою в одному руслі; прийняття правильних рішень.
Кінезіотерапія	Комплекс вправ (на рівновагу та координацію, розтяжку та розслаблення м'язів, динамічні та статистичні) для правильного руху	• Розвиток рівноваги; • Розвиток дрібної моторики рук; • Формування рівної спини; • Розвиток уваги; • Укріплення глибоких м'язів спини; • Правильна робота півкуль головного мозку; • Розвиток емоційних, комунікативних, когнітивних навичок; • Розвиток навичок самоконтролю.	Правильна постава. Коригування великої та дрібної моторики. Покращення перцептивної рухової функції. Підтримка опорно-рухового апарату. Відновлення координації та рівноваги. Покращення діяльності кардіореспіраторної системи. Зниження агресивності й аутоагресивності. Підвищення потенціалу навчання. Поліпшення фізичного стану.

Кольоротерапія	Розфарбовування малюнків. Образи/фігури/предмети виділені більшою кількістю кольорів мають найбільше значення для школяра.	• Збагачення сенсорного та емоційного досвіду; • Розвиток комунікативних навичок; • Розвиток креативності; • Розвиток когнітивної сфери	Підвищення емоційної чуйності. Вміння слухати і розуміти осіб. Вираження позитивних та негативних емоцій. Творче самовираження.
Логоритміка	Комплекс логоритмічних вправ, які супроводжуються рухами, музикою та співом	• Розвиток відчуття ритму; • Корекція мовленнєвих порушень, регуляція темпу мовлення; • Активізація емоційно-вольової сфери; • Розвиток музично-ритмічного чуття; • Формування рухової сфери; • Удосконалення фонематичного слуху; • Формування правильного дихання, артикуляції; • Розвиток інтонаційної виразності мовлення (сила голосу, ритму, темпу); • Розвиток дрібної моторики; • Корекція зорово-рухової координації; • Розвиток орієнтування в просторі; • Розвиток міміки, жестів; • Розвиток навички комунікації з однокласниками.	Подолання мовленнєвих порушень. Вправління артикуляційного апарату. Розвиток зв'язного мовлення. Подолання дизартричних проявів у мовленні. Соціальні навички. Встановлення емоційного контакту зі здобувачами освіти.
Лялькотерапія	Вплив на дитину за допомогою ляльки (листування, вимовляння звуків з лялькою)	• розвиток комунікативних вмінь, розширення словникового запасу; • розвиток уяви, мислення та мовлення;	Набуття впевненості у власних силах. Побудова міжособистісних відносин.

		• оволодіння навичками ляльководення; • розвиток акторської майстерності; • формування навичок поведінки.	Покращує психоемоційний стан школярів. Покращення соціальної адаптації. Подолання страхів.
Музикотерапія	Прослуховування музичних творів, відтворення ритму, гра на музичних інструментах.	• розвиток координації; • контроль емоційних проявів; • розвиток концентрації уваги; • зниження емоційного та фізичного напруження, рівня стресу, депресії та тривоги. • покращення моторики; • підвищення віри у власні можливості.	Відновлення після стресових ситуацій. Прояв власного Я. Концентрація на приємних відчуттях. Покращення комунікації. Заспокоєння агресивної дитини. Естетичний розвиток.
Пет-терапія	Спілкування та догляд за твариною	• стабілізація емоційного стану; • підвищення самооцінки; • розвиток комунікативних навичок; • зниження тривожності.	Стабілізація психічного стану. Зниження напруги чи тривоги. Самореалізація особистості. Покращення когнітивних функцій. Зниження артеріального тиску, частоти пульсу. Емоційної підтримки. Соціальна інтеграція дітей із затримкою розвитку.
Портфоліо	У спеціально створеній папці накопичення особистих напрацювань та демонстрація досягнень за певний період часу.	• аналіз на систематизація навчальної діяльності; • відображення пропрацьованих видів діяльності школярем.	Відстеження навчального прогресу. Відображення сильних сторін здобувачів освіти. Самооцінювання. Рефлексія.

Проектна технологія	Здійснення пошукової роботи для виконання навчальних завдань.	- розвиває уміння ставити запитання і формулювати задачі; - розвиває критичне мислення; - брати на себе відповідальність за власні дії.	Мотивація до поглиблення власних знань. Усунення прогалин та підвищення успішність. Набуття досвіду самостійного виконання завдань. Вчить співпрацювати в парі, групі, команді. Висловлення власних ідей. Знаходження нестандартних рішення завдань. Розкриття індивідуального потенціалу. Прояв творчості .
Сендплей	Робота з пісочницею та додаткових фігурок.	• Розвиток дрібної моторики; • Розвиток тактильно-кінестетичної чутливості; • Зняття емоційної напруги; • Розвиток фантазії, уяви; • Розвиток пізнавальних інтересів; • Зміцнення м'язів кисті руки; • Розвиток мовлення; • Розвиток пам'яті; • Розвиток слухової та пропріоцептивної сенсорних систем; • Зменшення тривоги, страху, хвилювання;	Підготовка до оволодіння навичок письма. Покращення психологічних, когнітивних функції організму. Психоемоційне розвантаження та досягнення рівноваги у внутрішньому просторі. Прояв інтересу до пізнання нового. Соціалізація особистості. Корекція та профілактика психоемоційних порушень.

		• Розвиток моторики і координації рухів.	
Сміхотерапія	Розповідь чи прослуховування смішних історій.	• Зняття емоційної напруги; • Покращення кровопостання мозку; • Робота м'язів; • Розвиток мовленнєвого дихання; • Пришвидшення кровообігу у серцево-судинній системі; • Розслаблення м'язів шийного відділу хребта, м'язів спини; • Розвиток творчих здібностей.	Покращення емоційного стану. Подолання внутрішніх бар'єрів, тривоги. Зняття напруження в тілі.
Су-Джок терапія	Масажування пальців рук та стоп за допомогою спеціальних кілець та кульок.	• Розвиток мовлення (стимулювання мовленнєвих зон); • Підвищення розумової активності; • Розвиток тактильних відчуттів; • Сприяти інтелектуальному розвитку.	Покращення емоційного стану. Подолання внутрішніх бар'єрів, тривоги. Зняття напруження в тілі. Корекція мовлення. Оздоровлення організму. Запобігання перевтоми дитячого організму.
Фототерапія	Фотографування або сприйняття фотографій, на основі	• Розвиток комунікативних навичок; • Розвиток абстрактного мислення; • Вироблення навичок самопрезентації.	Розкриття творчого потенціалу, почуття власної значущості. Гармонізація особистості.

Додаток Г

Перелік вправ інноваційних технологій

1. Арт-терапевтичні технології

Вправа «Безлюдний острів»

В центрі аркушу паперу А4 малюємо острів, круглої чи овальної форми. Навколо острова домальовуємо хвилі. Перший крок продумовуємо над створенням на острові таких умов, щоб можна було вижити (житло, їжу, воду і т.д.). Другий крок: малюємо географічну карту острова (вулкани, ліси, водоспади, річки, озера, джерела, гори, пляжі). Третій крок: поміркувати над алгоритмом дій для захисту себе, якщо на острові виявляться хижі тварини чи аборигени.

Мета вправи – простежити характер поведінки кожної дитини окремо та колективу в цілому.

Вправа «Голуб миру»

На аркуші паперу знаходяться контури голуба. Школярам потрібно зафарбувати голуба миру відбитками пальців і прокоментувати, що для кожного українця означає, цей голуб.

Вправа «Малювання тілом»

Мета вправи – розслабитися і ступити за рамки дозволеного, зрозуміти дитячі приховані ресурси та здібності.

Обладнання: ватман, шпалери, старий одяг, фарби (пальчикові фарби), пензлик.

Діти одягають старий одяг, який можна забруднити. На підлогу вистеляємо ватман чи шпалери. Вчитель пропонує дітям малювати частинами тіла (руками, ногами, животом). Можна наносити фарбу на тіло і залишати відбитки на папері. Утворені зображення домальовуємо пензлем.

Вправа «Сліпий художник»

Малювання із закритими очима. Відвертається дитина від аркуша папера і зав'язуємо їй очі. Починаємо з простої вправи – малюємо коло, потім завдання ускладнюється. Наприкінці вправи рефлексуємо: переглядаємо, що в нас вийшло, якщо не бачити, що малювати.

Мета вправи: сприяти активній праці мозку та аналітичних функцій, розвиток координації тіла, тренування інтуїції.

2. Аромотерапія

Вправа «Відгадай за запахом»

Школярі із заплющеними очима мають відгадати вибрані продукти за запахом.

Вправа «Кольорові аромати»

Із заплющеними очима дитина визначає аромат квітки, фрукта. Потім учень сідає за парту та малює на окремому аркуші предмет, який відчув за запахом. Наприкінці вправи проводиться обов'язкове обговорення за кожним ароматом. Інтерпретація учнівських малюнків із врахуванням трактування кольорів та дитячих коментарів.

3. Артикуляційна гімнастика

Вправа «Годинник»

Школярі мають висунути вузький язик. Поперемінно ліворуч-праворуч тягнутися язиком. Під лічбу в повільному темпі рухати язиком з куточка рота. Виконувати алгоритм дій 10-12 разів.

Вправа «Трубочка»

Мета вправи: зміцнювати м'язи артикуляційного апарату, формування правильних мовних звуків.

Язик згорнути (подібно на порожню трубку). Губи округлюємо навколо язика. Артикуляційний стан утримується на 3-10 секунд, час поступово збільшується.

Вправа «Хованки»

Заховати верхню/нижню губу, прикусивши її нижніми/верхніми передніми зубами. Бачимо, як нижня/верхня губа тягненька вгору/вниз, до носа/до підборіддя. Утримувати стан не менше, ніж 5 секунд.

Вправа «Чисті зуби»

Здобувачі освіти відкривають рот і кінчиком язика «чистять» зубки з внутрішньої сторони нижнього та верхнього зубного ряду. Рухи виконують зверху вниз та зі сторони в сторону.

4. Ізотерапія

Вправа «Вільне малювання»

Вчитель надає право вибору дітям. Школярі малюють те, що їм подобається.

Вправа «Найсвітліше місце в пам'яті»

Дитина повинна намалювати місце, яке найбільше запам'яталося.

Вправа «Пляма»

Мета вправи: розвиток уяви, уваги.

Аркуш папера А4 розділяється на дві частини. В одній частині за допомогою фарби ставиться пляма. Потім згинається аркуш по лінії згину навпіл, пляма копіюється на іншу половину.

Основне завдання для дітей – назвати в плямі зображення, які вони бачать в плямі.

5. Дихальні вправи

Дихання животом

Робимо глибокий вдих повітря через ніч, злегка надуваємо (округлюємо) живіт. Затримуємо подих на 2-3 секунди, тримаючи живіт округленим. Повільно видихаємо через рот.

Гра «Сніжинка»

Вчитель бере попередньо виготовлену ним сніжинку із паперу. Кладе собі на долоню і дмухає на сніжинку до тих пір, поки вона не впаде. Потім молодші школярі повторюють дії за вчителем.

Вправа «Творимо на піску»

Перед дитиною знаходиться піднос із сухим піском та трубочка. Дитина повинна дути в трубочку на пісок, щоб намалювати предмет чи геометричну фігуру. Додаткове завдання: з протилежної сторони підноса від дитини ставимо казкового героя. Їй потрібно прокласти чарівну стежину до героя.

Вправа «Годинник»

Діти відкривають рот, при цьому губи розтягнуті в усмішку. Кінчик язика поперемінно стукається до куточків рота.

Вправа «Метелик»

Мета вправи: синхронізувати обидві півкулі мозку, стабілізувати емоційний стан.

Алгоритм дій:

1. Дітям потрібно покласти долоні навхрест на грудну клітку, щоб пальці доторкалися ключиць.
2. Прислухатися до дихання.
3. Проплескати руками 40-60 разів на хвилину.
4. Виконуємо вправу 2-3 хвилини.

Вправа «Остуди чай»

Діти уявляють, що п'ють гарячий чай. Їм потрібно дмухати в чашку із чаєм, щоб остудити його. Робимо вдих носом, а видих ротом. На видиху дуємо в чашечку, вимовляючи пошепки [ф].

6. Ігротерапія

Вправа «Диригент»

Учні уявляють себе диригентами, беруть в руку «диригентську паличку» (фломастер, олівець, ручку) і починають диригувати. Під час диригування вони не відривають очей від кінчика палички.

Вправа «Бінго»

Мета вправи: розвиток комунікативної навички, налагодження дружньої атмосфери в шкільному колективі.

В кожного школяра є аркуш паперу, на якому зазначені певні характеристики. Протягом 5 хвилин учні спілкуються між собою і зазначають для кого притаманна характеристика. Після закінчення часу перемагає той, в кого найбільше заповнених пунктів. Зразок листка гри «Бінго»:

Знайти когось хто...

БІНГО

любить співати	має довге волосся	має сестру	має домашнього улюбленця
носить окуляри	має голубі очі	має брата	любить читати книги
боїться павука	боїться мишу	знає англійську мову	любить футбол грати
любить малювати	любить плавати	любить TikTok знімати	любить танцювати

7. Кейс-технологія

Завдання «Збираємося в гори»

Що можна придбати для походу в гори на таку суму:
купюри – 1000 грн, 500 грн, 100 грн, 20 грн, 10 грн, 1 грн.

8. Кольоротерапія

Техніка «Стакан емоцій»

Мета техніки: відрефлексувати настрій кожного учня під час уроку.

Школярі міркують, який у них настрій. Обирають олівець із списку кольорів, які є перед очима: червоний – злий, роздратований, помаранчевий – мрійливий, захоплений, зелений – спокійний, жовтий – життєрадісний, веселий, рожевий – щасливий; фіолетовий – наляканий, тривожний; блакитний – сумний. Після того як діти обрали свій олівець. Вони ставлять всі олівці у спільний станок, який знаходиться на вчительському столі.

9. Музикотерапія

Техніка «Заспівай своє ім'я»

Діти проспівують свої імена (повні чи скорочені), які найбільш комфортні для сприйняття дитини. Для педагогічного працівника манера проспівування може стати матеріалом для діагностики, в якому настрої перебуває дитина.

Техніка «Зіграй настрій»

Використовуються заздалегідь підготовлені інструменти. Дитина обирає музичний інструмент і програє свій настрій. Можливі варіації індивідуально, в парах чи в групах.

Техніка «Море»

Використовується музичний супровід (шум моря, морські хвилі, голоси чайок та дельфінів тощо). Спочатку виконуються дихальні вправи, потім дитина уявляє себе в глибокому морі, вона є рибкою, яка плаває і ознайомлюється із морським середовищем.

Техніка «Що знаходиться в мішечку?»

Вчитель бере п'ять маленьких мішечків, в них насипає камінчики, скріпки, різні крупи, тощо. Учні повинні відгадати, що знаходиться в цих мішечках.

Вправа «Заземлення»

Під класичну музику всі учні класу стоять у колі, тримаючись за руки. Заплющують очі й погойдуються в такт музики. Намагаються з нею злитися. Наприкінці кожна дитина ділиться враженнями від прослуханого музичного твору. Розповідає, який в нього настрій, які емоції виникли.

10. Пальчиковий театр

Дитина на пальчик одягає іграшку (наперед заготовлену чи власноруч зроблену) та промовляє те, що відчуває: емоції, власні думки, переживання

11. Сендплей. Вправи з піском

Вправа «Надзвичайні сліди»

Мета вправи: розвиток тактильної чутливості.

«Сстрибають зайчики» - кінчиками пальців дитина доторкається до поверхні піску.

«Йдуть ведмежата» - долоньками і кулачками робимо натиск на пісок.

«Біжать жучки-павучки» - рухаємо пальцями руки на піску, імітуючи рух комах.

Вправа «Камінчики»

Мета вправи: формування складової структури слова.

Викладаємо стільки камінців та піднос із піском, скільки складів у слові. Наприклад, машинка – викладаємо три камінчики, оскільки є три склади машин-ка.

Вправа «Сховай ручки»

Мета вправи: розвиток фонематичного слуху.

Вчитель промовляє різноманітні звуки. Учні почувши наперед заданий звук ховають руки в пісок (спочатку серед звуків, потім серед складів та слів).

Вправа «Підбери слово»

Мета вправи: удосконалити лексико-граматичні категорії.

У контейнерах з піском учитель заховав предмет. Учень повинен знайти цей предмет і описати його за допомогою прикметників.

Вправа «Звуковий аналіз слова»

Мета вправи: підготовка школяра до навчання грамоти.

Школяр на піску креслить схеми слів. Вчитель поступово ускладнює завдання.

Вправа «Намалюй і розкажи»

Мета вправи: сприяти розвитку зв'язного мовлення.

Дитина на піску малює головного героя і складає розповідь про нього.

Вправа «Цифри та числа на піску»

Здобувач початкової освіти малює цифри та числа на піску за інструкцією вчителя.

Вправа «Відгадай букву/цифру»

Молодший школяр навпомацки шукає букву/цифру в піску та відгадує її.

Вправа «Будування ландшафтів»

Для демонстрації вчитель моделює ландшафт у пісочниці. Згодом за зразком вчителя відтворюють учні.

Вправа «Мрії нашого класу»

Мета вправи: згуртувати колектив класу.

Школярі на піску викладають мрії класу за допомогою фігур.

12. Су-джок терапія

Вправа «Каблучка»

Надівання та знімання еластичного кільця на кожний палець. Всі дії супроводжуються віршованим твором.

Вправа «Їжачок»

Катання м'ячика су-джок між долонями. Кидати вгору та ловити. Перекидати м'ячик з руки в руку.

13. Фототерапія

Вправа «Схожі предмети»

Мета вправи: розвиток візуального й понятійного мислення.

Школярі фотографують зовнішню та внутрішню схожість предметів. Пояснюють свій вибір. Створюють композиції.

Вправа «Пори року»

Мета вправи: виявлення найбільш складних внутрішніх переживань та проблем дитини.

Створення серії фотографій на задану тематику. Обговорити у групі.

Вправа «Лінія життя»

Діти переглядають сімейний фотоальбом, у якому є безліч фотографій. Основне завдання – вибір найбільш цікавих моментів у житті. Учні розказують про ці моменти та емоції, які супроводжували їх.

Вправа «Створення портрету»

Вправа передбачає роботу в парах. На основі використання фотографій партнера та додаткових матеріалів, учні передають головну сутність однокласника.

Додаток Г

Перелік іграшок, які допомагають у роботі з дітьми з ООП:

1. Порожні або наповнені борошном повітряні кульки;
2. Щось гнучке;
3. Резинки для волосся чи пальчиків;
4. Різнокольорове пір'я;
5. Тренажер для дихання;
6. Дудка;
7. Білка-антистрес;
8. Гвинт з гайкою, яку можна прикручувати чи відкручувати;
9. Пружні кульки, «лизуни»;
10. Ляльки, іграшки на пальчики;
11. Стрес-м'ячики та гумові помпони;
12. Pop Tube;
13. Стрибунці;
14. Осінні листочки із тканин, фетрові кружечки;
15. Смужки липучки велькро;
16. Танграм;
17. Синельні дротики/ синельні дротики з люрексом;
18. Вітрячки;
19. Деталі Lego;
20. Конструктори;
21. Невеликі гнучкі іграшки (поп-іт, сімпл-дімпл);
22. Нейрокульки;
23. Кольорові шапочки для пальчиків;
24. Пірамід з кільцями;
25. Дзвіночки;

- 26.Розмальовки;
- 27.Помпони від 10 мм до 40 мм;
- 28.Дерев'яні гудзики;
- 29.Чашка чи склянка пластикова;
- 30.Еластичні кільця;
- 31.Подушка-балансер;
- 32.М'ячик су-джок (колючий м'ячик);
- 33.Гладкий камінчик або мармурова кулька.

Додаток Д

Світлини, що відображають освітнє середовище початкової школи та місце інноваційних технологій в навчально-виховному процесі.

*Ігровий навчальний осередок
Концівського ліцею Холмківської сільської ради
Ужгородського району Закарпатської області*

*Художньо-творчий осередок
Концівського ліцею Холмківської сільської ради
Ужгородського району Закарпатської області*

Дитяча класна бібліотека

Ресурсна кімната Концівського ліцею

*Застосування арт-терапевтичної технології (елементи краплетерапії)
на уроці мистецтва у 1 класі*

*Використання арт-терапевтичної технології (робота з сипучим матеріалом) на уроці
дизайн і технології у 2 класі*

*Впровадження арт-терапевтичних технологій на занятті
групи продовженого дня*

Реалізація кольоротерапії у 2 класі психологом Концівського ліцею

Підготовка учнів до проведення кейс-уроку в 2 класі на тему «Світ рослин»

Застосування кінезіотерапевтичних вправ у 1 класі

Використання кінезіотерапевтичних вправ у 2 класі

Реалізація ігрової технології у 1 класі під час ранкової зустрічі

Застосування ігрової технології у 2 класі під час ранкової зустрічі

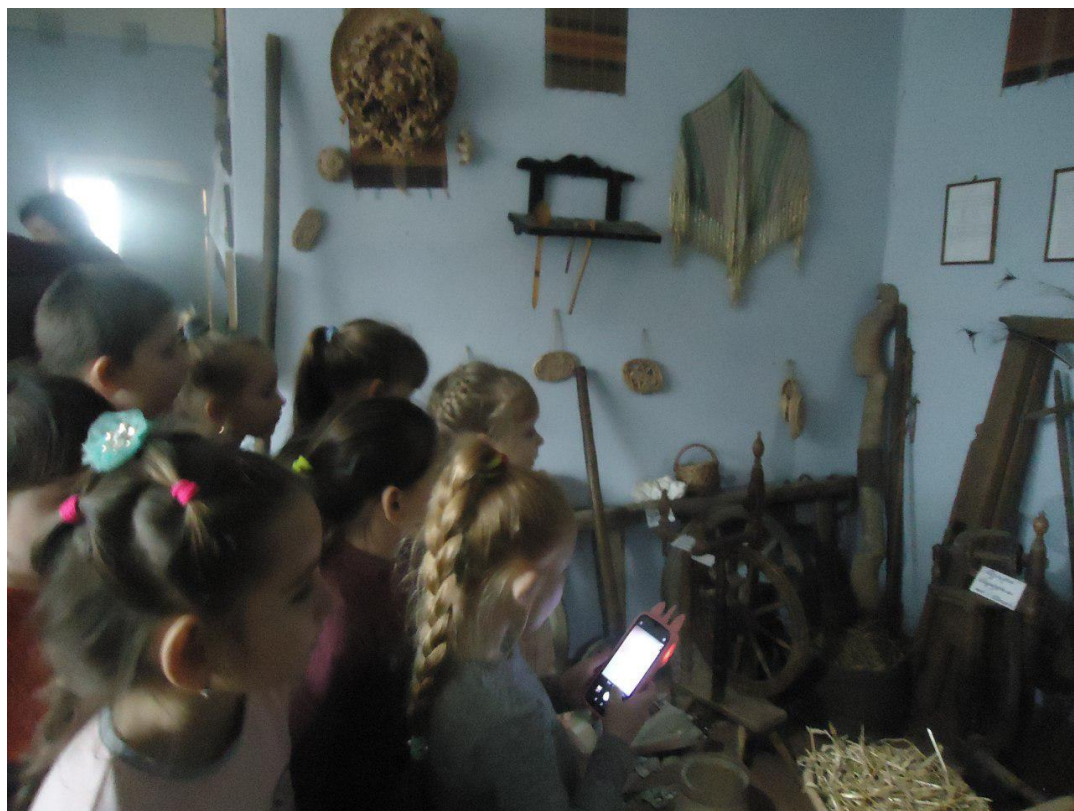
Використання ігрової технології у 2 класі

*Реалізація ігрової технології (LEGO – технології)
у 3 класі національних меншин*

Застосування практик візуального мистецтва в 2 класі

Підготовка третьокласників до проведення кейс-технології

Вирішення кейсу (3 клас)

*Впровадження елементів кінезіотерапії
на уроці я досліджую світ у 1 класі*

*Реалізація пет-терапії у 3 класі під час прогулянки
на групі продовженого дня*

Застосування пет-терапії на уроці я досліджую світ у 1 класі

Реалізація музикотерапії в початковій школі (1-4 класи)

Музикотерапія в початковій школі (1-4 класи)

Використання музикотерапії на групі продовженого дня

Лялькотерапія у 3 класі

Проектна технологія на уроці читання на тему «Славенні українці» у 3 класі

Дослідницький проєкт на уроці я досліджую світ в 1 класі

Використання проєктної технології на уроці я досліджую світ на тему «Зміна дня і ночі» у 2 класі

Реалізація проєктної технології (підготовка до представлення результатів напрацювань в групі) у 2 класі

Презентація результатів проєктної роботи під час тематичного дня «Мандрівка до Крижаного царства» у 2 класі

Проектна технологія на уроці я досліджую світ на тему «Моя зимова історія» у 3 класі

Сміхотерапія у 3 класі

Застосування фототерапії у 3 класі

Додаток Ж

Довідка про впровадження результатів дослідження

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА**

вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100; тел./факс: (03244) 1-04-74, тел.: (03244) 3-38-77
e-mail: dspu@dspu.edu.ua, вебсайт: <http://dspu.edu.ua>, код згідно з ЄДРПОУ 02125438

Від 04.04 2024р. № 488

На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Потюк Софії Василівни

**«Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової
школи засобами інноваційних технологій
(кінець XX - початок XXI століття)»**

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
011- Освітні, педагогічні науки

Впродовж 2019–2024 років на кафедрі загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка впроваджувались у навчально-виховний процес результати дисертаційного дослідження Потюк Софії Василівни на тему: «Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX - початок XXI століття)».

Теоретичні положення дисертаційної роботи С.В. Потюк, щодо проблеми впровадження засобів інноваційних технологій в освітнє середовище висвітлювалися у доповідях, інтегровано в зміст лекцій, практичних та семінарських занять таких навчальних курсів, як: «Педагогічні технології», «Психолого-педагогічні основи роботи з обдарованими дітьми», «Народна іграшка», «Естетотерапія», «Педагогіка дитячої творчості», «Казкотерапія», «Робота з дітьми з особливими освітніми потребами», «Практикум з ігрової діяльності», «Методика арт-освіти дітей дошкільного віку», «Організація музично-театральної діяльності та розвиток дитячої художньої культури», «Управління педагогічною взаємодією з різними соціальними групами», «Методика фізичного виховання та валеологічної освіти дітей» тощо.

Основні положення, матеріали і висновки дисертаційної роботи Софії Василівни, де автором проаналізовано зміст формування інклюзивного освітнього середовища став джерелом підготовки студентами рефератів, завдань самостійної роботи, курсових та магістерських робіт. Проведена

апробація довела актуальність дисертаційного дослідження та доцільність застосування його результатів на практиці.

Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Потюк Софії Василівни на тему: «Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX - початок XXI століття)» затверджено на засіданні кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти (протокол № 4 від 26 березня 2024 року).

Завідувачка кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти,
доктор педагогічних наук, професор

 Тетяна ПАНТЮК

Ректор ДДПУ ім. Івана Франка,
доктор філософських наук, професор

 Валентина БОДАК

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
**ЗАКАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

вул. Волошина, 35, м. Ужгород, 88000, тел./факс: (03122) 61-42-75
web: <http://zakinppo.org.ua>, e-mail: info@zakinppo.org.ua, код ЄДРПОУ 02139723

04. 04. 2024 р. № 01-08/191 На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Потюк Софії Василівни

**«Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища
початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX -
початок XXI століття)»**

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
011- Освітні, педагогічні науки

Впровадження результатів наукового дослідження Потюк Софії Василівни „Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX - початок XXI століття)” здійснювалося в Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти протягом 2022-2024 рр.

Основні положення, матеріали та висновки дисертаційного дослідження, де автором проаналізовано зміст формування інклюзивного середовища в початковій школі засобами інноваційних технологій, зокрема використано у процесі проведення курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, під час яких проаналізовано та поширено теоретичні та прикладні аспекти для фахівців з питань тенденцій розвитку інклюзії, педагогічних умов організації інклюзивного освітнього середовища, впроваджено інноваційні технології в освітній процес початкової школи та виконання індивідуальних завдань, написано реферати з апробованої тематики.

Впровадження матеріалів дисертації в освітній процес викликало інтерес вчителів початкових класів та вихователів групи продовжено дня, а їхня апробація сприяла підвищенню рівня їхньої професійної підготовки. Науковість та практичне значення змісту результатів дисертаційної роботи, дають підстави рекомендувати їх до використання в закладах вищої педагогічної освіти України.

Використання матеріалів наукового дослідження „Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX - початок XXI століття)” має беззаперечне значення, оскільки уможливило визначення позитивного потенціалу функціонування інклюзивного освітнього середовища й обґрунтування значення інноваційних технологій для розвитку української педагогічної практики.

Довідку про апробацію дослідження, теоретичне і практичне значення обговорено й затверджено на засіданні кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту (протокол №1 від 4.03.2024 р.).

Директор інституту

Ярослав СИВОХОП

**КОНЦІВСЬКИЙ ЛІЦЕЙ ХОЛМКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ
УЖГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Миру, 161, с. Концovo, 89423, тел.: 727054, web-сайт: koncovo-school.at.ua, e-mail:
koncivska-zos@meta.ua, код ЄДРПОУ 22097431

14 лютого 2024 року № 01-24/24

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Потюк Софії Василівни

**на тему: «Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової
школи засобами інноваційних технологій (кінець XX — початок XXI століття)»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки
загальна педагогіка та історія педагогіки)**

Результати дослідження Потюк Софії Василівни впроваджувалися в навчально-виховний процес впродовж 2020-2023 рр. і свідчать про те, що використання інноваційних технологій сприяють розвитку когнітивної та емоційно-вольової сфер нормотипових дітей та дітей з особливими освітніми потребами. Водночас інноваційні технології забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Потюк С.В. були розроблені методичні матеріали тематичних тижнів, тематичних днів, ранкових зустрічей, в яких значне місце посідають арт-терапевтичні технології, ароматерапія, кінезіотерапія, сендплей, музикотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, ерготерапія, кінезіотерапевтичні та логоритмічні вправи, артикуляційна гімнастика, портфоліо, ігрова технологія, кейс-технології, фототерапія, проєктна технологія, ізіотерапія, сміхотерапія, пет-терапія, кольоротерапія.

Наукові напрацювання застосовувалися у ранковому колі та у процесі вивчення таких навчальних предметів: «Українська мова та читання», «Математика», «Мистецтво», «Дизайн і технології», «Інформатика», «Фізична культура», «Я досліджую світ». Матеріали дослідницької роботи обговорювалися на засіданнях педагогічної ради та методичних об'єднаннях вчителів початкових класів.

Таким чином, результати апробації дають змогу зробити висновок про актуальність наукової проблеми, теоретичне і практичне значення одержаних результатів та доцільність використання інноваційних технологій для формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи.

Результати впровадження дисертаційної роботи було заслухано та затверджено на засіданні педагогічної ради Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області (протокол №5 від 26 січня 2024 р.).

В.о. директора ліцею

Вікторія ОПАЛЕНИК

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Потюк Софії Василівни

«Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX - початок XXI століття)»

на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
011- Освітні, педагогічні науки

Результати дисертаційного дослідження Потюк Софії Василівни «Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX – початок XXI століття)» впроваджувалися в освітній процес державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» у 2023-2024 н.р.

Окремі наукові розвідки та практичні аспекти дисертаційної роботи Потюк С.В. використовувалися під час читання нормативних дисциплін «Арт-терапія», «Педагогічна психологія». Висвітлюють підходи до соціалізації учнів з особливими освітніми потребами в умовах освітнього середовища. Праксеологічні аспекти проблеми розвитку дітей з особливими освітніми потребами у контексті особистісно-орієнтованої парадигми використано у процесі створення психолого-педагогічних умов для ефективної інноваційної діяльності. Зокрема, практичні аспекти використання ізотерапії, казкотерапії, піскової терапії. Також у процесі співпраці зі студентами, аспірантами обговорювалися ідеї стосовно можливостей використання арт-терапевтичних технологій у освітньому процесі з дітьми молодшого шкільного віку; бакалаври застосовували результати дослідження для підготовки наукових повідомлень, рефератів із апробованої тематики.

Апробація результатів дослідження підтверджує їх теоретичну і практичну спрямованість, доводить доцільність їх впровадження в практику навчально-виховного процесу закладів загальної середньої освіти з метою розвитку в них інклюзії.

Результати впровадження дисертаційного дослідження обговорено і затверджено на засіданні кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (протокол №9 від 13.03.2024 року).

Завідувач кафедри
педагогіки, адміністрування
і спеціальної освіти
Навчально-наукового інституту
менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту
освіти» НАПН України

Тетяна ВОЛОТОВСЬКА